

Молодь і ринок

ЩОМІСЯЧНИЙ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ЖУРНАЛ

№ 6 (101) червень 2013

Видається з лютого 2002 року

УДК 051 Журнал внесено в оновлений перелік фахових видань з педагогічних наук
(підстава: Постанова ВАК України №1-05/5 від 06.07.2010 р.)

Засновник і видавець: Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка
Україна, 82100, Дрогобич, вул. Івана Франка, 24
Видання зареєстровано в Міністерстві юстиції України.

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації:
Серія КВ №12270–1154 ПР від 05.02.2007 р.

ISSN 2308-4634 Журнал 5 червня 2013 року зареєстровано в Міжнародному центрі періодичних видань
(ISSN International Centre, м. Париж).

Головний редактор

Мирон ВАЧЕВСЬКИЙ, *д.пед.н., професор, академік АН ВО України,*
член Національної спілки журналістів України

Заст. головного редактора

Наталія ПРИМАЧЕНКО, *к.пед.н., член Національної спілки журналістів України*

Редакційна колегія:

Надія СКОТНА, *д.філос.н., професор*

Василь МАДЗИГОН, *д.пед.н., професор, академік НАПН України,*
член Національної спілки журналістів України

Микола ДУБИНА, *д.філол.н., професор, академік АН ВО України*

Олег ТОПУЗОВ, *д.пед.н., професор, член Національної спілки журналістів України*

Микола ЄВТУХ, *д.пед.н., професор, академік НАПН України*

Микола КОРЕЦЬ, *д.пед.н., професор, академік АН ВО України,*
член Національної спілки журналістів України

Володимир КЕМІНЬ, *д.пед.н., професор*

Марія ЧЕПЛЬ, *д.пед.н., професор*

Олег ПАДАЛКА, *д.пед.н., професор, академік АН ВО України*

Мирослав САВЧИН, *д.психол.н., професор*

Микола ЗИМОМРЯ, *д.філол.н., професор*

Віктор СИДОРЕНКО, *д.пед.н., професор, член-кореспондент НАПН України*

Станіслав ЛУПІНСЬКИЙ, *ks. prof. nzw. Dr. hab. (Польща)*

Олександр КОБЕРНИК, *д.пед.н., професор*

Іван МИХАСЮК, *д.е.н., професор, академік*

Олександр ШПАК, *д.пед.н., професор, академік, АН ВО України*
член Національної спілки журналістів України

Іван ВОЛОЩУК, *д.пед.н., професор, член Національної спілки журналістів України*

Іван ВАСИЛИКІВ, *член Національної спілки журналістів України*

Адреса редакції: Україна, 82100, Дрогобич, вул. Івана Франка, 24

Тел., (068) 502-45-49; 8 (03244) 76-111; E-mail: vachevsky@meta.ua

---

Рекомендовано до друку вченою радою Дрогобицького державного педагогічного університету
(протокол №6 від 23.05.2013 р.)

Посилання на публікації “Молодь і ринок” обов’язкові

Редакція приймає замовлення на випуск тематичного номера або окремого розділу за кошти замовника

Редакція приймає замовлення на розміщення реклами.

Редакція розглядає рукописи, подані в першому примірнику машинопису.

Редакція зберігає за собою право скорочувати і виправляти матеріали. Статті, підписані авторами, висловлюють їх власні погляди, а не погляди редакції. Рукописи авторам не повертаються.

За достовірність фактів, цитат, власних імен, географічних назв, статистичних даних та інших відомостей відповідають автори публікацій.

Підписано до друку 07.06.2013 р. Ум. друк. арк. 18,06.

Папір офсетний. Друк офсетний. Наклад 100 прим. Формат 60 x 84 1/8. Гарнітура Times New Roman.

Віддруковано у поліграфічній фірмі “КОЛО”

Свідоцтво АО № 450488 від 06.08.1999 р.

82100, Львівська обл., м. Дрогобич, вул. Бориславська, 8

тел.: (03244) 2-90-60

© Молодь і ринок, 2013

Молодь і ринок

№6 (101) червень 2013

ЗМІСТ

Надія Скотна Проблема особистості в цивілізаційному вимірі.....	6
Олександр Шпак, Ванда Вишківська, Наталія Примаченко Якісний освітній простір учителя економіки.....	13
Мирон Вачевський Використання інноваційних педагогічних технологій у системі освіти професійно-технічних навчальних закладів.....	19
Надія Ашиток Синергетичний підхід до осмислення проблем професійної підготовки соціальних педагогів.....	24
Ігор Лазурчак, Любов Лазурчак Реалізація оптимізаційних схем засобами комп'ютерної математики.....	29
Віктор Мадзігон Підприємництво та підприємство, вибір підприємницької ідеї та реєстрація підприємства.....	33
Інна Ромащенко Самоосвіта викладача як один із факторів модернізації освіти.....	39
Любов Малик Економічні передумови розвитку туризму в Карпатському регіоні.....	44
Анатолій Тарара Технології розвитку творчих технічних здібностей учнів.....	49
Наталія Панасюк Структура моделі системи формування економічних знань майбутніх інженерів-педагогів.....	54
Олена Проценко Реалізація концепції неперервної педагогічної освіти в зарубіжних країнах: досвід Греції.....	59
Любов Сидоренко Сучасні технології навчання освітньої галузі "Основ здоров'я та ФК".....	63
Ірина Гоцинець Формування професійно-методичної компетентності студентів у шкільному курсі німецької мови та методики її викладання.....	67
Яна Стрельчук До проблеми комунікативного навчання іноземної мови студентів вищих навчальних закладів.....	71
Зоряна Ковальчук Психологічний супровід позашкільної освіти як чинник успішної педагогічної взаємодії.....	76
Євген Марченко До питання розвитку музичного смаку шкільної молоді.....	81

Іван Фрайт Внесок Дениса Січинського у розвиток музичної освіти і виховання Західної України (кінець XIX – початок XX століття).....	85
Тамара Турчин Роль інформаційно-пояснювального методу у підсиленні творчої складової початкової музичної освіти.....	90
Іван Маринін Характеристика оркестрових сопілок Гулашевського та Цинкалова з позиції еволюційних процесів народно-інструментального виконавства.....	95
Максим Броварник, Наталія Мачинська Особливості організації виховного процесу у вищому навчальному закладі.....	100
Микола Галів “Професійне” шкільництво Стрийщини у період німецької окупації (1941 – 1944 рр.).....	104
Ольга Кобрій Особливості визначення змісту професійно-педагогічної підготовки студентів непедагогічних спеціальностей.....	110
Микола Швидків Психолого-педагогічні аспекти роботи співака над художнім образом згідно ідей К. Станіславського....	113
Наталія Кульчицька, Олександра Німилович Фортепіанна творчість для молоді Володимира Губи в системі музично-педагогічної освіти.....	118
Петро Турянський, Дзвенислава Василик Музичний обрядовий фольклор українців у художньо-естетичному вихованні молоді.....	125
Оксана Скварок Іменники-локативи як твірна база у системі українського словотвору.....	129
Мирослав Фрайт Вокально-методичні принципи як основа практичної діяльності П.В. Голубєва – одного із засновників української вокальної школи.....	132
Олена Резнік Дослідження зон температури настройки у контексті аналізу історичної еволюції розвитку музичних звукорядів.....	139
Мирослава Олексюк Особливості аналітичного мислення майбутнього вчителя музики.....	144
Христина Голубінка Виразність диригентського жесту як складова невербального спілкування.....	147
Ірина Перішко Теоретичні основи організації праці маркетолога в сфері туристичних послуг.....	150
Тетяна Шандалюк Шляхи активізації мислення підлітків у процесі слухання музики.....	156
Світлана Ісаєва Рекомендації Томаса Гордона щодо гармонізації діяльності вчителя у школі.....	160
Роман Левкович Філософське обґрунтування маркетингу в умовах підготовки майбутніх фахівців підприємництва...	165
Марія Гурій, Наталія Біян Інформатизація суспільства в умовах глобалізації.....	168

Youth & market

MONTHLY SCIENTIFIC-PEDAGOGICAL JOURNAL

№ 6 (101) June 2013

Published since February 2002

УДК 051 The journal is licensed as **academic, professional journal in all Pedagogical sciences**
(Decision of Higher Accreditation of Ukraine № 1-05/5 issued 06. 07. 2010)

Founder and published: Drohobych State Pedagogical University by I. Franko
Ivan Franko, 24 Str., Drohobych, Ukraine 82100
The journal is registered in the Ministry of Justice of Ukraine
Published State registration license :
Series KB № 12270 – 1154 IIP since 05. 02. 2007

ISSN 2308-4634 (Since June 2013).

Chief editor:

Myron VACHEVSKY, *Dr. Sc (Pedagogic), Prof. Academic of Academy of Science for Higher Education of Ukraine, Member of national Union of Journalists*

Chief editor deputy:

Natalia PRYMACHENKO, *Ph. D (Pedagogic), member of National Union of Journalists*

Editorial Board:

Nadia SKOTNA, *Dr. Sc. (Philosophy), Prof.*

Vasyl MADZIHON, *Dr. Sc. (Pedagogic), Prof. Academic NAPS of Ukraine,
Member of Ukraine NUJ*

Mykola DUBYNA, *Dr. Sc. (Philology), Prof. Academic of Ukraine ASHE*

Oleh TOPUZOV, *Dr. Sc. (Pedagogic), Prof. Member of Ukrainian NUJ*

Mykola YEVTUKH, *Dr. Sc. (Pedagogic), Prof. Academic of Ukrainian NAPS*

Mykola KORETS, *Dr. Sc. (Pedagogic), Prof. Academic of Ukraine ASHE,
Member of Ukrainian NUJ*

Volodymyr KEMIN, *Dr. Sc. (Pedagogic), Prof.*

Maria CHEPIL, *Dr. Sc. (Pedagogic), Prof.*

Oleh PADALKA, *Dr. Sc. (Pedagogic), Prof. Academic of Ukrainian ASHE*

Myroslav SAVCHYN, *Dr. Sc. (Psychology), Prof.*

Mykola ZYMOMRYA, *Dr. Sc. (Philology), Prof.*

Victor SYDORENKO, *Dr. Sc. (Pedagogic), Prof. Corresponding, Member of Ukrainian NAPS*

Stanislav LUPINSKY, *Ks. Prof. nzw. Dr. hab (Poland)*

Oleksandr KOBERNYK, *Dr. Sc. (Pedagogic), Prof.*

Ivan MYKHASYUK, *Dr. Sc. (Economics), Prof. Academic*

Oleksandr SHPAK, *Dr. Sc. (Pedagogic), Prof. Academic of Ukrainian ASHE,
Member of Ukrainian NUJ*

Ivan VOLOSHCHUK, *Dr. Sc (Pedagogic), Prof., Member of Ukrainian NUJ*

Ivan VASYLYKIV, *member of Ukrainian National Union of Journalists*

Editorial office: Ukraine 82100, Drohobych, Ivan Franko, 24 str,
Tel. (068) 502-45-49, 8 (03244) 76-111 ; E-mail: vachevsky@meta.ua

---

Recommended for publication by Academic Council of Drohobych State Pedagogical University
(protocol № 6, 23.05.2013)

Links to the publication of "Youth and market" obligatory

Edition takes orders to produce thematic issue or separate part at the expense of customer.

Edition takes orders to advertising.

Edition considers manuscripts submitted in the original type.

Edition reserves the right to shrink and correct the matter. Articles signed by author express their own point of view. Manuscripts are not returned to authors.

Authors of publications are responsible for the accuracy of facts, quotations, private names, geographical names, statistics etc.

Signed to press 07.06.2013

Offset paper. Offset print. Edition of 100 copies. Size 60 x 84 1/8. Letter Times New Roman

Printed by Printing Firm "KOLO"

License AO № 45048, 06.08.1999

Ukraine 82100, Lviv reg., Drohobych, Boryslavska 8 Str. Tel. (03244) 2-90-60

YOUTH & MARKET, 2013

Youth & market

№6 (101) June 2013

CONTENTS

Nadia Skotna Problem of the individual in the civilizational dimension.....	6
Alexander Spak, Vanda Vyshkivska, Natalia Prymachenko Quality Economy teacher education space.....	13
Myron Vachevsky Using innovative pedagogical technologies in the education system of vocational education.....	19
Nadya Ashytok Synergetic approach to interpretation the problem of professional training of future social pedagogues.....	24
Ihor Lazurchak, Lubov Lazurchak Implementation optimization schemes by means of computer mathematics.....	29
Victor Madzihon Entrepreneurship and Enterprise, the choice of entrepreneurial idea and registration.....	33
Inna Romashenko Teacher's self-education as one of the factors of modernization of education.....	39
Lubov Malyk The economic preconditions for the development of tourism in the Carpathian region.....	44
Anatoly Tarara Technology development of creative and technical abilities of students.....	49
Natalia Panasyuk The structure of the Model of formation economical knowledge system of future teachers-engineers.....	54
Helen Protsenko Realization of life-long pedagogical learning concept in foreign countries: practice of Greece.....	59
Lubov Sydorenko Modern technologies of teaching of educational field "Health Basics and Physical Education".....	63
Iryna Gotsynets Formation of the professional methodological competence of students in the course of methodology of teaching German.....	67
Yana Strelchuk The problem of communicative teaching of foreign language of students in higher educational establishments.....	71
Zoryana Kovalchuk Psychological support adult education as a factor in successful teaching interaction.....	76
Eugene Marchenko The issue of the development of school youth' musical taste.....	81

MONTHLY SCIENTIFIC-PEDAGOGICAL JOURNAL

Ivan Frait

Denis Sichynskiy contribution to the development of music education and training in Western Ukraine (late XIX – early XX century)..... 85

Tamara Turchyn

The role of the information and explanation method in reinforcing the creative element of elementary music education..... 90

Ivan Marynin

Phenomenon of Hulashevskiy and Tsynkalov orchestral panpipe construction from the standpoint of evolutionary process of folk instrumental performance..... 95

Maxim Brovarnyk, Natalia Machynska

Features of the educational process in higher education..... 100

Mykola Haliv

The “professional” school of the Stryi district in the period of German occupation (1941 – 1944)..... 104

Olga Kobriy

Features of determining the content of professional and pedagogical training of students of non-teaching professions... 110

Mykola Shvydkiv

Psychological and Pedagogical aspects of singer’s work on the artistic way by K. Stanislavsky’s idea..... 113

Natalia Kulchytska, Olekxandra Nimylovych

Piano’s creativity of Volodymyr Huba for our youth in a system of musical pedagogical education..... 118

Petro Turyansky, Dzenyslava Vasylyk

Ukrainians’ Musical ceremonial folklore at artistic and aesthetic education of youth..... 125

Oksana Skvarok

Nouns-locative as generating base at the system of Ukrainian derivation..... 129

Myroslav Frait

Vocal methodological principles as the basis of practice P.V. Golubeva – one of the founders of the Ukrainian vocal school.. 132

Olena Reznik

Research areas temperament tuning in the context of the analysis of the historical evolution of musical scales.. 139

Myroslava Oleksyuk

Features of analytical thinking of future music teacher..... 144

Khrestyna Holubinka

Expressive conducting gestures as a component of nonverbal communication..... 147

Iryna Perishko

Theoretical foundations of organization of Marketer’s work in the field of tourism services..... 150

Tetyana Shandalyuk

Ways of intensification of thinking teens during listening to the music..... 156

Svitlana Isaieva

Thomas Gordon’s recommendations concerning harmonization of teacher’s activity at school..... 160

Roman Levkovych

The philosophical justification of Marketing in terms of future business professionals..... 165

Maria Huriy, Natalia Biyan

Informatization of the society in the conditions of globalization..... 168

УДК 159.923

Надія Скотна, доктор філософських наук, професор, ректор
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

ПРОБЛЕМА ОСОБИСТОСТІ В ЦИВІЛІЗАЦІЙНОМУ ВИМІРІ

У статті розглядається проблема особистості втілена у філософію освіти і виховання. Тому у сучасному українському суспільстві набуває особливої актуальності розвиток особистісно-орієнтованої системи виховання підростаючого покоління, яка повинна змикатися з системою освіти молоді.

Ключові слова: особистість, психоаналіз, культура, індивід, індивідуальність, якість, типології особистості.

Літ. 18.

Надежда Скотная, доктор философских наук, профессор, ректор
Дрогобычского государственного педагогического университета имени Ивана Франко

ПРОБЛЕМА ЛИЧНОСТИ В ЦИВИЛИЗАЦИОННОМ ИЗМЕРЕНИИ

В статье рассматривается проблема личности воплощена в философию образования и воспитания. Поэтому в современном украинском обществе приобретает особой актуальности развитие личностно-ориентированной системы воспитания подрастающего поколения, которая должна смыкаться с системой образования молодежи.

Ключевые слова: личность, психоанализ, культура, индивид, индивидуальность, качество, типологии личности.

**Nadia Skotna, Ph.D. (Philosophy), Prof. Rector of
Drohobych State Pedagogical University
by I. Franko**

PROBLEM OF THE INDIVIDUAL IN THE CIVILIZATIONAL DIMENSION

The paper addresses the problem of the individual embodied in philosophy of education and training. So in modern Ukrainian society is of particular relevance the development of personal and centered system of education of the younger generation, which should meshed with the system of youth education.

Keywords: personality, psychoanalysis, culture, individual, individuality, quality, typology of individual.

Постановка проблеми та аналіз останніх досліджень і публікацій.
Проблема особистості з давніх часів постає наріжним каменем філософського пізнання, була і залишається центральною темою наук про людину і суспільство, перш за все, філософії, психології, педагогіки.

Витоки філософського пізнання проблеми особистості можна знайти у філософії Давньої Індії, де людина мислилась частиною світової душі, а людське життя розумілось як певна форма нескінченного ланцюга перероджень; у ранній античній філософії, де людина мислилась як частина Космосу, як мікрокосм, що був відображенням макрокосму; у класичній античній філософії, зокрема в працях Платона, який у людській душі, що тотожна соціуму, виокремлював три начала – розумне, афективне, жадаюче, та Аристотеля, який бачив людину політичною істотою; у середньовічній філософії, зокрема в працях Августина Блаженного і Фоми Аквінського, які наголошували на божественній сутності людини, хоча перший обстоював

протилежність незалежних душі і тіла, а другий наголошував на особистісній їх єдності.

З епохи Відродження особистість виокремлюється у сучасному розумінні поняття не просто як окремість, що не зводиться до спільноти, а як самоцінна соціальна індивідуальність, соціальний суб'єкт, що діє самостійно. Про це свідчать у тому числі етимологічні дослідження, які демонструють, що саме до цього часу належить наповнення поняття “особистість” (personality – англ., personnalite – франц.) сучасними змістовими значеннями самостійності, унікальності, індивідуальності, з чітко вираженим соціальним характером унікальності, що було пов'язано з необхідністю протиставлення середньовічного поняття “людина”, яке трактувалось як результат божественного промислу, продукт вищих сил [3]. Саме з епохи Відродження у соціально-філософській думці розгортається великий дискурс з приводу природи і сутнісного наповнення особистості (через освіту і виховання), який триває і сьогодні. Починаючи з праць італійських гуманістів, які підносять свободу,

розум, активність, активний стиль життя, прагнення до земного самоствердження і щастя як структурні складові особистісного начала. Ця суперечлива лінія продовжена і в працях Гоббса, якому належать не зовсім гуманні слова “людина людині вовк”, Р. Декарта, який пов’язував сутність людини з її мисленням, І. Канта, який підкреслював моральний характер природи людини, Г. Гегеля, який вважав її духовною істотою, продуктом світового розуму, Й. Фіхте, який головну ознаку людини бачив у її діяльності, Л. Феєрбаха, який вбачав у людині природну істоту, суть якої визначається любовним ставленням до ближнього, А. Шопенгауера, який розумів людину як вищий прояв волі до життя, Ф. Ніцше, на думку якого людина є проміжною стадією еволюції до Надлюдини, та в працях багатьох інших суспільствознавців можна побачити різноманітність трактування особистості. Така ж суперечливість поглядів спостерігається в концепціях філософії освіти і в концепціях виховання філософів, соціологів, педагогів. Таким чином, філософські визначення особистості перетинають декілька змістових ліній, які використовуються для розуміння особистості як істоти: 1) природної; 2) мислячої (духовної); 3) діяльної; 4) предметної і, нарешті, 5) соціальної (суспільної) [6, 55].

У психологічній науці особистість розглядається крізь призму багатьох концепцій, які так і називають “концепції особистості”. Це аналітична психологія (К. Юнг), антипсихіатрія (Р.Д. Лейнг) антропологічна теорія (Ч. Ломброзо), біхевіористські теорії особистості, гештальттерапія (Ф.С. Перлз), гуманістична психологія (К.Р. Роджерс), гуманістичний психоаналіз (Е. Фромм), диспозиційна теорія особистості (Г.У. Оллпорт), індивідуальна психологія (А. Адлер), католицький екзистенціалізм (Г.О. Марсель), конституціональні теорії особистості, концепція “людинознавства” (Б.Г. Ананьев), культурно-історична теорія (Л. Виготський), логотерапія (В.Е. Франки), марксистські теорії особистості, міжособистісна теорія психіатрії (Г.С. Салліван), неофрейдизм (К. Хорні), онтопсихологія (А. Менегетті), оргонна психотерапія (В. Райх), персоналістська психологія (В. Штерн), персонологія (Г. Меррей), розуміюча психологія (Е. Шпрангер), психоаналіз (З. Фрейд), психодрама (Я.Л. Морено), психологія відносин (В. Мясіщев), психологія поведінки (П. Жане), психологія свідомості (У. Джемс), п’ятифакторна модель особистості, рефлексологічна теорія (В. Бехтерев), система дзен-будизму, соціально-когнітивна теорія (А. Бандура), структурний психоаналіз (Ж. Лакан), теорія

діяльності (А. Леонтьєв), теорія інтегральної індивідуальності (В.С. Мерлін), теорія особистісних конструкторів (Дж. А. Келлі), теорія первинної травми (О. Ранк), теорія поля (К. Левін), теорія ролей, теорія самоактуалізації (А. Маслоу), теорія соціального навчання (Дж. Ротгер), теорія установки (Д. Узнадзе), трансакційний аналіз (Е. Берн), трансперсональна психологія (С. Гроф), факторні теорії особистості, філософсько-психологічна концепція (С. Рубінштейн), християнський персоналізм (Е. Мун’є), екзистенціальна психологія особистості, епігенетична теорія (Е.Г. Еріксон), естетико-філософська концепція особистості (М. Бахтін) та інші [10].

Ми назвали тільки частину психологічних і філософсько-освітніх концепцій (шкіл), щоб показати ситуацію в реальності, коли повний мультипляралізм руйнує усі спроби виробити синтезні, комплексні теоретичні підходи до особистості, до концепцій її освіти і виховання. І в той же час соціальна філософія і філософія освіти та виховання повинні шукати шляхи інтеграції теоретиків і практиків навколо деяких концепцій. Розглянемо три найбільш відомі концепції особистості, які, по суті, послужили фундаментом для виникнення більшості з перелічених вище концепцій та навіть сьогодні залишаються першоджерелом сучасних психологічних визначень особистості. Йдеться про фрейдизм, біхевіоризм і екзистенціалізм та їх більш сучасні інтерпретації.

У структурі особистості, запропонованій З. Фрейдом, як і в усьому філософському світогляді, що заснований на принципах психоаналізу, ключова роль належить несвідомому, конфліктному внутрішньому світу особистості. Неофрейдисти здійснювали спроби відійти від фрейдівського натуралістичного трактування особистості, роблячи висновки про соціально-культурну зумовленість духовного світу особистості з обмеженням ролі сексуального потягу, що відіграє провідну роль у класичному психоаналізі, і тим самим, з обмеженням певною мірою несвідомого в структурі особистості. Так, К. Юнг, наприклад, розійшовся із Фрейдом у розумінні сутності природи несвідомого, вважаючи, що інстинкти мають символічну, а не біологічну природу; критикуючи Фрейда за натуралізм у розумінні природи людини, К. Хорні підкреслює роль культурних і соціальних факторів у становленні людини, але вона залишається на позиції психоаналізу в тому, що стосується ролі несвідомих прагнень, які є рухомою силою людської поведінки: “навколишнє середовище

залишається лише фоном, на якому розігрується напружена психічна драма протидіючих емоцій” [15, 29–30]; Е. Фромм, переглянувши положення і висновки класичного психоаналізу, формулює концепцію гуманного психоаналізу, в якій він підкреслює двоякість існування людини: тіло людини належить природі, розум же виводить її за межі власної природи тощо. Усі інтерпретації фройдизму вводять у розуміння людини поряд з біологічним соціальне, розглядають його все ж як зовнішнє стосовно самої людини. Отже, головними чинниками індивідуального розвитку особистості, згідно з фройдизмом і неофройдизмом, є внутрішні сили [14, 29–30].

Представники екзистенціалізму або “філософії існування” (М. Гайдегер, К. Ясперс, Ж.П. Сартр, Г. Марсель, А. Камю) основну увагу в своїх вченнях приділяли питанням індивідуального людського буття. Коло питань, вирішення яких входить до завдання екзистенціалістів, свідчить про прагнення проникнути до внутрішнього світу людини, “кинутої в світ”. Це справжнє і несправжнє існування, вина і відповідальність, вибір і свобода, смислителі тощо. Так, М. Гайдегер через справжнє і несправжнє існування як два ступені особистісного буття будує своє розуміння особистості, що наділена відчуттям своєї неповторності, індивідуальності та кінцевості, і, по суті, протиставлена суспільству. Тенденція звільнення особистості від будь-яких загальнозначущих норм, що має прояв в екзистенціалізмі, найбільш яскраво виражена в антропології Ж.-П. Сартра, де проблема особистості виступає проблемою вибору, визначення місця окремої людини в суспільній системі [14, С. 32–33]. Отже, в екзистенціальному баченні особистість розуміється також через її внутрішній світ, але на відміну від фройдизму тут ключову роль відіграє свідомість, завдяки якій людина приймає рішення і здійснює вибір.

У класичному біхевіоризмі проблеми особистості практично не стояло. Людина розглядалася через її зовнішню побудовану поведінку, яка інтерпретувалася як сукупність реакцій на стимули (йдеться, перш за все, про підхід Д.Б. Вотсона). Але інтеракційний напрямок у психології, який склався на ґрунті біхевіоризму, значно більше пов’язаний з проблемами особистості і соціальних контактів індивіда [14, 34]. Теорія символічного інтеракціонізму розглядає особистість як сукупність її соціальних ролей, звідси друга назва відповідної теорії – “теорія ролей”. Згідно з поглядами її представників (Дж. Мід, Г. Блумер, Е. Гофман, М. Кун та інші), людина в своєму житті, у

спілкуванні з іншими людьми, діяльності ніколи не залишається “просто людиною”, а завжди виступає у тій чи іншій ролі, є носієм певних соціальних функцій і суспільних нормативів. З точки зору цієї теорії виконання ролі має велике значення для розвитку особистості людини. Розвиток психіки, психічної діяльності, соціальних потреб відбувається не інакше, ніж у виконанні певних суспільних рольових функцій [4, 105]. Таким чином, у біхевіоральному, а точніше інтеракціоністському, баченні особистість вводиться у соціальний вимір через виконання рольових функцій, які зумовлені зовнішніми, а не внутрішніми обставинами.

Ураховуючи класичні підходи, сучасні вітчизняні психологічні концепції у визначенні особистості базуються переважно на внутрішніх особливостях людини з урахуванням впливу зовнішніх факторів. Такий підхід був запропонований ще С. Рубінштейном, який визначив особистість як сукупність внутрішніх умов, через які переломлюються зовнішні впливи [12, 127].

Певною мірою кожна індивідуалізована філософська система освіти і виховання та психологічна концепція відрізняються однобічністю і деякими перебільшеннями однієї лінії у визначенні природи особистості, а значить недооцінкою інших аспектів, а тим більше їх органічної єдності, яка набуває першочергового значення для цілісного розуміння особистості, для її всебічної освіти і гармонійного виховання.

Дискусія про природу особистості, що точиться зі стародавніх часів, у другій половині ХХ століття досягла апогею, зокрема в науковій літературі колишнього СРСР. Хоча у більшості випадків роботи радянських учених базувалася на принципах марксистсько-ленінської методології і були певною мірою ідеологічно заангажовані, вони містять велику кількість наукового матеріалу, який цілком вписується у загальносвітові традиції інтерпретації проблеми людини і особистості. Йдеться про праці таких авторів як Б. Ананьєв, К. Абульханова-Славська, О. Асмолов, В. Андрущенко, В. Ануфрієв, В. Асєєв, І. Бекешкіна, І. Бичко, В. Богданов, А. Бодальов, Л. Вигодський, М. Дьомін, А. Зворикін, Г. Костюк, А. Леонтьєв, І. Надольний, К. Платонов, Л. Сохань, В. Сержантов, Н. Рейнвальд, С. Рубінштейн, І. Фролов, С. Максименко, В. Шинкарук та інші. Ключовими питаннями, що обговорювались згаданими мислителями, були: по-перше, про співвідношення біологічного, психофізіологічного і соціального; по-друге, про індивідуальність і неповторність особистості; по-третє, про роль

конкретної ситуації у її формуванні [8, 9]. Особливої гостроти в той час набуло обговорення проблеми співвідношення біологічного і соціального. Найчастіше її розглядали в аспекті розвитку і формування людських здібностей, з приводу якого також мала місце значна різноманітність поглядів. Сутність однієї із концепцій полягає у тому, що формування людських здібностей розглядається як засвоєння історичного досвіду попередніх поколінь у специфічній формі засвоєння предметів культури. Разом з тим, у більшості випадків визнається роль біологічних начал і природних задатків у розвитку здібностей особистості. Проте значення цих природних задатків також інтерпретується неоднаково. В одних випадках значення задатків як біологічних факторів зводиться до ролі свого роду “спускових гачків”, тобто не значимих вихідних точок, які лише кладуть начало людському розвитку взагалі і розвитку соціальних здібностей зокрема. В інших – природні задатки розуміються як чинники, що здійснюють ключовий вплив на формування здібностей, і через них пояснюється природа індивідуальних відмінностей між людьми, різні результати в освіті і науці.

Підсумком багаторічної полеміки з приводу співвідношення природного і соціального на початку 80-х років ХХ століття було визнання того, що до розуміння сутності людини не можна наблизитись ні йдучи шляхом біологізаторства (панбіологізму), коли людські здібності визначаються лише генетично зумовленими властивостями, а соціальні умови розглядаються як простий фон діяльності, ані йдучи шляхом односторонньої соціологізації (пансоціологізму), коли людина перетворюється в порожнє вмістилище зовнішніх впливів, коли здібності повністю детермінуються соціальним середовищем [7, 39]. Отже, все більше набувала розповсюдження ідея про біосоціальну природу людини, згідно з якою людина є живою системою, єдністю фізичного та духовного, природного та соціального, успадкованого та набутого. Проте навіть у такій інтерпретації, вітчизняні філософи, філософи освіти, педагоги і психологи пріоритетну роль віддавали соціальному, аргументуючи останнє тим, що саме залучення до соціуму (засвоєння норм права і моралі, опанування побуту, правил спілкування та граматики, естетичних смаків тощо) розвиває мислення та поведінку людини, робить з неї представника певного способу життя, носія культури й психології [16].

Сучасне філософське, освітньо-філософське і психологічне бачення природи людини полягає у тому, що вона не біосоціальна, а специфічніша.

Її специфічність можна окреслити принаймні трьома ознаками.

По-перше, у тривалій дискусії про співвідношення біологічного і соціального ніби забули про третій фактор – психічний. Бо природа людини визначається не лише задатками (біологічним) і соціальним середовищем та вихованням (соціальним), але й внутрішнім “Я”, тобто психічним. Під “психічним” розуміється внутрішній душевно-духовний світ людини – її свідомі і несвідомі пізнавальні процеси, воля, переживання, почуття, характер, темперамент тощо [13, 357].

По-друге, розгляд людини під кутом зору єдності природного і соціального дозволяє побачити її як частку універсуму, що дає підстави деяким сучасним авторам вести мову про людину як космічну істоту. Такий космічний статус людини зумовлений так званим антропним принципом, згідно з яким природа, універсум мають таке співвідношення світових констант, за якого стає принципово можливим виникнення життя людини космічним шляхом [17, 314 – 315].

По-третє, біологічне в людині відрізняється від природно-біологічного, хоч і не є чимось надприродним. Це біологічне соціалізоване і окультурене, таке, що змінило свою суть у процесі еволюції. У ході антропогенезу формується нова істота – людина, що, виділившись із природи, несе в собі притаманні їй ознаки, які не вичерпуються природним. Людина має нову якість, суті якої наука до кінця ще не збагнула. Природу людини можна пояснити через поняття “культура”, біологічне і соціальне в якому знаходиться в перетвореному (соціалізованому, окультуреному) вигляді. Реалізуючись через біологічне і соціальне, людське знаходить вияв, з одного боку, у психічному, моральному, естетичному, релігійному, політичному, з іншого – індивідуальному і суспільному, груповому і колективному, особистому і загальному. Існує безліч прикладів, коли воно може зберігатися навіть за умов тривалої ізоляції від суспільства і бути втрачене в найтісніших контактах з ним. Отже, природу людського як культурного, науці ще належить розгадати, описати, відтворити [6, 60].

Багатовимірність людини окреслюється поняттями “особистість”, “індивід” та “індивідуальність”. На сторінках радянської філософської літератури дискусії з приводу співвідношення цих категорій почалися з 60-х років. Б. Ананьев у роботі “Людина як предмет пізнання” один з перших розглядав структуру людини як індивіда, особистості та індивідуальності. Говорячи про людину як

індивіда, дослідник мав на увазі її природні особливості, анатомо-фізичну основу особистості [1]. Такий підхід підтримують й інші дослідники, вважаючи, що в понятті “індивід” концентруються передусім біологічні властивості, а соціальні описуються поняттям “особистість”.

Деяку іншу думку підтримував О. Леонт'єв. Згідно з його підходом, поняття індивід виражає певну цілісність, особливості конкретного суб'єкта, що виникають на ранніх ступенях розвитку життя. Індивід, зазначає Леонт'єв, – це, перш за все, генотипне утворення, його формування продовжується і в онтогенезі (протягом життя). У процесі розвитку все більш виразними стають відокремлення сполучення природних та надбаних особливостей. Отже, індивіди індивідуалізуються [9].

Починаючи з 80-х років, радянські філософи зійшлися на думці: з того часу і дотепер категорія “індивід” у всіх гуманітарних науках використовується для означення окремо взятої людини, як подається у філософському словнику, “одиночного представника людського роду” [18]. Саме в такому значенні вона використовується у філософських працях останніх років. Зокрема, Л. Губерський, В. Андрущенко, М. Михальченко вважають, що поняття “індивід” означає окремість існування людського. Він поєднує в собі природне, біологічне, психологічне і соціальне, тобто відтворює в одній особі всі людські якості [6, 61]; у підручнику з філософії за редакцією М. Горлача, В. Кременя і В. Рибалка індивід визначається як “соціальний атом, окрема людина, окремий представник людського роду і член якоїсь соціальної спільноти” [17, 472].

Поняття особистості, згідно з О. Леонт'євим, як і поняття індивіда виражає цілісність, але цілісність особливого роду. Особистістю не народжуються, особистістю стають. Отже, особистість – це цілісність, що зумовлена соціальними факторами [9, 174]. Філософський словник за редакцією В. Шинкарука тлумачить особистість як “суб'єкта суспільних відносин, носія свідомості та системи суспільно значущих якостей” [18, 470]. Синтезуючи дві основні концепції особистості – особистість як функціональна (рольова) характеристика людини і особистість як її сутнісна характеристика, А. Спіркін визначає особистість як індивідуальне вираження суспільних відносин і функцій людей, суб'єкт пізнання та перетворення світу, прав і обов'язків, етичних, естетичних та всіх інших соціальних норм [13, 357]. Наведені визначення особистості та багато інших акцентують увагу на соціально значущих рисах та якостях індивіда.

Також особистість визначається як істота цілісна, яка об'єднує у собі особисті, соціальні та природні якості.

Проблема індивідуальності дослідниками розумілась і продовжує розумітися сучасними філософами, педагогами, психологами по-різному. Одні автори вважають індивідуальність властивістю особистості. Як зазначає В. Дьомін, “особистість це така істота, в якій загальні соціальні властивості знаходять індивідуально-неповторний вираз, тому особистість – це завжди індивідуальність” [7, 53]. Інші автори категорію індивідуальність пов'язують виключно з категорією “індивід”, а не “особистість”. Відповідно до такого підходу індивідуальність є складовою цілісної природи індивіда як окремої людини, яка розвиває і зміцнює свою особливість, а категорія “особистість” вбирає у себе усі прояви людського, всі характерні ознаки, притаманні людині як представникові людського роду [6, 61].

На наш погляд, найбільш вдалим є поєднання обидвох підходів, яке знайшло втілення в працях Б. Ананьєва і К. Платонова. Б. Анан'єв уважав, що індивідуальність – це не лише сукупність індивідуально-психологічних особливостей, вона – єдність і взаємозв'язок властивостей людини як особистості і суб'єкта діяльності, в структурі якої функціонують її індивідуальні властивості, розуміючи індивідуальність як вищу ланку в ієрархічній тріаді “індивід – особистість – індивідуальність” [1, 2, 173 – 178.]. К. Платонов проблему індивідуальності розглядає у контексті особливостей людини як індивіда, як організму і як особистості. Згідно з дослідником, індивідуальність включає наступні рівні від нижчого до вищого: сомато-морфологічна індивідуальність, що має прояв на фотографії; біохімічна індивідуальність, яка проявляється у несумісності тканин і алергіях; фізіологічна індивідуальність, яка передається через індивідуальність нервізму, що є спільною у людини і хребетних тварин; процесуальна психічна індивідуальність – індивідуальність суб'єктивного, яка є вищою для людини лише в момент народження; змістовна психічна індивідуальність, яка притаманна людині як особистості і є продуктом її взаємодії зі світом; і нарешті, соціально-психологічна індивідуальність, яка є продуктом спілкування зі старшим поколінням і визначає індивідуальність творчості особистості [11, 60 – 61].

Розв'язання проблеми індивідуальності у формі, яка з'являється в працях Б. Ананьєва і К. Платонова, є ще одним шляхом розв'язання окресленої раніше дилеми співвідношення

природного і соціального. У такому контексті усі прояви індивідуальності певною мірою спираються на природну основу, але вони формуються і удосконалюються у процесі суспільної практики. Індивідуальність, зазначає сучасний український психолог П. Горностай, є розв'язанням суперечностей між біологічним і соціальним у людині. Якщо індивіда розглядати як зосередження біологічних начал, розвиток яких описується поняттям дозрівання (тобто розвиток внутрішніх потенцій), то особистість є соціальною сутністю та її розвиток описується поняттям формування (тобто зміна під впливом зовнішніх впливів). Зняттям суперечностей, синтезом біологічного і соціального є суб'єктивні фактори, які притаманні рівню індивідуальності і розвиток яких підіймається до рівня саморозвитку людини [5, 329].

У сучасній філософській, педагогічній і психологічній літературі для характеристики специфічних рис тієї чи іншої особистості застосовують категорії “властивості”, “особливості” і “якості”. Заслуговує на увагу дослідження К. Платонова з приводу співвідношення цих понять [11, 60 – 61]. Згідно з автором, найбільш широкою категорією є властивість, яка відбиває усе, що притаманне людині як індивіду. Особливість є тією властивістю, яка відрізняє індивіда від інших. Вона може бути стійкою і значимою, значимою лише за певних умов або зовсім не значимою. Якість – найбільш суттєва властивість, що дає будь-якому феномену визначеність. Зі зміною якості людини змінюється її сутність. Якість – це завжди властивість, але не будь-яка властивість є якістю. Найбільш суттєвими якостями дослідник вважає атрибути особистості, якими є її усвідомленість, динамічність, активність і неповторність.

К. Платонов якості особистості класифікує за чотирима критеріями, в основу яких закладені ті чи інші психічні явища. Заслуговує на особливу увагу його типологія якостей за критерієм відповідності чотирьом основним підструктурам особистості та характеру і здібностям, що накладені на них. До першої під структури особистості входять соціально зумовлені змістовні риси особистості (спрямованість у її різноманітних формах, відносини, моральні якості особистості тощо); до другої – знання, навички, вміння та звички, поряд з особистісним досвідом; до третьої – риси особистості, що залежать від індивідуальних особливостей психічних процесів як форм відображення дійсності; у четвертій біопсихічній підструктурі особистості

вродженість процесуального різко пересилює надбаність [11, 134].

Не вдаючись до типологізації, перелік якостей особистості, які мають як природні, так і соціально значущі риси, подається у підручнику з філософії за редакцією І. Надольного. Серед них – розум, мудрість, емоції, воля, рішучість, навички, вміння, установки, переконання, інтуїція, здатність до самонавіювання, самооцінки, наслідування, ризиковість, любов, ненависть, пристрасть, імпульсивність тощо. Особливу увагу автори приділяють соціально значущим якостям, які є продуктом впливу суспільства, соціальних спільностей, окремих людей на дану особистість, а також самовиховання і справляють величезний вплив на розвиток як суспільства, так і самої особистості. Хоча моральні якості особистості розглядаються окремо від природних і соціальних, серед них автори виокремлюють такі, що носять виключно соціально значущий характер (милосердя, совість, патріотизм, справедливість тощо), і такі, які можна одночасно віднести до психологічних та моральних якостей (гуманізм, переконаність, сильний характер тощо) [17, 463 – 464]. Таким чином, той чи інший набір природних, соціальних, моральних, психологічних, естетичних та інших якостей особистості визначає її індивідуальність.

Висновок. Отже всі люди унікальні і неповторні, але, разом з тим, у багатьох людей є багато соціально-спільного, на основі чого розробляються типології особистості. Причому типології особистості, що розробляються у межах різних наук, істотно різняться між собою.

Саме розвиток індивідуальності особистості втілений у філософію освіти і виховання, закладений у підвалинах української ментальності та перетворення його в якісно новий рівень, який відповідає вимогам постіндустріальної, інформаційної цивілізації, постає сьогодні ключовою проблемою національної системи виховання. Життя у демократичному, цивілізованому суспільстві передбачає відмову від пріоритету групи, класу, нації чи держави і визнання пріоритету особистості. Особистість сприймає багато загальноцивілізаційних, етнонаціональних, релігійних й атеїстичних цінностей, на неї здійснюють вплив традиції минулого та ідеали майбутнього. Різнобічні впливи не завжди позитивні. Вивчення усієї системи зовнішніх впливів на особистість, її внутрішній світ – залишиться завжди актуальним.

1. Ананьев Б.Г. Человек как предмет познания. – Л., Изд-во Ленинград ун-та, 1966. – 339 с.

2. Ананьев Б.Г. Избранные психологические труды: В 2-х т. – М.: Педагогика, 1980. – Т. 1. – С. 173–178.
3. Бекешкина И.Э. Структура личности: методологический анализ. – К.: Наукова думка, 1986. – С. 19.
4. Горноста́й П.П. Психологічні ролі в структурі особистості // Наукові студії з соціальної та політичної психології. – Вип. 2(5). – К., 2000. – С. 105.
5. Горноста́й П.П. Социализация личности и психологические роли // Теоретические и прикладные вопросы психологии (мат-лы юбилейной конф-ии “Ананьевские чтения – 97”. – Вып. 3. – Ч. 1. – СПб, 1997. – С. 329.
6. Губерський Л., Андрущенко В., Михальченко М. Культура. Ідеологія. Особистість: Методолого-світоглядний аналіз. – К.: Знання України, 2002. – С. 55, 60, 61.
7. Демин М.В. Проблемы теории личности. – М., Изд-во Моск. ун-та, 1977. – С. 39.
8. Зворыкин А.А. Личность как единство генотипических, психофизиологических, социальных сторон человека и среды его изучения // Проблемы личности. Материалы симпозиума. – Том 2, Москва, 1970. – С. 9.
9. Леонтьев А.Н. Деятельность. Сознание. Личность. М., 1975. – С. 174.
10. Психология личности: Словарь справочник / Под ред. П.П. Горноста́я и Т.М. Титаренко. – Киев: Рута, 2001. – 320 с.
11. Платонов К.К. Структура и развитие личности. – М.: “Наука”, 1986. – С. 60–61. С. 58–59. С. 134.
12. Рейнвальд Н.И. Личность как предмет психологического анализа. – Харьков: Издательское объединение “Вища школа” при Харьковском государственном университете, 1974. – С. 127.
13. Спиркин А.Г. Философия: Учебник. – М.: Гардарики, 1999. – С. 357, 341.
14. Теория личности. Под ред. проф. В. Ф. Сержантова. – Ленинград: Изд-во Ленинград ун-та, 1982. – С. 29–30, 32–33, 34.
15. Уэллс Г. Крах психоанализа: От Фрейда к Фромму. – М., 1968. – С. 114.
16. Фролов И.Т. Перспективы человека. – М., 1979.
17. Філософія. Підручник / За загальною редакцією проф. М.І. Горлача, проф. В.Г. Кременя, проф. В.К. Рибалка. – Харків: “Консум”, 2001. – С. 314–315, 472.
18. Філософський словник. За ред. В.І. Шинкарука. – К.: Головна редакція радянської енциклопедії, 1986. – С. 470.

Стаття надійшла до редакції 08.04.2013

*Яке вміння найрідкісніше? – Уміння віддавати.
 Яке вміння найкраще? – Уміння прощати.
 Яке вміння найважче? – Уміння мовчати.
 Яке вміння найважливіше? – Уміння запитувати.
 Яке вміння найпотрібніше? – Уміння слухати.
 Яка звичка найнеприємніша? – Сварливість.
 Яка звичка найшкідливіша? – Балакучість.
 Яка людина найсильніша? – Яка здатна осягнути Істину.
 Яка людина найслабша? – Яка вважає себе найсильнішою.
 Яка людина найрозумніша? – Яка стежить за своїм серцем.
 Яка прихильність найнебезпечніша? – Прихильність до свого тіла.
 Яка людина найбідніша? – Яка найбільше любить гроші.
 Яка людина ближче до Бога? – Милосердна.
 Чим протистояти біді? – Радістю.
 Чим протистояти стражданню? – Шертінням.
 Яка ознака здорової душі? – Віра.
 Яка ознака хворої душі? – Безнадія.
 Яка ознака неправильних дій? – Роздратування.
 Яка ознака добрих вчинків? – Спокій душі.
 Яка людина заживо померла? – Байдужа.
 Яка людина ніколи не помре? – Та, яка любить ближніх.*

Чернець Симеон Афонський (ієромонах Симон)

УДК 371.12:33

Олександр Шпак, доктор педагогічних наук, професор академік Академії наук вищої освіти
Ванда Вишківська, доцент кафедри теорії та історії педагогіки
Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова, м. Київ
Наталія Примаченко, кандидат педагогічних наук
Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка

ЯКІСНИЙ ОСВІТНИЙ ПРОСТІР УЧИТЕЛЯ ЕКОНОМІКИ

У статті висвітлюється незалежно від різних поглядів ті поняття сучасної якості освіти, зміст яких зводиться до того, що вони визначаються не тільки якістю знань і навичок випускників, але і їхньою активною громадською позицією, рівнем культури й моральності.

Ключові слова: освіта, компетентність, безперервна освіта, Болонська декларація, інноваційні навчальні заклади.

Літ. 20.

Александр Шпак, доктор педагогических наук, профессор
академик Академии наук высшего образования
Ванда Вышковская, доцент кафедры теории и истории педагогики
Национального педагогического университета имени М.П. Драгоманова, г. Киев
Наталья Примаченко, кандидат педагогических наук
Дрогобычский государственный педагогический университет имени Ивана Франка

КАЧЕСТВЕННОЕ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЕ ПРОСТРАНСТВО УЧИТЕЛЯ ЕКОНОМІКИ

В статье освещается независимо от различных взглядов те понятия современного качества образования, содержание которых сводится к тому, что они определяются не только качеством знаний и навыков выпускников, но и их активной гражданской позицией, уровнем культуры и нравственности.

Ключевые слова: образование, компетентность, непрерывное образование, Болонская декларация, инновационные учебные заведения.

Alexander Spak, Ph.D. (pedagogic), Prof. Academician of
Academy of Sciences of Higher Education
Vanda Vyshkivska, Docent of Theory and History of Pedagogic Department
National Pedagogical University by M. Drahomanov
Natalia Prymachenko, Ph.D. (Pedagogic)
Drohobych State Pedagogical University by I. Franko

QUALITY ECONOMY TEACHER EDUCATION SPACE

The paper highlighted the concepts of modern education quality which are defined not only by quality of knowledge of graduates' skills but their active civil position, level of culture and morality regardless of the different concepts.

Keywords: education, competence, continuing education, the Bologna Declaration, innovative schools.

Постановка проблеми. Освіта в сучасних умовах є могутнім чинником розвитку духовної культури українського народу, відтворенням інтелектуальних і продуктивних сил суспільства.

Сьогодні обґрунтовано новий напрям у педагогіці – освітологію як системне психолого-педагогічне знання з філософсько-культурологічними засадами в системі управлінських, дидактичних, виховних компонентів, спрямованих на творчий розвиток особистості.

Освіта і майбутнє – два ключові аспекти, із позицій яких треба розглядати стан справ, що склався в галузі освіти, та визначати її перспективи.

Базуючись на національній ідеї українського державотворення, вона спрямовується на утвердження національних інтересів, має здійснюватися упродовж життя, відповідати потребам особистості та суспільства, які постійно змінюються.

Акцент переноситься з традиційного навчання як трансляції інформації, на учіння, у процесі якого вчитель формує у школярів ключові компетенції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Цій проблемі із аналізу наукової літератури свідчить про те, що у світ випущено значну кількість навчально-методичних робіт відомих вітчизняних, зарубіжних авторів, а саме: М.В. Вачевський

[2], Г. Ковальчук [6], А. Ласкавий [8], С.В. Мочерний [8], І.Р. Михасюк, М.З. Мальський [9], М. Новик [10], Л. Овсянкіна [11], І. Сасова [13], Л.В. Северин [14], С.В. Степанов [15], С.В. Федін [16], О.Т. Шпак, М.М. Баб'як, В.І. Терес [18].

Методологічно рушійною силою у забезпеченні цих пріоритетів є якісна освіта. Потрібні прозори та зрозумілі методики оцінки й контролю якості освіти. Цими проблемами займаються вчені: О. Онуфрієва, Г. Дмитренко, Г.Г. Даниленко [3], К. Корсак [5], В. Кремень [4], А. Ласкавий [7], В. Панасик [12], В. Циба [17], С. Яковлев [20] тощо. Скажімо, професор В. Циба обґрунтовує предмет кваліметрії, в основу якого покладено три основні концепції, що розкривають структуру і логіку побудови теорії, й одну спеціальну концепцію ординального вимірювання та операціоналізації, яка висвітлює сутність ординального (порядкового) числа, і, відповідно, ординального вимірювання і є засадничою для основних концепцій теорії кваліметрії [17, 5].

Розбудова освіти на засадах гуманістичного навчання потребує перебудови алгоритму стосунків "учитель – учень" і стилю взаємодії з учнями. Основними рисами цих стосунків мають стати відкритість, віра у здібності й можливості учня, повага до особистості.

Організація навчання також потребує перебудови певних особистісних настанов учителя, які реалізуються під час його взаємодії з учнями.

Активнішою стає роль учителя, який виробляє власний інструментарій, створює сприятливі умови для розвитку й розкриття здібностей учнів.

Сьогодні набуває актуальності поняття компетентності учня, що визначається багатьма чинниками, оскільки саме компетентності, на думку багатьох міжнародних експертів, є тими індикаторами, що дають змогу визначити готовність учня-випускника до життя, його подальшого особистісного розвитку й до активної участі в житті суспільства. Орієнтуючись на сучасний ринок праці, освіта до пріоритетів сьогодення відносить уміння оперувати такими технологіями та знаннями, що задовольняють потреби інформаційного суспільства, готують молодь до нових ролей у суспільстві.

Тому останнім часом стали звичними поняття "освіта протягом усього життя" (lifelong education), "безперервна освіта" (education permanent). Більше того, безперервність розглядається як фундаментальний принцип сучасної освіти. Відповідно до нього, освіта поетапно орієнтується на проблеми, освітні запити людини, які виникають протягом її професійної діяльності й життя. До того ж, дедалі більше

проявляються діагностична й консультативна функції системи освіти.

Безперервна освіта, як свідчить світовий досвід, особливо ефективна, коли умови життєдіяльності швидко міняються порівняно з періодом життя субєкта діяльності.

Виклад основного матеріалу. В наш час є актуальними розробка концепції безперервної освіти та пошук відповіді на питання про її суть і зміст. Сьогодні в Україні перед освітою постає чимало проблем. А саме: зростаючі соціальні вимоги та потреба економіки в людях із високим рівнем кваліфікації в ситуації – освіта для всіх й акцент на якості, що потребує диверсифікації умов, напрямів розвитку та методик освіти; прискореність і непередбачуваність економічного й технічного розвитку, які призводять до того, що ринок праці вже не гарантує забезпечення роботою і потребує на додаток до фахової підготовки навчання протягом усього життя; завдяки розвитку інформаційних технологій відбулися великі зміни у сфері культури – значно зросли мультикультурність і диверсифікованість суспільства, а також небезпека ізоляціонізму, расизму, ксенофобії, нетерпимості тощо; збільшення можливості руху в Європі і світі осіб, ідей та інформації, що загрожують небезпекою збільшення серед молоді скептицизму або навіть апатії до політики та демократичних процесів тощо [Освіта України, 2007, 10.08].

Саме середня освіта відіграє визначальну роль у розв'язанні цих проблем, зокрема, завдяки:

1. Необхідності забезпечення високої якості освіти, яка визначається високим фактором розвитку та необхідною умовою успішного існування будь-якої країни. Як зазначається в освітянській Доктрині, "якість освіти є національним пріоритетом, передумовою національної безпеки держави, додержанням міжнародних норм і вимог законодавства України щодо реалізації права на освіту". Якість освіти повинна відстежуватися за допомогою національного моніторингу, який у галузі освіти розуміється як систематичні процедури зі збору даних щодо важливих аспектів освіти на національному, регіональному та місцевому рівнях із метою безперервного відстеження її стану та прогнозу розвитку.

2. Формування життєво важливих компетентностей, що забезпечує дитині можливість орієнтуватися в сучасному суспільстві, інформаційному просторі, швидкоплинному розвитку ринку праці, подальшому здобутті освіти. Компетентісно орієнтований підхід до формування змісту освіти є новим концептуальним орієнтиром середньої освіти.

3. Формування у школярів навичок навчатися упродовж життя, тобто самостійно оволодівати інформацією, знаннями. Освіта впродовж життя є унікальним механізмом виживання людини і людства в інформаційну епоху.

4. Збільшення уваги до формування самодостатньої, демократичної, вільної особистості та духовного світу дітей і молоді, духовності як провідної якості особистості. Освічена, але не вихована, бездуховна людина завдає родині, суспільству, державі більше шкоди, аніж приносить користі [Там само].

Досягнення цих та інших характеристик забезпечить формування освіченої, конкурентноспроможної особистості, здатної до самореалізації, бо сучасний світ переживає докорінну зміну підходів до освіти та до соціокультурної політики загалом.

Це зумовлено переорієнтацією самого суспільного розвитку на розвиток людини, її особистісних і культурних якостей. Саме для XXI ст. характерне зростання розуміння того, що тільки людина є одночасно початком і кінцевою метою будь-якого соціального розвитку. Ці зміни в суспільній свідомості, у ставленні суспільства до освітньої сфери викликали появу нової парадигми освіти, основні риси якої визначено в Декларації прав людини, прийнятій ООН. У ній відзначається, що освіта має бути спрямована на загальний розвиток людини. Слід зазначити, що в багатьох навчальних закладах усіх регіонів України почато найважчу в сучасних умовах роботу з виявлення та розвитку механізмів цілісного розвитку особистості школяра. Ця робота вимагає уваги та допомоги науково-педагогічних сил й управлінців освіти всіх рівнів. Скажімо, як це практично реалізується у багатьох загальноосвітніх закладах Харківської області, в яких сконцентровано цільові характеристики різноманітних етапів цілісного навчально-виховного процесу в загальноосвітній школі. Визначено таку класифікацію цілей педагогічної діяльності як цілісного процесу:

1. Індивідуальні цілі педагогів, учнів.
2. Групові цілі педагогів, учнів.
3. Колективні цілі педагогів, учнів.
4. Оперативні цілі уроків, виховних заходів.
5. Конкретна мета одного дня.
6. Проміжна мета окремої теми навчального курсу.
7. Окрема мета навчального тижня.
8. Практична мета місяця, навчальної чверті.
9. Наскрізна мета навчального півріччя.
10. Основна мета навчального курсу за один навчальний рік.
11. Основна мета навчального предмету за весь цикл навчання.
12. Стрижнева мета одного року навчання і виховання.

13. Спільна мета одного напрямку виховання за весь цикл формування особистості в навчально-виховному закладі.

14. Кінцева мета певного типу навчально-виховного закладу (загальноосвітня школа).

15. Кінцева мета системи народної безперервної освіти.

16. Вища мета розвитку особистості в суспільстві – стратегічна.

Поліцентризм є новітньою системою в сучасній педагогіці, що само розвивається, і вимагає організаційного й наукового забезпечення. І не даремно активісти-освітяни області виступили з ініціативою створення асоціації прихильників та послідовників цього підходу, які взяли б участь у розробці теоретико-методологічних основ поліцентризму, відкритій та забезпеченій діяльності дослідно-експериментальних майданчиків, пропагуванні передового педагогічного досвіду, організації навчально-виховних закладів нового типу в середній ланці – інститутів та університетів, організації підготовки та підвищення кваліфікації педагогів, проведенні дослідницьких робіт, підготовці наукових теоретичних і прикладних публікацій.

Освітяни лише виступали з ініціативами та ідеями. 20 серпня 1998 р. колегія управління освіти Харківської області прийняла рішення почати експеримент щодо створення поліцентрів у Харківській області.

І слід підкреслити, що цей науково-практичний експеримент ось уже третій рік не лише апробується у багатьох школах Слобожанщини, а й дає перші вагомі результати – учні цього хліборобського й наукового краю є переможцями та призерами різноманітних інтелектуальних і конкурсних випробувань. Відрадно відзначити, що цей продуманий експеримент знайшов чимало прихильників і в інших регіонах України, зокрема, Черкаській, Житомирській, Донецькій та інших областях. Йдеться про виважене, кардинальне, засноване на наукових принципах, реформування освіти.

Ось, скажімо, як розмірковує методист Житомирського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти Т.А. Масло [Економіка в школах України, 2009, № 5].

Дійсно, автор має рацію, стара освітня модель історично пов'язана з досягненнями класичної механіки Нового часу, суть якої – уявлення про Всесвіт як про замкнену механічну систему. Ці погляди відбилися на позиціях класичної педагогіки. Нова синергетична модель освіти пов'язана зі змінами в науці XX ст. Наукова картина світу змінилася кардинально. У наш побут увійшло поняття нестационарного всесвіту,

синергетики, тобто поняття “відкритого суспільства”. Нова система освіти має більш адекватно відповідати на виклик часу, бути більше природо відповідною.

Коротко про компоненти синтетичної моделі:

1. Відкритість освіти.
2. Нелінійність.
3. Інтеграція.
4. Інформатизація освіти.
5. Особистісно спрямований процес навчання.
6. Зміна ролі викладача.

Відповідно до нової парадигми освіти, роль учителя у школі розглядається так. Початкова школа: вчитель керує навчальною діяльністю і створює умови для самостійності й самоорганізації. Основна школа: учитель – координатор навчальної діяльності учнів. Старша школа: учитель – консультант.

Приєднавшись до Болонської декларації, Україна почала проводити докорінні зміни у сфері української освіти. Першочерговим завданням стало запровадження сучасних технологій навчання, оцінювання. Гострота цієї проблеми зумовлена застарілістю наукових основ дидактики контролю, недосконалістю системи оцінювання освітніх досягнень учнів. Боротьба за якість знань спричинила новий підхід до оцінювання знань у педагогіці, який базується на використанні кількісних методів педагогічного контролю. Серед засобів об’єктивного контролю найбільш науково обґрунтованим є метод тестування із залученням технічних засобів для сканування й обробки результатів.

Для ефективного використання тестових технологій необхідно мати чіткі уявлення про основні поняття текстологічних знань. Ядро понятійного апарату педагогічних вимірювань складають поняття: завдання у тестовій формі; тестові завдання; педагогічний тест.

Тестові завдання – складова одиниця тесту (кожне завдання є невід’ємною його частиною, тому видалення хоча б одного неминує призведе до виникнення прогалин в оцінюванні), яка відповідає на тільки форматним, але й певним статистичним вимогам, а саме:

1. частка неправильних відповідей у кожному завданні;
2. розподільна здатність – здатність продемонструвати кількість осіб, які знають, та кількість осіб, які не знають;
3. співвідношення балів за завдання та балів за весь тест.

Педагогічний тест – система тестових завдань специфічної форми визначеної складності, яка дає змогу якісно, об’єктивно й ефективно оцінити структуру знань, виміряти рівень

навчальних досягнень осіб, які проходять тестування з тієї чи іншої предметної галузі.

Переваги тестового контролю:

1. Тест є об’єктивним інструментом контролю, який вимірює якість знань.
2. Обробка результатів для отримання кінцевих оцінок проводиться легше, швидше, ніж перевірка контрольних робіт.
3. Значна економія часу, коли у формі тестування проводяться екзамени.
4. Можна оцінити ступінь імовірності впливу на результат випадкових факторів, а це визначає, наскільки точним є отриманий результат.

Характерно, що автор у реформуванні на перше місце ставить особистість учителя, його професійні засади, організованість і відповідальність. Цілком зрозуміло, що мова про якісну освіту може йти через призму фахової підготовки вчителя, його інноваційне відчуття викладу предметних знань, їхню життєспрямованість і застосування у проектній діяльності.

Щодо останнього, то середня освіта, а вища й початкова, сьогодні потребує не так викладача-професіонала, як викладача-громадянина, людину високої моральності й національно-патріотичної спрямованості. І розпочати треба як, власне, і передбачалося освітньою програмою, із запровадження в навчальний процес курсів професійної етики, людинознавства, українознавства та відповідного стимулювання діяльності викладачів, які, окрім знань, формують особистість, виховують у молоді високі громадянські, патріотичні почуття.

На жаль, нині у пресі постійно наголошується, що жоден з університетів України не входить до числа п’ятисот найкращих університетів світу. Українська система освіти не може стати посправньому конкурентоспроможною у Європі та світі з багатьох причин. Одна з головних – позбавлення її наукових засад. Ми поділяємо думку професора М.Г. Головатого, що йдеться про штучний поділ науки на академічну й університетську, про дедалі більший їхній занепад, особливо останньої. Звісно, це досить різні гілки єдиної суспільної галузі. Перша – академічна наука, більш фундаментальна, базова, пов’язана зі статусом держави, її економічним і науково-технічним потенціалом. Друга – більш прикладна, конкретна, пов’язана з навчанням і підготовкою майбутніх фахівців, тобто з духовними, гуманістичними засадами. Отже, їхній розподіл має відбуватися свідомо, розумно, відповідно до загального суспільного прогресу, а не штучно, спрощено, як це було у перші роки після жовтневого перевороту. Адже наука давно стала власністю. Власністю інтелектуальною. Без

урахування цієї обставини, за байдужого ставлення до науки, результатів розробок, особливо у гуманітарній та соціальній сферах, Україна приречена на кризу управління, кризу управлінської культури, що базується головню на наукових засадах.

Нова система освіти можлива, коли є нові, інноваційні навчальні заклади, що мають зовсім інший рівень інноваційної культури. Така культура не зводиться лише до суми знань, а передбачає нову якість навчального прогресу, кардинальні базові перетворення у змісті, формах та методах навчання і виховання, в управлінні навчальним закладом, у переведенні його з режиму простого функціонування у режим постійного прогресивного розвитку самовдосконалення.

На нашу думку, такий режим організаційного й наукового піднесення може і повинен забезпечити якісне освітнє середовище, педагогічні умови для продуктивного зростання фахівця.

Саме про них чітко й науково впевнено говорить академік В.П. Андрущенко, ректор Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова: “Через психологічно-педагогічний вимір ми повинні формувати вчителя нового покоління – еліту духовності, високого професіонала активного творчого не байдужого, здатного виконувати високу громадську функцію організатора, управлінця виробничими процесами, вихователя колективу, поборника прогресивних змін”.

Ми маємо глибинно усвідомити, підкреслює Віктор Петрович, – що освітянська діяльність проходить у нових типах відносин – суспільно-політичних, економічних, духовних. Це ставить до вихователя молодого покоління підвищені вимоги – не лише дати йому певну суму знань, але й навчити вчитися упродовж усього життя причому останнє має стати мотивованою і мобілізуючою потребою.

У цьому зв’язку не можна не погодитися з творчим вчителем економіки Маньківського навчально-виховного комплексу “ЗОШ I – III ст. – гімназія” Черкаської області В.П. Дорошенком, який підкреслює, виходячи з власного досвіду, що на цьому етапі, коли йдеться про якісну освіту, її безперервний характер, важливо якомога більше наблизити навчання і виховання кожної дитини до сутності, здібностей та особливостей. Цей принцип має бути визначальним під час упровадження будь-яких змін в освіті, бо саме він уможливить досягнення найвищої якості освіти і, що надзвичайно важливо, не всупереч природі кожної дитини, а завдяки її пізнанню й розвитку.

І тут на перший план виступає принцип дитиноцентризму, але не в значенні уваги до

дитини як такої, до дитини абстрактної, узагальненої, а до конкретної дитини з її сутнісними характеристиками.

Це набагато складніше для вчителя, але це єдиний шлях формування людиноцентристського, гуманного, демократичного й ефективного сучасного суспільства, не кажучи вже про те, що це єдиний шлях до щастя кожної людини. Тобто вчитель разом із батьками повинен допомогти дитині пізнати й розвинути себе, і потім уже доросла людина найбільш повно себе реалізує, забезпечивши і власний успіх.

Потрібно змінити взаємовідносини вчителя й учня. Учитель повинен перестати бути над учнем, жорстко регламентувати й одноосібно визначати його розвиток і пізнання. Він має стати поруч із ним, допомагаючи кожному реалізувати оптимальний шлях пізнання розвитку на основі індивідуальної сутності. Тим більше, що час об’єктивно вимагає зміни ролі й місця вчителя у навчальному процесі. З огляду на низку причин, і насамперед на наявність нових інформаційних технологій, учитель перестає бути єдиним чи головним джерелом знань для учня. Він має стати його партнером у навчанні й розвитку. Характерно, що таку позицію займають переважна більшість учительських кадрів, про них ми намагатимемось розповісти більш детально на подальших сторінках нашої роботи. Сутність чітко визначена: якісна освіта як вияв усвідомленої системи знань має систему визначальних факторів.

Серед них:

- продумана, спроектована на майбутнє з фінансовим забезпеченням політика держави в галузі освіти;

- сконцентрована програма кадрового забезпечення процесу якості освіти;

- налагодження наукової наступності між загальноосвітніми й вищими педагогічними закладами;

- інноваційні підходи та їхнє організаційно-дидактичне втілення в органічний механізм функціонування навчальних закладів; виважена і з наукових позицій реалізована система підвищення кваліфікації педагогічних кадрів;

- на організаційному та дидактично-методичному рівні втілений у практику навчальних закладів закон Верховної Ради України “Про національну програму інформатизації” тощо. Якщо стисло, йдеться про створення якості умов. Інтегрованим же елементом якості освіти є якість результатів діяльності закладу, де на перше місце сьогодні виступає відповідне кар’єрне зростання випускників. Ми переконані, що всі складові якості достатньо вагомі та мають розглядатися у комплексі.

Однак, як заведено, говорячи про якість освіти, ми найчастіше маємо на увазі якість результатів діяльності закладів освіти, а решту розглядаємо як необхідні умови їхнього досягнення [1, 16 – 18].

Постає резонне запитання: як, яким чином і хто має визначити якість послуг системи освіти? За якими методиками, критеріями, параметрами, аналітико-синтетичним аналізом і прогнозом?

Основною метою для суспільства є прагнення до самовдосконалення, тому воно зацікавлене в підготовці висококваліфікованих кадрів, які мають забезпечити прогрес в усіх областях знань та галузях народного господарства; спеціалістів, здатних ефективно розв'язувати практичні завдання; у вихованні моральних особистостей, здатних збагатити національну культуру, фізично розвинуте та здорове молоде покоління [19].

Висновок. Отже, перспективними напрямками у професійній підготовці майбутнього педагога може стати розробка і впровадження в освітній процес спецкурсів за напрямками:

- технологія постановки цілей;
- методи прогнозування, проектування навчального курсу;
- оцінка діяльності учителя, оцінка результатів навчання;
- аналіз і корекція власної педагогічної діяльності;
- інноваційні освітні технології;
- психозберігаючі технології в освіті і т.п.

Для впровадження системи управління якістю освіти організація (заклад) повинна:

- визначити процеси, що впливають на якість освіти;
- встановити послідовність цих процесів і їхні взаємодії;
- забезпечити наявність інформації з метою підтримки роботи й нагляду за цими процесами;
- вимірювати, відслідковувати, аналізувати процеси і вживати заходи, необхідні для досягнення запланованих результатів і їхнього постійного поліпшення;
- визначити критерії і методи забезпечення ефективної роботи і управління.

Процес вивчення особистості школярів та їхніх колективів має бути спрямований на розв'язання певного педагогічного завдання. У зв'язку з цим кожен методик щодо вивчення учня треба добирати з урахуванням виховного завдання.

Школа лише тоді досягає навчально-виховної мети, коли діагностування усіх напрямів діяльності стає нагальною потребою педагогічного колективу. В. Сухомлинський назвав школу тонким і чутливим музичним інструментом, який творить мелодію людської гармонії, що впливає на думку кожного вихованця,

але творить лише тоді, коли інструмент добре настроєний. А настроїти його можна лише тоді, коли глибинно знаєш його складові.

Виходячи з зазначених завдань і проб, важливою складовою педагогічного професіоналізму майбутнього вчителя в умовах роботи у системі управління якістю освіти стають не тільки ґрунтовне знання предмету й основ загальної теорії навчання, але і уміння:

Крім того, під якістю освіти розуміється сукупність властивостей освіти, що відповідають сучасним вимогам педагогічної теорії, практики і здатних задовольняти освітні потреби особистості, суспільства й держави. Водночас якість шкільної освіти – сукупність властивостей, що зумовлює її здатність виконувати висунуті суспільством задачі з формування і розвитку особистості в аспектах її навченості, вихованості, вираженні соціальних, психічних та фізичних властивостей [12].

1. Ануфрієва О. Використання кваліметрії для оцінки якості освіти. – Гуманітарний вісник Переяслав-Хмельницького державного педагогічного університету Григорія Сковороди: науково-теоретичний збірник. – Переяслав-Хмельницький, 2005. – С. 16 – 18.

2. М.В. Вачевський, В.М. Мадзігон, О.М. Вачевський, Н.М. Примаченко. Основи економічних знань. 10 – 11 клас. Підручник. – К.: Центр навчальної літератури, 2004. – 536 с.

3. Даниленкова Г.Г. Педагогическое проектирование учебного процесса: сб. научн. ст. – Калинингр. ун-т. – 2000. – С. 25 – 27.

4. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України; головний ред. В. Г. Кремінь. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.

5. Корсак К. Про якість систем педагогічних вимірів // Шк. технології. – 2001. – С. 154 – 156.

6. Ковальчук Г. Активізація навчання в економічній освіті. – К.: КНЕУ, 1999. – С. 60 – 65.

7. Ласкавий А. Теорія і практика формування основ ринкової економіки. – К., 1994. – 116 с.

8. Мочерний С.В., Синіцин І.М. Основи економічних знань – К.: Тернопіль, – 1997. – 137 с.

9. Михасюк І.Р., Мальський М.З. Регіональна економічна політика: Навчальний посібник. – Львів: Українські технології, 2001. – 208 с.

10. Новик М. Освітні інновації при вивченні основ економіки в школі // Економіка в школах України. – 2005. – №9. – С. 26 – 28.

11. Овсянкіна Л. Проблема моральності в умовах становлення ринкової економіки. – Нова політика. – 1999. – № 3. – С. 3.

12. Панасик В. Педагогічна система внутрішкільного управління якістю освітнього процесу: автореф. дис... д-ра пед. наук. – СПб., 1998.

13. Сасова І. Педагогічні технології соціально-економічної підготовки школярів // Освіта і ринок. – 1998. – №1. – С. 23 – 26.

ВИКОРИСТАННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ПЕДАГОГІЧНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У СИСТЕМІ ОСВІТИ ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

14. Северин Л.В. Взаємозв'язок моральності та економіки: історична ретроспектива // Філософські проблеми гуманітарних наук – 2005. – № 7. – С. 173.

15. Степанов С.В. Методическая работа в условиях реализации компетентного подхода в образовании: Монография. – Ставрополь Изд-во СКИПКРО. 2005. – С. 23.

16. Федин С.В. О преемственности экономического образования и воспитания учащихся средних школ и студентов вузов. – Владимир, 1988.

17. Ціба В. Кваліметрія – теорія вимірювання в гуманітарних і природничих науках // Соціальна психологія. – 2005. – № 4. – С. 5.

18. Шпак О.Т., Баб'як М.М., Терес В.І., Приступа В.В., Костецька М.В. Вчитель в системі економічного виховання: навчально-методичний посібник. – Дрогобич: Редакційно-видавничий відділ Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, 2012. – 396 с.

19. Шпак О.Т., Терес В.І., Цибін С.Г. Економічне виховання учнівської молоді: теорія управління і практика інформаційного забезпечення: Науково-методичний посібник. – Дрогобич: Коло, – 2002. – 172 с.

20. Яковлев С. Внутрішнє управління якістю освіти: монографія. – Челябінськ: Вид-во ЧДПУ, 2002. – 390 с.

Стаття надійшла до редакції 07.04.2013

УДК 373:3:004

Мирон Вачевський, доктор педагогічних наук, професор,
академік Академії наук вищої освіти України

ВИКОРИСТАННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ПЕДАГОГІЧНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У СИСТЕМІ ОСВІТИ ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

У статті досліджується стан та розвиток системи новітніх технологій у системі освіти учнів професійно-технічних училищ до сучасних умов ринкової економіки де діє конкуренція на ринку праці, яка є ключовим фактором суспільного прогресу, успішного розвитку нації, держав, кожної людини.

Ключові слова: освіта, суспільний прогрес, маркетинг, професійна освіта, підготовка молоді, розвиток суспільства, наука, економіка, добробут.

Літ. 17.

Мирон Вачевський, доктор педагогических наук, профессор,
академик Академии наук высшего образования Украины

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ИННОВАЦИОННЫХ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ ТЕХНОЛОГИЙ В СИСТЕМЕ ОБРАЗОВАНИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНО-ТЕХНИЧЕСКИХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЙ

В статье исследуется состояние и развитие системы новейших технологий в системе образования учащихся профессионально-технических училищ в современных условиях рыночной экономики где действует конкуренция на рынке труда, которая является ключевым фактором общественного прогресса, успешного развития наций, государств, каждого человека.

Ключевые слова: образование, общественный прогресс, маркетинг, профессиональное образование, подготовка молодежи, развитие общества, наука, экономика, благосостояние.

**Myron Vachevsky, Ph.D. (Pedagogic) Prof. Academician of
Academy of Sciences of Higher Education of Ukraine**

USING INNOVATIVE PEDAGOGICAL TECHNOLOGIES IN THE EDUCATION SYSTEM OF VOCATIONAL EDUCATION

The article investigates the status and development of new technologies in the education of students of vocational schools to the modern economy of a market where there is competition in the labor market, which is a key factor of social progress, the successful development of nations, states, everyone.

Keywords: education, social progress, marketing, professional education, training young people, society, science, economics, welfare.

Актуальність теми. Законом “Про освіту” визначено основну мету освіти: всебічний розвиток людини, як особистості та найвищої цінності суспільства. Важлива роль в реалізації цієї мети належить загальній середній освіті, яка забезпечує всебічний розвиток молоді,

формує здібності, таланти, професійне самовизначення, формування загальнолюдської моралі, засвоєння визначеною суспільними національно-культурними потребами обсягу знань про довкілля, людину і суспільство, фізичне вдосконалення та використання соціальних технологій [1].

Особливого значення набуває взаємозумовленість розвитку освіти і рівня суспільних потреб, виконання освітою соціальної ролі детермінанти суспільного прогресу.

В усіх розвинених країнах система освіти зазнає не лише суттєвих кількісних, але і якісних змін. Збільшується обсяг молоді, охопленої навчанням, тривалість освіти, ускладнюються її завдання. Економічний розвиток цих країн вимагає тривалого навчання з метою отримання найвищого професійного рівня кваліфікації [11].

Аналіз останніх публікацій. Слід зазначити, що випущено значну кількість навчально-методичної та довідкової літератури в напрямку системи безперервної освіти яка відноситься до навчального процесу навчання в ліцеї, середній школі, гімназії чи ВНЗ, відомих вітчизняних авторів: М.В. Вачевський, В.М. Мадзігон, Н.М. Примаченко [2], О.І. Вишневський [4], С.С. Гаркавенко [5], М.М. Ермошенко [6], В.І. Жигір, О.А. Чернега [7], Г.С. Коломієць [8], В.Г. Кремень [9], К.М. Левківський [10], В.М. Мадзігон [11, 12], С.М. Ніколаєнко [13], О. Овчарук [14], Н.М. Примаченко [15], О.С. Падалка [16], О.Т. Шпак [17] та інші автори.

Мета статті є дослідження і наведення рекомендацій за теоретико-методичними основами державної політики в галузі новітніх педагогічних технологій освіти учнів професійно-технічних закладів, та формування у них професійних компетентностей маркетингової діяльності на ринку праці.

Виклад основного матеріалу. Теоретичне вивчення і практичне застосування соціальних новітніх технологій в системі професійно технічної освіти в управлінській діяльності, робить суспільні процеси керованими і врівноваженими.

Серед загальних питань, які стосуються природи соціальних організацій можна назвати такі: поняття і структура, різновиди, специфіка соціальної організації, між групова взаємодія та управління персоналом, сутність управління як важлива форма людської діяльності, модифікація управління взагалі й освіти зокрема, сутність теоретичного і практичного впровадження і соціальних новітніх технологій в управлінському процесі, роль суспільної регламентації освітнього процесу, його історична еволюція в системі професійно-технічних навчальних закладів в контексті співвідношення влади, управління професійно-технічними закладами освіти й ефективної діяльності [6].

Між тим класична дидактика початкової і основної школи з її закономірностями, принципами, формами та методами навчання, що вже

склалися, не завжди оперативно реагує на інноваційні освітні процеси, а іноді й стримує їхнє впровадження в масову практику. Створюється враження, що дидактика залишається надто теоретичною, методика навчання не правомірно практичною. Вимагається деяка проміжна ланка, яка дозволила б реально зв'язати теорію та практику. Функції прикладної дидактики, може взяти на себе освітня технологія, як зазначають відомі вітчизняні вчені О.Т. Шпак та О.С. Падалка [1, 7].

Таким чином, педагогічна технологія поєднує в собі упорядковану сукупність дій, операцій та процедур, які забезпечують діагностований та гарантований результат в умовах освітнього процесу, що змінюється.

Як критерії того, що діяльність освітнього процесу в професійно технічних навчальних закладах (ПТНЗ) в деякому фрагменті педагогічного процесу (при засвоєнні якоїсь теми, розділу навчального предмету або між предметного комплексу) проходить на новітньому технологічному рівні. Можуть бути виділені наступні:

- наявність чіткої та діагностично заданої мети, тобто коректно-вимірного представлення понять, операцій, діяльності учнів. Як очікуваного результату навчання, засобів діагностики досягнення цієї мети;

- представлення змісту основних економічних понять, що вивчається, у вигляді системи пізнавальних і практичних завдань, орієнтованої основи економіки й засобів їх вирішення;

- наявність досить жорсткої послідовності, логіки, певних етапів засвоєння теми (матеріалу, набору професійних функцій – компетентностей);
- визначення засобів взаємодії учасників навчального процесу ПТНЗ на кожному етапі (вчителя і учнів один з іншим), а також їх взаємодія з інформаційною технікою (комп'ютером, відео системою);

- мотиваційне забезпечення діяльності учителя й учнів ПТНЗ, побудоване на реалізації їх особистісних функцій в цьому процесі (вільний вибір, креативність, свідомість, життєвий і професійний сенс);

- використання в навчальному процесі ПТНЗ сучасних соціально економічних технологій, найновіших засобів перероблення інформації.

Технології навчання в ПТНЗ проектують механізм управління перетворенням і розвитком особистості спеціаліста учня (шляхом пізнавально-інструментальної сукупності дій вчителів та учнів).

Будь яка діяльність може бути або

технологією, або мистецтвом. Мистецтво засноване на інтуїції, технологія – на закономірностях науки. З мистецтва все починається, а технологією закінчується.

Реформування освіти із використанням інноваційних технологій у ПТНЗ є частиною технології процесів оновлення освітніх систем, що відбуваються останні двадцять років у європейських країнах і пов'язані з визнанням значимості знань як рушія суспільного добробуту та прогресу. Ці зміни стосуються створення нових соціально-економічних технологій освітніх стандартів, оновлення та перегляду навчальних програм, змісту навчально-дидактичних матеріалів, підручників, форм і методів навчання. Цілеспрямоване набуття молоддю ПТНЗ знань, умінь і навичок, їх трансформація в компетентності сприяє особистісному культурному розвитку, розвитку новітніх технологій, здатності швидко реагувати на запити часу. Більшість країн Європи сьогодні розпочали ґрунтовну дискусію навколо того, як забезпечити людину необхідними вміннями та знаннями для забезпечення її гармонійної взаємодії з розвиненим у технологічному ефективному напрямку суспільством. Саме тому важливим є усвідомлення поняття технології компетентності в суспільстві, що базується на знаннях, обізнаності, авторитетності. Важливо розуміти яких саме технологій компетенцій необхідно навчити учнів ПТНЗ і як, що має бути ефективною технологією навчання для досягнення результатів навчання [3].

За роки незалежності України сформовано основне законодавче поле освітньої галузі, розроблено нормативно-правову базу технологій навчання, виховання і розвитку учнівської молоді для створення національної системи освіти. Цілеспрямовано і послідовно формується державна політика в галузі освіти, відзначено Міністром освіти і науки України В. Кременем на II всеукраїнському з'їзді працівників освіти [9].

Сучасна технологія освіти в ПТНЗ України спрямована на надання учневі необхідних знань, вироблення умінь і навичок, професійних компетентностей за період навчання він має засвоїти багато фактичного матеріалу. Натомість освіта ПТНЗ сьогодні не достатньо навчає учнів приймати рішення, використовувати інформаційні та комунікаційні технології, критично мислити, вирішувати конфлікти, орієнтуватись на ринку праці, як зазначає О. Овчарук [14].

У зв'язку з цим зростає роль сучасних технологій економічної підготовки молоді як незмінного компонента всебічної освіти

особистості, однієї з умов успішного виконання нею професійних функцій, як зазначає О. Шпак в роботі: “Економічна підготовка педагогічних кадрів в системі безперервної освіти” [17].

Одним зі шляхів оновлення змісту освіти й узгодження його з сучасними потребами, інтеграцією до європейського та світового освітніх просторів є орієнтація навчання на використання сучасних педагогічних технологій у початковій і основній школі для набуття ключових компетентностей та на створення ефективних напрямків їх запровадження. Така умова вимагає від сучасної школи особливо рішучих реформаційних підходів до використання в навчальному процесі учнями ПТНЗ педагогічних технологій та оновлення змісту освіти до застосування нових педагогічних підходів до навчання, впровадження інформаційних та комунікаційних технологій, вивчення основ економіки, які модернізують процеси розвитку суспільства [10].

При вивченні основ економіки, підприємництва, маркетингу в ПТНЗ, учні отримують знання і уявлення про економічні явища і категорії, розвиток держави в минулому, сучасному і майбутньому. Тісний зв'язок економіки, підприємництва та маркетингу з багатьма дисциплінами, які вивчаються, підвищує зацікавленість учнів до самостійності, формування особистості з розвинутими поглядами на вибір професії і трудової діяльності [3].

Одним із завдань педагогічних технологій в процесі навчання ПТНЗ є реалізація освітньої Програми та оновлення змісту освіти, визначення змісту навчальних гуманітарних та природничо-математичних дисциплін, вивчення економічних дисциплін: менеджменту і маркетингу, підприємництва та інформації, знань з інтелектуальної власності, а також умінь і навичок засвоєння та практичного застосування тих знань в умовах ринкової економіки.

Учнівська молодь ПТНЗ повинна бути не тільки особисто підготовленим до життя в ринкових умовах, але й на належному рівні оволодіти педагогічними технологіями “Основ економічних знань”. Від рівня засвоєння педагогічних технологій, професійної підготовки економічних дисциплін, залежатиме ефективність формування готовності випускників професійно технічних навчальних закладів до життя і майбутньої професійної діяльності в ринкових умовах, а також ініціативність, компетентність, творча підприємливість та діловитість нового покоління майбутніх випускників ПТНЗ.

Безперечно важливими є знання, вміння та

навички, котрі учні ПТНЗ набувають та виробляють в процесі навчання в професійному середньому закладі та продовжує навчання у ВНЗ. Набуті знання формують в учнівській молоді ПТНЗ, майбутніх фахівців поняття професійних компетенцій, що пов'язано з багатьма чинниками, оскільки саме компетенції дозволяють визначити готовність випускників ПТНЗ до життя, його подальшого розвитку й активної участі в діяльності суспільства [12].

Наш підхід щодо розв'язання цих та інших проблем носить системно-узагальнюючий характер. В школі зміст педагогічних технологій у початковій та основній школі, має включати вивчення основ економіки, підприємництва та основ маркетингу, а формуванням майбутньої професії через поглиблене засвоєння знань у ПТОЗ і отримання найвищого рівня професійних компетентностей із знанням іноземних мов, комп'ютерних технологій, етикету ділового спілкування у ВНЗ із споріднених економічних дисциплін, які в ринковій економіці застосовується у всіх галузях людської діяльності.

Соціально-економічні педагогічні технології та їх вивчення учнівською молоддю ПТНЗ з – основ економічних знань, інформації, патентознавства, маркетингу: – промислового, сфери послуг, маркетингової культури, стратегічного, товарної та інноваційної політики, цінової політики, управління трудовими ресурсами, стандартизації та міжнародного маркетингу, сприяє розкриттю природних даних молоді, збагачує її духовно, виробляє активну життєву позицію, залучає в майбутньому до управління виробництвом, виконуючи таким чином важливу соціальну функцію – формування у майбутніх випускників ПТНЗ відповідний рівень професійних компетенцій. Саме педагогічні інноваційні технології сприяють розвитку професійних компетенцій, які ґрунтуються на загальнолюдських цінностях та принципах науковості, полікультурності, світського характеру освіти, системності, інтегрованості, єдності навчання й виховання, на засадах гуманізму, демократії, громадської свідомості, взаємоповаги між народами в інтересах людини, родини, суспільства та держави до підготовки молоді ПТНЗ до трудової діяльності.

Самостійна трудова діяльність випускників ПТНЗ – це, перш за все технології творчої діяльності, що базується на достатньо розвинутих інтелектуальних і спеціальних умінях.

Історія свідчить, що використання інноваційних технологій у ПТНЗ освітою, сприяє про вдосконалення суспільства, органічно перепліталися

з думками про вдосконалення трудового виховання. Трудова діяльність тісно переплітається з економікою, підприємництвом та маркетингом і законами та закономірностями, а в сучасній ринковій економіці, вона базується на принципах і методах маркетингу де між підприємствами, підприємцями існує конкуренція за ринки збуту. Це спонукає до створення конкурентоспроможної товарної продукції на основі винаходів, промислових зразків, захищених товарними та марочними знаками, з можливими ноу-хау, тобто до застосування інтелектуальної власності в процесі людської діяльності.

Новий економічний механізм впровадження інноваційних технологій у навчальному процесі ПТОЗ, впливає на динаміку розвитку особистості, зокрема на організацію, планування і впровадження у господарську діяльність новин. Сам процес упровадження технічних новин має три основні стадії: від дослідження до першого виробничого освоєння, від першого виробничого освоєння до масового випуску, від виробництва нововведення до його кінцевого використання споживачем. Сукупність цих стадій складає інноваційний процес педагогічних технологій. Найбільш вузькі “місця” у цьому процесі - це ланки взаємодії науки - техніки - технології - виробництва - фінансів - маркетингу - споживання, тобто ланки, де проходить розрив безпосередньої дії інноваційного процесу.

Поглиблення зв'язку сучасних інноваційних технологій з економікою, підприємництвом, маркетингом, відповідає завданням у справі вдосконалення господарського механізму і у свою чергу висуває об'єктивні вимоги до організації інтелектуальної власності на міцній економічній основі, добре підготовленої учнівської молоді ПТНЗ у всіх ланках господарської діяльності.

Сьогодні ми можемо стверджувати, що використання сучасних інноваційних технологій, та досягнення у процесі навчання учнівської молоді ПТНЗ відповідного рівня професійних знань, це кроки до створення підґрунтя для того, щоб основні результати навчання базувались на досягненні учнями навчальних закладів необхідних професійних компетенцій, етикету ділового спілкування, культури відносин [15].

Аналіз літературних джерел із педагогічних технологій, вивчення масового та передового педагогічного досвіду свідчить про те, що початкова, основна та загальноосвітня школа, незважаючи на певні позитивні зрушення у вивченні економічних дисциплін, підприємництва та маркетингу, не забезпечують належні умови для економічної освіти й підготовки молоді,

випускників ВНЗ, прищеплення їм умінь з професійних компетентностей із упровадження нововведень [7].

Висновки. Отже, особливу актуальність мають дослідження, спрямовані на вдосконалення навчального процесу в Україні, використання сучасних інноваційних технологій, розроблення нових положень, навчальних програм, посібників, підручників для формування у майбутніх випускників навчальних закладів ПТНЗ професійних компетенцій на основі наукової інформації та патентної документації, економічного механізму маркетингу, цінової системи, фінансів та податкової політики, процесу роздержавлення і приватизації, які тісно переплітаються у навчальному процесі підготовки випускника ВНЗ до праці в умовах ринкової економіки. Ці аспекти і зумовили до необхідної наукової розробки питань, що стосуються до вивчення учнями ПТНЗ основ економіки, інформації, патентознавства, маркетингу, створення управлінських систем з інтелектуальної власності, підготовки учнівської молоді ПТОЗ до професійних компетенцій.

1. Закон України "Про освіту" (23 травня 1991 р. №1060-ХІІ).

2. Вачевський М.В., Мадзігон В.М., Примаченко Н.М. Основи економічних знань 10 – 11 клас. Підручник. // М. Вачевський, В. Мадзігон, Н. Примаченко. – К.: ЦУЛ, 2004. – 536 с.

3. Вачевський М.В. Педагогічні технології економічної підготовки молоді до вибору професії в сучасних умовах. // М. Вачевський. / Актуальні проблеми економіки. – 2004. – №1. – С. 190 – 204.

4. Вишневецький О.І. Теоретичні основи сучасної української педагогіки: Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. // О. Вишневецький. – Дрогобич, "Коло", 2006. – 608 с.

5. Гаркавенко С.С. Маркетинг: теорія і практика. Навчальний посібник. // С. Гаркавенко. – К.: Лібра, 1998. – 384 с.

6. Єрмошенко М.М. Маркетинговий менеджмент. Посібник. // М. Єрмошенко. – К.: НАУ, 2001. – 204 с.

7. Жигір В.І., Чернега О.А. Професійна педагогіка. Навчальний посібник. // В. Жигір, О. Чернега. – К.: "Кондор", 2011. – 336 с.

8. Коломієць Г.С., Маньковський А.Л. Інформаційна продукція: ринок, маркетинг, підготовка кадрів. Навчальний посібник. // Г. Коломієць, А. Маньковський. – К.: Либідь, 1991.

9. Кремень В.Г. Освіта у ХХІ столітті. Освіта України – №8, 23 лютого 2000 р.

10. Левківський К.М. Інноваційні технології та реформа змісту освіти в контексті Лісабонської стратегії ЄС. // К. Левківський – К.: Освіта України, 2007. – 195 с.

11. Мадзігон В.М. Інноваційна модель навчально-виховного комплексу "школа майбутнього" // В. Мадзігон. – К.: Інститут обдарованої дитини. 2011, – 26 с.

12. Мадзігон В.М. Совершенствование форм и методов трудового обучения, воспитания и профориентации учащихся // В. Мадзігон – К.: Рад. школа. – 1982. – В. 15. – С. 3 – 6.

13. Ніколаєнко С.М. Наукові дослідження в університетах – визначальний чинник зростання якості освіти. С. Ніколаєнко. – К.: Прок-Бізнес, 2007. – 176 с.

14. Овчарук О. Компетентності як ключ до оновлення змісту освіти. Стратегія реформування освіти в Україні. // О. Овчарук – К.: "К.І.С." 2003. – 296 с.

15. Примаченко Н.М. Формування маркетингової культури у майбутніх вчителів технологій у процесі навчання основ підприємництва. Монографія. // Н. Примаченко. – Дрогобич, ДДПУ, 2011. – 218 с.

16. Падалка О.С., Шпак О.Т. Учителю про економічне виховання учнів: питання генезису і компетенції. // О. Падалка, О. Шпак. – К.: Четверта хвиля, 1998. – 224 с.

17. Шпак О.Т., Падалка О.С., Нісімчук А.С. Сучасні педагогічні технології. Навчальний посібник. // О. Шпак, О. Падалка, А. Нісімчук. "Просвіта", 2000. – 346 с.

Стаття надійшла до редакції 27.05.2013

6 червня 2013 року

День журналіста

День журналіста щорічно відзначається в Україні 6 червня – у день прийняття Спільни журналістів України в 1992 році в Міжнародну федерацію журналістів. (Указ Президента України від 25.05.1994 № 251/94).

УДК 1:37(477)

Надія Ашиток, доктор філософських наук, професор
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

СИНЕРГЕТИЧНИЙ ПІДХІД ДО ОСМИСЛЕННЯ ПРОБЛЕМ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ СОЦІАЛЬНИХ ПЕДАГОГІВ

У статті проаналізовано ідею застосування синергетичного підходу до визначення шляхів оптимізації соціально-педагогічної освітньої системи

Ключові слова: гуманітаризація, міждисциплінарність, синергетичний підхід, самоорганізація, соціально-педагогічна діяльність.

Лит. 15.

Надежда Ашиток, доктор философских наук, профессор
Дрогобычского государственного педагогического университета имени Ивана Франко

СИНЕРГЕТИЧЕСКИЙ ПОДХОД К ОСМЫСЛЕНИЮ ПРОБЛЕМ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ПОДГОТОВКИ СОЦИАЛЬНЫХ ПЕДАГОГОВ

В статье обосновывается идея применения синергетического подхода к определению путей оптимизации социально-педагогической образовательной системы.

Ключевые слова: гуманитаризация, междисциплинарность, синергетический подход, самоорганизация, социально-педагогическая деятельность.

Nadya Ashytok, Dr. Sc. (Philosophy), Professor
Drohobych State Pedagogical University by I. Franko

SYNERGETIC APPROACH TO INTERPRETATION OF THE PROBLEM OF PROFESSIONAL TRAINING OF FUTURE SOCIAL PEDAGOGUES

The article deals with the synergetic approach to be used for specifying the ways of social-educational system optimization.

Keywords: humanitarization, interdisciplinary method, synergetic approach, self-organization, the activities of social educator.

Постановка проблеми. Сучасна Україна, наближаючись до стандартів громадянського суспільства – спільності вільних, незалежних, рівноправних людей, кожному з яких держава забезпечує юридичні можливості бути власником, користуватися економічною свободою та надійним соціальним захистом, іншими правами та свободами, брати активну участь у політичному житті та інших сферах життєдіяльності – повинна реалізувати свій історичний шанс і за допомогою задекларованого пріоритетного розвитку освіти подолати кризу суспільного розвитку. За часи державного суверенітету вже зроблені суттєві кроки у розбудові національної системи освіти та демократизації освітньої діяльності. Проте, реформи у національній системі освіти неповною мірою сприяли пріоритетності розвитку сфери освіти як необхідної умови національного розвитку. Зокрема, недооцінювались засади її самоорганізації та закони розвитку відкритих систем різних онтологічних статусів, (зокрема, і

соціокультурних, якими є система освіти України та окремі професійні освітні системи, зокрема, й соціально-педагогічна), а тому залишились не вирішеними головні проблеми узгодження діяльності системи освіти з вимогами суспільства і економіки.

На нашу думку, дослідження розвитку національної освітньої системи, до складу якої входить професійна освіта з підготовки соціальних педагогів, у контексті синергетичної парадигми сприятиме трансформації освіти адекватно до сучасних світових вимог і внутрішніх соціокультурних та економічних потреб.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В освітній галузі, що займається підготовкою соціальних педагогів, залишаються актуальними питання, пов'язані з пошуком нових шляхів та удосконаленням її стратегій (С. Архипова, О. Безпалько, І. Зверева, А. Капська та ін.) [2, 15 – 24; 3; 6, 52 – 58; 8, 13 – 17]. Це пов'язано з тим, що професія “соціальний педагог” перебуває до нашого часу у процесі становлення, оскільки офіційно була зареєстрована лише в квітні 1991

року. Посилена увага до цієї “професії захисту” пояснюється також поступовим омолодженням соціальних проблем та соціальних хвороб сучасного суспільства, що вимагає від фахівця соціально-педагогічної сфери особливої підготовки, постійного самовдосконалення й особистісної мобільності.

Дана стаття є спробою конкретизації у контексті синергетичної парадигми шляхів модернізації професійної освіти з підготовки соціальних педагогів в Україні відповідно до викликів XXI століття.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Теорія і практика соціально-педагогічної роботи, що покликана займатися вирішенням проблем особистості та соціальних груп, наданням спеціалізованої адресної соціально-педагогічної допомоги клієнтам, їх інтеграцією в людську спільноту з метою збереження, відновлення, гармонізації їхньої взаємодії з суспільством, сформувалася на стику соціології, педагогіки та соціальної роботи, зв'язок з якими зберігає й у наш час. Міждисциплінарний, інтегративний характер цієї роботи впливає на вибір арсеналу методів і категорій за рахунок загальнонаукових і спеціальних, а це зумовлює пошук методологічного підходу, який би будувався на міждисциплінарності. Одним із найбільш багатооб'єктивних підходів у цьому відношенні є синергетика.

Слово *синергетика* виникло від грецького *sunergētikos*, що в перекладі означає “спільну кооперативну дію”. У 1969 році професор Штутгартського університету фізик-теоретик Герман Хакен так назвав новий науковий напрям, що передбачає дослідження спільної дії багатьох підсистем, переважно однакових або декількох різних видів, у результаті якої на макроскопічному рівні виникає структура з відповідними функціями [14].

“Спільна кооперативна дія” в сучасному науковому дискурсі визнається універсальним міждисциплінарним засобом спілкування, здатним долати різногалузевість наукового знання, виходити за межі конкретної наукової галузі, встановлювати нові міжпредметні зв'язки, забезпечувати зв'язок між різногалузевими знаннями для створення єдиного інформаційного простору й цілісного загальнонаукового розвитку. Вона надає людству можливість “усвідомлення нелінійності, багатофакторності й вірогідності реального світу, поліваріантності шляхів його розвитку і неможливості опису його в межах класичних теорій і моделей, що дають лінійне уявлення та формують лінійне мислення” [7, 9].

Синергетика пропонує для забезпечення міждисциплінарності “методологічний ключ, який дозволяє здійснювати аналіз дійсності у відповідності із сучасним стилем розвитку соціокультурного процесу” [9, 66].

Застосування синергетичного підходу до вибору парадигми освіти з підготовки соціальних педагогів зумовлено своєрідністю клієнтів та змісту майбутньої діяльності. Освітні парадигми минулого не враховують цієї специфіки. Якщо модерністська парадигма педагогічного процесу, яка прийшла на зміну традиційній класичній парадигмі, орієнтується на досягнення повної, всеосяжної концепції, систематичності, несуперечності, стабільності, то постмодерністська ґрунтується на визнанні підтримки аномалій, плюралізму, недовершеності, хаотичності, індетермінованості, коли педагогічний процес розуміється як складний конгломерат, що характеризується багатомірністю, полівалентністю, мультіваріативністю. У першому випадку педагог – “раціократ”, “функціонер порядку”, “слуга Розуму та Істини”; у другому – “художник”, “архітектор”, “творець” [10, 10]. Постмодерністське розуміння “фахівця із захисту” ліпше відповідає специфічності професійного призначення соціального педагога, діяльність якого спрямована на створення сприятливих умов соціалізації, всебічного розвитку, задоволення соціокультурних потреб чи відновлення соціально схвалених способів життєдіяльності осіб, що потребують сторонньої допомоги (інвалідів, дітей-сиріт, неповнолітніх девіантів, обдарованих дітей та ін.).

У контексті постмодерністської парадигми соціально-педагогічна діяльність розглядається як поліхронічна цілісність, система відносин, персоналізована єдність двох взаємозалежних виховних впливів: “педагог – вихованець”, “вихованець – педагог”, коеволюційна діяльність, а статус учасників взаємодії підвищується до рівня партнерства, що виявляється у співробітництві та співтворчості, і виступає одним із найважливіших чинників ефективності особистісно-гуманістичної взаємодії [4]. Основними якостями соціального педагога повинні бути ті, які К. Роджерс – автор людиноцентрованої терапії, засновник і лідер гуманістичної психології – вважав необхідними для педагога: емпатійне розуміння вихованця, відкритість до особистісного досвіду іншої людини, активність у взаємодії, здатність відчувати емоційний настрій колективу [11, 58 – 65], уміння розуміти, що людина є островом усередині себе, і вона може побудувати місток до іншої людини лише за умови, згідно з якою бажає залишатися сама собою і їй дозволяють

бути собою [11, 61]. Клієнт соціального педагога, маючи статус повноцінного суб'єкта діяльності – партнера взаємодії на принципі добровільності – потребує не директив (настанов, рекомендацій, наказів), а, передусім, нестандартної допомоги і підтримки, що ґрунтуються на синергетичному поєднанні педагогічної вимогливості й особистісної поваги. Звідси – і своєрідна синкретична позиція фахівця у соціально-педагогічному процесі: з одного боку, він – організатор середовища соціалізації, з іншого – друг, помічник, порадник і наставник у розвитку особистості клієнта, що потребує допомоги.

Успішна реалізація професійної діяльності соціального педагога безпосередньо залежить від оптимального виявлення особистісного потенціалу і розвитку здібностей вихованця у соціально прийнятних формах. Наш сучасник, видатний представник гуманістичної думки, один із засновників педагогіки співробітництва Ш. Амонашвілі зазначає, що справжня підтримка вихованця повинна ґрунтуватися на трьох постулатах гуманістичної педагогіки, а саме – любові до людини, олюдненні соціального середовища і проживанні у вихованцеві власного життя [1]. Лише за таких умов основними характеристиками позиції вихованця як справжнього суб'єкта соціально-педагогічної взаємодії може бути свобода, відчуття своєї соціальної значущості, вільний власний вибір, виявлення позитивної Я-концепції тощо.

Особистісно-гуманістична стратегія нової парадигми на синергетичних засадах визначає і гуманістичне навантаження технологічних засобів її реалізації, характерними ознаками яких є соціально-педагогічна допомога і підтримка; соціальний захист; діалогічність, творчо-пошуковий характер, поєднання традиційності й інноваційності, гнучкий контроль і самоконтроль. Вибудовуючи власну діяльність згідно з особистісно-гуманістичною стратегією нової освітньої парадигми, соціальний педагог посідає позицію організатора і помічника вихованця. Саме така позиція в ідеалі повинна стати синергетичною аксіомою його професійної діяльності, особистісно-гуманістичним надбанням, що стає можливим за умови сходження від мети і завдань цієї парадигми – через її сутність і функції – безпосередньо до стратегії і технології соціально-педагогічної підтримки, допомоги і захисту людини.

Модернізація освіти з підготовки соціальних педагогів на синергетичних засадах має ґрунтуватися на розумінні цілісного підходу до людини й світу, поєднанні індивідуальної дійсності

та об'єктивних суспільних цінностей і, що є суттєвим, переконанні, що система освіти та її філософія мають розглядати як свій головний предмет саме людину з усіма її проблемами. Процес пошуку найбільш оптимальної освітньої парадигми для підготовки “професії захисту” вимагає глибокого гуманітарного та філософського осмислення ставлення до людини, гуманістичного і неформального. Звісно, професійна освіта повинна постійно перебувати у стані оновлення та адекватності до потреб суспільства. Проте у процесі перманентного оновлення в умовах нестабільності пошук аксеологічних засад є визначальним, адже, як зазначав Е. Ласло, ми не можемо вступити в третє тисячоліття, не створивши новий тип мислення, не виробивши нові цінності й нове сприйняття реальності, які є більш адекватними швидко мінливим умовам [15], і на основі такого мислення не збалансувати складну ситуацію сьогодення, поставивши в центрі уваги людину, зробивши на неї ставку, у тому числі і в професійній освіті.

Один із орієнтирів при виборі освітньої парадигми на синергетичній основі для підготовки соціальних педагогів є програма “Глобальна освіта з космічним баченням життя”, як була розроблена на основі нової педагогічної парадигми Всесвітнім центром виживання і проблем XXI століття при ООН. У її основі – синергетичний вимір реальності, взаємоперехід від диференціювання знань – до їх синтезу, від редукціонізму – до холізму [13]. Сформований на цей момент спосіб життя сучасної людини різко підвищує цінність гуманітарного знання, що вимагає кардинальних змін у системі освіти, у першу чергу професійної. От чому однією із сучасних тенденцій професійної школи є посилення уваги до особистості, розвитку її свідомості й самосвідомості, культурного й професійного потенціалу. Показовим є той факт, що XXI століття назване ЮНЕСКО “століттям людського фактора”.

До професійної освіти висувуються сьогодні нові вимоги, підкреслюється її гуманістична та культурно-творча місія, що покликана перебороти тенденції формалізації в підготовці фахівців соціально-педагогічної сфери і забезпечити випуск освічених фахівців не лише з відповідною професійною кваліфікацією, а й здатних до цілісного та системного аналізу складних проблем сучасного життя суспільства, навколишнього середовища і конкретної людини з її нестандартними проблемами. З позиції саме такого розуміння ролі професійної освіти особливу значимість набуває проблема гуманітаризації

освіти, що дозволяє зробити навчання складовою частиною формування людської особистості, подолати однобічність та фрагментарність підготовки майбутніх фахівців, сприяти розширенню їхнього культурного світогляду, становленню й розвитку громадянської позиції та професійно-творчої діяльності після закінчення вищого навчального закладу. На відміну від традиційного міждисциплінарний, синергетичний підхід в освіті ставить за мету не лише надати знання, але й навчити взаємодіяти з колегами-фахівцями різних спеціальностей, від чого залежить ефективність соціально-педагогічної роботи.

Використання синергетических принципів теорії самоорганізації під час роботи соціального педагога з клієнтом має великий евристичний потенціал. Синергетика (або теорія самоорганізації), маючи спочатку природниче походження, використовується для обґрунтування механізмів нелінійного розвитку соціальних систем і окремої людини. Врахування пізнавальних та практичних можливостей людини, будови особистості, що створена на основі самоорганізації, операціональної закритості свідомості, безлічі можливих дискретних станів і екзистенціального вибору у моменти біфуркацій актуально в роботі соціального педагога для розв'язання проблем клієнта.

Синергетичні принципи, що були сформульовані В.Г. Будановим як онтологічні постулати [5], набувають у соціально-педагогічному контексті особливий конкретний зміст. До цих принципів належать: 1) гомеостатичність (цей термін може бути використаний при вивченні механізмів інтеріоризації та адаптації клієнта у процесі навчання та самонавчання, можливості його самозмінювання на основі гомеостазу, що забезпечить успішність подальшого життєвого шляху і збереження цілісності особистості); 2) ієрархічність (цей термін актуальний у роботі соціального педагога, адже складна ієрархія вищих – соціально орієнтованих – рівнів мотивації навчання та учіння щодо нижчих – особистісно орієнтованих – як регулятор повсякденної практичної діяльності людей визначає їхнє ставлення до соціальних, інституційних факторів суспільства та усвідомлення свого місця у ньому); 3) нелінійність (нелінійність як властивість системи має у своїй структурі різні стаціонарні стани, усвідомлення яких важливе для досягнення мотивів змін поведінки і розвитку людини, у становленні якої флуктуації – випадкові зовнішні впливи – можуть викликати девіації різного типу);

4) нестійкість (стан нестійкості ґрунтується на визнанні існування точок біфуркацій, у яких можливий вибір подальшого розвитку людини; створення сприятливих умов у таких точках уможливорює позитивну зміну її життєвого шляху); 5) динамічна ієрархічність (найважливіша інтегративна ознака системи, ефект цілісності, поява у сукупності об'єктів таких властивостей, яких немає у кожного з них окремо; актуалізація внутрішнього потенціалу людини у процесі колективної взаємодії може суттєво змінювати можливості людини та її життєвий шлях).

Ефективність використання освітньої парадигми на синергетичних засадах підтверджується емпірично. Дослідження, проведені в школах та університетах, показують, що інтерактивне хаотичне середовище є дуже продуктивним для розвитку творчого мислення. Результати роботи в цьому напрямку були представлені американською дослідницею Джейн Девіс-Сівер (Північна Кароліна), яка проаналізувала процес навчання на трьох рівнях – від єдиної точки рівноваги (констатація факту, ствердження єдиної точки зору) до навчання на грані хаосу, коли точок зору багато, коли міркування розвиваються в різних напрямках, коли студенти прислухаються до думки інших і на цій основі виробляють свої власні судження [12, 30 – 40]. Роль педагога при цьому полягає не в поширенні знань та оцінці правильності суджень, а в спостереженні за ходом міркувань і переведенні процесу навчання з одного рівня на інший. У результаті розуміння у процесі учіння стає більш глибоким та різнобічним, а стимули до навчання більшою мірою створюються вихованцями, а не педагогом. У контексті розкриття творчих здібностей людини синергетичний підхід до освіти прагне не викоринити хаос, а відшукати те співвідношення між ним і порядком, яке було б найбільш плідним.

З погляду синергетики, в організації професійної освіти головним є не передача знань, а навчання оволодінню способами поповнення знань і швидкої орієнтації в розгалуженій системі знань, підготовка особистості до самоосвіти. Синергетичний підхід до освіти передбачає організацію навчання, яке стимулює, а не нав'язує, і головна проблема якого в тому, як підштовхнути студента до одного із сприятливих для нього шляхів розвитку, як забезпечити самокерований і самопідтримувальний розвиток, такий необхідний не лише для них, а й для майбутніх клієнтів. Уявляється однозначним, що фахівці соціально-педагогічної сфери, підготовлені у контексті освітньої парадигми, що ґрунтуватиметься на синергетичних засадах,

ліпше будуть підготовленими до практичної діяльності.

Висновки. Вищезгадані міркування щодо реалізації освіти з підготовки соціальних педагогів підкреслюють винятковий потенціал синергетики в сучасній освітній системі, уможливають практичну реалізацію інноваційної методології, перегляд змісту і технологій на синергетичних засадах. Вони обґрунтовують необхідність відходу від традиційного навчального процесу, натомість пропонуючи врахування особистісної унікальності кожної людини, широкого спектру шляхів саморозвитку кожного студента, вільного особистісного вибору у питаннях мотивації професійного самозростання фахівця, що сприятиме ефективності його майбутньої професійної діяльності.

1. Амонашвили Ш.А. Психологические основы педагогика сотрудничества / Ш.А. Амонашвили. – К., 1991. – III с.

2. Архипова С.П. Професійна компетентність і професіоналізм соціального працівника: сутність і шляхи розвитку / С.П. Архипова // Соціальна робота в Україні: теорія і практика. – К.: Аспект-Поліграф, 2004. – Вип. 2(7). – С. 15 – 24.

3. Безпалько О.В. Оптимізація підготовки соціальних педагогів у сучасному освітологічному просторі / О.В. Безпалько [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.psyh.kiev.ua>

4. Бойко А.М. Оновлена парадигма виховання: шляхи реалізації (підготовка вчителя до формування виховуючих відносин з учнями): Навчально-методичний посібник. – К.: ІЗМН, 1996. – 232 с.

5. Буданов В.Г. Синергетика: история, принципы, современность / В.Г. Буданов [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://spkrudyumov.narod.ru/SinBud.htm>

6. Зверева І.Д. Концептуальні підходи до

підготовки соціальних педагогів [текст] / І.Д. Зверева // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді [зб. наук. праць / Ред. О.В. Сухомлинська та ін.]. – Київ – Житомир: Волинь, 2003. – Кн. I. – С. 52 – 58.

7. Игнатова В.А. Идеи синергетики и педагогика / А.И. Игнатова // Наука и школа. – 2001. – № 3. – С. 9 – 15.

8. Капська А.Й. Моделювання самостійної роботи майбутніх соціальних педагогів у світлі Болонського процесу [текст] / А.Й. Капська // Вісник Черкаського університету. – Вип. 89. – Черкаси: Вид-во Черкаського національного університету ім. Б. Хмельницького, 2006. – С. 13 – 17.

9. Козлова О. Изменчивость и поиск устойчивости: синергетика и образование / О. Козлова // Лицейское и гимназическое образование. – 1998. – № 2. – С. 66 – 68.

10. Кушнір В.А. Ідеї постмодернізму в педагогічному процесі / В.А. Кушнір // Шлях освіти. – 2001. – № 1. – С. 7 – 10.

11. Роджерс К. Несколько важных открытий / В пер. Г. П. Гавриловой / К. Роджерс // Вестник Московского университета. – Сер. 14. Психология. – 1990. – № 2. – С. 58 – 65.

12. Davis-Seaver J. Promoting Critical Thinking at the University Level / Davis-Seaver J., Leflore D., Smith T. // National Forum of Teacher Education Journal, Electronic. – 2000. – Vol. 8. – № 3. – P. 30 – 40.

13. Global Education. From Thought to Action. – ASCD: Alexandria, 1991.

14. Haken H. Synergetics: Introduction and Advanced Topics / Hermann Haken. – Springer, 2004. – 758 p.

15. Laszlo E. The Chaos Point: The World at the Crossroads / Ervin Laszlo. Hampton. – Roads Publishing, 2006. – 200 p.

Стаття надійшла до редакції 11.03.2013

“Журналіст – людина, яка має талант щодня заповнювати порожнечу”.

Дейм Ребекка Вест
англійська письменниця журналіст

“Журналістика – це і служба, і творчість, і вистава, і гра: з самим собою, з читачами, з головним редактором, з підлеглими, якщо вони в тебе є. Але коли в тебе виходить дійсно комусь допомогти, лише тоді виникає розуміння особливого сенсу цієї професії”.

Леонід Шаров, редактор газети “Криминальная хроника”

УДК 519.63

Ігор Лазурчак, доктор фізико-математичних наук, завідувач кафедри інформатики та обчислювальної математики
Любов Лазурчак, старший викладач кафедри інформатики та обчислювальної математики
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

РЕАЛІЗАЦІЯ ОПТИМІЗАЦІЙНИХ СХЕМ ЗАСОБАМИ КОМП'ЮТЕРНОЇ МАТЕМАТИКИ

У статті розглядаються оптимізаційні алгоритми при застосуванні принципу подвійного перерахунку для апостеріорної оцінки похибки багатократних інтегралів.

Ключові слова: алгоритм, оптимізація обчислень, об'єм просторових фігур, квадратурні та кубатурні формули.

Рис. 2. Літ. 9.

Игорь Лазурчак, доктор физико-математических наук, заведующий кафедрой информатики и вычислительной математики
Любовь Лазурчак, старший преподаватель кафедры информатики и вычислительной математики
Дрогобычского государственного педагогического университета имени Ивана Франко

РЕАЛИЗАЦИЯ ОПТИМИЗАЦИОННЫХ СХЕМ СРЕДСТВАМИ КОМПЬЮТЕРНОЙ МАТЕМАТИКИ

В статье рассматриваются оптимальные алгоритмы при использовании принципа двойного пересчета для апостериорной оценки погрешности многократных интегралов.

Ключевые слова: алгоритм, оптимизация вычислений, объем пространственных фигур, квадратурные и кубатурные формулы.

Ihor Lazurchak, Ph.D. (Physics and Mathematics)

Head of Informatics and Computing Mathematics Department

Lubov Lazurchak, Senior Lecturer of Informatics and Computing Mathematics Department

Drohobych State Pedagogical University by I. Franko

IMPLEMENTATION OPTIMIZATION SCHEMES BY MEANS OF COMPUTER MATHEMATICS

The article deals with optimization algorithms for the application of the principle of double conversion for a posteriori error estimates multiple integrals.

Keywords: algorithm, optimization calculations, the volume of space figures, quadrature and cubature formulas.

Постановка проблеми. Система освіти є одним з об'єктів інформатизації суспільства. Це вимагає детального аналізу сучасних систем навчання інформатичного циклу та створення нових. Зокрема, освоєння класичних методів обчислення та впровадження нових алгоритмічних схем і програмних засобів у вищій школі повинно сприяти підвищенню інтенсивності, ефективності та якості процесу навчання.

Оптимізація процесу обчислень є однією з ключових проблем сучасного інформаційного суспільства. При цьому основними факторами є не тільки економія оперативної пам'яті ПЕОМ, а й оптимізація процесорного часу, навантаження шин управління, адресних шин, обмін із зовнішніми периферійними пристроями, включаючи дискову пам'ять та ін.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Теоретичній розробці класичних чисельних методів інтегрування та їх модифікацій присвячено багато робіт [2; 4]. Крім цього, у роботі [9] розглядаються методики створення ефективних програмних оболонок для вивчення математики та інформатики. В роботах [4; 6] були продемонстровані перші спроби оптимізації квадратурних і кубатурних формул, але, на жаль, вони не були узагальнені для багатократних інтегралів.

Мета статті якраз і полягає у виправленні цього недоліку, а також у розробці оптимізаційної схеми та структурограми представлення алгоритму для подальшої програмної реалізації незалежно від комп'ютерної платформи, а також операційного та програмного середовища.

Виклад основного матеріалу. Задачі теорії масового обслуговування, теорії ігор, математичної економіки, лінійного програмування, кадастрування земельних ділянок, визначення об'ємів підземних сховищ та багато інших задач як правило пов'язане із застосуванням складних математичних формул, таких як аналітичне інтегрування. Останні, в свою чергу, далеко не завжди можна реалізувати точними методами, а тому для вирішення проблеми застосовують наближені чисельні методи. Необхідною вимогою, яка тут ставиться, це – збіжність та стійкість методів, а найголовніше, високий порядок точності (апроксимації).

Оптимальні схеми обчислення багатократних інтегралів переоцінити важко. Якщо для однократних та подвійних інтегралів розроблена низка квадратурних та кубатурних формул, заснованих на системі рівновіддалених та нерівновіддалених вузлів (формули Ньютона-Котеса, Гауса, Чебишева, Люстерніка тощо), то для потрійних інтегралів залишається послідовне застосування вищезгаданих формул або ж так званого методу статистичних досліджень, відомого під назвою Монте-Карло [2]. Останні широко використовуються для обчислення багатократних інтегралів, але їх суттєвою вадою

є низький порядок точності $O\left(\frac{1}{n}\right)$. Ще один підхід вирішення цієї проблеми є редукція багатовимірною простору в одновимірний з допомогою так званих кусково-постійних та кусково-лінійних розгорток (фракталів). Але хоча вони і відносяться до рекурсивних розгорток

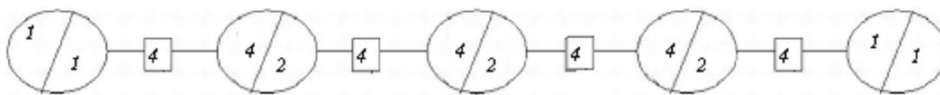

Рис. 1. Коефіцієнти квадратурної формули (для розбиття $n = 4, n = 8$).

Гільберта, саме рекурсивний механізм їх застосування з можливістю використання попередньо отриманої інформації на сьогоднішній день невідомий.

Обчислення багатократних інтегралів завжди викликає багато труднощів, пов'язаних з оцінкою похибки, об'ємом обчислювальних ресурсів, вибором початкового кроку тощо. Запропонована оптимізаційна схема дає можливість проводити обчислення, починаючи з найменшого розбиття області ($m = 2, n = 2, \dots$) і проводити їх без додаткових затрат обчислювальних ресурсів (тобто зайвих звертань до підінтегральної функції) до тих пір, поки не буде задовольняється задана

точність. Основна ідея, закладена в роботі, полягає у реалізації принципу подвійного перерахунку, але лише в тих точках, в яких звертання до підінтегральної функції на попередніх ітераціях не було. Якщо раніше такий принцип вимагав надзвичайно великих об'ємів оперативної (а то і зовнішньої) пам'яті, то в запропонованому підході достатньо лише спеціальним чином розбити квадратурну (або ж кубатурну) формулу і зберегти в пам'яті інформацію про алгебраїчну комбінацію (суму) лише значень функції в попередньо обчислених точках. Частина цих точок належить контуру вибраного гіперкубу, але значна більшість належить внутрішній області розбиття.

Згадана оптимізація звертань до підінтегральної функції для природних (фізичних, економічних, біологічних) процесів має надзвичайно велике значення, бо, як правило, за "цим" стоять не тільки складні аналітично задані функції (нехай навіть певним чином апроксимовані), а й ряди, функціонали або ж громіздкі обчислення.

Коли ж користувач-обчислювач не буде поставлений перед дилемою, яке вибрати розбиття для досягнення необхідної точності, а буде запускати алгоритм з "нуля", при умові збіжності до гарантованого розв'язку, то не буде нагальної потреби розробки складних методів підвищеної точності, а лише постійного удосконалення систем символічної математики [1; 5; 8] і пов'язаними з цим тактової частоти процесора, кеш-пам'яті, файлу підкачки і т.п.

Ідея оптимізаційного підходу була описана для однократних інтегралів в роботі [4] і відповідає наведеній нижче схемі (див. рис. 1).

Двічі застосовуючи формулу Симпсона та використовуючи принцип подвійного перерахунку, ми отримаємо в нових позначеннях (старій і новій системі нумерації) наступні розрахункові формули

$$I_{old} = \int_a^A f(x) dx = \frac{h}{3} [\sigma_0 + 4\sigma_1 + 2\sigma_2] = \frac{h}{3} [\sigma_0 + 2\sigma_1 + 2\sigma_3],$$

$$\sigma_0 = [f(a) + f(A)], \quad \sigma_1 = \sum_{i=1}^n f(a + (2i-1)h),$$

$$\sigma_2 = \sum_{i=1}^{n-1} f(a + 2ih), \quad \sigma_3 = \sigma_1 + \sigma_2, \quad h = \frac{A-a}{2n}, \quad n \in N_+;$$

(1)

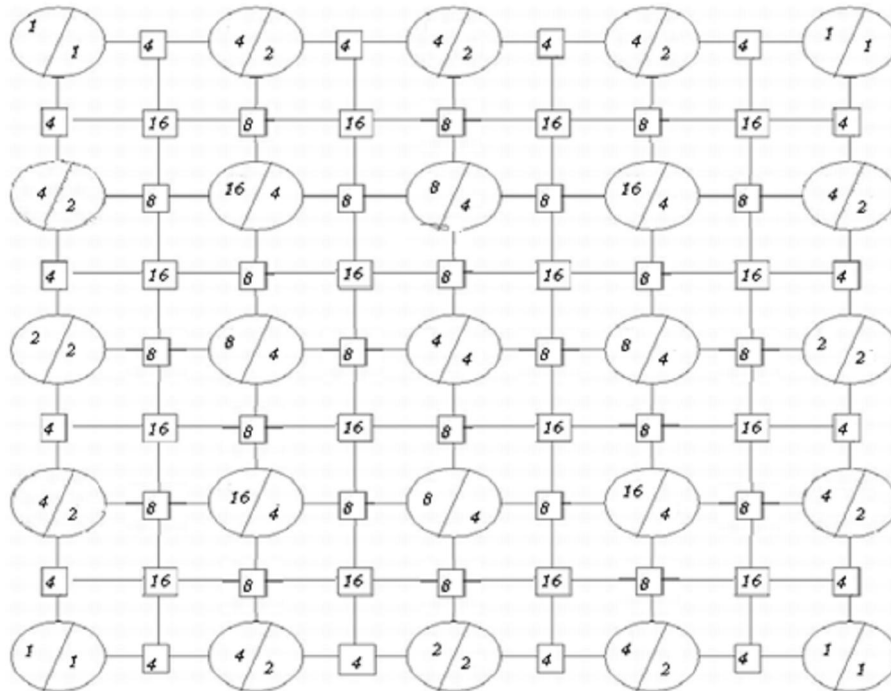

Рис. 2. Матриця A коефіцієнтів
(в кружках – для розбиття $n, m = 4$; в квадратах – для розбиття $n, m = 8$).

$$I_{\text{new}} = \int_a^A f(x) dx = \frac{h}{2 \cdot 3} (\sigma_0 + 2\tilde{\sigma}_1 + 2\tilde{\sigma}_3),$$

$$\tilde{\sigma}_1 = \sum_{i=1}^{2n} f(a + (2i-1)h/2), \quad \tilde{\sigma}_3 = \tilde{\sigma}_1 + \tilde{\sigma}_2, \quad \tilde{\sigma}_2 = \sigma_3,$$

(2)

Так як сума значень функцій у вузлах з парними індексами для нової нумерації повністю співпадає з сумою всіх значень функції у внутрішніх вузлах старої сітки, то для реалізації принципу подвійного рахунку достатньо лише додатково обчислити значення функції і їх суми тільки у вузлах з непарними індексами нової сітки. Обчислення проводяться до тих пір, поки абсолютна (або відносна) апостеріорна оцінка відхилення буде задовольняти потрібній точності

$$|I_{\text{new}} - I_{\text{old}}| < \varepsilon (|I_{\text{old}}|). \quad (3)$$

Запропонований підхід реалізований для подвійних інтегралів від функцій, які можна довізначити таким способом, щоб були підстави від подвійного інтегралу в деякій обмеженій замкнутій області D перейти до повторного (у випадку, коли область інтегрування – прямокутник $\tilde{D} = \{(x, y) : a \leq x \leq A; b \leq y \leq B\}, \quad D \subseteq \tilde{D}$) наприклад,

$$\tilde{f}(x, y) = \begin{cases} f(x, y), & (x, y) \in D, \\ 0, & (x, y) \in \tilde{D} \setminus D \end{cases} \quad (4)$$

Без особливих труднощів (в межах технічної реалізації) запропонований підхід можна перенести і на потрійні інтеграли. Завадою стає лише ускладнене візуальне уявлення багатомірного простору, а тим паче його представлення на плоскому (чи навіть голографічному) екрані монітора.

Розрахункова схема оптимізаційного підходу для двохкратних інтегралів відповідає матричній решітці (гратці) (рис. 2), де в кружках позначені коефіцієнти відповідної кубатурної формули Симпсона [2] в старій та новій (з подвійним перерахунком) нумерації, а в квадратах – нові вузли, в яких підінтегральна функція ще не обчислювалась.

В результаті, основна розрахункова формула матиме вигляд:

$$\iint_D f(x, y) dx dy = \int_a^A dx \int_b^B f(x, y) dy = \frac{h \times k}{9} \sum_{i=0}^{2n} \sum_{j=0}^{2m} a_{i,j} f(x_i, y_j) \quad (5)$$

де $a_{i,j}$ – елементи вищеприведеної матриці і прийняті позначення

$$x_i = a + ih, \quad h = \frac{A-a}{2n}, \quad i = 0, \dots, 2n;$$

$$y_j = b + jk, \quad k = \frac{B-b}{2m}, \quad j = 0, \dots, 2m.$$

(6)

Вказаний алгоритм, реалізований в системі комп'ютерної математики MatLab [1], порівнювався з відомим методом Монте-Карло [2] і продемонстрував свої переваги як за похибкою апроксимації так і за об'ємом RAM-пам'яті та процесорного часу.

Що стосується сингулярних інтегралів, то для запропонованої схеми працює класичний метод Л. Канторовича [2] виділення особливостей, тобто поділ області інтегрування на окремі підобласті, де щільність розбиття буде залежати від характеру (типу) особливостей.

Висновки. На основі розроблених програмних модулів та чисельних розрахунків показані переваги запропонованого підходу в порівнянні з класичними схемами в сенсі значного зменшення обчислювальних витрат: оперативної пам'яті, процесорного часу, похибки заокруглення. Крім цього, використовуючи засоби візуального програмування, їх можна застосовувати для подальшої розробки автоматизованих навчальних систем [3].

Потрібно відмітити, що використаний для якісного порівняння метод Монте-Карло, може давати дещо кращі результати в порівнянні з приведеними формулами. Але це буде значно помітно лише для багатократних інтегралів (починаючи з потрійних), при великій вибірці і використанні досконального генератора випадкових чисел, під'єданого до програмно-технічного комплексу як фізичний пристрій-адаптер. Проте слід зауважити, що це буде, в свою чергу, вимагати потужних обчислювальних ресурсів, особливо машинного часу CPU.

Розроблений алгоритм з певним доопрацюванням можна пропонувати в якості розширення до програмних пакетів сучасної системи символічної математики Mathematica [7].

1. Говорухин В. Компьютер в математическом исследовании. Maple, MatLab, LaTeX / В. Говорухин, В. Цибулин. – СПб.: Питер, – 2001. – 624 с.

2. Демидович Б.П. Основы вычислительной математики / Б.П. Демидович, И.А. Марон. Государств. издательство физ.-матем. л-ры. – Москва. – 1960. – 640 с.

3. Дорошенко М.В. Принципи розробки навчального програмного забезпечення в системі візуального програмування DELPHI / Микола Васильович Дорошенко. – Дрогобич: НВЦ “Каменярь” ДДПУ. – 2003. – 67 с.

4. Лазурчак И. Численная реализация квадратурной формулы Симпсона с автоматическим выбором шага / И.И. Лазурчак, Ю.М. Галь. Деп. в УкрНИИИТИ, 1989, №17, У-89. – 12 с.

5. Лазурчак І.І. Використання систем символічної математики в навчальному процесі та наукових дослідженнях / Ігор Іванович Лазурчак // “Сучасний стан і перспективи шкільних курсів математики та інформатики у зв'язку з реформуванням в галузі освіти”: Збірник наукових праць. – Дрогобич, 2000. – С. 12 – 14.

6. Лазурчак І.І. Економічна реалізація кубатурної формули Симпсона / І. Лазурчак, О. Кіндратівна // Відкрита науково-технічна конференція молодих науковців і спеціалістів фізико-механічного інституту ім. Г.В. Карпенка НАНУ (Проблеми корозійно-механічного руйнування, інженерія поверхні, діагностичні системи). – Львів. – 2005. – С. 324 – 327.

7. Лазурчак І.І. Система комп'ютерної математики MATHEMATICA: Навчальний посібник / І.І. Лазурчак, Т.П. Кобильник. – Дрогобич: Коло, 2010. – 60 с.

8. Лазурчак І.І. Вільнопоширювані системи комп'ютерної математики в освіті та науці / І.І. Лазурчак, Т.П. Кобильник // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції FOOS. – 01-06.02.2011, Львів, С. 81 – 83.

9. Триус Ю.В. Комп'ютерно-орієнтовані системи навчання математики: монографія / Юрій Васильович Триус. – Черкаси: Брама-Україна, 2005. – 400 с.

Стаття надійшла до редакції 04.03.2013

“Різниця між математикою і літературою: від перестановки доданків сума не міняється, від перестановки слів думка може змінитись докорінно”.

Грина Вільде
українська письменниця

УДК 334.012.23

Віктор Мадзігон, кандидат педагогічних наук, науковий співробітник лабораторії трудової підготовки і політехнічної творчості НАПН України, м. Київ

**ПІДПРИЄМНИЦТВО ТА ПІДПРИЄМСТВО,
ВИБІР ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ІДЕЇ ТА РЕЄСТРАЦІЯ ПІДПРИЄМСТВА**

У статті розкривається питання підготовки учнівської та студентської молоді до підприємницької діяльності в умовах ринкової економіки у системі освіти, що відповідає Болонському процесу якості, Національному класифікатору України щодо професій та посад з розвитком нових видів економічної діяльності та технологій виконання робіт відповідної кваліфікації із набутими професійними вміннями та навичками.

Ключові слова: підприємництво, підприємець, освіта, ринок, професія, бізнес, економіка, маркетинг, менеджмент, власність, технологія.

Рис. 2. Літ. 16.

Віктор Мадзігон, кандидат педагогических наук, научный сотрудник лаборатории трудовой подготовки и политехнического творчества НАПН Украины, г. Киев

**ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВО И ПРЕДПРИЯТИЕ,
ВЫБОР ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСКОЙ ИДЕИ И РЕГИСТРАЦИЯ ПРЕДПРИЯТИЯ**

В статье раскрывается вопрос подготовки учащейся и студенческой молодежи к предпринимательской деятельности в условиях рыночной экономики в системе образования, соответствующего Болонскому процессу качества, Национальном классификатору Украины по профессиям и должностям с развитием новых видов экономической деятельности и технологий выполнения работ соответствующей квалификации с приобретенными профессиональными умениями и навыками.

Ключевые слова: предпринимательство, предприниматель, образование, рынок, профессия, бизнес, экономика, маркетинг, менеджмент, собственность, технология.

Victor Madzihon, Ph.D. (Pedagogic) Researcher of Laboratory of Employment Training and Polytechnic Creation of NAPS of Ukraine, Kyiv

**ENTREPRENEURSHIP AND ENTERPRISE,
THE CHOICE OF ENTREPRENEURIAL IDEA AND REGISTRATION**

The article revealed the question of training students for business in a market economy in the system of education, corresponds to the Bologna Process of quality, to National classifier of Ukraine concerning professions and posts with the development of new kinds of economy activity and technologies of work of suitably qualified with acquired professional skills and abilities.

Keywords: entrepreneurship, entrepreneur, education, market, profession, business, economy, marketing, management, property, technology.

Актуальність проблеми. Підприємництво розвивалося в руслі розвитку відносин власності, засобів виробництва. У римському праві “підприємництво” розглядалося як заняття, діло, діяльність, особливо комерційна. Під підприємництвом розуміли орендаря, людину, яка була зайнята суспільним будівництвом. У Середні віки поняття “підприємець” (антрепренер) вживалося в декількох розуміннях, перш за все до них відносили осіб, котрі зайняті зовнішньою торгівлею. До підприємців також відносили організаторів парадів, балаганів і вистав.

В економічній літературі поняття “підприємець” вперше з’явилося у “Всезагальному словнику

комерції”, виданому в Парижі в 1723 р., і визначало людину, яка бере “на себе зобов’язання по виробництву або будівництву об’єкта”.

Як науковий термін поняття “підприємець” з’явилося в роботах відомого англійського економіста початку XVIII ст. Р. Кантільона. Він розробив першу концепцію підприємництва і підприємцем вважав людину, яка діє в умовах ризику, в зв’язку з тим, що торговці, фермери, ремісники та інші дрібні власники купують товар по визначеній ціні, а продають по невідомій [4].

Француз К. Бодо (фізіократ) пішов далі Р. Кантільона. Він відзначав, що підприємець має володіти відповідним інтелектом, тобто різною інформацією та знаннями. Інший французький

економіст, Тюрго, вважав, що підприємець повинен володіти не тільки відповідною інформацією, але і капіталом. Він визначив, що капітал є основою всієї економіки, прибуток – мета успіху підприємця, основа розвитку виробництва. А. Маршал і його послідовники велику увагу приділяли організаційній функції підприємця й вважали, що не кожен бажаючий може ним бути [5].

Аналіз останніх публікацій. Даній проблемі присвячено і випущено друком у світ значну кількість науково-методичної літератури, яка висвітлює питання підприємництва як напрям людської діяльності, до них слід віднести роботи З. Варналій [3], М.В. Вачевський, В.М. Мадзігон, Н.М. Примаченко [4], А.С. Гальчинський, П.С. Єщенко, Ю.І. Палкін [5], С.А. Давимука [7], В.І. Голиков [6], В.М. Ковальчук [8], І.Р. Михасюк, І. Бернацький [11], В.М. Мадзігон [14], С.В. Ксьондз [10], С.В. Мочерний [15], В.Й. Суторміна, В.М. Федосов, В.П. Андрущенко [16] та інші автори, роботи яких використовуються в навчальному процесі.

Мета і завдання дослідження. Метою дослідження є розроблення теоретичних і практичних концепцій, становлення та розвитку приватного сектора економіки, підприємництва в умовах трансформації економіки України відносно до встановлення різних форм власності в ринкових відносинах і важливого фактору національного відродження і розвитку України.

Виклад основного матеріалу. В основі будь-якого підприємництва знаходиться, без всякого сумніву, особистий інтерес. Але в умовах розвиненої ринкової економіки він задовольняється лише при праці на суспільство. Якщо “нова комбінація” не дозволяє задовольнити якусь суспільну потребу, то і очікуваного доходу не буде. Тому у підприємницькій діяльності вбачається особлива форма узгодження особистих суспільних інтересів. Ще видатний теоретик XVIII ст. А. Сміт, торкаючись ролі підприємця, наголосив: “Він має на увазі лише свій особистий інтерес, переслідуючи свою власну вигоду, при цьому він “невидимою рукою” спрямовується до цілі, яка зовсім не входила у його наміри. Переслідуючи свої власні інтереси, він часто найбільш дійовим чином служить інтересам суспільства” [12].

Таке формулювання підприємництва на наш погляд, є найбільш вдалим. Це формулювання відрізняється від тієї, що подана в редакції Закону України 1992 року “Про підприємство”, в якому воно визначається як самостійна ініціатива, на власний ризик виробника і комерційна діяльність, виконання робіт, надання послуг з метою одержання доходу (прибутку). Як бачимо, в цьому визначенні відсутній важливий елемент

визначення підприємництва – зазначення про необхідність врахування особистої вигоди та суспільних інтересів.

У загальному вигляді підприємництво можна охарактеризувати як **господарську діяльність** та як **економічну категорію**.

Господарська діяльність – це використання виробничих факторів (ресурсів) самостійного підприємства із метою одержання доходу.

Економічна категорія – це певні економічні відносини і зв’язки між господарюючими суб’єктами з метою одержання і розподілу доходів на основі ринкової конкуренції.

Об’єктом підприємництва є господарська діяльність, спрямована на одержання доходу, а **суб’єктами підприємництва** – підприємці і підприємства в цілому. Суб’єктами підприємництва можуть бути як одноосібними так і колективними об’єднаннями партнерів.

Одноосібні підприємці як правило, діють шляхом організації власної або сімейної підприємницької діяльності, вони можуть обмежуватися витратами власної праці або використовувати найману працю при виробництві продукції, наданні послуг тощо.

Колективні об’єднання партнерів утворюються у формі можливих господарських асоціацій: орендних колективів, акціонерних товариств. Отже, підприємець і підприємництво розглядаються як взаємопов’язані поняття, які є важливими елементами в структурі сучасної ринкової економіки. Виділяють дві моделі підприємництва – **класичну** та **інноваційну** [14].

Класична модель орієнтується на максимізацію віддачі наявних ресурсів. Підприємець як суб’єкт підприємництва оцінює ці ресурси, визначає можливості досягнення поставленої мети, використання такого варіанту господарських рішень, який забезпечує максимальний результат за існуючих ресурсів.

Інноваційна модель підприємництва виходить не із ресурсів, а із можливостей виробництва. Підприємець може не мати достатніх власних ресурсів, тому використовує будь-які можливості для їхнього посилення. Він формулює мету виробництва, вивчає ринок, шукає альтернативні можливості, оцінює власні ресурси й зіставляє їх зі знайденими можливостями, шукає у зовнішньому середовищі додаткові джерела ресурсів, діє у відповідності з найвигіднішим із усіх альтернативних варіантів.

Таким чином, підприємництво – особливий стиль економічної поведінки, в основі якої знаходиться постійний пошук нових виробничих можливостей і ресурсів, уміння вміло ризикувати, впроваджувати інновації, удосконалювати

організацію виробництва, управління і одержання доходу (прибутку).

Підприємництво починається з ідеї, із пропозиції, що на певний товар або послуги знайдеться ринок-покупець. Перед тим, як почати виробляти товар або надавати послуги, потрібно визначити сферу діяльності підприємства. Кожний із майбутніх підприємців повинен задати собі запитання і знайти на них відповідь. У якій сфері підприємство буде ефективніше працювати? Чим його підприємство краще від інших діючих у цій же сфері суб'єктів підприємницької діяльності?

Бажано достатньо точно визначити можливості ринку, який буде купувати необхідну продукцію. Слід розглянути і такі питання: за якою ціною реалізовувати товари – за високою чи за низькою; продавати свій товар безпосередньо споживачу або через мережу магазинів; у якому обсязі робити рекламу та ін. Крім плану, на перспективу складається також короткостроковий тактичний план, визначаються прибутки і витрати на певний відрізок часу. Бюджет прибутків дуже важливий для підприємства. Необхідно постійно порівнювати обсяг продажу зі складеним планом. Якщо товарів продається менше, варто негайно підсилити роботу з продажу, або забезпечити прибутковість та рентабельність цього товару [13].

Складається також план по збуту. Робота зі збуту нестабільна. Неможливо на початку передбачити все, що відбудеться на ринку. В умовах ринкової економіки конкуренти можуть зненацька запропонувати новий товар – дешевше або краще. Покупці (споживачі) можуть змінити думку щодо вашого товару. Все це викликає необхідність передбачити ті або інші заходи для збуту продукції.

Зацікавити (зробити пропозицію) – ось найперше і саме звичайне завдання продавця (виробника). Пропозиція містить відомості про ціну, якість, кількість, гарантії, обслуговування і умови оплати й інші дані.

Створення нового підприємства залежить від таких етапів, як:

- ідея діяльності;
- ідея продукту (товару);
- постановка цілі;
- вибір ринку;
- планування бюджету;
- планування постачання;
- визначення чинників конкуренції;
- визначення цін;
- вибір каналів продажів;
- планування продажів;
- реклама;

- контроль досягнень;
- заходи щодо подальшого корегування діяльності.

Реальна господарська діяльність починається з державної реєстрації, отримання ліцензії та дозволів на початок роботи. Отже, процеси державної реєстрації суб'єктів підприємництва і ліцензування видів господарської діяльності є визначальними складовими легалізації підприємницької діяльності, входження у бізнес.

Вітчизняна система реєстрації була запроваджена із прийняттям у 1991 році Закону України “Про підприємництво” та відповідальними змінами і доповненнями до цього Закону. Згідно з прийнятим у 2003 році Законом “Про державну реєстрацію юридичних та фізичних осіб – суб'єктів підприємницької діяльності”, державна реєстрація проводиться Державним реєстратором виключно у виконавчих комітетах міської ради обласного підпорядкування, районної державної адміністрації за місцезнаходженням юридичної особи або за місцем проживання фізичної особи – підприємця.

За проведення державної реєстрації, термін якої складає до трьох робочих днів, стягується реєстраційний збір за реєстрацію юридичної та фізичної особи – підприємця. Відповідно до закону, державний реєстратор не пізніше наступного робочого дня з дати державної реєстрації зобов'язаний передати відповідним органам статистики, державної податкової інспекції, пенсійного фонду, фондам соціального страхування та дозвільної системи МВС повідомлення про проведення реєстрації [15].

Згідно з змінами до закону “Про підприємницьку діяльність”, який набув чинності з 1 квітня 2010 року та частиною першою статті 1 Закону України про “Дозвільну систему” діє принцип мовчазної згоди – згідно з яким суб'єкт господарювання набуває право на провадження певних дій щодо здійснення господарської діяльності або видів господарської діяльності без отримання відповідного документа дозвільного характеру, за умови якщо суб'єктом господарювання або уповноваженою ним особою подано в установленому порядку заяву та документи в повному обсязі, *але у встановлений законом строк документ дозвільного характеру або рішення про відмову у його видачі не видано або не направлено.*

В разі ненадання у визначений законом строк суб'єкту господарювання документа дозвільного характеру або рішення про відмову у його видачі суб'єкт господарювання має право провадити певні дії щодо здійснення господарської діяльності або видів господарської діяльності без одержання

**ПІДПРИЄМНИЦТВО ТА ПІДПРИЄМСТВО,
ВИБІР ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ІДЕЇ ТА РЕЄСТРАЦІЯ ПІДПРИЄМСТВА**

документа дозвільного характеру через 10 робочих днів з дня закінчення строку. Основою для постановки юридичної особи на облік у вищезазначених органах є надходження в ці органи повідомлення Державного реєстратора про проведення реєстрації [15].

Для проведення реєстрації (рис. 1.) суб'єктів підприємницької діяльності (СПД) юридична особа-заявник повинна подати до міськвиконкому (райдержадміністрації) необхідні документи, а саме:

- заповнену реєстраційну картку;
- копію рішення засновників про створення юридичної особи;
- статутні документи;
- довідку про резервування назви;
- у випадках, передбачених законом, дозвіл Антимонопольного комітету країни на економічну концентрацію суб'єктів ведення господарства;
- документ, що засвідчує внесення реєстраційного збору;
- у деяких випадках документ, що засвідчує формування статутного фонду, в розмірах, встановлених законом.

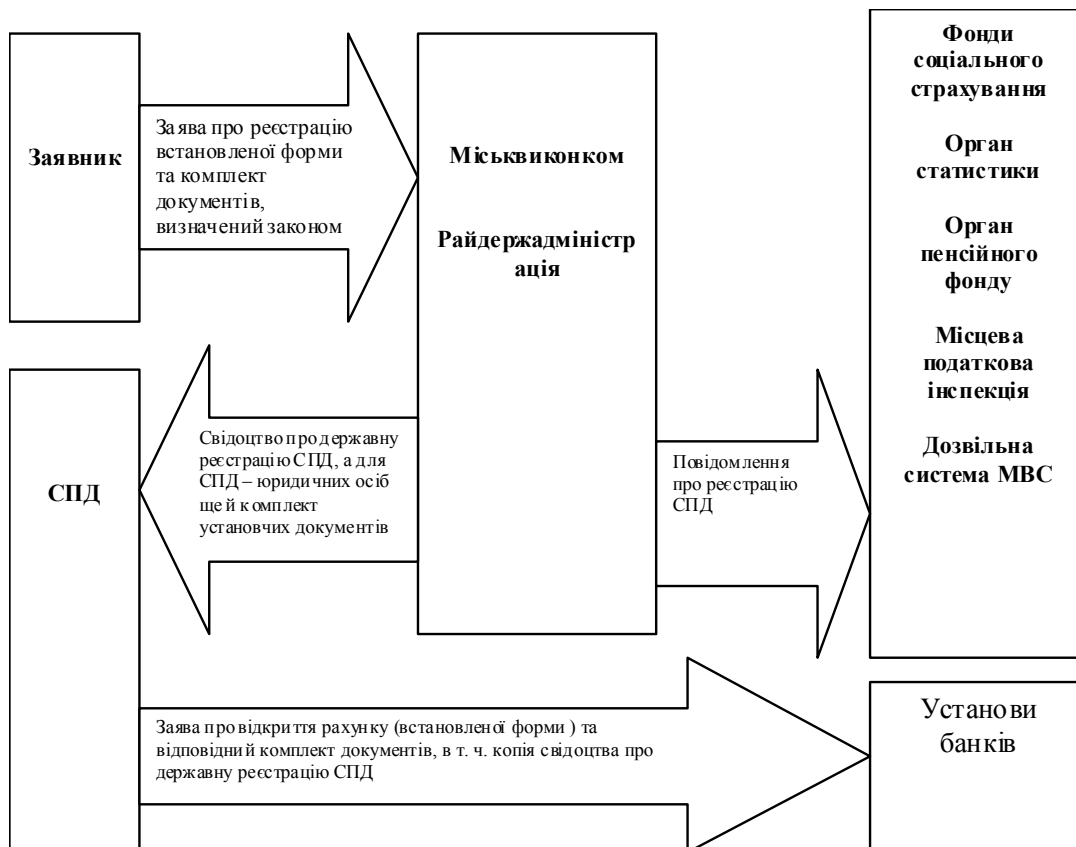
Мета і характер діяльності суб'єктів господарської діяльності можуть бути різні. Тому за цими ознаками їх можна поділити на

підприємницькі (комерційні), котрі функціонують і розвиваються за рахунок власних коштів, і **непідприємницькі** (некомерційні), існування яких забезпечується бюджетним фінансуванням державою. Суб'єкти господарювання з підприємницьким характером діяльності являють собою підприємства.

Підприємство – це організаційно відокремлена і економічно самостійна ланка господарювання (економіки), що виготовляє продукцію або надає платні послуги. В умовах ринкової системи господарювання підприємство виступає її первинною ланкою, має економічну та юридичну самостійність.

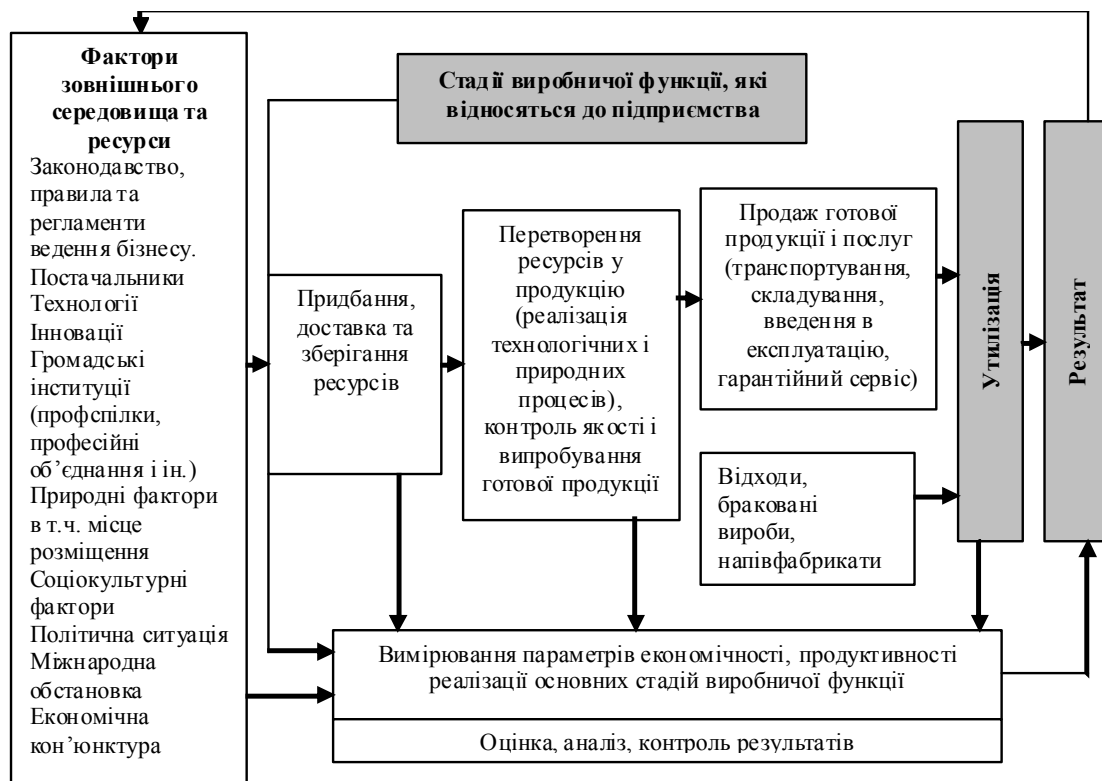
Економічна самостійність підприємства – самостійне вирішення основних питань економічної діяльності: що, як і для кого виробляти, за якою ціною продавати продукцію та як розпоряджатися одержаним прибутком, що залишається після сплати податків та інших обов'язкових платежів.

Юридична самостійність підприємства – юридична особа з правом укладання господарських угод, має власну назву, власний рахунок у банку, печатку. До таких вимог відносяться дотримання принципів економічності, прибутковості, фінансової стійкості, продуктивності діяльності і т.п.

Рис. 1. Реєстрація суб'єктів підприємницької діяльності

**ПІДПРИЄМНИЦТВО ТА ПІДПРИЄМСТВО,
ВИБІР ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ІДЕЇ ТА РЕЄСТРАЦІЯ ПІДПРИЄМСТВА**

Рис. 2. Функціонування підприємства в ринкових умовах

Для підприємств, які функціонують в умовах ринкової економіки (рис. 2), мають підприємницький характер, існують певні вимоги, недотримання яких несе велику небезпеку для їх існування, а саме:

- максимізувати результат діяльності при заданому обсязі виробництва;
- мінімізувати витрати ресурсів при обмеженні обсягу результату;
- оптимізувати витрати і результати в оптимальних співвідношеннях.

Багатопрофільні підприємства випускають продукцію різноманітного асортименту і різного призначення. У промисловості вони можуть одночасно спеціалізуватися на виготовленні морських суден, автомобілів, комп'ютерів, перевезенню вантажів і т.д. У сільському господарстві – вирощуванні зерна, овочів, фруктів, кормів, худоби і т.д.

Комбіновані підприємства один вид сировини або готової продукції перетворюють паралельно або послідовно в інший вид, потім у третій і т.д.

Варто підкреслити, що незважаючи на економічну і юридичну самостійність, підприємство не звільняється від державного контролю за своєю діяльністю, який може здійснюватися, наприклад, за сплатою податків, обмеженням монопольних тенденцій, дотриманням технічних стандартів і

безпечних умов виробництва і т.п. У той же час, самостійність, як плату, обумовлює можливість ринкової неспроможності і банкрутства. Таким чином, поведінка підприємства в ринкових умовах істотно видозмінюється порівняно із керованим централізовано [16].

Усі підприємства можна також класифікувати за такими критеріями, як форма власності на засоби виробництва та ступінь концентрації капіталу.

Власність – це економічне поняття, яке означає сукупність економічних механізмів, обумовлених правовим відношенням людей до засобів виробництва, ступені концентрації капіталу і отриманої з їх допомогою продукції [6].

Власник на свій розсуд розпоряджається капіталом, засобами виробництва, продуктивними силами, використовує їх для налагодження виробництва, отримання доходів (прибутку). У залежності від форми власності на капітал розрізняють підприємства державні, приватні, колективні, комунальні, змішані, іноземні та господарські товариства.

Державні підприємства – засновниками яких є держава (уряд, місцеві органи влади) і функціонують вони за рахунок бюджету держави. Ці підприємства розрізняються за цілями та характером діяльності, способами управління й контролю з боку держави, характером фінансових

і майнових відносин з нею та з грошовим ринком, за ступенем господарської самостійності. Вони поділяються на такі види:

- бюджетні (відомчі) підприємства – не мають ні економічної, ні юридичної самостійності, безпосередньо управляються відповідними державними відомствами;

- громадські (публічні) корпорації – акціонерні товариства, у яких усі акції належать державі, вони є економічно та юридично самостійними;

- приватні публічні корпорації – акціонерні товариства, в яких держава має контрольний пакет акцій; це симбіоз державної та приватної власності.

До приватного підприємства належить фермерське господарство аграрного сектору економіки, діяльність якого спрямована на вирощування, часткової переробки сільськогосподарської продукції на власній або орендованій землі.

Колективні підприємства – засновані на власності трудового колективу підприємства.

Комунальні підприємства – засновані на власності територіальної громади.

Господарські товариства – засновані на засадах угоди між юридичними особами й громадянами шляхом об'єднання їхнього майна та підприємницької діяльності з метою одержання прибутку.

Підприємства, засновані на власності об'єднання громадян.

Іноземні підприємства – створені на власності іноземного капіталу, або мають контрольний пакет акцій (спільні підприємства).

Основною формою підприємств в ринкових умовах є акціонерні товариства (компанії), власність яких утворюється внаслідок злиття капіталів засновників компаній, а також випуску цінних паперів (акцій) і їхнього продажу. У структурі акціонерного капіталу (власності) виділяють власний і позичковий капітал.

Акціонерні компанії поділяються на відкриті (акції яких продаються та купуються всіма бажаючими й котируються на фондових біржах) і закриті (акції яких не надходять до вільного продажу, не котируються на фондових біржах).

Висновки. Класифікація підприємств здійснюється й за ступенем концентрації виробництва. У залежності від чисельності працюючих на виробництві, вартості виробничих засобів, капіталу, продукції що випускається підприємства поділяються на великі, середні та малі.

Розвиток підприємництва передбачає стабільне функціонування ринкової інфраструктури. Без цього

неможливе нормальне використання ресурсів та реалізація продукції виробництва. Крім цього важливе широке використання сучасних концепцій менеджменту та принципів маркетингу.

1. Закон України "Про підприємства в Україні" від 27.03.91 р. №887-ХІІ.

2. Закон України "Про підприємництво" від 07.02.91 р. №698-ХІІ.

3. Варналій З.С., Сизоненко В.О. *Основи підприємницької діяльності. Підручник для учнів 10 – 11 кл. /З.С. Варналій, В.О. Сизоненко.* – К.: Знання України. – 2004. – 404 с.

4. Вачевський М.В., Мадзігон В.М., Примаченко Н.М. *Основи економіки. Навчальний посібник. / М. Вачевський, В. Мадзігон, Н. Примаченко* – К.: Педагогічна думка. – 2007. – 612 с.

5. Гальчинський А.С., Єценко П.С., Палкін Ю.І. *Основи економічних знань. Підручник. / А. Гальчинський, П. Єценко, Ю. Палкін.* – К.: Вища школа. – 1998. – 544 с.

6. Голіков В. *Приватизація як фактор переходу України до ринкової економіки / В. Голіков / Економіка України.* – 1996. – №8. – С. 13 – 21.

7. Давимука С.А. *Малий бізнес і приватизація. Бюлетень про приватизацію. / С.А. Давимука.* – 1996. – №12. – С. 3 – 9.

8. Ковальчук В.М. *Основи ринкової економіки. Підручник для середніх шкіл та професійних училищ. / Ковальчук В.М.* – Тернопіль. 1992. – 190 с.

9. Кваснюк Б. *Підтримка малого підприємництва – справа державна / Б. Кваснюк. / Економіка України.* – 1997. – №7. – С. 92.

10. Ксьондз С.В. *Визначення та обґрунтування факторів, що формують середовище підприємницької діяльності / Соціально-економічні дослідження в перехідний період. Регіональні аспекти розвитку підприємництва. (Щорічник наукових праць). Випуск VII / НАН України. Інститут регіональних досліджень.* – Львів. – 1998. – С. 40 – 52.

11. Михасюк І.Р., Бернацький І.М. *Українське підприємництво в умовах глобалізації / І. Михасюк, І. Бернацький.* – Львів. Видав. центр ЛНУ імені Івана Франка. 2008. – 56 с.

12. Мадзігон В.В. *Історія розвитку підприємництва як соціально-економічного явища. / Віктор Мадзігон. / Молодь і ринок.* – №7(67). – 2010. – С. 33 – 37.

13. Мадзігон В.В. *Теорія попиту і пропозиції в підприємницькій діяльності в реаліях ринкової економіки на товари і послуги. / Віктор Мадзігон. / Молодь і ринок.* – 2011. – №2(73). – С. 41 – 46.

14. Мадзігон В.М. *Підприємництво: причини виникнення і форми існування, підготовка молоді до підприємницької діяльності / Актуальні проблеми економіки.* – 2010. – №7(109). – С. 3 – 12.

15. Мочерний С.В. *Основи економічної теорії.* – К.: Академія. – 1997. – 464 с.

16. Суторміна В.Й., Федосов В.М., Андрущенко В.Л. *Держава – податки-бізнес.* – К.: Либідь, 1992.

Стаття надійшла до редакції 19.04.2013

УДК 371.134–057.875:81'243

Інна Ромащенко, кандидат педагогічних наук,
декан факультету довузівської підготовки, доцент кафедри іноземних мов,
Академії муніципального управління, м. Київ

САМООСВІТА ВИКЛАДАЧА ЯК ОДИН ІЗ ФАКТОРІВ МОДЕРНІЗАЦІЇ ОСВІТИ

У статті здійснено спробу проаналізувати самоосвіту викладача як необхідну складову особистісно-професійного становлення педагогічного працівника та фактор модернізації освіти. Досліджене питання взаємозв'язку інтелектуального саморозвитку та практичної модернізації освіти.

Ключові слова: самоосвіта, готовність до самоосвіти, особистісно-професійне становлення, модернізація освіти.

Літ. Ц.

Інна Ромащенко, кандидат педагогических наук,
декан факультета довузовской подготовки, доцент кафедры иностранных языков,
Академии муниципального управления, г. Киев

САМООБРАЗОВАНИЕ ПРЕПОДАВАТЕЛЯ КАК ОДИН ИЗ ФАКТОРОВ МОДЕРНИЗАЦИИ ОБРАЗОВАНИЯ

В статье осуществлена попытка проанализировать самообразование преподавателя как необходимую составляющую личностно-профессионального становления педагогического работника и фактор модернизации образования. Изучен вопрос взаимосвязи интеллектуального саморазвития и практической модернизации образования.

Ключевые слова: самообразование, готовность к самообразованию, личностно-профессиональное развитие, модернизация образования.

Inna Romashenko, Ph.D. (Pedagogic) Dean of Institute Training Faculty,
Docent of Foreign Languages Department Academy of Municipal Management, Kyiv

TEACHER'S SELF-EDUCATION AS ONE OF THE FACTORS OF MODERNIZATION OF EDUCATION

An attempt to examine the issue of teachers' self-education as the essential part of personal and professional pedagogical formation and the actual fact of educational modernization. The question of relations between cognitive self-development and practical modernization of education.

Keywords: self-education, readiness to the self-education, personal and professional formation, modernization of education.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. В умовах інтеграції України у європейський освітнянський простір питання самоосвіти викладача ВНЗ розглядається науковцями як одна з найважливіших передумов реалізації “Національної доктрини розвитку освіти України у XXI столітті”.

Самоосвіта викладача ВНЗ є ключовою умовою формування його загальної та педагогічної культури, сприяє становленню світогляду, розвитку педагогічного професіоналізму, озброєнню чіткою методологією педагогіки, ґрунтовними знаннями основних педагогічних категорій і понять, розумінням значущості педагогічної праці у суспільному розвитку особистості, оскільки саме викладач у педагогічній системі є суб'єктом управління навчальною діяльністю.

Мета статті – здійснити теоретичний аналіз актуальності самоосвіти викладача ВНЗ на сучасному етапі.

Аналіз наукових досліджень. Феноменом самоосвіти педагога є його педагогічна культура. Своє бачення цього поняття мали Платон, Сенека, Квінтіліан. Я. Коменський узагальнив досягнення філософів і педагогів з цього питання, який зазначав, що вчитель має бути “зерцалом, правилом і опорою для інших” [6, 459].

Своє трактування цієї проблеми мали французький філософ і педагог Ж. Руссо, видатний педагог-демократ І. Песталоцці. А. Дістерверг зазначав, що “вчитель лише доти здатний насправді виховувати, поки сам працює над своїм власним вихованням і освітою” [5, 74].

На переконання К. Ушинського особистість вчителя в педагогіці займає головне місце. У подальшому проблему самоосвіти вчителя

досліджували П. Блонський, С. Шацький, А. Макаренко.

Грунтовні наукові надбання з питання самоосвіти вчителя залишив нам В. Сухомлинський. Науковці А. Барабаншиков, О. Бондаревська, М. Букач, О. Газман, О. Гармаш, В. Гриньова, Т. Іванова, Н. Комар, С. Муцинов, О. Рудницька та інші вивчали різні аспекти самоосвіти викладача. Проблему самоосвіти досліджували вчені Б. Ананьєв, О. Бондарчук, Н. Волянчук, Л. Карамушка, С. Климов, Н. Кузьміна, С. Максименко, Л. Мітіна, В. Семиченко та інші.

Нагальну потребу вчителя у самоосвіті та питання її організації досліджували І. Барсуков, Г. Ісаєва, І. Жерносек, М. Косенко, Г. Марковець, О. Смолюк, В. Скнар, Н. Сидорчук, В. Шпак та інші.

Отже, питання самоосвіти викладача було і є актуальним в педагогіці. Свідомий фахівець педагогічної ниви не тільки дотримується сталих науково-методичних вимог до навчального процесу, але і прагне до апробації нових прийомів, засобів, технологій, тобто до модернізації існуючої системи навчання.

Виклад основного матеріалу. В умовах зростання актуальності впровадження інноваційних технологій навчання та виховання, вдосконалення змісту загальної та вищої освіти, координація зусиль з питань розвитку особистості викладача, першочергового значення набуває проблема розвитку творчого потенціалу педагогів, питання виявлення, вивчення, узагальнення й впровадження передового педагогічного досвіду, створення в науково-педагогічних колективах сприятливого соціально-психологічного мікроклімату атмосфери творчості та відповідальності.

Ми погоджуємось із думкою науковців, що вирішальну функцію у процесі ефективного удосконалення навчального процесу виконує самоосвіта педагога. Так, Д. Писарев зазначає: "Хто дорожить життям думки, той знає дуже добре, що справжньою освітою є тільки самоосвіта" [11, 127]. Таким чином, самоосвіта є виробничою необхідністю забезпечення ефективної діяльності вчителя середньої школи та викладача ВНЗ. Вчені Т. Десятов, О. Коберник, Б. Тевлін, Н. Чепурна визначили основні принципи самоосвітньої роботи:

1. Взаємообумовленість цілей, сутності, змісту, структури методичної роботи й суспільних потреб, педагогічної практики.

2. Безперервність і систематичність підвищення кваліфікації і професійної майстерності працівника впродовж педагогічної діяльності.

3. Постійне вивчення соціології, психології, дидактики, теорії виховання, наукових основ

викладання предмета та поєднання теоретичної підготовки з оволодінням уміннями і навичками, необхідними в педагогічній діяльності.

4. Випереджальний характер підвищення кваліфікації педагога, своєчасне отримання наукової інформації, рекомендацій науки та передового досвіду [4, 87].

А. Ключко [7, 23] трактує самоосвіту як вид пізнавальної діяльності, яка характеризується активністю, самостійністю, добровільністю та спрямованістю на вдосконалення розумових здібностей, формування культури розумової праці. Аналізуючи морально-психологічну готовність педагогів до майбутньої роботи, Вчена Н.В. Кузьміна [9, 154] виділяє такі структурні компоненти самоосвіти: мотиваційний, орієнтаційний, пізнавально-операційний, емоційно-вольовий, психофізіологічний, оцінний. Поняття готовності на її думку передбачає існування в особи певних мотивів до моральних, професійних переконань, психічних процесів, орієнтації на виконання педагогічної роботи, критичності у самооцінці результатів діяльності, необхідності у самовихованні, що є, зрештою, гарантом високої результативності педагогічної діяльності.

На підставі аналізу наукових джерел можемо визначити сутність готовності до самоосвіти у процесі професійної підготовки майбутніх педагогів, яка має трьохкомпонентну структуру: мотиваційний компонент, змістово-процесуальний і виконавчий. Мотиваційний компонент готовності є основою для реалізації інших її структурних компонентів. Вчитель, який відчуває потребу в творчості буде мати позитивні мотиви до педагогічної діяльності. Змістово-процесуальний компонент готовності – це інформація про види педагогічної дослідницької діяльності, їх зміст і процес здійснення, методи педагогічних досліджень, а також знання статистичних методів, які використовуються у педагогіці. Виконавчий компонент готовності до педагогічної дослідницької діяльності складають основні узагальнені дослідницькі вміння користуватися методиками, математично обробляти дані, давати графічну інтерпретацію, описувати результати, робити висновки.

В. Буряк розуміє під самоосвітою синтез внутрішніх умов, що зумовлюють принципову здійснюваність процесу самоосвіти. Науковець підкреслює, що самоосвіта можлива лише за умови глибокого розуміння особистістю необхідності керуватися в самоосвіті соціально значущими цілями, прагнення досягти їх оптимальними способами. Кожен об'єкт самоосвіти має раціонально застосовувати різноманітні джерела інформації у своїй діяльності.

Він уміє на науковій основі оптимально керувати процесом самоосвіти від планування до здійснення задумів і самоконтролю отримуваних результатів [2, 19].

Кожен викладач має бути ініціативною, творчою особистістю, переконаним прихильником самоосвіти, здатним заохотити вихованців до високого рівня готовності до самоосвіти;

- знати психолого-педагогічні основи керівництва навчальною та самоосвітньою діяльністю вихованців, а також предмет самоосвіти особистості;

- уміти грамотно спроектувати цілісний педагогічний процес, що максимально сприятиме самоосвітній діяльності студентів, і ефективно його реалізувати;

- мати навички керування реалізацією у педагогічній практиці цілісної системи засобів, що забезпечують перехід від навчання до самоосвіти та зростання у вихованців рівня готовності до самоосвіти [2, 20].

Самоосвіта науково-педагогічного працівника є умовою успішного входження України до Європейської системи, базою фундаментального оновлення, модернізації усієї системи педагогічної освіти, що передбачає:

1. Вихід на новий рівень інтеграції науки і педагогічної освіти. Сучасний стан освіти вимагає від педагога постійного оновлення знань, вміння навчатися протягом всього життя, бути науковцем і дослідником, сформувати адекватні здібності і якості в процесі свого професійного становлення. Це, в свою чергу, ставить нові вимоги перед викладацьким складом вищої школи. Викладач повинен бути не тільки методистом, а й потужним вченим, вести розгалужені наукові дослідження, залучати до них студентів.

2. Радикальну модернізацію змісту педагогічної освіти: ліквідацію ідеологізації, застарілих форм і методів.

3. Демократизацію освітньої політики: децентралізацію системи освіти, підвищення самостійності університетів, мобільності викладачів і студентів, впровадження державно-громадського управління навчальним закладом.

4. Організацію ранньої профорієнтації випускників загальноосвітніх шкіл: визначення їхніх покликань, психологічних та професійно значимих якостей.

5. Здійснення виховної роботи на багато культурній основі: формування толерантності, вміння жити разом, поважаючи етнічне, культурне розмаїття. При цьому кожен має залишатися собою для того, щоб розмаїття не призвело до конфлікту, вчитель має виконувати відповідну

посередницьку функцію, узгодити моделі поведінки, а головне – сформувати поважливе сприйняття позицій один одного.

6. Підвищення мобільності викладачів і студентів, самостійності студентів, рівня їхньої самоорганізації: обмін між викладачами вузів і студентами, навчання студентів у зарубіжних університетах, проведення спільних педагогічних експериментів та інше.

7. Впровадження кредитно-модульної системи організації навчання [1, 5 – 9].

Бувший міністр освіти і науки України, Президент АПН України, Академік НАН України В.Г. Кремінь [8, 9 – 17], характеризуючи основні загально цивілізаційні тенденції, що будуть стверджуватися в XXI столітті і впливати на всі сфери життя людини і суспільства, визначає такі пріоритети сучасної освіти:

- забезпечення високої функціональності людини в нових умовах;

- забезпечення оптимального балансу між локальним (патріот своєї країни) і глобальним (громадянин світу) формуванням людини;

- формування на загальносуспільному і індивідуальному рівнях розуміння людини як найвищої цінності;

- формування у людини здатність до свідомого і ефективного функціонування в глобалізованому світі;

- мінімізація асиметрії між матеріальністю і духовністю, формування конструктивізму як основи життєвої позиції.

Все вищезазначене обумовлює необхідність перегляду і модернізації освіти в контексті Національної доктрини, що своєю чергою передбачає:

- зміну змісту освіти;

- корекцію спрямованості навчального процесу;

- перехід від кваліфікації до компетентності;

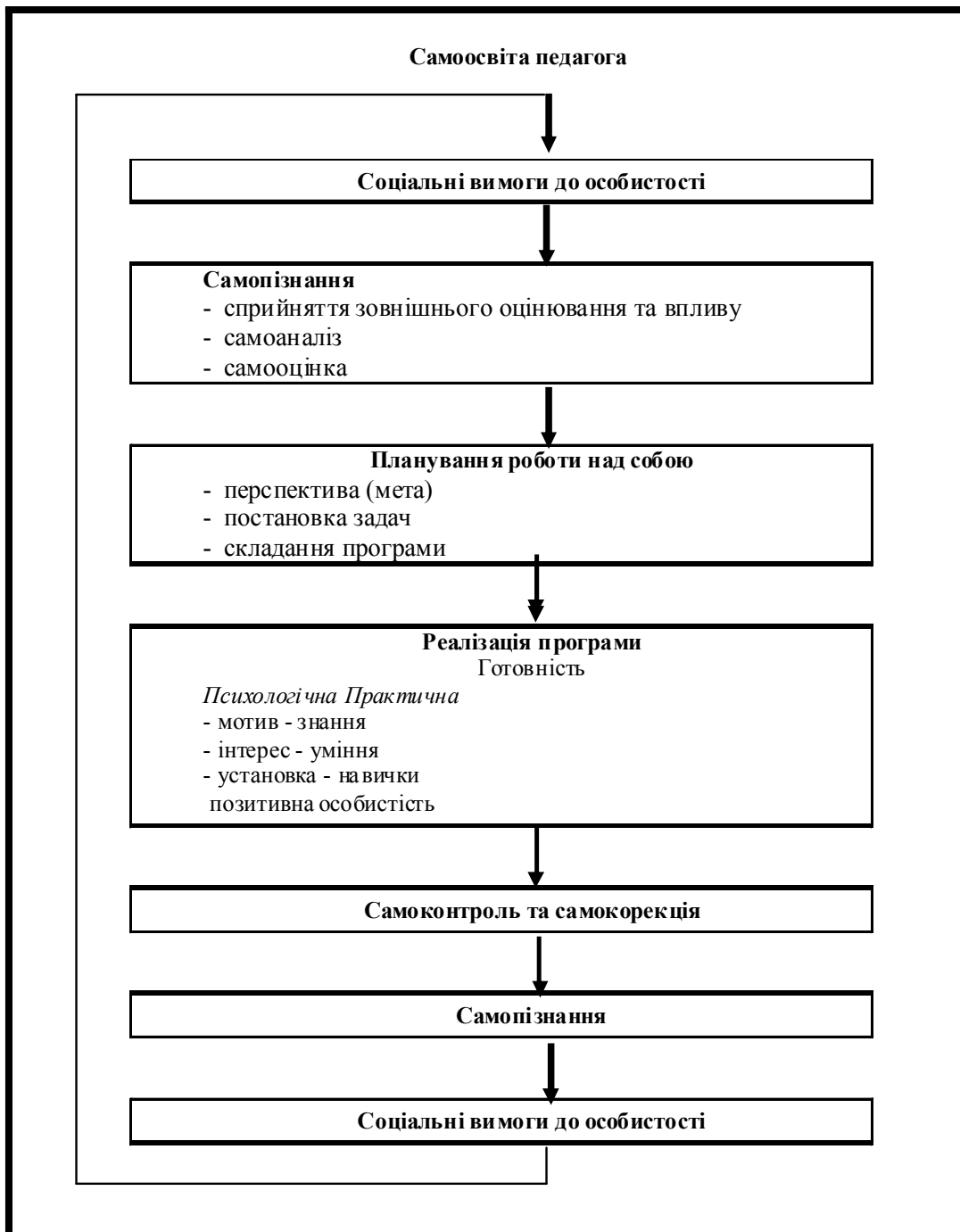
- утвердження особистісно орієнтованої педагогічної системи;

- актуалізацію патріотичного виховання;

- придання інноваційного характеру освіті.

На думку науковця М. Вачевського трансформація освіти як системи, потребує не тільки озброєння людини відповідними професійними компетенціями, але й вимагає навчити особистість жити і працювати в нових умовах ринкової економіки при гострій конкуренції [3, 20 – 25].

Практика показує, що найдієвішим засобом підвищення рівня конкурентно спроможності і сформованості професійної компетентності будь-кого, а перед усім, вчителя чи викладача, до умов сучасної ринкової економіки є чітка організація його самоосвіти, усвідомлення необхідності

реформ навчального процесу та його складових компонентів.

Мета вищої освіти сьогодні – це підготовка фахівців, здатних забезпечити перехід від індустріального до інформаційно-технологічного суспільства через новаторство у навчанні, вихованні та науково-методичній роботі.

Європейська орієнтація України, її входження до Європейського освітнього і наукового простору все більше акцентують увагу на якості освіти, універсальності підготовки випускника та його

адаптованості до ринку праці, інформатизації, особистісно орієнтованого навчання, реалізації стандартів освіти сучасності, самостійності і творчій активності студентів і викладачів, інноваційних технологіях, формуванні інноваційного освітньо-виховного середовища.

Сучасний етап розвитку системи освіти в Україні характеризується освітніми інноваціями, спрямованими на збереження досягнень минулого і, водночас, на модернізацію системи освіти відповідно до вимог часу, новітніх надбань науки,

культури і соціальної практики. Характерною особливістю сучасного періоду розвитку педагогічної освіти є пошук нових змісту, форм, методів і засобів навчання, виховання і управління; розгортання широкої експериментальної роботи, спрямованої на впровадження освітніх інновацій на засадах сучасної філософії освіти, яка суттєво відрізняється від попередньої.

Висновок. Таким чином, якість впровадження технологічних інновацій у вищому навчальному закладі, кінцевий результат навчального процесу, у значній мірі, залежить від здатності викладача до опанування методикою та його психолого-педагогічної готовності до прийняття відповідних змін. Успішність впровадження інноваційних змін у вищій освіті визначається прагненням викладача до самовдосконалення та самоосвіти, що сприяють ефективному індивідуальному стилю спілкування між педагогом і студентами, забезпечують створення такого навчально-виховного середовища, в якому студенти могли б розвивати свої здібності, захоплення, творчий потенціал, реалізовувати науково-дослідницькі потреби та інтереси. А це можливо лише за умови свідомого прагнення викладача до системної самоосвіти, що є незаперечним чинником його саморозвитку, самоствердження та модернізації освіти, яка неможлива без особистісно-професійного зростання педагога.

1. Андрущенко В.П. Модернізація педагогічної освіти України в контексті болонського процесу/ В.П. Андрущенко// Вища освіта України. – 2004. – № 1. – С. 5.

2. Буряк В.К. Умови та засоби самоосвіти

студентів. /В.К. Буряк// Вища школа. – 2002. – № 6. – С. 18 – 29.

3. Вачевський М.В. Особливості впливу конкуренції на рівень освіти та підготовки професійних компетенцій маркетологів.// Молодь і ринок. – 2006. – № 7(22). – С. 20 – 25.

4. Десятков Т.М. Наука управління загальноосвітнім навчальним закладом: Навчальний посібник/ Т.М. Десятков, О.М. Коберник, Б.Л. Тевлін, Н.М. Чепурна. – Харків: “Основа”, 2003. – 240 с.

5. Дистерверг А. Избранные педагогические произведения./А. Дистерверг. – Учпедгиз, 1956. – С. 74.

6. Коменський Я.А. Избранные педагогические сочинения./Я.А. Коменський. – М.: Учпедгиз, 1995. – С. 459.

7. Клочко А.О. Самоосвітня діяльність вчителя як педагогічна проблема. /А.О. Клочко. // Народна освіта: Науково-методичний електронний педагогічний журнал. – 2007. – № 3. – С. 23.

8. Кремень В. Г. Філософія освіти ХХІ століття./ В.Г. Кремень // Вища школа. – 2002. – № 6. – С. 9 – 17.

9. Кузьміна Н.В. Творческий потенциал саморазвития. Акмеологические проблемы развития/ Н.В. Кузьміна // Гуманизация образования. – Бийск, 1994 с.

10. Песталоцци И.Г. Избранные педагогические сочинения./ И.Г. Песталоцци – В 2-х т. – М.: Педагогика, 1981. – т. 2. – С. 213

11. Писарев Д.И. Избранные педагогические сочинения: в 4т./Д.И. Писарев. – М.: Педагогика, 1956. – Т. 3.

Стаття надійшла до редакції 08.04.2013

14 червня 2013 року

Вознесіння Господнє

Свято Вознесіння Господа нашого Ісуса Христа в Небесні Оселі відзначається християнами всього світу на 40-й день після свята Воскресіння Господнього, тобто свята Пасхи Христової. Як правило це відбувається в четвер 6-го тижня, рахуючи з Дня Великодня. У всі дні, які проходять від Великодня до свята Вознесіння у всіх християнських Церквах першими вітальними словами є радісна звістка – Христос воскрес! Воістину воскрес!

Свято Вознесіння – це одне з центральних свят усього християнського світу. Царство Небесне, колись закрите для нас, царство істини, добра і краси, тепер відкрито і підготовлено для людини. І для його придбання не потрібно багато слів або яких-небудь великих справ.

УДК 338.48

Любов Малик, кандидат економічних наук, доцент
Національного лісотехнічного університету України

ЕКОНОМІЧНІ ПЕРЕДУМОВИ РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ В КАРПАТСЬКОМУ РЕГІОНІ

У статті висвітлено аспекти становлення та розвитку туристичної індустрії в Карпатському регіоні, досліджується важливість туристичної галузі в народногосподарському комплексі.

Ключові слова: Карпатський регіон, туристичний комплекс, готельне господарство, маркетингова діяльність, організований туризм.

Табл. 1. Літ. 18.

Любовь Малик, кандидат экономических наук, доцент
Национального лесотехнического университета Украины

ЭКОНОМИЧЕСКИЕ ПРЕДПОСЫЛКИ РАЗВИТИЯ ТУРИЗМА В КАРПАТСКОМ РЕГИОНЕ

В статье освещены аспекты становления и развития туристической индустрии в Карпатском регионе исследуется важность туристической отрасли в народнохозяйственном комплексе.

Ключевые слова: Карпатский регион, туристический комплекс, гостиничное хозяйство, маркетинговая деятельность, организованный туризм.

Lubov Malyk, Ph.D. (Economics) Docent
National Forestry University of Ukraine

THE ECONOMIC PRECONDITIONS FOR THE DEVELOPMENT OF TOURISM IN THE CARPATHIAN REGION

The article describes the aspects of formation and development of tourism industry in the Carpathian Region, investigated the importance of the tourism industry in the national economy.

Keywords: Carpathian region, tourist complex, hotel, marketing activities, organized tourism.

Актуальність проблеми. Закон України “Про туризм” визначає загальні правові, організаційні та соціально-економічні засади реалізації державної політики України в галузі туризму та спрямований на забезпечення закріплених Конституцією України прав громадян на відпочинок, свободу пересування, охорону здоров’я, на забезпечення для життя і здоров’я довкілля, задоволення духовних потреб та інших прав при здійсненні туристичних подорожей. Він встановлює засади раціонального використання туристичних ресурсів та регулює відносини, пов’язані з організацією і здійсненням туризму на території України [1].

Львівщина традиційно є областю регіону, де стан і перспективи туристично-рекреаційної індустрії були і залишаються одними з найкращих в Україні. Найбільш багата на економічний потенціал для розвитку туризму є регіональна агломерація “Дрогобиччина”. Частка природно-рекреаційного потенціалу області у сумарному природно-ресурсному потенціалі України складає 5,377 %, з якого 70 % припадає на ресурси відпочинку і туризму та 30 % – на ресурси санаторно-курортного лікування. Вже сьогодні Львівська область, маючи порівняно розвинуту

туристичну інфраструктуру і будучи здатною забезпечити досить різноманітний попит на ринку як внутрішнього, так і іноземного туризму, має найвищі в регіоні та в Україні показники туристичного споживання, зазначає Г.М. Зайчук [11].

Аналіз останніх публікацій. Слід відзначити, що окремі аспекти становлення та розвитку туристичної індустрії досліджувалися і висвітлені в науково навчальних роботах авторами: А.Ю. Александрова [2], И.Т. Балабанов, А.И. Балабанов [3], С.И. Байлик [4], М.В. Вачевський [5], В.Г. Герасименко [6], З.М. Горбылева [7], В.Г. Гуляев [8], Ю.П. Гуменюк [9], А.П. Дурович [10], Г.М. Зайчук [11], В.Ф. Кифяк [12], О.О. Любіцева [13], Л.О. Малик [14], [15], М.П. Мальська [16], І.М. Синякевич [17], Є. Цурик [18] та ін.

Виклад основного матеріалу. Серед областей України за кількістю рекреаційних закладів (119 або 3,7 %) Львівська область займає дев’яте місце, а за кількістю ліжко-місць у них (20,5 тис. або 4,2 %) – восьме. Із основних типів підприємств вітчизняного рекреаційно-туристичного комплексу на території Львівщини знаходяться 66 санаторіїв та пансіонатів з лікуванням (12,3 % від усіх аналогічних закладів

України), 41 (1,8 %) заклад відпочинку довготривалого та 17 (26 %) – короткотривалого перебування, 185 (4,8 %) ліцензованих туристичних фірм, 78 (4,2 %) підприємств готельного господарства. Підприємствами туристичної індустрії у 2003 р. надано туристичних послуг 142,6 тис. осіб (4 % до значення аналогічного показника в цілому по Україні), екскурсійних – 82,7 тис. осіб (3,1 %), санаторно-курортного оздоровлення – 247,1 тис. осіб (14,1 %), відпочинку – 9,5 тис. осіб (1 %), готельних – 206,2 тис. осіб (5,5 %). Можливості туристичної індустрії Львівщини використовуються далеко не повністю. Так, зокрема, у 2003 році санаторно-курортні комплекси були завантажені приблизно на 67 %, заклади готельного господарства – на 21 %, відпочинкові заклади були заповнені лише на 10 %, зазначено Л.О. Малик [15].

В останні роки туристичні підприємства, готелі, санаторно-курортні та відпочинкові заклади Львівщини реалізували власних послуг на суму 268,7 млн. грн., що дорівнює 6,5 % у загальному обсязі реалізованих послуг в області. Незважаючи на те, що протягом останніх років в області зростають обсяги рекреаційно-туристичних послуг, їх питома вага в структурі реалізованих платних послуг області зменшується (за рахунок збільшення питомих ваг реалізованих послуг інших видів економічної діяльності).

Розрахунки сумарної валової доданої вартості туризму та її питомої ваги у валовій доданій вартості області дали підстави зробити певні узагальнення:

- **по-перше**, незважаючи на те, що відбувається щорічне стабільне зростання доходів підприємств рекреаційно-туристичного комплексу та валової доданої вартості туристичної галузі (а також зростання обсягу реалізації товарів і послуг, наданих галузями інфраструктури туризму), зменшується їх сумарна питома вага в економіці області. Ці тенденції водночас є свідченням того, що темпи зростання доходів та ВДВ туристичної галузі поступаються темпам зростання інших галузей економіки області;

- **по-друге**, потужності туристичної індустрії та її внесок у економічну систему території явно занижені, щоб можна було сьогодні говорити про цю галузь як профілюючу в господарському комплексі області;

- **по-третє**, існуючі показники внеску туризму до валової доданої вартості області досягнуті при використанні лише п'ятої частини місткості готелів та інших закладів розміщення.

Незважаючи на позитивні зрушення в розвитку рекреаційно-туристичного комплексу Львівщини,

цей сектор економіки вимагає кардинального і ґрунтовного реформування з метою подолання цілого комплексу проблем, які знаходяться як у суто галузевій, так і дотичних до галузі площинах (економічній, фінансовій, технологічній, екологічній, організаційно-управлінській). Оскільки стратегічні орієнтири реформування господарства Львівської області відводять сферам санаторно-курортного лікування, оздоровлення, туризму та відпочинку роль пріоритетних в господарському комплексі регіону, реформування санаторно-курортної галузі вже сьогодні вимагає реалізації таких заходів (за напрямками), як, зокрема:

- *організований туризм* (формування на базі основних туристичних центрів, курортів та регіонів відпочинку єдиної системи рекреаційно-туристичних зон Львівської області; створення нових туристичних продуктів (туристичної пропозиції) Львівщини різнопланового тематичного характеру);

- санаторно-курортна сфера (розширення мережі сучасних лікувально-оздоровчих закладів; вивчення існуючих і потенційних можливостей промислового освоєння свердловин мінеральних вод; проведення комплексу природоохоронних заходів);

- короткотривалий відпочинок (аналіз потреб в рекреаційних територіях для кожного з великих промислових центрів області; облаштування місць масового відпочинку, впорядкування територій, виділених під малі форми приміської рекреації; створення спеціальних краєзнавчих маршрутів);

- *готельне господарство* (розбудова мережі готелів різного рівня комфортності; проведення робіт з реконструкції, переобладнання і оновлення існуючого готельного фонду області; впровадження міжнародних стандартів якості обслуговування в готельних закладах; проведення сертифікації та ліцензування готельних послуг);

- *туристична транспортна інфраструктура* (розробка генеральної схеми транспортного забезпечення туристичних маршрутів і об'єктів в ув'язці з міжнародною транспортною мережею; ремонт та облаштування автошляхів; розбудова міжнародних транспортних коридорів та пунктів перетину державного кордону);

- *система кадрового забезпечення рекреації і туризму* (підготовка кваліфікованих кадрів для рекреаційно-туристичного комплексу; видання підручників та навчальних посібників з туризму, готельної справи, ресторанного бізнесу);

- *маркетингова діяльність, рекламне та інформаційне забезпечення* (проведення рекламних та PR-кампаній у вітчизняній і зарубіжній пресі, на радіо і телебаченні з метою формування іміджу регіону як одного з

найсприятливіших для розвитку санаторно-курортного лікування, туризму та відпочинку; підготовка, друк і розповсюдження серії рекламно-інформаційних довідників та путівників; створення туристичних сайтів і порталів в мережі Інтернет; удосконалення регіональної статистики туризму) [13].

Однією з головних умов подолання існуючих негативних тенденцій, які склались у туристичній галузі, має стати активна, виважена та науково обґрунтована регіональна політика розвитку туризму з урахуванням галузевих та регіональних особливостей цієї сфери економіки. Результати проведених досліджень доводять, що одним з найважливіших інструментів реалізації туристичної політики в регіоні є, зокрема, відповідні регіональні програми (обласні, місцеві тощо). Регіональна програма розвитку рекреації і туризму є, по суті, узгодженим за ресурсами, виконавцями і термінами реалізації комплексом заходів, спрямованих на створення необхідних правових, фінансових, соціально-економічних, організаційних та інших умов розвитку туристичної індустрії в регіоні, зазначає Г.М. Зайчук [11].

Варто також відзначити, що регіон за своєю укрупненою структурою наслідую загальну структуру народного господарства України, за винятком Львівської області, яка наближається до промислово розвинутих районів країни де виробляються і автобуси, крани на колесному шасі, верстати різних видів, телевізори, машини сільськогосподарського призначення, долога для нафтогазової, та нафто-хімічна промисловості і багато інших.

Особливістю розвитку сільського господарства Карпатського регіону є низька землезабезпеченість, її показники на душу населення сільськогосподарськими угіддями та ріллею найнижчі в Україні (відповідно 0,4 га та 0,24 га при середньому по Україні 0,78 га та 0,67 га).

Тут відзначимо, що регіон, на який припадає 6,4% площі сільськогосподарських угідь держави та 5,3% ріллі, виробляє 10% продукції сільського господарства. Агропромисловий комплекс нині не забезпечує потреб населення регіону у продуктах харчування. В останні роки знижується виробництво усіх видів продуктів харчування сільського виробництва, значна частина яких постачається з інших країн – переважно з Польщі, Туреччини та інших.

Стрімко падає природній приріст населення, веде до загострення де популяційних процесів. Наприклад, по Львівській області природний приріст населення за останні роки становив усього 0,5 чол. на 1000 жителів. За рахунок міграційних

переміщень за останні роки чисельність населення області зменшилася на 9 тис. осіб.

На фоні загального падіння життєвого рівня населення України не є винятком і Карпатський регіон. Населення регіону має порівняно низькі середньодушові доходи, основний компонент яких заробітна плата робітників і службовців та оплата праці сільським працівникам зростає надто повільними темпами, ніж в інших регіонах по Україні. Аграрний сектор економіки надто слабо використовує принципи маркетингу, а також підготовки до цієї діяльності маркетологів – аграрників [5].

Важливою для регіону є проблема розвитку матеріально-технічної бази соціальної інфраструктури. Нині існує реальний розрив між нормативними показниками і фактичним рівнем забезпеченості населення об'єктами соціальної сфери.

Аналіз географічних, природних, історичних та економічних умов показує, що Карпатський регіон на етапі становлення державності і входження України у світове господарство має унікальний шанс стати своєрідним полігоном, де розумна економічна політика може успішно поєднати регіональні, державні та міжнародні інтереси країни [16].

При виборі правильного стратегічного курсу розвитку регіону, треба враховувати те, що Карпати є географічним центром Європи, унікальною екологічною системою на заході України. Під час формування політики освоєння цього краю необхідно розумно використати його геополітичні переваги і зберегти екологічний феномен території [16].

Майбутня соціально-економічна модель Карпат має бути економічно вигідною для України і екологічно сумісною із прилеглими територіями сусідніх країн. Дуже важливо те, що через Карпатський регіон проходять усі шляхи сполучення із країнами Заходу: транспортними засобами (автомобільний, залізничний), так і повітряний та трубопровідний, що міцно поєднує регіон з сусідніми країнами.

Добросусідські відносини Львівської області з Польщею, Закарпатської із Чехією, Чернівецької області з Румунією – забезпечують сприятливі умови інтеграції України в західні країни, крім цього природні ресурси України є надзвичайно сприятливі для розвитку туристичної індустрії та надання туристичних послуг. Природні ландшафти, в більшості мають лісову поверхню, а ведення лісового господарства, його розвиток (забезпечення неперервного, невиснажливого, комплексного і раціонального лісокористування, ефективного лісовирощування шляхом

ЕКОНОМІЧНІ ПЕРЕДУМОВИ РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ В КАРПАТСЬКОМУ РЕГІОНІ

відновлення і розведення лісів, охорони лісів від пожеж, захисту їх від шкідників і хвороб, виконання комплексу заходів з підвищення продуктивності та екологічної стійкості лісів), та продуманої лісової політики у галузі відтворення, охорони і використання лісових ресурсів, що безумовно сприяє розвитку туристично-рекреаційної індустрії, як зазначає Є.І. Цурик [18].

Завдання лісової політики як окремої професійно-орієнтованої дисципліни полягає в тому, щоб ознайомити студентів майбутніх маркетологів туристично-рекреаційної індустрії з національною і міжнародною політикою, яка сприяє розвитку туристичної галузі.

Слід зазначити, що ліс виконує три функції: споживну, захисну та соціальну. На початку ХХ ст. з деревини виробляли 2,0 – 2,5 тис. найменувань річних виробів, у середині століття 4,5 – 5, 0 тис., а зараз деревина служить сировиною більш ніж

20 тис. виробів. Щороку в світі заготовля деревини перевищує 3 млрд м³, а після 2000 року вона збільшилась і досягає 4 – 4,5 млрд м³, що значно перевищує річний приріст, який становить 1,8 млрд м³. Загалом площа лісів щороку зменшується на 10 – 2 млн. га (від 1 до 40 га за 1 хвилину), збіднюється їх природний склад, відзначено автором [15].

Проблемі лісової політики присвячено роботу вітчизняного вченого І.М. Синякевича, який стверджує, що накопичені знання з лісової політики дозволяють вести більш ефективну діяльність у лісовому секторі України та сприяти розвитку туристично-рекреаційної індустрії. Лісова політика як наука характеризується більш тривалою історією в порівнянні з екологічною політикою. Проблеми довкілля, які виникли в зв'язку з масовим нищенням лісів, та зростанням економічного, екологічного і соціального значення

Таблиця 1.

Розміщення лісів серед регіонів України

№ з/п	Регіон	Лісопокрита площа, тис. га.	Лісистість В %	Середній запас лісу на 1 га.	Середньорічний приріст, млн. м ³
	Україна в цілому	8441,0	14,3	171	24
1	Крим	272,3	10,1	130	0,4
2	Вінницька обл.	304,1	11,5	144	0,7
3	Волинська обл.	591,6	30,4	134	1,4
4	Дніпропетровська обл.	102,4	3,6	72	0,2
5	Донецька обл.	128,1	4,8	113	0,3
6	Житомирська обл.	920,6	31,3	190	2,6
7	Закарпатська обл.	603,6	50	276	2,5
8	Запорізька обл.	36,2	1,3	48	0,1
9	Івано-Франківська обл.	555,2	40,7	216	2,4
10	Київська обл.	550,5	19,4	184	1,9
11	Кіровоградська обл.	110,6	4,5	136	0,2
12	Луганська обл.	234,4	8,8	101	0,5
13	Львівська обл.	681	28	189	1,9
14	Миколаївська обл.	46,5	1,9	56	0,1
15	Одеська обл.	136,2	4,1	104	0,2
16	Полтавська обл.	211,4	7,5	142	0,5
17	Рівненська обл.	719,1	36,2	116	2,0
18	Сумська обл.	387,3	16,3	221	1,1
19	Тернопільська обл.	177,6	12,9	138	0,6
20	Харківська обл.	355,3	10,7	148	1,0
21	Хмельницька обл.	239	11,9	150	0,7
22	Херсонська обл.	89,0	3,1	85	0,2
23	Черкаська обл.	282,3	13,8	164	0,8
24	Чернівецька обл.	228,6	28,8	234	0,8
25	Чернігівська обл.	578,6	19,2	177	1,5

лісових ресурсів, дали поштовх для розвитку лісничих наук і такої дисципліни яка читається майбутнім маркетологам туристично-рекреаційної індустрії студентській молоді в багатьох європейських університетах [17].

Ліс – це складаний територіальний природний комплекс, що складається з дерев та компонентів рослинного, тваринного й іншого походження, біологічно пов'язаних з середовищем і таких, що мають взаємний вплив.

Лісистість України значно коливається. Це залежить від природнокліматичних зон: Полісся – 32,1 %, Лісостеп – 11, 4%, Степ – 3,2 %, Карпати – 45, 2%, Гірський Крим – 32%. Її нерівномірність більш очевидна, якщо розглянути таб. 1. Науковці на основі економічних та природних міркувань (потереби в деревині, захисна роль лісів) вважають, що оптимальна лісистість України повинна становити 20 – 25%, в тому числі Карпати більше 50%, Степ – 6,7%, Полісся – 40%, Лісостеп 16 – 20 %. Резервом збільшення лісистості є непридатні та малоприсадатні для сільськогосподарського використання площі. Така кількість збільшення лісів сприятиме розвитку туризму як екологічно чистої території із добрими кліматичними умовами чистого повітря, лісовими парками, лісовими тваринами та різноманітними насадженнями ягід, грибів тощо.

Ліси України дуже різноманітні за своїм складом, віком, походженням навіть у межах одного лісництва. В Україні є цілий ряд лісоутворювальних шпилькових і листяних порід, серед яких сосна, ялина (смерека), ялиця, дуб, бук, граб, клен, явір, береза, вільха, ліщина, трапета а в Карпатах зустрічається найрідкісніше дерево – тиса.

Основні площі соснових лісів утворює сосна звичайна. Росте вона на всій території України, в кращих умовах досягає висоти 30 – 35 м, живе 300 – 350 років. Великі площі соснових лісів є на Поліссі. На півдні вона росте на високих берегах Сіверського Дінця, Дніпра, Псла, Ворскли. Сосна краще росте біля річкових долин, на сухих та дуже сухих слаболізолистих піщаних та супіщаних ґрунтах.

У Криму сосна росте на висоті 650 – 1360 м у вигляді групи дерев або поодиноких дерев. У віці 170 років її висота становить 33 м і діаметр 55 см. Сосна швидко росте у віці 60 – 80 років. У Карпатах сосна зустрічається у вигляді невеликих ділянок. Основні соснові ліси Карпат знаходяться в Івано-Франківській області, а також у Закарпатті. Ялинові, смерекові та модринові ліси України зосереджені в Карпатах (98% площ) на висоті від 800 – 900 до 1670 м над рівнем моря.

На висоті 900 – 1000 м. дерева найвищі, приблизно 50 м, і в діаметрі – до 150 см. Ялина вибаглива до ґрунту, чутлива до повітряної та ґрунтової посухи, потребує рівномірного зволоження, невибаглива до світла і довгі роки може рости під наметом материнського насадження [12].

Лісові масиви Карпатського регіону нами вибрано в якості прикладу як досліджувального матеріалу Сколівський лісгоспзаг – Коростівське та Підгородецьке лісництва, які мають потужні лісові угіддя, різноманітні за своїм складом і видом ліси і вирощують різні породи лісу для його насадження в різних угіддях та територіях регіону.

Третє місце за площею серед лісів України займає ялиця біла. Росте майже тільки в Карпатах і займає площу приблизно 80 тис. га. Росте на висоті 600 – 1300 м над рівнем моря і займає місця вологі, захищені від посушливих повітряних течій з найменшими амплітудами вологості і температури повітря та багатими ґрунтами, чистих деревостанів не утворює, дерева мають висоту понад 50 з діаметром до 200 см.

Висновки. Отже, сфера використання туризму в економіці регіону широка. Вона пов'язана із історією країни – пам'ятками архітектури, кліматичними умовами, рекреаційним середовищем, сервісним послугами, готельним господарством, чистим кліматом, комунікаціями зв'язку, транспорту, національною кухнею і підготовкою до туристичної діяльності фахівців сучасної ринкової економіки із знаннями менеджменту та маркетингу.

1. Закон України “Про туризм”.// Відомості Верховної Ради України. 1995. – №31. – С. 241.

2. Александрова А.Ю. География мировой индустрии туризма. Учебное пособие. // А. Александрова. – М.: Узд-во Московського університета, 1998. – 176 с.

3. Балабанов И.Т., Балабанов А.И.. Экономика туризма: Учеб. пособие.// И. Балабанов, А. Балабанов. – М.: Финансы и статистика, 2000. – 176 с.

4. Байлик С.И. Гостиничное хозяйство. Организация, управление, обслуживание: Учеб. пособие.// С. Байлик. – К.: ВИРА-Р, 2002. – 252 с.

5. Вачевський М.В. Маркетинг формування професійної компетнції. Підручник.// М. Вачевський. – К.: Професіонал, 2005. – 512 с.

6. Герасименко В.Г. Основы туристического бизнеса: Учеб. пособие.// В. Герасименко, – Одесса: Черноморье, 1977. – 160 с.

7. Горбилева З.М. Экономика туризма. Практикум. Учеб. пособие.// З. Горбилева. – Минск БГЭСУ, 2002. – 144 с.

8. Гуляев В.Г. Организация туристической деятельности: Учеб. пособие.// В. Гуляев. – М.: Нолидж, 1996. – 312 с.

ТЕХНОЛОГІЇ РОЗВИТКУ ТВОРЧИХ ТЕХНІЧНИХ ЗДІБНОСТЕЙ УЧНІВ

9. Гуменюк Ю.П. Вплив туризму на економічне зростання в Україні. // Ю. Гуменюк. /Формування ринкових відносин в Україні. – 2004. – №7 – 8.

10. Дурович А.П. Маркетинг в туризмі. // А. Дурович. – М.: Інституту дистанційного образования. МЭСИ, 2000.

11. Зайчук Г.М. Управління маркетинговою діяльністю в туристичній галузі. Монографія. // Г.Зайчук. – Дрогобич Редакційно-видавничий відділ Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, 2010. – 154 с.

12. Кифяк В.Ф. Організація туристичної діяльності в Україні. // Кифяк В.Ф. – Чернівці: Книги-XXI, 2003. – 300 с.

13. Любіцева О.О. Ринок туристичних послуг. Навчальний посібник. // О. Любіцева. – К.: Альтерпрес, 2003. – 436 с.

14. Малик Л.О. Економіка та організація формування маркетингової туристичної індустрії в Україні. Монографія. // Л. Малик. – Дрогобич “Коло”, 2011. – 395 с.

15. Малик Л.О. Менеджмент організацій у лісовій сфері. Навчальний посібник. // Л. Малик. – К.: Кондор, 2010. – С. 70 – 71.

16. Мальська М.П., Худо В.В., Цибух В.І. Основи туристичного бізнесу. Навчальний посібник. // М. Мальська, В. Худо, В. Цибух. – К.: ЦУЛ. 2004. – 272 с.

17. Сиякевич І.М. Лісова політики. Підручник. // І. Сиякевич. – Львів: ЗУКЦ, 2005. – 224 с.

18. Цурик Є.І. Лісовпорядкування. Організація виконання робіт. Навчальний посібник. // Є. Цурик. – Львів: НЛТУ України, 2006. – 232 с.

Стаття надійшла до редакції 24.05.2013

УДК 373.5.042 – 057.87

Анатолій Тарара, кандидат фізико-математичних наук,
завідувач лабораторією трудової підготовки і політехнічної творчості
Інституту педагогіки НАПН України, м. Київ

ТЕХНОЛОГІЇ РОЗВИТКУ ТВОРЧИХ ТЕХНІЧНИХ ЗДІБНОСТЕЙ УЧНІВ

Стаття присвячена розгляду технологій навчання учнів технічному моделюванню як важливої складової технічної творчості. Вчителю пропонуються технології різного рівня складності і творчого змісту, що забезпечить розвиток в учнів різнопланових творчих технічних здібностей, необхідних для їх майбутньої конкурентноздатності на ринку праці.

Ключові слова: моделювання, технології, комп'ютерне моделювання, промислове моделювання, творча діяльність, творчі здібності.

Літ. 13.

Анатолій Тарара, кандидат физико-математических наук,
заведующий лабораторией трудовой подготовки и политехнического творчества
Института педагогики АПН Украины, г. Киев

ТЕХНОЛОГИИ РАЗВИТИЯ ТВОРЧЕСКИХ ТЕХНИЧЕСКИХ СПОСОБНОСТЕЙ УЧАЩИХСЯ

Статья посвящена рассмотрению технологий обучения учащихся техническому моделированию как важной составляющей технического творчества. Учителю предлагаются технологии различного уровня сложности и творческого содержания, что обеспечит развитие в учащихся разноплановых творческих технических способностей, необходимых для дальнейшей их будущей конкурентоспособности на рынке труда.

Ключевые слова: моделирование, технологии, компьютерное моделирование, промышленное моделирование, творческая деятельность, творческие способности.

**Anatoly Tarara, Ph.D. (Physics and Mathematics) Head of Employment Training and Polytechnic Creation
Institute of Pedagogic NAPS of Ukraine, Kyiv**

TECHNOLOGY DEVELOPMENT OF CREATIVE AND TECHNICAL ABILITIES OF STUDENTS

The article is considered to the education technologies of pupils of technical modeling as an important component of technical creativity. There are also offered to the teacher various technologies of different levels of complexity and creative content that will ensure the development of diverse creative technical abilities of pupils needed for their future competitiveness in the labour market.

Keywords: modeling, technologies, computer modeling, industrial design, creativity, creative abilities.

Постановка проблеми, аналіз літературних джерел. Початок XXI століття характеризується

значним збільшенням обсягу суспільного виробництва, запровадженням нових видів техніки й сучасних матеріало- і енергозберігаючих

науковомістких технологій. Це вимагає не тільки вдосконалення професійної підготовки фахівців, а і їх творчого підходу до вирішення технічних проблем на виробництві, заохочення раціоналізаторської та винахідницької діяльності. Тому сучасна технологічна освіта має бути спрямованою на підготовку творчої та технічної грамотної учнівської молоді, знання і вміння якої відповідали б вимогам європейської інтеграції, забезпечували б їм майбутню соціальну адаптацію, їхню конкурентноздатність на ринку праці. Досить важливою складовою технологічної освіти учнів є технічна творчість, яка сприяє реалізації зазначеного вище.

Технічній творчості учнів загальноосвітніх навчальних закладів присвячена велика кількість наукової, навчальної, навчально-методичної літератури. У значній частині цієї літератури в якості важливої складової технічної творчості учнів автори розглядають моделювання. Під моделюванням, при цьому, розуміють створення учнями моделей технічних об'єктів, пристроїв, явищ і т.ін. Рівень складності таких моделей знаходиться в досить широкому діапазоні – від найпростіших до радіокерованих, які беруть участь у міжнародних змаганнях. Спосіб їх створення також досить різний за рівнем творчості – від простого виготовлення (за зразком, наочною опорою, готовими кресленнями) до творчого процесу проектування і конструювання моделі.

Великого значення набуває впровадження досягнень науково-технічного прогресу в загальноосвітні навчальні заклади. Перш за все, необхідно відзначити широке використання комп'ютерної техніки у навчальному процесі. Тому важливим є формування й розвиток в учнів умінь використання комп'ютерних технологій у процесі технічного моделювання. Зазначене є принципово новим підходом у творчій діяльності школярів і досить важливим для подальшої їхньої соціальної адаптації.

Розглянемо тепер інший аспект моделювання – науково-дослідний (виробничий, промисловий). Він визначає моделювання як метод пізнання об'єктивної дійсності, головний засіб пізнання як нас самих, так і оточуючого середовища. Моделювання є однією із важливих складових, яка у значній мірі визначає науково-технічний прогрес [1, 3, 8].

Ураховуючи головні завдання навчального процесу у загальноосвітній школі, можна зробити висновок, що учнівське моделювання не повинно в повній мірі повторювати виробниче, яке є значно складнішим за змістом, містить у собі високий рівень творчості. Проте, школярів-членів

технічних гуртків, більш підготовлених учнів на урочних заняттях необхідно залучати і до виду моделювання, сутність якого близька до виробничого. Тим більше, що в цьому випадку особливо важливим і доцільним є формування в учнів вмінь і навичок комп'ютерного моделювання. Така діяльність учнів відповідатиме високому рівню їхньої творчості, знайомитиме учнів з основами проектування нових технічних об'єктів у промислових масштабах. Одночасно вона виконуватиме завдання профорієнтації учнівської молоді, що є теж досить важливим компонентом навчання учнів комп'ютерному моделюванню.

Все зазначене передбачає використання вчителем різного типу **технологій** навчання учнів технічному моделюванню. Вони мають бути чітко визначеними і запропонованими вчителю. Втім, майже вся література, що присвячена технічній творчості учнів, вийшла з друку у минулому столітті [2, 4 – 7, 9 – 13]. Нова ж література такої тематики практично відсутня. Саме тому в зазначеній літературі не враховуються сучасні досягнення науково-технічного прогресу (зокрема, комп'ютеризації навчального процесу), не визначаються всі можливі способи навчання учнів технічному моделюванню, які можна було б назвати **технологіями** й оцінювати їх ефективність у контексті розвитку творчих здібностей учнів. Зазначене вище і визначає актуальність дослідження.

Мета статті – розглянути різні технології навчання учнів технічному моделюванню, показати важливість кожної із них для розвитку творчого потенціалу учнів, доцільність їх використання в тих чи інших умовах навчального процесу відповідно до поставлених завдань навчання учнів творчості, підготовки до майбутньої діяльності на ринку праці.

Основна частина. Розглянемо спочатку моделювання учнями на уроках чи в позаурочний час (на технічних гуртках) у процесі створення різноманітних моделей пристроїв, технічних об'єктів, фізичних явищ, моделей-фантазій тощо.

У процесі вибору моделей для виготовлення необхідно орієнтуватися на такі з них, які є найбільш зручними для оволодіння учнями процесами проектування і конструювання, складання креслень, розроблення технології виготовлення виробу, якісного і економного виготовлення деталей моделі та дотримання їх точності. Звичайно, проектувати моделі потрібно далеко не в усіх випадках, про що мова детальніше йтиме далі. Завдання з конструювання моделі та розроблення технології її виготовлення мають бути посилюючими для учнів, відповідати їх віковим особливостям. Обов'язковим є також урахування

рівня знань учнів з основ наук. Зокрема, якщо в основі функціонування моделі лежать певні закономірності чи явища або ж вони нею моделюються, то учнів треба завчасно ознайомити з ними.

Таким чином, технічне моделювання необхідно розглядати, перш за все, як спосіб навчання учнів проектувати, конструювати, читати і виконувати креслення, як процес ознайомлення з деякими елементами професійних конструкторських та технологічних знань і застосування їх на практиці.

Ураховуючи зазначене вище, слід виокремити ті важливі завдання, які мають вирішуватися у процесі навчання учнів **технічному** моделюванню.

1. Формування і розвиток проектно-конструкторських здібностей.

2. Формування вмінь і навичок розробляти технологічні процеси, під час яких відбувається повноцінне засвоєння технологічних знань.

3. Закріплення і вдосконалення навичок оброблення матеріалів та якісного і економного виготовлення деталей.

4. Формування уявлення учнів про основи сучасного промислового виробництва.

5. Забезпечення розв'язання завдань політехнічного навчання учнів.

Як видно, до цих завдань не включені завдання виробничого моделювання, а саме: розвитку вмінь учнів досліджувати запроєктовані ними і виготовлені моделі з метою використання отриманих результатів для проектування інших також задуманих ними об'єктів. Проте, як зазначалося вже вище, в усіх учнів необхідно формувати чіткі уявлення про цей напрям (галузь) застосування моделювання, а більш підготовлених учнів (зокрема, старших класів) потрібно залучати і до такої діяльності.

У процесі проектування і виготовлення моделі умови творчої діяльності учнів, її завдання і кінцевий результат мають ускладнюватися поступово, в міру накопичення учнями своїх проектно-технологічних знань й умінь. Зазначене можна забезпечити використанням вчителем різних підходів (технологій навчання) до організації навчального процесу під час створення технічних моделей. Це питання є досить важливим, оскільки саме від особливостей **технології** навчання технічному моделюванню залежить рівень сформованих творчих здібностей учнів, глибина засвоєних знань та понять.

Розглянемо різні підходи до організації процесу технічного моделювання учнями.

I. Школярі дотримуються наочних образів відомих технічних пристроїв, об'єктів тощо. При цьому виокремимо три можливі **технології**

навчання учнів моделюванню, які відповідають різним рівням творчості.

1. Учні виготовляють модель достатньо відомого їм об'єкта (така наочна опора може знаходитися і безпосередньо перед учнями, зокрема, на рисунках), використовуючи готові креслення, технологічні карти на створюваний об'єкт тощо. У цьому випадку творчість учнів є обмеженою (творчі процеси проектування і конструювання практично відсутні). Проте навіть така репродуктивна діяльність є досить важливою для учнів 5 – 6 класів, оскільки при цьому формується значна кількість необхідних для цього віку учнів умінь і навичок, розширюється політехнічний світогляд, учні набувають різного типу технічних знань, знайомляться з інформацією про моделі та їх практичне застосування.

2. Діяльність учнів є більш творчою, якщо використовується лише наочна опора, а відповідні малюнки, ескізи чи креслення учні розробляють самостійно і виготовляють модель відомого об'єкта.

3. Учні виготовляють креслення моделі відомого об'єкта з внесенням в його конструкцію і виконувани функції певної кількості різноманітних удосконалень, на які також самостійно розробляють відповідні ескізи чи креслення. Рівень творчості учнів при цьому значно вищий, ніж це було у першому і другому випадках.

II. Наочні образи учнями не використовуються.

Учні проектують і виготовляють модель нового виробу (зокрема, моделі-фантазії), пристосування, технічного об'єкта, фізичного процесу тощо. У цьому випадку технічне моделювання за рівнем творчості прирівнюється до проектування і виготовлення (з проміжними етапами конструювання і розроблення технології виготовлення) реального технічного об'єкта за власним задумом (об'єкта практичного застосування) і є повністю творчим процесом. До нього залучаються більш підготовлені учні. Слід зазначити, що поняття “нове” тут може мати суб'єктивний і об'єктивний характер.

Багато конструкторських завдань містить у собі і **технологія** збирання моделей. До її основних завдань можна віднести: підгонка деталей за місцем, зміна конструкцій, доконструювання, мащення місць, що труться, визначення порядку збирання, способів з'єднання і характеру випробування. Збиранню і регулюванню моделей учні також мають приділити значну увагу.

Допомога вчителя у творчій діяльності учнів поступово має зменшуватися, а самостійність у розв'язанні технічних завдань, що виникають в процесі розроблення моделей, зростати. У цьому

плані можна виділити чотири типи **технологій** навчання учнів моделюванню. До них можна віднести розроблення моделей технічних об'єктів за: а) повною технічною документацією; б) скороченою технічною документацією; в) технічним завданням; г) власним задумом.

Зазначаємо, що названі технології навчання не повторюють розглянуті вище, оскільки в цьому випадку учні створюють моделі невідомих (принаймні досить добре) раніше об'єктів, що значно ускладнює діяльність учнів, примушує підключити творчу технічну уяву і фантазію, технічне мислення, а отже і розвиває їх.

У першому випадку документація містить всі дані, що потрібні для виконання завдання учнями. Проте тут проявляти певну самостійність учням необхідно навіть за наявності креслення, технічних умов на модель та технологічної картки.

У другому випадку у документації відсутні певні вихідні дані. Тому деякі з них учні мають знайти самостійно, користуючись довідковою літературою, виявляючи творче ставлення до розроблення конструкції виробу, описання технології його виготовлення та ін.

Особливість третього і четвертого етапу полягає у тому, що має місце самостійна творча діяльність учнів на основі технічного завдання на створення виробу або їхньої творчої технічної уяви.

Виділимо основні етапи, які мають місце у процесі технічного моделювання учнями за технологіями, які вимагають включення учнів у процеси проектування і конструювання:

- 1) аналіз проблемної ситуації, що виникла під час занять у шкільній майстерні;
- 2) самостійна постановка проблеми та пропонування ідеї виробу, який є вирішенням проблемної ситуації;
- 3) аналіз механічних, фізичних, хімічних та інших процесів і законів, що лежать в основі функціонування проєктованого об'єкта;
- 4) знаходження аналогів виробу та опрацювання загальнотехнічної і довідкової літератури для вибору найкращого варіанта проектування виробу;
- 5) проектування кількох ескізних варіантів виробу і вибір найраціональнішого з них;
- 6) конструювання технічного об'єкта;
- 7) розроблення технології виготовлення виробу;
- 8) виготовлення і регулювання окремих деталей, вузлів і виробу в цілому;
- 9) дослідна перевірка функціонування виробу, виявлення недоліків і їх усунення;
- 10) доопрацювання технічного об'єкта;
- 11) коригування технічної документації на виготовлення виробу.

Перейдемо тепер до розгляду моделювання як проміжного етапу під час проектування учнями іншого технічного об'єкта, явища тощо. В цьому випадку учні проектують і виготовляють модель, досліджують її і отримані результати вже використовують під час проектування задуманого виробу. Ця діяльність учнів близька до промислового (виробничого) моделювання фахівцями. Тому досить важливим є правильний вибір вчителем змісту і завдань такої **технології** навчання учнів моделюванню, оскільки вона передбачає розвиток в учнів високого рівня творчості. Перш за все вчитель має допомогти учням досить добре усвідомити сутність зазначеного аспекта моделювання, його значення для науково-технічного прогресу, отримати відповідні знання про нього в історичній ретроспективі. Такий підхід сприятиме максимальній зацікавленості учнів оволодінню цим типом моделювання. Важливим він буде ще й тому, що послужить в якості переконливої профорієнтації учнів.

Розглянемо необхідну інформацію в зазначеному контексті.

Гносеологічна роль моделювання полягає у наявності великої кількості моделей в науці і техніці, за допомогою яких описують і вивчають ті чи інші явища, об'єкти тощо.

Поняття "модель" виникло у процесі дослідного вивчення світу, а саме слово "модель" походить від латинського слова *modulus*, що означає образ, спосіб. Початком застосування моделей можна вважати будівельне мистецтво. Будівельники храмів, укріплень, водопроводів Єгипту, Греції та Риму перевіряли свої розробки і плани на моделях, виготовлених із піску, глини, каміння, дерева, металу. З часом на моделях почали вивчати рух водяних потоків, різні гідродинамічні явища, які виникають при потужних вибухах чи землетрусах. Модель дає можливість спостерігати такі явища як виверження вулкану, виникнення і зникнення гірських систем. Моделі широко застосовуються у кораблебудуванні, літакобудуванні, ядерній фізиці, на будівництві.

Галузь застосування моделей весь час розширюється: їх використовують в економіці, біології, медицині, історичних і інших суспільствознавчих науках тощо. Складність об'єктів, які можуть вивчатися методом моделювання в техніці практично необмежені.

Останнім часом великого значення набуло моделювання біологічних і фізіологічних процесів. Деякі функції людського мозку і нервової системи моделюється за допомогою спеціальних моделей. Їх називають функціональними або кібернетичними моделями. На практиці найбільше

поширення мають фізичні та математичні моделі.

Таким чином, моделювання перетворюється в один із універсальних методів пізнання, які застосовуються у всіх сучасних науках: природничих, технічних, суспільствознавчих, теоретичних, експериментальних тощо.

Ю.С. Столяров дає таке визначення моделюванню: “Моделювання – це метод дослідження складних технічних об’єктів чи процесів на їх моделях однакової чи різної фізичної природи із застосуванням теорії подібності шляхом постановки експерименту і опрацювання його результатів” [13].

“Озброївшись” приведеною вище інформацією учні переходять до оволодіння навичками розглянутого вище моделювання. Зокрема, у процесі створення дослідної моделі особливо важливим є вміння учнів застосовувати **технологію** комп’ютерного моделювання.

Висновки. 1. З метою забезпечення всебічного розвитку творчої особистості учня вчитель має застосовувати різного типу технології навчання учнів технічному моделюванню, які містять у собі різний рівень творчості.

2. З метою оволодіння учнями навичками науково-дослідного типу моделювання їх необхідно залучати до виконання завдань спрощених варіантів промислового (виробничого) моделювання.

3. Актуальним є питання використання учнями комп’ютерних технологій у процесі технічного моделювання.

4. Оволодіння учнями розглянутими у статті технологіями сприятиме їх майбутній конкурентноздатності на ринку праці.

1. Астахов В.И. *Математическое моделирование инженерных задач в электротехнике* / Новочеркасск: НГТУ, 1994 г. 192 с.

2. Бака И.И. *Техническое творчество учащихся 9 и 10 классов*. – К.: Рад. школа, 1984. – 96 с.

3. Бусленко Н.П. *Моделирование сложных систем*/М.: Наука 1988 г. 400 с.

4. Василевская А.М., Пономарева Р.А. *Развитие технического творческого мышления у подростков и юношества*. – К.: Вища школа, 1982. – 144 с.

5. Вербицький В.П. *Проблеми творчості. Позашкільна педагогічна творчість*// Рідна школа. – 1999. – № 5. – С. 3 – 9.

6. Гороль П.К., Подоляк В.О., *Технічна творчість учнів*. – Вінниця, 1995. – 220 с.

7. Горский В.А. *Техническое творчество школьников*. – М.: Просвещение, 1981. – 96 с.

8. Лебедев А.Н. *Моделирование в научно-технических исследованиях* / М.: Радио и связь 1989 г. 224 с.

9. Мойсєєнко Л., Дідора М. *Формування творчого мислення як інноваційний метод навчального процесу* // Економіка освіти. – 2001. – С. 127 – 132.

10. Столяров Ю.С. *Техническое творчество школьников: Вопросы теории и организации, образовательное и воспитательное значение*. – М.: Педагогика, 1984. – 230 с.

11. Столяров Ю.С., Комский Д.М., Гетта В.Г. и др. *Творчество учащихся: Учеб. пособие для студентов*. – М.: Просвещение, 1994. – 223 с.

12. *Техническое творчество учащихся: Пособие для учителей и руководителей кружков: Из опыта работы*: / Сост. П.Н. Андрианов. – М.: Просвещение, 1986. – 126 с.

13. *Техническое творчество учащихся: Учебное пособие для педагогических институтов...* / Под. ред. Ю.С. Столярова, Д.М. Комского. – М.: Просвещение, 1989. – 223 с.

Стаття надійшла до редакції 02.04.2013

“Щоб зробити життя щасливим, потрібно любити повсякденні дрібниці. Сяйво хмар, шелест бамбука, цвірінькання зграйки горобців, обличчя перехожих – у всіх цих повсякденних дрібницях потрібно знаходити найвищу насолоду”.

Акутагава Рюносукє
японський письменник періодів Мейдзі і Шайсьо

УДК 330.101:37.015.6:37.017.91

Наталія Панасюк, кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри "Комп'ютерних технологій професійного навчання"
Луцького національного технічного університету

СТРУКТУРА МОДЕЛІ СИСТЕМИ ФОРМУВАННЯ ЕКОНОМІЧНИХ ЗНАТЬ МАЙБУТНІХ ІНЖЕНЕРІВ-ПЕДАГОГІВ

У статті подана структура моделі системи формування економічних знань майбутніх інженерів-педагогів у професійній підготовці вищих технічних навчальних закладів. Головна увага зосереджена на вивченні економічних дисциплін та засвоєнні економічних знань майбутніми інженерами-педагогами.

Ключові слова: моделювання, формування економічних знань, майбутні інженери-педагоги.

Літ. 6.

Наталья Панасюк, кандидат педагогических наук,
доцент кафедры "Компьютерных технологий профессионального обучения"
Луцкого национального технического университета

СТРУКТУРА МОДЕЛІ СИСТЕМИ ФОРМУВАННЯ ЕКОНОМІЧНИХ ЗНАТЬ БУДУЩИХ ІНЖЕНЕРІВ-ПЕДАГОГІВ

В статті представлена структура моделі системи формування економічних знань майбутніх інженерів-педагогів в професійній підготовці вищих технічних навчальних закладів. Головна увага зосереджена на вивченні економічних дисциплін та засвоєнні економічних знань майбутніми інженерами-педагогами.

Ключевые слова: модель системы, формирования экономических знаний, будущие инженеры-педагоги.

Natalia Panasyuk, Ph.D. (Pedagogic)
Docent of Computer Technologies of Professional Education Department
Lutsk National Technical University

THE STRUCTURE OF THE MODEL OF FORMATION ECONOMICAL KNOWLEDGE SYSTEM OF FUTURE TEACHERS-ENGINEERS

The article presents the structure model of the formation of economic knowledge of future engineers-teachers in the training of higher technical education. The main attention is focused on the study of economic subjects and learning of economics future engineers-teachers.

Keywords: model systems, the formation of economic knowledge, future engineers, teachers.

Постановка проблеми. Необхідність вивчення економічних дисциплін та засвоєння економічних знань майбутніми інженерами-педагогами вищих технічних навчальних закладів потребує розробки та впровадження вдосконалених навчальних програм, застосування концепцій інтегрованого навчання, максимального використання інноваційних технологій, методів, засобів навчання. Аналіз стану сформованості економічних знань майбутніх інженерів-педагогів дозволив констатувати, що більшість студентів технічних університетів мають низькі рівні мотивації до вивчення економічних дисциплін, не прагнуть до успіху у засвоєнні економічних знань, не вміють застосовувати економічні знання у розв'язанні практичних інженерно-технічних завдань.

Всі ці недоліки породжують суперечності між:

державними вимогами щодо підготовки конкурентоспроможних інженерів-педагогів і низькими рівнями їхніх економічних знань, наближення системи освіти України до світових стандартів і недостатнім науково-методичним забезпеченням вищих технічних навчальних закладів, необхідністю фундаментальної підготовки майбутніх інженерів-педагогів і відсутністю моделі системи формування в них економічних знань.

У зв'язку з цим, вказані суперечності та недостатнє вивчення механізмів формування системи економічних знань у студентів вищих технічних навчальних закладів актуалізують проблему проектування та розробки відповідної моделі формування цих знань.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Моделювання в педагогіці є предметом дослідження таких учених, як С. Гончаренко [2],

Г. Селевко [6], П. Образцов, І. Дичківська, Ф. Дахін, А. Киверялг, І. Козловська, К. Метешкін, В. Міхеєв, М. Кларін, Ю. Кулюткін, С. Сисоєва [5], Г. Сухобська, В. Загвязинський, О. Пометун, А. Чебікін. Учені розглядають моделювання як складову педагогічного проектування (С. Гончаренко [2], Г. Селевко [6]); як допоміжний засіб, який у процесі пізнання, дослідження дає нову інформацію про основний об'єкт вивчення (П. Образцов); як план-схему спільної діяльності педагога та студента у навчальному процесі (М. Кларін [3]); як проміжний ланцюжок між суб'єктом – педагогом-дослідником і предметом дослідження (В. Міхеєв); як “міні-теорію”, яка обґрунтовує схему зв'язків різних явищ та умов реального життя в навчальному процесі (В. Загвязинський); як найкоротший шлях від початкових умов до запланованих результатів, в основі якої сконцентровано комплекс методів та засобів навчання (О. Пометун, Л. Пироженко).

Формулювання цілей та мети статті. Виходячи із вищевказаного, метою статті є система формування економічних знань майбутніх інженерів-педагогів вищих технічних навчальних закладів. Передбачається формулювання навчальних цілей за ступенем їх абстракції: від стратегічних, тактичних до точних (операціональних).

Стратегічні цілі – це опис основних передбачуваних навчальних результатів на визначеному етапі навчання у відповідності з державними стандартами вищої професійної освіти з напряму професійної підготовки та спеціальності “інженер-педагог”. Така ціль зорієнтована на формування професійних знань, вмінь майбутніх фахівців інженерно-педагогічних спеціальностей для роботи зі складними технічними системами, із врахуванням економічних факторів.

Тактичні цілі – це перерахування всіх можливих результатів навчальної діяльності (економічних знань, умінь студентів), що досягаються в процесі вивчення економічних дисциплін відповідно до навчальних планів професійної підготовки зі спеціальності “інженер-педагог”. Наприклад, студенти повинні вміти запропонувати, розробити, винайти, спроектувати, сконструювати моделі, проекти певних інженерно-технічних систем та прогнозувати їх ефективність.

Конкретні (діагностичні, зопераціональні, точні) навчальні цілі – це докладний опис результатів навчальної діяльності, засобів і умов їх отримання, контролю і необхідних норм, які мають бути сформованими після лекційного, семінарського, практичного чи лабораторного заняття. До таких цілей належать, наприклад, формування умінь

називати, розрізняти, описувати економічні терміни та поняття, теорії; визначати формули та здійснювати розрахунки конкретних економічних явищ.

Виклад основного матеріалу. У навчальному процесі вищих навчальних закладів все більшого значення набуває професійно-орієнтований підхід до формування знань, розвитку необхідних умінь, здатності використовувати знання на практиці (О. Полат, О. Савченко[4]).

Тому вивчення економічних дисциплін у вищих технічних навчальних закладах сприятиме професійному саморозвитку майбутніх інженерів-педагогів, встановлення послідовних етапів формування економічних знань на основі принципів, психолого-дидактичних умов; визначення структури моделі, яка включає інформаційно-змістову складову та діяльнісно-операційну (форми, методи та засоби навчання).

Принципи навчання – це визначена система вихідних основних дидактичних вимог до процесу навчання, виконання яких забезпечує необхідну ефективність вирішення завдань всебічного розвитку особистості (Ю. Бабанський [1, 43]).

У педагогічній науці вирізняється певна сукупність принципів навчання класичних (традиційних) та інноваційних (Ю. Комар, І. Малафійк, О. Падалка, М. Махмутов, Л. Бондарчук, І. Підласий, М. Дьяченко, С. Самігін). До вказаних принципів відносяться: принцип свідомості і активності; принцип наочності; принцип систематичності і послідовності; принцип міцності; принцип науковості; принцип досяжності; принцип зв'язку теорії з практикою; принцип професійної спрямованості навчання; принцип елективності навчання; принцип суб'єктності навчання; принцип особистісно-професійного розвитку майбутнього фахівця.

У процесі формування економічних знань майбутніх інженерів-педагогів ми будемо виходити із вказаних принципів навчання. При цьому принцип свідомості і активності передбачає посилення ролі самостійної роботи студентів інженерно-педагогічних спеціальностей, розвиток творчого компоненту їхньої підготовки з метою формування у них глибоких і самостійно осмислених економічних знань, що набуваються шляхом інтенсивного напруження власної розумової діяльності. Принцип наочності: навчання здійснюється успішніше, коли ґрунтується на безпосередньому спостереженні і вивченні цих предметів, явищ і подій, оскільки у більшості студентів переважає візуальний тип сприйняття інформації. При застосуванні наочних засобів слід не обмежуватися спостереженням

явних ознак предметів і явищ, а звертати увагу студентів на основні, суттєві властивості. Принцип систематичності і послідовності – студент тільки тоді володіє дійсними знаннями, коли в його мозку відображується чітка картина зовнішнього світу, що являє систему взаємопов'язаних понять. Принцип міцності – оволодіння змістом економічних дисциплін досягається не тільки всебічним його осмисленням, але й тривалим зберіганням у пам'яті найважливіших його компонентів. Принцип науковості – студентам необхідно надавати для засвоєння тільки дійсні, перевірені наукою і практикою знання; прагнути до розвитку у студентів абстрактного мислення, ознайомлювати їх із сучасними науковими поглядами і теоріями. У викладанні слід застосовувати методи наукового пізнання, активізувати творчу, дослідницько-пошукову роботу студентів у вивченні економічних дисциплін. Принцип досяжності – досяжним для студента є лише те, що відповідає його обсягу знань, вмінь, способів мислення. У навчанні потрібно рухатись від легкого до важкого, від відомого до невідомого, від простого до складного; прагнути до ясності викладу і мови. Досяжність не означає легкості навчання, викладач повинен спрямовувати студентів на самостійну роботу, пояснивши лише незрозумілі і складні економічні явища. Принцип зв'язку теорії з практикою – ефективність і якість навчання перевіряється, підтверджується і спрямовується практикою.

Під час викладання економічних дисциплін необхідно доводити практичну необхідність знань, що надаються; знаходити і демонструвати студентам різноманітні сфери застосування змісту навчання; постійно розкривати діалектичний зв'язок науки і практики; показувати, що наука розвивається під впливом практичних потреб, а практика вимагає наукових знань; ширше використовувати в навчанні практичні ситуації, що вимагають від студентів самостійного бачення, виявлення, розуміння і пояснення розбіжностей між фактами, що спостерігаються, і їхнім науковим поясненням.

Принцип професійної спрямованості навчання передбачає організацію навчально-професійної діяльності студентів, пов'язаний із прагненням особистості зайняти своє місце у суспільному поділі праці, здобути професію, отримати роботу, досягнути професійної стабільності, ідентифікувати себе з обраною професією і досягти професійної майстерності. Принцип елективності навчання передбачає надання самостійності та свободи студентам у виборі цілей, змісту, форм і методів

навчання. Принцип суб'єктності навчання допомагає реалізувати особистісно орієнтований підхід у професійній підготовці, за якого студент визнається як суб'єкт навчально-пізнавальної діяльності з оволодіння економічними знаннями, чому сприяє вивчення економічних дисциплін. Принцип особистісно-професійного розвитку передбачає становлення особистості професіонала, розвиток його якостей, вмінь, творчих здібностей. Головною метою економічної підготовки майбутніх інженерів-педагогів є формування у них економічних знань та економічної культури, а також вміння аналізувати економічну ситуацію і приймати обґрунтовані рішення; вміння визначати сутнісні особливості світової та державної економічної політики, реформ та наказів; здійснювати обґрунтування доцільності та ефективності економічної поведінки у прийнятті інженерно-педагогічних рішень.

Формування економічних знань майбутніх інженерів-педагогів буде здійснюватися в процесі навчання, що включає лекційні та практично-семінарські заняття, виконання курсових робіт, виробничу (педагогічну) практику.

В ході лекцій студенти отримують нову інформацію, що має теоретичний, аналітичний, проблемний характер та дозволяє узагальнити досвід практичної діяльності майбутнього інженера-педагога. Робота студентів на лекції включає: засвоєння теоретичного матеріалу, прослуховування і конспектування; проведення дискусій; виступи студентів з кращими самостійними розробками на лекції; проведення тренінгів; обговорення складних питань; отримання завдань з самостійної роботи. Самостійна робота з теоретичним матеріалом передбачає: вивчення навчального матеріалу; реферування і анотування; креслення блок-схем; самостійне формулювання запитань; узагальнення і класифікація навчального матеріалу. На практично-семінарських заняттях студенти беруть участь у реалізації навчального процесу, обговорюють проблемні ситуації із практичної діяльності. Робота студентів на практичних заняттях включає: виконання практичних завдань; розробку психолого-економічних тренінгів; складання економічних казок, притч; розробку економічних ігор; вирішення задач і ситуацій; розробку навчальних конспектів-схем; участь у комп'ютерному тренінгу з удосконалення прийомів мислення.

Під час виконання курсової роботи студенти моделюють технологію навчання з економічних дисциплін для професійно-технічних навчальних закладів, використовуючи при цьому основні

положення концепції навчально-технологічного проектування. Під час педагогічної практики студенти реалізують розроблені ними моделі навчання, що вимагає від них поєднання знань з педагогіки, загальної та вікової психології та економічних дисциплін. Це також сприяє формуванню вмінь, що є необхідними для розвитку їхньої професійної майстерності.

У процесі навчання використовуються різні методи: від пояснювально-ілюстративних до проблемних. Методи проблемного навчання повинні забезпечити формування нового економічного мислення, перебудову психології майбутніх інженерно-педагогічних кадрів у напрямку ринкового механізму господарювання (М. Кларін [3], С. Сисоєва [5]). Індивідуальні завдання мають переважно дослідницький характер.

У сучасних умовах становлення ринкової економіки відбувається залучення сфери освіти (інженерно-технічної) в систему ринкових відносин. Це супроводжується оновленням змісту освіти, вдосконаленням її методики. Конкурентоспроможність випускників вищих технічних навчальних закладів значною мірою залежить від того, наскільки вони оволоділи сучасними економічними знаннями, яким є рівень їхньої економічної культури та вміння мислити і діяти в системі ринкової економіки. Це, в свою чергу, піднімає питання про необхідність застосування таких форм, методів, прийомів і засобів навчання, які б зробили навчальний процес інтенсивним, максимально активізували пізнавальну діяльність студентів. Саме до таких методів відносять дискусію, “мозковий штурм”, метод конкретних ситуацій та ігрові методи. Застосування методів активного навчання дає змогу реалізувати такі принципи навчання, як проблемність, професійна орієнтованість, спрямованість на самонавчання, врахування наявного досвіду студентів. Серед засобів навчання, що відіграють значну роль у формуванні економічних знань, слід особливо відмітити засоби візуалізації (слайди, схеми, таблиці, малюнки тощо), які використовуються у різноманітних поєднаннях. Таким чином, поєднання різних форм та засобів навчання дозволяє забезпечити достатню якість формування економічних знань у процесі професійної підготовки майбутніх інженерів-педагогів. Інформаційно-методичні матеріали, що використовуються для вивчення економічних дисциплін, включають: програми навчальних предметів, тексти лекцій, фолії, таблиці, схеми, банк конкретних ситуацій, мультимедійні презентації, банки проблемних

завдань для проведення дискусій, банки практичних задач для застосування методів активного навчання, методичні рекомендації з виконання курсової та випускної робіт, перелік завдань для письмових іспитів, банк тестів для проведення диференційованих заліків, методичні рекомендації для здійснення самоконтролю тощо. Підготовка дидактичних матеріалів, їх адаптація до умов навчального процесу та вдосконалення можуть здійснюватись спільно викладачем та студентами в ході вивчення конкретної економічної навчальної дисципліни, обговорень та дискусій на практично-семінарських заняттях, аналізу досвіду педагогічної та підприємницької діяльності, спільної розробки методичних рекомендацій щодо їх використання. Тепер охарактеризуємо сутність моделювання як методу дослідження в педагогіці. Моделювання – це досить поширений загальнонауковий теоретичний метод дослідження, під час якого вивчається не сам об’єкт пізнання, а його відображення у вигляді моделі, але результат дослідження переноситься з моделі на об’єкт. Отже, модель є умовним образом, який відображує об’єкт (оригінал), замінює його у разі пізнання і надає про нього інформацію (С. Гончаренко [2]). Моделі найчастіше бувають у вигляді схем, малюнків, таблиць або описуються у вигляді текстів.

Як вказує С. Сисоєва [5], у педагогіці модель визначають як систему елементів, що відтворює певні частини, зв’язки, функції досліджуваного предмета. Основою моделювання слугує певна відповідність, але не тотожність, між оригіналом та його моделлю. На думку автора, моделювання спрямоване на створення і дослідження певної системи, яка адекватно відображує предмет дослідження та оптимізацію структури навчального процесу є засобом теоретичного дослідження педагогічних явищ через уявне створення життєвих ситуацій. Застосовують цей метод тоді, як зазначає С. Сисоєва, коли безпосереднє вивчення предметів, процесів, явищ неможливе.

В педагогічних дослідженнях з теорії та методики професійної освіти представлено різні моделі. Наприклад, А. Киверялг пропонує модель розвитку технічного мислення студентів, яка включає структуру компонентів технічного мислення студентів, шляхи і засоби його формування в професійній освіті. І. Козловська пропонує модель інтеграції знань учнів професійно-технічних навчальних закладів, загальна структура якої передбачає варіантний та інваріантний її компоненти, де варіації залежать

від профілю майбутньої професійної діяльності. Реалізація такої моделі, на думку автора, уможливило високоякісну підготовку майбутніх спеціалістів у професійно-технічній галузі освіти. Деякі автори виокремлюють теоретичну і нормативну модель. Теоретична модель являє собою чіткий фіксований взаємозв'язок елементів, передбачає певне їх структурування, що відображає сутнісні внутрішні зв'язки, характерні для реального об'єкта. Нормативна модель містить загальне уявлення про те, що має бути зроблено для досягнення ефективного результату.

Висновки. Моделювання є необхідним інструментом для формування знань майбутніх інженерів-педагогів (актуалізація знання про педагогічний об'єкт; виявлення найбільш важливих характеристик даного об'єкта, його характеристик та властивостей). На основі здійсненого аналізу сутності та функцій педагогічного моделювання ми пропонуємо модель системи формування економічних знань майбутніх інженерів-педагогів, метою якої є розробка етапів спільної діяльності викладача і студента для поступового, послідовного, логічно обґрунтованого формування у студентів системи економічних знань, яка включає мету, зміст, принципи, психолого-педагогічні умови, які

передбачають: забезпечення мотивації вивчення економічних дисциплін майбутніми інженерами-педагогами; створення рефлексивного середовища у навчальному процесі вищих технічних навчальних закладів; застосування методів активізації пізнавальної діяльності студентів у процесі вивчення економічних дисциплін.

1. Бабанский Ю.К. Оптимизация процесса обучения: Общедидактический аспект / Юрий Константинович Бабанский. – М.: Педагогика, 1977. – 254 с.

2. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник/ Семен Устимович Гончаренко. – К.: Либідь, 1997. – 376 с.

3. Кларин М.В. Педагогические технологии в учебном процессе: анализ зарубежного опыта / Михаил Владимирович Кларин. – М.: Знание, 1989. – С. 89 – 142.

4. Нові технології навчання: наук.-метод. збірник / [ред. кол.: Б.І. Холод, О.Я. Савченко, О.І. Ляшенко та ін.]. – К.: НМЦВО, 2000. – Вип. 27. – 256 с.

5. Педагогічні технології у неперервній професійній освіті / С.О. Сисоева, А.М. Алексюк, П.М. Воловик та ін.; [монографія] за ред. С.О. Сисоевої. – К.: ВПОЛ, 2001. – 502 с.

6. Селевко Г.К. Современные образовательные технологии / Герман Константинович Селевко. – М.: Народное образование, 1998. – 256 с. – (Профессиональная педагогическая библиотека).

Стаття надійшла до редакції 12.04.2013

23 червня 2013 року

Зелені свята

Зелені свята – дуже давнє народне дохристиянське свято, яке символізує остаточний прихід літа. Це завершення весняного і початок літнього календарного циклу. В основі Зелених свят тисячі років лежали культ рослинності і магія заклинання майбутнього урожаю.

Після вознесіння Ісуса Христа настав десятий день: це був п'ятдесятий день після Воскресіння Христового. У євреїв було велике свято П'ятидесятниці в пам'ять Синайського законодавства. Всі апостоли разом з іншими учнями Христовими та іншими віруючими одностаино перебували в одній світлиці в Єрусалимі.

Православні християни в цей день прикрашають будинки і храми зеленими гілочками, квітами.

Звичай цей йде ще від старозавітньої Церкви, коли будинки і синагоги прикрашалися зеленню в П'ятидесятницю в пам'ять того, як при Сінайській горі все цвіло і зеленіло в день, коли Мойсей отримував скрижалі закону. Сіонська світлиця, де на апостолів зійшов Святий Дух, у той час, за загальним звичаєм, теж була прикрашена гілками дерев і квітами.

А ще квітучі гілки нагадують нам про те, що під дією благодаті Божої людські душі розцвітають плодами чеснот.

УДК 371.134

Олена Проценко, кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри освітнього менеджменту та педагогіки
Маріупольського державного університету

РЕАЛІЗАЦІЯ КОНЦЕПЦІЇ НЕПЕРЕРВНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ В ЗАРУБІЖНИХ КРАЇНАХ: ДОСВІД ГРЕЦІЇ

*У статті проаналізовано основні підходи грецьких учених до визначення поняття “неперервна освіта”.
Визначено основні напрями та умови реалізації концепції неперервної педагогічної освіти в сучасній Греції.*

Ключові слова: неперервна освіта, вчитель, вища освіта, післядипломна освіта.

Лит. 8.

Елена Проценко, кандидат педагогических наук,
доцент кафедры образовательного менеджмента и педагогики
Марипольского государственного университета

РЕАЛИЗАЦИЯ КОНЦЕПЦИИ НЕПРЕРЫВНОГО ПЕДАГОГИЧЕСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ В ЗАРУБЕЖНЫХ СТРАНАХ: ОПЫТ ГРЕЦИИ

В статье проанализированы основные подходы греческих учёных к определению понятия “непрерывное образование”. Определены основные направления и условия реализации концепции непрерывного педагогического образования в современной Греции.

Ключевые слова: непрерывное образование, учитель, высшее образование, последипломное образование.

Helen Protsenko, candidate of pedagogical sciences
Mariupol State University

REALIZATION OF LIFE-LONG PEDAGOGICAL LEARNING CONCEPT IN FOREIGN COUNTRIES: PRACTICE OF GREECE

In the article the main approaches to the definition of life-long learning are analyzed. The basic tendencies and conditions of realization of the life-long pedagogical learning concept in Greece are defined.

Keywords: life-long learning, teacher, higher education, postgraduate training.

Постановка проблеми. Соціально-культурна, економічна ситуація, яка склалася на даний час у світі, й в Україні зокрема, свідчить, що необхідність змін у суспільстві ставить проблему розвитку людини на перше місце. Одним зі способів вирішення даного завдання може виступати реалізація концепції неперервної освіти, яка покликана забезпечити гармонійний розвиток кожної особистості, виховати в кожній людині усвідомлену потребу в підвищенні рівня знань. У цьому контексті актуальним є звернення до позитивного досвіду Греції, як європейської держави, що має гнучку систему неперервної освіти.

Аналіз досліджень і публікацій. Дослідженню проблеми неперервної професійної освіти присвячені наукові праці С. Гончаренка, І. Язюна, Н. Ничкало, В. Семиченко, С. Сисоевої. Порівняльний аналіз професійної освіти в Україні та за рубежом здійснювали такі науковці як Н. Абашкіна, Н. Авшенюк, Ю. Кіщенко, Л. Пуховська; професійну

підготовку вчителя початкових класів у сучасній Греції досліджувала Ю. Короткова. Однак, система неперервної педагогічної освіти в Греції ще не була предметом спеціального наукового дослідження, а тому основні тенденції її розвитку не знайшли осмислення й відображення у вітчизняній системі освіти.

Метою статті є визначення напрямів реалізації неперервної педагогічної освіти в сучасній Греції.

Виклад основного матеріалу. На зміну парадигми просвітительської освіти в сучасній Греції прийшла інноваційна парадигма освіти, найважливішою складовою якої стала ідея освіти протягом усього життя. Освіта упродовж життя має відкрити можливість навчання для всіх, передбачаючи при цьому різноманітні завдання – задоволення потреби у знаннях, вдосконалення та розширення підготовки, що безпосередньо пов'язана з вимогами професійної діяльності.

У 80-х роках ХХ століття грецькими науковцями, серед яких можна виділити

Г. Мавройоргоса, А. Караманоса, активно обговорюється проблема розвитку неперервної, зокрема педагогічної освіти як підґрунтя розвитку національної системи освіти в контексті європейської інтеграції країни.

Одним з головних завдань неперервної освіти виступає розширення та урізноманітнення освітніх послуг, які доповнюють шкільну або професійну освіту. В різних зарубіжних країнах неперервна освіта має декілька синонімів: перманентна освіта (education permanente – французькою), прижиттєва (lifelong learning – англійською), освіта дорослих (education of adults – англійською), оскільки йдеться про різні форми перепідготовки, підвищення кваліфікації і культурного рівня осіб, які перевищили звичайний вік базового навчання [1, 30].

Важливо додати, що в науков-педагогічній літературі Греції виділяють два терміни для визначення освіти, яку отримують протягом життя: “навчання протягом життя” (гр. δια βίου μάθηση) та “неперервна освіта” (гр. συνεχιζόμενη εκπαίδευση). Г. Заріфіс стверджує, що ці поняття мають деякі розбіжності в значенні. На його думку термін “навчання протягом життя” має більш широке значення, його можна охарактеризувати як освіту, що отримують люди впродовж всього свого життя, процес, який починається з народження людини і триває до останніх її днів, включаючи всі види суспільної діяльності. “Неперервну освіту” вчений характеризує як комплекс спланованих педагогічних дій, спрямованих на формування певних вмінь та навичок в різних сферах знань для подальшого наукового та професійного росту дорослих, які вже мають базову освіту [5, 72].

В свою чергу А. Роджерс відзначає, що існують й інші терміни для визначення неперервної освіти. Серед них можна виділити такі: “періодична освіта” (гр. περιοδική εκπαίδευση), “неформальна освіта” (гр. μη τυπική εκπαίδευση), “освіта дорослих” (гр. εκπαίδευση ενηλίκων).

Періодична освіта включає в себе як шкільну освіту, так і освіту дорослих, при цьому підкреслюється, що право на навчання мають люди різних вікових категорій. Особлива увага приділяється “новій групі учнів”, людей старшого віку, для яких організуються спеціальні навчальні програми. Неформальна освіта (гр. μη τυπική εκπαίδευση) характеризується як навчання “поза школою”, доступне для людей різного віку, та відповідає новим вимогам суспільства. Основна особливість навчання полягає у специфіці його організації, тобто програма занять

засновується на ідеях взаємовпливу та співпраці учнів з учителями, а не на авторитарності вчителя. Освіта дорослих – це освіта людей, які досягли такого віку, коли вони можуть займати певне місце роботи, мають право голосу та отримали середню освіту. Вони мають можливість доповнити свої шкільні знання, здобути основні професійні навички та вміння. Дорослі можуть брати участь в освітніх програмах тільки для отримання задоволення від власних досягнень або підвищувати свій професійний рівень завдяки книгам, періодики, форумам, спілкуванню з людьми, з якими мають спільні інтереси [2, 24].

Розбіжності в термінології свідчать про різні педагогічні традиції і сучасні концепції професійної підготовки вчителя, при чому відповідність значення термінів в умовах реформування і швидких змін визначити складно. Отже, підсумовуючи вищесказане, можна відзначити, що неперервну освіту можна розглядати з декількох поглядів: довічного процесу набуття знань, постійного оновлення їх змісту, єдності підготовки до життя і самого життя, перманентного характеру зміни в освіті, неперервного процесу перетворення освіти в самоосвіту.

У зарубіжних країнах робляться спроби впровадження у національні системи освіти нетрадиційних навчальних закладів та видів навчання, які доповнюють базову освіту, відрізняючись організацією та методами навчання. Це, зокрема, неформальні курси, програми навчання і підвищення кваліфікації при існуючих навчальних закладах. Одним з напрямів стало створення нетрадиційних навчальних закладів: “університети без стін”, “школи гнучкого навчання” тощо [1, 31].

Враховуючи основні документи Європейської Комісії щодо загальних європейських вимог до компетенції та кваліфікації вчителя, вимоги Болонської конвенції до організації вищої освіти та наукові праці грецьких дослідників, можна виділити умови реалізації концепції неперервної педагогічної освіти в Греції. До них належать: наступність та єдність базової та післядипломної педагогічної освіти; підтримка зв'язку післядипломної педагогічної освіти та професійної діяльності вчителів; проектування єдиної системи накопичення навчальних одиниць протягом отримання базової та післядипломної педагогічної освіти.

1. Наступність та єдність базової та післядипломної педагогічної освіти.

Поповнення знань, удосконалення вмінь та навичок учителів обумовлюється рівнем їх базової освіти. На думку Г. Мавройоргоса, базова

освіта вчителів і особливо викладачів гімназій та ліцеїв в Греції, не завжди відповідає вимогам суспільства та держави. Тому одним із завдань післядипломної підготовки виступає отримання педагогічними працівниками додаткової освіти на основі існуючої базової [7, 38].

Доцільно зазначити, що особлива увага приділяється підвищенню кваліфікації вчителів середньої школи (ліцей, гімназія). Це пов'язано з необхідністю поповнення їх знань щодо психологічних та педагогічних складових організації навчально-виховного процесу в школі. Програмами базової освіти викладачів гімназій та ліцеїв не передбачається формування педагогічних компетенцій, тому прогалини університетської підготовки заповнюються на спеціальних пропедевтичних курсах підвищення кваліфікації для вчителів початкової та середньої освіти.

Згідно з вимогами Європейського Союзу до якості підготовки вчителів у вищих навчальних закладах та закладах післядипломної педагогічної освіти було переглянуто зміст та структуру навчальних планів. Відтепер базова та післядипломна підготовка педагогічних працівників спрямовуються на формування критично-мислячого вчителя, дослідника, який вміє працювати в полікультурному колективі та творчо підходити до професійної діяльності. В процесі підвищення кваліфікації або перепідготовки вчителів робиться акцент на удосконаленні вміння педагога використовувати аналітичний підхід у своїй професійній діяльності. З цією метою у навчальній програмі відводиться певна кількість годин на роботу слухачів в педагогічній лабораторії, віртуальному середовищі або під час педагогічної практики у закладах освіти різних рівнів, де педагогічні працівники відточують майстерність проведення аналізу уроків як досвідчених вчителів, так і власних.

Для педагога стало необхідним учить учнів розуміти, що в світі існують багато цінностей і деякі з них відрізняються від їх власних, що будь-які цінності засновуються на традиціях того чи іншого народу, на результатах його історичного досвіду і кожен народ має шанувати культурну спадщину іншого.

Очевидно, що в умовах багатокультурного світу та поліетнічного суспільства полікультурна освіта стає невід'ємною частиною педагогічної культури викладача. Вона включає в себе культурологічні, етноісторичні знання, розуміння важливості культурного плюралізму, вміння виділяти і вносити у зміст освіти ідеї, які відображають культурне різноманіття світу, а

також вміння організовувати педагогічний процес як діалог носіїв різних культур у часі та просторі [8, 67].

Принцип полікультурності в освіті Греції реалізується, по-перше завдяки випуску нових шкільних програм та підручників, де враховуються особливості розвитку кожного народу в історичному процесі, який висвітлюється в ході навчання. По-друге, в рамках нової соціальної політики країни створюються спеціальні програми з навчання дітей національних меншин, а саме: іноземців, репатріантів, циганів, мусульманів. Крім того, розвиток полікультурності в освіті Греції забезпечується функціонуванням Інституту освіти співвітчизників та міжкультурної освіти (Й.Р.П.Д.Е.), Центрів європейських мов [3, 455].

Для того, щоб вищезазначені положення мали результативність, сам учитель повинен володіти відповідними рисами і знаннями. Тому під час здобуття професійної та післядипломної освіти до переліку навчальних дисциплін включено такі предмети, метою яких є визначити сутність полікультурної освіти, засоби реалізації принципу полікультурності у викладацькій діяльності (наприклад, "Міжкультурна шкільна психологія").

2. Проектування єдиної системи накопичення навчальних одиниць протягом отримання базової та післядипломної педагогічної освіти.

Згідно з вимогами Болонської угоди до вищої освіти європейських країн, в Греції було прийнято зручні та зрозумілі градації дипломів, ступенів і кваліфікацій; уведено двоступеневу структуру вищої освіти та взаємовизнаний на європейському просторі вчений ступінь доктора філософії, упроваджено уніфіковані і взаємовизнані на європейському просторі додатки до диплома. Розроблено додаткові модулі, курси та навчальні плани з європейським змістом, відповідною орієнтацією й організацією (наприклад, навчальна дисципліна "Європейська освіта" у вищих навчальних закладах і на курсах підвищення кваліфікації вчителів в обласних центрах підвищення кваліфікації).

Оцінювання знань, умінь та навичок студентів і магістрів у вищих навчальних закладах Греції здійснюється за допомогою "дидактичних монад" (навчальних одиниць), які є аналогами ECTS в Європі. В Греції кредити (дидактичні монади) лише визначають, яку частину загального річного навчального навантаження становить один елемент навчального плану відділення чи факультету, який призначає кредити. Наприклад, в межах базової вищої та післядипломної педагогічної освіти в Греції кредитами оцінюються навчальні дисципліни (лекції, практичні заняття),

робота над дипломною або магістерською роботою, лабораторні роботи, педагогічна практика. У пар. 3 ст. 24 Закону Греції № 1268/1982 “Про структуру та функціонування вищих навчальних закладів” указується, що одна дидактична монада відповідає кількості годин, відведених для теоретичної дисципліни, яка викладається раз на тиждень (1 година) протягом семестру. Для інших видів навчальної діяльності одна дидактична монада еквівалентна трьом годинам навчання на тиждень упродовж семестру [6, 571]. Тобто, один кредит в Греції відповідає 54 годинам навчального навантаження в Україні.

У 90-роках ХХ століття Г. Мавройоргос, професор Янінського університету, у своїй статті щодо розвитку педагогічної освіти в Греції вносить пропозицію про введення кредитної системи на курсах підвищення кваліфікації вчителів (η ετήσιος φορμάκις μονάδα – одиниця підвищення кваліфікації). Він висловлює думку про те, що впродовж професійної діяльності, педагогічні працівники систематично оновлюють та доповнюють свої знання і отримують відповідні оцінки, які слід замінити єдиною системою навчальних одиниць для базової та післядипломної освіти. Таким чином, по-перше, вчителі матимуть можливість підсумовувати кількість балів, отриманих на програмах підвищення кваліфікації та в університеті, що полегшує процедуру їх прийняття на роботу, яка здійснюється на конкурсній основі, та процес атестації [7, 23]. По-друге, система кредитів створює нові умови для організації курсів підвищення кваліфікації, при яких відходить у минуле розподіл навчального процесу на семестри. Іншими словами, організатори курсів підвищення кваліфікації використовуватимуть термін “навчальний кредит” (аналогічно з дидактичною монадою університетів) замість терміну “навчальний семестр” або “навчальна дисципліна” [7, 25]. Це нововведення пропонується для полегшення: а) організації програм підвищення кваліфікації або програм додаткової освіти, перекваліфікації; б) створення портфоліо з документами та матеріалами, які свідчать про підвищення кваліфікації, удосконалення професійної майстерності та професійної діяльності вчителя.

3. Підтримка зв'язку післядипломної педагогічної освіти та професійної діяльності вчителів.

Беручи до уваги той факт, що професійна діяльність вчителів здійснюється переважно в школі і питання, які виникають у педагогів в процесі роботи обумовлені особливостями організації навчання в кожному закладі освіти,

доцільним є проведення підвищення кваліфікації на місцях роботи педагогічних працівників. У цьому випадку підвищення професійної майстерності вчителя веде до розвитку окремо взятої школи з урахуванням зовнішніх та внутрішніх факторів, а саме: демографічних, економічних та соціальних показників розвитку регіону, де знаходиться школа; складу колективу вчителів та профілю школи; соціального походження учнів [4, 8]. З іншого боку зв'язок школи і процесу удосконалення знань педагогів обумовлюється прийняттям концепції неперервної освіти.

У Греції зв'язок післядипломної педагогічної освіти та професійної діяльності вчителя підтримується завдяки організації внутрішньошкільного підвищення кваліфікації та внутрішньослужбового підвищення кваліфікації педагогічних кадрів за допомогою телекомунікаційних засобів навчання.

У Греції робляться спроби впровадження у систему післядипломної педагогічної освіти нетрадиційних навчальних закладів та видів навчання, які доповнюють базову освіту, відрізняючись організацією та методами навчання. Професор Афіньського університету М. Кассотакіс зазначає, що принцип неперервності педагогічної освіти в Греції реалізується завдяки існуванню Відкритого університету Греції, організованого таким чином, що базова та післядипломна підготовка там еквівалентні університетській освіті і ведуться методами, розрахованими на специфічний контингент дорослих студентів без відриву від професійної діяльності; шкіл додаткового навчання (σχολεία δευτέρης εκπαίδευσης – школи другої спроби); впровадженню дистанційної форми навчання, що викликає особливий інтерес з боку викладачів [3, 454].

Висновки. Таким чином, беручи до уваги вищевикладене, можна стверджувати, що концепція неперервної педагогічної освіти Греції реалізується у таких напрямках: наступність та єдність базової та післядипломної педагогічної освіти; підтримка зв'язку післядипломної педагогічної освіти та професійної діяльності вчителів; проектування єдиної системи накопичення навчальних одиниць протягом отримання базової та післядипломної педагогічної освіти.

1. Сinenko С.І. Провідні чинники та стратегії розвитку післядипломної освіти педагогів у Західній Європі (Англія й Уельс, Німеччина, Франція): наук. видання / С.І. Сinenko; за ред. В.В. Олійника. – К.: ЦІППО, 2001. – С. 30–31.

2. Rogers A. Η εκπαίδευση ενηλίκων / Α. Rogers [Μετάφραση Μ.Κ. Παλαδοπούλου, Μ. Τομπρού]. – Αθήνα: Μεταίχμιο, 1999. – Σ. 24.

3. Κασσωτάκης Μ. Οι προκλήσεις της εποχής μας και η πρόσφατη μεταρρύθμιση στην ελληνική εκπαίδευση / Μ. Κασσωτάκης // Ιστορικο-συγκριτικές προσεγγίσεις / [Επιμ. Σ. Μπουζάκης]. – Αθήνα: GUTENBERG, 2000. – Σ. 435 – 461.

4. Η ενδοσχολική επιμόρφωση των εκπαιδευτικών ελληνικής εμπειρίας 1997–2000 / Π. Ξωχέλλης, Ζ. Παπαναούμ. – Θεσσαλονίκη, 2000. – 70 σ.

5. Ζαρίφης Γ. Η σύνδεση του σχολείου δεύτερης ευκαιρίας με τις βασικές αρχές της συνεχιζόμενης εκπαίδευσης και της δια-βίου μάθησης / Γ. Ζαρίφης // Νέα παιδεία. – 2003. – τ. 107. – Σ. 65 – 84.

6. Μπουζάκης Σ. Η Πανεπιστημική εκπαίδευση στην Ελλάδα (1836 – 2005): Τεκμήρια ιστορίας / Σ. Μπουζάκης. – Αθήνα: GUTENBERG, 2006. – 775 σ.

7. Μαυρογιώργος Γ. Σχέδιο πρότασης για την επιμόρφωση των εκπαιδευτικών / Γ. Μαυρογιώργος / Σύγχρονη εκπαίδευση. – 1996. – τ. 89. – Σ. 19 – 26.

8. Σκουμπούρη Χ., Σταθοπούλου Χ. Ο ρόλος της μαθηματικής εκπαίδευσης στη σύγχρονη πολυπολιτισμική κοινωνία [Ελεκσπζννθι περσπρ] / Χ. Σκουμπούρη, Χ. Σταθοπούλου. – Πεζθμ δζρσοσ: www.rhodes.aegean.gr/itee/papers/paper_docs/stathop

Стаття надійшла до редакції 10.04.2013

УДК (378.147 + 373.3):37.013

Любов Сидоренко, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки Бердянського державного педагогічного університету

СУΧΑΣΗ ΤΕΧΝΟΛΟΓΗ ΝΑΒΧΑΝΗΗ ΟΣΒΗΤΗΘΗ ΓΑΛΥΖΗ “ΟΣΗΟΒ ΖΔΟΡΟΒ΄Υ ΤΑ ΦΚ”

У статті розкрито особливості підготовки майбутнього фахівця початкової школи до формування здорового способу життя та зміцнення здоров'я дітей молодшого шкільного віку. Акцентовано увагу на вивченні курсу “Сучасні технології навчання освітньої галузі “Основ здоров'я та ФК” у початковій школі” як передумови формування компетентності студентів у галузі валеологічної освіти. Пропонується авторська програма підготовки майбутніх учителів початкової школи до викладання дисципліни “Основи здоров'я”.

Ключові слова: сучасні технології, основи здоров'я, учителі початкової школи.

Лит. 10.

Любовь Сидоренко, кандидат педагогических наук, доцент кафедры педагогики Бердянского государственного педагогического университета

СОВРЕМЕННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ ОБУЧЕНИЯ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ ОТРАСЛИ “ОСНОВ ЗДОРОВЬЯ И ФК”

В статье раскрыты особенности подготовки будущего специалиста начальной школы к формированию здорового образа жизни и укрепления здоровья детей младшего школьного возраста. Акцентируется внимание на изучении курса “Современные технологии обучения образования” Основ здоровья и ФК “в начальной школе” как предпосылки формирования компетентности студентов в области валеологического образования. Предлагается авторская программа подготовки будущих учителей начальной школы к преподаванию дисциплины “Основы здоровья”.

Ключевые слова: современные технологии, основы здоровья, учителя начальной школы.

Lubov Sydorenko, Ph.D. (Pedagogic) Docent of Pedagogic Department Berdyansk State Pedagogical University

MODERN TECHNOLOGIES OF TEACHING OF EDUCATIONAL FIELD “HEALTH BASICS AND PHYSICAL EDUCATION”

The article considers the peculiarities of future specialist primary school to forming of healthy lifestyles and improvement of health of primary school age children. The attention is focused on the study of course “Modern technology training education industry “Health Basics and Physical Education” in primary school” as a conditions of forming of the competence of students in the field of valeological education. The author suggests the program of training of primary school teachers to teaching the discipline “Health Basics”.

Keywords: advanced technology, health basics, primary school teachers.

Вступ. Проблема здоров'я дітей молодшого шкільного віку та підлітків в Україні є гострою, оскільки кардинально впливає на розвиток суспільства та загалом на подальший розвиток людства. Як показали дослідження науковців (Л.І. Бордіян,

П.Д. Добрий, В.С. Язловецький), кількість абсолютно здорових учнів початкових класів наближається до 5%. Причини відомі: генетичні чинники; забруднення природного середовища; економічна криза, що призвела до погіршення побутових умов, режиму харчування, психічного

напруження; спосіб життя, за якого діти вживають алкоголь, тютюн, наркотики.

У зв’язку з цим значна увага приділяється питанням прищеплення учням загальноосвітніх шкіл та закладів здорового способу життя та формування навичок безпечної поведінки. Про це зазначається в Концепції неперервної валеологічної освіти в Україні, у Міжнародному проєкті “Європейська мережа шкіл сприяння здоров’ю”, Регіональній програмі розвитку Національної мережі сприяння здоров’ю та ін. нормативних документах. Згідно з наказом Міністерства науки і освіти України в школах з 2004 року запроваджено новий навчальний предмет, що інтегрує знання з валеології та безпеки життєдіяльності, – “Основи здоров’я”.

Аналіз науково-педагогічних джерел показав, що здійснено багато досліджень, у яких розглядаються різні аспекти формування здорового способу життя дітей, підлітків та молоді (В.О. Андрєєва, Т.Бойченко, Н. Колодій, В.П. Горащук, Т.К. Кульчицька, А.М. Нагорна, М.В. Оржеховська, Л.П. Сущенко). Проте проблема підготовки майбутніх фахівців до формування здорового способу життя молодших школярів за умов гуманізації та особистісно орієнтованого підходу до учнів розроблена недостатньо й потребує уваги науковців та практиків. Особливу увагу привернули пропозиції відомого фахівця, автора журналу “Основи здоров’я” викладача кафедри валеології Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна та КВНЗ “Харківська академія неперервної освіти” В.І. Шахненка щодо “Проєкту Національної стратегії розвитку освіти в Україні на 2012 – 2021 роки”.

Мета статті. Мета статті полягає у визначенні актуальних питань підготовки майбутніх учителів початкової школи до формування здорового способу життя на основі розвитку життєвих навичок.

Результати досліджень. Одним із шляхів оновлення змісту валеологічної освіти й адаптування до сучасних потреб підготовки фахівців є орієнтація навчальних програм на набуття ключових компетентностей і створення ефективних механізмів їх запровадження. Навчальний предмет “Сучасні технології навчання освітньої галузі “Основи здоров’я та ФК” в початковій школі” введено на 5 курсі з метою опанування майбутніми вчителями початкової школи сучасних технологій та методів, що формують життєві навички, сприятливі для здоров’я, безпеки та розвитку молодших школярів.

Основними завданнями вивчення дисципліни “Сучасні технології навчання освітньої галузі “Основи здоров’я та фізичної культури” у

початковій школі” є підготовка студентів до активної діяльності з:

- формування в учнів активної мотивації щодо дбайливого ставлення до власного здоров’я та усвідомлення того, що людина – частина природи й суспільства, її здоров’я залежить від природи та соціального оточення;

- навчання дітей встановлювати гармонійні стосунки з природою, берегти її як умову власного здоров’я і життя, навчити використовувати складові природного чинника здоров’я;

- вироблення життєвих навичок, що сприяють фізичному здоров’ю учнів: раціонального харчування, рухової активності, санітарно-гігієнічній, режиму праці й відпочинку;

- вироблення життєвих навичок, що сприяють соціальному здоров’ю: навички ефективного спілкування, співпереживання, розв’язування конфліктів, поведінки в умовах тиску, погроз, дискримінації, спільної діяльності й співробітництва;

- формування життєвих навичок, що сприяють духовному й психічному здоров’ю: самоусвідомлення й самооцінки, аналізу проблем і прийняття рішень, визначення життєвих цілей і програм, навички самоконтролю, мотивації успіху й тренування волі;

- навчання учнів профілактиці й корекції шкідливих звичок;

- здійснення моніторингу здоров’я та підготовку учнів до самооцінки свого здоров’я, навчання плануванню та здійсненню самовиховання, духовного, психічного та фізичного самовдосконалення;

- ознайомлення учнів з елементарними знаннями з медицини та оздоровчими технологіями.

Зміст програми відповідає таким критеріям, як науковість, практичність, системність, онтогенетичність та індивідуальний підхід. Інформаційний обсяг навчальної дисципліни складається з чотирьох змістових модулів.

Змістовий модуль 1.

Тема 1. Стан здоров’я населення України. Сучасна еколого-географічна ситуація в Україні. Фактори виникнення хвороб. Валеологічні основи тестування та контролю росту й розвитку молодших школярів. Профілактичні огляди дітей. Оцінка стану розвитку та рівня здоров’я дітей початкової школи.

Тема 2. Методологічні основи моніторингових технологій. Моніторинг статистики порушень росту та розвитку дітей початкової школи. Шкільні валеологічні моніторингові програми. Визначення готовності дітей до навчання в школі. Визначення шкільної зрілості, тестування біологічного віку дитини. Відмінність понять “календарний” і

“біологічний” вік. Критерії готовності дітей до систематичного навчання. Методика тестування “шкільної зрілості” способом А. Керна в модифікації І. Іразека.

Змістовий модуль 2.

Тема 3. Концепція формування позитивної мотивації на здоровий спосіб життя у дітей та молоді. Методологічні засади, підходи, критерії формування позитивної мотивації на здоровий спосіб життя у дітей. Базові принципи формування позитивної мотивації на здоровий спосіб життя: науковості й доступності знань, системності й наскрізності, неперервності та практичної цілеспрямованості, інтегративності, відкритості, плюралізму, превентивності, гуманізму, цілеспрямованості. Критерії формування позитивної мотивації на здоровий спосіб життя: на рівні фізичного, психічного, духовного та соціального здоров’я.

Тема 4. Особливості методики викладання предмета “Основи здоров’я”. Структурування змісту навчального матеріалу предмета за наскрізними змістовими лініями: життя і здоров’я людини, фізична складова здоров’я, соціальна складова, психічна та духовна складові здоров’я.

Урок як основна форма здоров’язберігальної освіти учнів. Відмінність уроків “Основа здоров’я” від уроків інших навчальних предметів початкової школи. Основні етапи підготовки вчителя до уроку.

Вимоги до уроку з основ здоров’я (дидактичні, виховні, психологічні, гігієнічні). Основні типи уроків. Структура уроків.

Змістовий модуль 3.

Тема 5. Сучасні підходи до організації освіти в галузі здоров’я. Життєві навички – шлях до здорового способу життя й елемент високоякісної освіти. Життєві навички: емоційно-вольові: самоконтролю, керування стресами, мотивації успіху, гартування волі; інтелектуальні: самоусвідомлення й самооцінки, усвідомлення життєвих цінностей, визначення життєвої мети та планування майбутнього, аналізу проблем і прийняття виважених рішень, критичного і творчого мислення, самовдосконалення; соціальні: упевненої і гідної поведінки, ефективного спілкування, співпереживання й надання допомоги, розвитку дружніх стосунків, розв’язання конфліктів, протистояння негативному впливу оточення, запобігання і протидії дискримінації, колективної роботи, лідерства. Методи навчання основ здоров’я та здоров’язберігаючого виховання учнів. Спостереження, експеримент, метод запитань (бесіда, інтерв’ю, анкетне опитування), тестування. Методи діагностики рівня здоров’я учнів. Основні засади моніторингу здоров’я школярів.

Тема 6. Життєві цінності й здоров’я. Смісл життєвих цінностей. Суть дослідження Дарела Франкена. Мета і завдання дослідження. Методика і результати. Рекомендації Д.Франкена з методики виховання характеру.

Змістовий модуль 4.

Тема 7. Огляд інтерактивних методів навчання. Підготовка вчителя валеології. Специфічність методів та технологій навчання, спрямованих на формування, зміцнення та збереження здоров’я. Методи педагогічного дослідження, їх використання в практиці роботи вчителя-валеолога. Тренінг – ефективний метод групової роботи. Поняття тренінгу, його організація і забезпечення. Знайомство з тренінговими вправами. Проведення уроків – тренінгів. Структура тренінгу: вступ, знайомство, прийняття правил роботи, очікування й побоювання, основна частина тренінгу, заключна частина тренінгу. Психогімнастичні вправи, спрямовані на створення дружньої привітної атмосфери в групі.

Тема 8. Методика викладання окремих тем з “Основи безпеки життєдіяльності”. Безпечна поведінка вдома. Вибір місця та предметів для безпечної гри. Поводження з отруйними, легкозаймистими та горючими речовинами, миючими засобами, ліками тощо. Дії при пожежах, пошкодженнях електро-, газо-, водо- та тепломереж. Місця підвищеної небезпеки в помешканні та дворі, у школі, шкільному дворі та на прилеглих територіях, на будівельних майданчиках, кар’єрах, горищах тощо.

Практичні та лабораторні заняття передбачають розгляд студентами теоретичних положень, засвоєних на лекціях та в процесі самостійної роботи, обговорення реферативних повідомлень, виконання практичних завдань, аналіз уроку, позакласного заняття. На практичні заняття ми винесли теми:

1. Нормативно-правова база формування здорового способу життя і безпечної поведінки у дітей та підлітків через систему шкільної освіти.

2. Активні методи навчання здорового способу життя на засадах розвитку відповідних навичок .

3. Зміст шкільної валеологічної освіти.

4. Урок як основна форма організації навчальних занять з основ здоров’я, валеології та безпеки життєдіяльності.

5. Традиційні методи навчання.

6. Нетрадиційні методи навчання.

7. Позашкільна та позакласна форми роботи з формування здорового способу життя дітей.

Основним засобом засвоєння студентами навчального матеріалу у вільний від аудиторних навчальних занять час є самостійна робота. Зміст самостійної роботи визначається навчальною

програмою з дисципліни “Сучасні технології навчання освітньої галузі “Основи здоров’я та ФК” у початковій школі”, а також завданнями та рекомендаціями викладача.

Історія пізнання людиною проблем власного здоров’я зі стародавніх часів до наших днів.

Провідні чинники становлення й розвитку “Я – концепції” людини.

Наслідки дитячих інфекційних захворювань та їх профілактика.

Застосування методу фітопрофілактики в практиці оздоровлення людського організму.

Емоції, почуття, настрої: їх вплив на здоров’я.

Саморегуляція діяльності як фактор організації здорового способу життя. Позитивне мислення і здоров’я людини.

Освітня галузь “Здоров’я і фізична культура” у державних стандартах початкової освіти.

Теоретичні основи методики навчання основ валеології.

Критерії оцінювання навчальних досягнень учнів початкових класів з основ здоров’я.

Методика проведення фізкультхвилинок на уроках з предметів валеологічного спрямування.

Методика проведення ігор, які сприяють збереженню та зміцненню здоров’я.

Індивідуальне навчально-дослідницьке завдання передбачає підготовку та оформлення творчого проекту. Тематика індивідуальних завдань:

1. Підготувати творчий проект “День безпеки і здоров’я у початковій школі”.

2. Підготувати творчий проект самооздоровлення.

3. Підготувати нетрадиційний урок з основ здоров’я (урок - тренінг).

Тематика рефератів:

1. Система підготовки вчителя валеології до уроків з основ здоров’я.

2. Організація валеологічної освіти в Україні.

3. Сучасне розуміння науки валеології.

4. Виховна функція валеологічної освіти.

5. Валеологічна освіта особистості в навчальному процесі, її мета, завдання і функції.

6. Навчальні програми з валеології, основ здоров’я та безпеки життєдіяльності.

7. Методика використання активних форм та методів навчання.

8. Критерії оцінювання навчальних досягнень учнів початкових класів з основ здоров’я.

9. Методика проведення фізкультхвилинок на уроках з предметів валеологічного спрямування.

10. Методика проведення ігор, які сприяють збереженню та зміцненню здоров’я.

11. Технології культивування здорового способу життя людини.

12. Навчання здорового способу життя на засадах розвитку навичок.

13. Система організації Європейської мережі шкіл сприяння здоров’ю.

14. Система організації українсько-канадського проекту “Школа здоров’я”.

15. Співпраця між школою та батьками з питань формування здоров’я дітей.

16. Здоров’язберігаючі технології в навчальному процесі.

Засоби діагностики успішності навчання: розгляд теоретичних положень, засвоєних на лекціях та в процесі самостійної роботи; співбесіди, тестування, поточний контроль, обговорення реферативних повідомлень; виконання практичних завдань; модульна перевірка знань, перевірка індивідуальних навчально-дослідницьких завдань. Форма підсумкового контролю успішності навчання: залік.

Висновок. Отже, навчальна програма дисципліни “Сучасні технології навчання освітньої галузі “Основи здоров’я та ФК” спрямована на розуміння й набуття ключових компетентностей майбутніми вчителями початкової школи, а також вправління у створенні ефективних механізмів їх запровадження, оволодіння сучасними технологіями та методами, що формують життєві навички, сприятливі для здоров’я, безпеки та розвитку молодших школярів. Побудова, зміст, методологічна основа дисципліни дозволить навчити студентів здійснювати особистісно-орієнтований підхід до кожної вікової групи школярів, забезпечувати сприятливі умови для співпраці, створювати стан успіху в процесі навчання; оволодіти інтерактивними методами навчання основ здоров’я, тренінговими технологіями навчання, сучасними методами діагностики рівня здоров’я учнів.

Перспективи дослідження полягають у подальшому вивченні проблем підготовки майбутніх учителів початкової школи до викладання “Основи здоров’я”.

1. Бабич В.І., Зайцева В.О., Нечаєва О.В. Підготовка майбутніх учителів основ здоров’я як важлива умова виховання здорової молоді / Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту. – 2010. – №1. – С. 3 – 5.

2. Ващенко Л.С., Бойченко Т.Є. Основи здоров’я: Книга для вчителя. – К.: Генеза, ЮНІСЕФ, – 2005. – 240 с.

3. Гриньова М.В. Методика викладання валеології. – Полтава: АСМІ, 2001. – 155 с.

4. Концепція загальної середньої освіти / 12 річна школа // Збірник М ОНУ. – 2004. – №2.

5. Моніторинг здоров’я: навчальна програма спецкурсу для студентів спеціальностей “Дошкільне

ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНО-МЕТОДИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТУДЕНТІВ У ШКІЛЬНОМУ КУРСІ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ ТА МЕТОДИКИ ЇЇ ВИКЛАДАННЯ

виховання”, “Початкове навчання”, “Біологія”, “Фізкультура”, “Психологія”, “Соціальна педагогіка” та “Дефектологія” педагогічних ВНЗ України (освітньо-кваліфікаційний рівень – бакалавр), / Укл. В. Шахненко, С. Цуканова, С. Страшко. – Харків: ФОП “Петрова І. В.”, 2006. – 24 с.

6. Національна доктрина розвитку освіти // Освіта України. – 2002. – 12 квітня (№33).

7. Страшко С.В. Шляхи впровадження галузевого стандарту вищої освіти бакалавра за спеціальністю “Валеологія” / С.В. Страшко, Л.А. Животовська // Основи здоров’я та фізична культура. – №4. – 2007. – С. 4 – 8.

8. Суценько Л.П. Соціальні технології культивування здорового способу життя людини. Запоріжжя: Запорізький держуніверситет, 1999. – 308 с.

9. Шахненко В.І. Підготовка учнів до здорового способу життя у змісті здоров’яформуючих курсів ЗНЗ незалежної України / В. Шахненко // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту. – 2008. – №1. – С. 168 – 175.

10. Шахненко В.І. “Пропозиції щодо “Проекту Національної стратегії розвитку освіти в Україні на 2012 – 2021 роки” / Режим доступу: <http://osnova.com.ua/news>.

Стаття надійшла до редакції 07.04.2013

УДК 811.112.2(09) – 057.87

Ірина Гоцинець, кандидат філологічних наук, доцент кафедри методики викладання іноземних мов Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНО-МЕТОДИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТУДЕНТІВ У ШКІЛЬНОМУ КУРСІ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ ТА МЕТОДИКИ ЇЇ ВИКЛАДАННЯ

У статті розглядається проблема формування професійно-методичної компетентності студентів у шкільному курсі німецької мови та методики її викладання. Автор розкриває сутність поняття “компетентність”, визначає значення та роль дидактичного мовлення студентів, а також аналізує професійно-методичні вміння студентів відповідно до тематики курсу.

Ключові слова: професійно-методична компетентність, компетенція, вміння, дидактичне мовлення.
Літ. 12.

Ірина Гоцинець, кандидат філологічних наук, доцент кафедри методики обучения иностранных языков Дрогобычского государственного педагогического университета имени Ивана Франко

ФОРМИРОВАНИЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНО-МЕТОДИЧЕСКОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ СТУДЕНТОВ ШКОЛЬНОГО КУРСА НЕМЕЦКОГО ЯЗЫКА И МЕТОДИКИ ЕГО ПРЕПОДАВАНИЯ

В статье рассматривается проблема формирования профессионально-методической компетентности студентов школьного курса немецкого языка и методики его преподавания. Автор раскрывает сущность понятия “компетентность”, определяет значение и роль дидактической речи студентов, а также анализирует их профессионально-методические умения в соответствии с тематикой курса.

Ключевые слова: профессионально-методическая компетентность, компетенция, умения, дидактическая речь.

Iryna Gotsynets, candidate of philological sciences, assistant professor of the chair of methodology of teaching foreign languages Drogobych Teacher’s Training University after I. Franko

FORMATION OF THE PROFESSIONAL METHODOLOGICAL COMPETENCE OF STUDENTS IN THE COURSE OF METHODOLOGY OF TEACHING GERMAN

The article deals with the problem of the formation of the professional methodological competence of students in the course of methodology of teaching German. The author has analyzed the essence of “competent”, defined the role of students’ didactic speech and scrutinized their professional skills in correspondence with the content of the course.

Keywords: professional methodological competence, competent, skills, didactic speech.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв’язок з важливими науковими чи практичними завданнями. Розвиток економіки, процеси

інтеграції України у світовий освітній простір зумовлюють необхідність у формуванні професійно компетентного вчителя іноземної мови (ІМ), а саме німецької.

Нові реалії та вимоги сучасної освіти визначають необхідність володіння випускниками шкіл ІМ на рівні В1-В2 [4]. Для реалізації цього завдання згідно Загальноєвропейських рекомендацій з мовної освіти треба інтенсифікувати навчальний процес з вивчення та викладання ІМ. Досягнення цього завдання буде можливим за умови підготовки спеціалістів, які володіють достатнім рівнем іншомовної комунікативної компетенції і блоком професійно-методичних навичок та вмінь, а також які здатні до постійного вдосконалення у процесі самоосвіти під впливом сучасної методики та лінгводидактики. Рівень компетентності вчителя німецької мови по закінченню ВНЗ повинен відповідати вимогам освітнього стандарту з підготовки вчителя ІМ. Власний досвід викладання показує, що значні можливості у формуванні професійно компетентного вчителя німецької мови відкриває, в першу чергу навчальна дисципліна “Шкільний курс німецької мови та методика її викладання”, яка передбачає оволодіння теоретичними знаннями та формування лінгвістичної, комунікативної, соціокультурної та стратегічної компетенцій, вмінь планування, організації та забезпечення процесу навчання німецької мови в середніх навчальних закладах.

Аналіз основних досліджень і публікацій.

Сутність поняття професійної компетентності вчителя, його компонентного складу, переліку методичних вмінь та навичок є предметом розгляду в роботах методистів, психологів та педагогів [1; 3; 4; 8; 9; 11; 12]. Так, С.Ю. Ніколаєва розглядає поняття професійної компетентності вчителя як інтегровану здатність особистості, яка складається із знань, досвіду, цінності і ставлення, що можуть цілісно організовуватись на практиці [9]. Більш детально структуру професійної компетентності вчителя представлено Н.В. Кузьміною, яка доповнює її склад здатністю розуміти себе, а також інших та прогнозувати міжособистісне спілкування [6]. Поняття професійної компетентності згідно теорії О.К. Маркової охоплює педагогічну діяльність вчителя, педагогічне спілкування і особистість вчителя [7]. Зазначені характеристики професійної компетентності вчителя співвідносяться із технологією навчання, яку він використовує, педагогічним спілкуванням та його особистістю. Л.М. Мітіна модель особистості вчителя доповнює проєктивно-гностичними та рефлексивно-перцептивними здібностями. До проєктивно-гностичних здібностей Л.М. Мітіна відносить педагогічне мислення та цілепокладання, рефлексивно-перцептивні здібності охоплюють

педагогічний такт та педагогічну спрямованість особистості вчителя [8]. І.О. Зимня вважає, що для педагогічної діяльності вчителя характерний ряд специфічних рис, а саме професійна компетентність та дидактична культура [5]. У методиці викладання ІМ професійно-методична компетентність вчителя трактується по-різному: як набір методичних вмінь [10; 12], вмінь здійснювати іншомовне міжкультурне спілкування [2; 10; 11]. Згідно Загальноєвропейських рекомендацій майбутні вчителі повинні володіти організаційними вміннями, здатностями проводити дослідження/тестування та аналізувати досвід, стилями викладання, знаннями та вмінням викладати основну соціокультурну інформацію, міжкультурними навичками та вміннями, вміннями розвивати літературні смаки учнів, здійснювати індивідуальний підхід до навчання в умовах класу, що містить різні типи учнів та учнів з різними здібностями [4, 143]. Підсумовуючи вище сказане, ми визначаємо професійно-методичну компетентність майбутнього вчителя ІМ як готовність до здійснення проєктивно-гностичної, рефлексивної, комунікативно-навчальної, розвивальної, організаційної діяльності, планувальної та реалізації дидактичної культури і педагогічного такту.

Завдання статті є: провести аналіз ключових питань формування професійно-методичної компетентності майбутніх вчителів німецької мови на практичних та лабораторних заняттях з шкільного курсу німецької мови та методики її викладання у контексті оновлення змісту освіти у педагогічному ВНЗ.

Процес формування професійно-методичної компетентності майбутнього вчителя німецької мови здійснюється в курсі вивчення навчальної дисципліни “Шкільний курс німецької мови та методика її викладання” на практичних та лабораторних заняттях.

Метою практичних занять з курсу є засвоєння студентами теоретичного матеріалу з дисципліни, оволодіння термінологією, основними поняттями та ознайомлення з науковими працями, дослідженнями відомих вітчизняних і зарубіжних методистів, педагогів та психологів у царині методики викладання німецької мови, психології, педагогіки та лінгводидактики. Практичні заняття побудовано на основі лекційного матеріалу та визначених завдань для самостійної роботи студентів. Заняття проходять у формі бесіди або дискусії із застосуванням сучасних навчальних технологій, а саме кейс-методу, проєктив, мозкового штурму, роботи в групах або командах,

ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНО-МЕТОДИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТУДЕНТІВ У ШКІЛЬНОМУ КУРСІ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ ТА МЕТОДИКИ ЇЇ ВИКЛАДАННЯ

із запровадженням технології “навчання у співпраці” та методу Lernen durch Lehren. З метою засвоєння понятійного апарату ми використовуємо укладання кросвордів, словників-термінів до кожної з тем.

Студенти обговорюють такі теми курсу:

1. Методика викладання німецької мови як наука та її зв'язок з іншими науками.

2. Система навчання німецької мови у загальноосвітній школі (ЗОШ). Цілі, зміст та принципи навчання німецької мови у ЗОШ. Основні та допоміжні засоби навчання.

3. Методика формування лінгвістичної (фонетичної, лексичної, граматичної) компетенцій учнів ЗОШ.

4. Методика формування комунікативної компетенції учнів в аудіюванні та читанні.

5. Методика формування комунікативної компетенції учнів в усному мовленні.

6. Методика формування комунікативної компетенції учнів у писемному мовленні.

7. Урок як основна форма навчально-виховного процесу з НМ. Теорія контролю та оцінювання у навчанні ІМ.

8. Організація та планування навчальної та позакласної діяльності з НМ.

9. Особливості навчання НМ на різних ступенях.

У процесі формування теоретичної бази з навчальної дисципліни основна увага зосереджена на розвиток у студентів комунікативної, рефлексивної, організаційної, розвивальної та проєктивної діяльності.

Метою лабораторних занять є формування у студентів професійно-методичних вмінь реалізації отриманих теоретичних знань на практиці. Лабораторні заняття проходять у формі ділової гри, у процесі якої студенти розігрують наступні ролі “вчителя-учнів”, “методиста-вчителя”, “вчителя-вчителя”. Розігрування ділової гри у формі “вчитель-учні” має на меті формування організаційних, планувальних, комунікативно-навчальних та рефлексивних вмінь у майбутніх вчителів. Студенти готують фрагменти та конспекти уроків на основі пред'явлених викладачем зразків до наступних тем курсу:

1. Методика формування лінгвістичної (фонетичної, лексичної, граматичної) компетенцій учнів ЗОШ.

2. Методика формування комунікативної компетенції учнів в аудіюванні та читанні.

3. Методика формування комунікативної компетенції учнів в усному мовленні.

4. Методика формування комунікативної компетенції учнів у писемному мовленні.

5. Урок як основна форма навчально-виховного процесу з НМ. Урок з НМ у початковій, основній та старшій школах.

У процесі підготовки до розігрування ділових ігор викладач повинен підкреслити значення дидактичного мовлення вчителя. Як відомо, під дидактичним мовленням розуміють “володіння класно-урочною термінологією, а також мовними засобами зверненості, модальності, ситуативності, адаптивності висловлювання, що забезпечує повноцінну дидактичну форму спілкування учителя ІМ даною мовою у навчально-виховному процесі” [11, 42]. Оволодіння класно-урочною термінологією здійснюється на практичних заняттях з німецької мови, а також у процесі вивчення методики викладання німецької мови. Значення володіння нею зумовлено зростаючим обміном професійною інформацією з носіями мови шляхом застосування Інтернет ресурсів та e-mail.

Підготовка до проведення студентами ділової гри охоплює наступні етапи:

1. Підготовчий етап, на якому студенти ознайомлюються із зразками фрагментів уроків, пред'явлених викладачем. При цьому студенти аналізують етапи роботи та їх мету, ознайомлюються з прийомами роботи, аналізують їх доцільність. Тут варто застосовувати перегляд та аналіз фрагментів уроків до тем в on-line або відео фрагментів уроків, які проходять у школі, чи фрагментів уроків, записаних носіями мови на дисках.

На етапі підготовки планується 1) підбір студентами навчального матеріалу з підручників німецької мови, на основі якого буде укладено власний фрагмент уроку; 2) відбір класно-урочної термінології та укладання словника термінів до теми.

2. Підготовка фрагментів уроків. Самостійна робота студентів в аудиторії чи комп'ютерному класі. Повторний перегляд запропонованих фрагментів уроків в on-line, на відео чи на CD.

3. Розігрування підготовлених фрагментів уроків. Заняття проходить у формі ділової гри. Один студент виконує роль “вчителя”. Частина студентів виступають у ролі “учнів”, а інша – у ролі “методистів/вчителів”, які у подальшому аналізують проведений фрагмент уроку з точки зору постановки цілей, добору методик / прийомів / форм навчання, шляхів запобігання помилок тощо.

4. Самооцінка рівня володіння професійно-методичним вміннями. Студенти заповнюють анкету, де зазначено блоки методичних умінь та показники їх володіння “вмію/не вмію”.

У процесі розігрування фрагментів уроків у

ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНО-МЕТОДИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТУДЕНТІВ У ШКІЛЬНОМУ КУРСІ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ ТА МЕТОДИКИ ЇЇ ВИКЛАДАННЯ

студентів формуються такі професійно-методичні вміння:

1. Проектно-гностичні вміння
  - Аналізувати навчальний матеріал;
  - Визначати і розподіляти граматичний матеріал за рівнем методичних труднощів, визначати цілі, завдання і специфіку змісту навчання граматики/ формування лексичної навички;
  - Планувати і реалізовувати фрагмент уроку з навчання фонетики/аудіювання/ усного мовлення/ читання/писемного мовлення;
  - Раціонально використовувати матеріали навчально-методичних комплексів;
  - Складати контрольні завдання тощо.
2. Комунікативно-навчальні вміння
  - Формулювати конкретні завдання уроку;
  - Здійснювати методичний аналіз мовленнєвого матеріалу, прогнозувати можливі труднощі;
  - Аналізувати вправи підручника для навчання усного мовлення;
  - Аналізувати і практично реалізувати фрагменти уроків тощо.
3. Розвиваючі вміння:
  - Ставити перед учнями проблемні, творчі завдання, в процесі виконання яких навчання учнів буде проходити як дослідницька діяльність, для цього створювати також нові навчальні мовленнєві структури для забезпечення переносу знань та навичок та підбирати і складати вправи розвиваючого характеру;
  - Сприяти розвитку в учнів відчуття мови, інтуїції, мислення, пам'яті, ймовірного прогнозування висловлювань та умінь узагальнювати спостереження над мовним матеріалом;
  - Ставити навчальні задачі, мотивувати їх таким чином, щоб вони були прийняті учнями, стали особистісно значущими для них і підтримували увагу та створювали умови для їх розвитку.
4. Організаційні вміння:
  - Організовувати процес формування мовленнєвих навичок і на їх основі умінь стосовно певної теми на певному мовному матеріалі у відповідності з тематичним планом;
  - Організовувати управління та співробітництво під час навчання з метою забезпечення дисципліни учнів, створювати робочу атмосферу, забезпечувати високі стандарти поведінки учнів шляхом раціональної організації навчання;
  - Застосовувати найсучасніші допоміжні засоби навчання ІМ, базові підручники, дидактичні матеріали за умови їх адаптації до вимог Програми та умов навчання у 1 – 11 класах;

- Організовувати різні форми спілкування німецької мови у процесі пізнавальної, перетворювальної та ціннісно-орієнтаційної діяльності;

- Контролювати відповідність змісту, форм, методів цільовим установкам і завданням процесу навчання шляхом застосування різних методів усного та письмового контролю;

- В процесі навчання німецької мови фіксувати помилки та труднощі, створювати умови для формування в учнів вмінь самоконтролю.

Висновки і перспективи подальших розвідок у даному напрямку.

У процесі викладання “Шкільного курсу німецької мови та методики її викладання” створюються можливості для формування професійно-методичної компетентності вчителя німецької мови, формування проєктивно-гностичних, комунікативно-навчальних, рефлексивних, розвиваючих та організаційних вмінь. Перспективу подальших досліджень бачаємо у розробці рівнів володіння професійно-методичними вміннями майбутніми вчителями німецької мови.

1. Бігич О.Б. *Формування у студентів методичної компетенції вчителя іноземної мови початкової школи* /Бігич О.Б.// *Іноземні мови.* – 2002. – № 2. – С. 27 – 31.

2. Долгова Л.А., Захарова Л.П., Шилова Л.Н. *Культурная модель профессионального развития учителя* / Долгова Л.А., Захарова Л.П., Шилова Л.Н. / *Языковое образование в национально-культурном наследии России: исторические традиции, современность, взгляд в будущее: Тезисы докладов к конф-ции.* – М.: АПК и ПРО, 2001. – С. 207 – 209.

3. Дубасенюк О.А. *Концептуальні положення теорії професійної виховної діяльності педагога* / Дубасенюк О.А.// *Педагогіка і психологія.* – 1994. – №4(5). – С. 90 – 97.

4. *Загальноєвропейські Рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання* / переклад з англ., наук. ред. укр. видання докт. пед. наук, проф. С.Ю. Ніколаєва. – К.: Ленвіт, 2003. – 273 с.

5. Зимняя И.А. *Педагогическая психология: Учебник для вузов.* / Изд. второе, доп., испр. и перераб. – М.: Просвещение, 2001. – 384 с.

6. Кузьмина Н.В. *Профессионализм личности преподавателя и мастера производственного обучения.* – М.: Высшая школа, 1990. – 119 с.

7. Маркова А.К. *Психология труда учителя.* – М., 1993. – 228 с.

8. Митина Л.М. *Учитель как личность и профессионал.* – М., 1994. – 250 с.

9. Ніколаєва С.Ю. *Цілі навчання іноземних мов в аспекті компетентнісного підходу* / С.Ю. Ніколаєва / *Іноземні мови.* – 2010. – №2. – С. 11 – 17.

10. Пассов Е.И. *Коммуникативное иноязычное образование. Концепция развития индивидуальности*

ДО ПРОБЛЕМИ КОМУНІКАТИВНОГО НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ СТУДЕНТІВ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

в диалогі культур. – Липецк: ЛГПИ – РЦИО, 2000. – 204 с.

11. Роман С.В. Професійно орієнтована ініомовна комунікативна компетентність майбутніх учителів іноземної мови як предмет формування в курсі практики усного та писемного мовлення // Іноземні мови. – 2012. – №2. – С. 39 – 45.

12. Саломатов К.И. Психологическая характеристика методических умений в учебной работе учителя иностранного языка и условия их формирования / Саломатов К.И. // Проблемы профессионально-педагогической направленности в преподавании иностранного языка как специальности: Межвуз. сб. науч. трудов. – Горький: ГГПИ, 1986. – С. 3 – 12.

Стаття надійшла до редакції 30.05.2013

УДК 811.111 – 13

Яна Стрельчук, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри англійської мови
Чорноморського державного університету імені Петра Могили, м. Миколаїв

ДО ПРОБЛЕМИ КОМУНІКАТИВНОГО НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ СТУДЕНТІВ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

У статті розкриваються комунікативні підходи у процесі навчання іноземної мови студентів, аналізується досвід методичної організації комунікативного навчання, досліджуються умови реалізації комунікативного підходу під час вивчення іноземної мови.

Ключові слова: комунікативний метод, рольові ігри, мовна комунікація, ініомовна підготовка, комунікативні здібності.

Лит. 9.

Yana Strelchuk, кандидат педагогических наук, доцент кафедры английского языка
Черноморского государственного университета имени Петра Могила, г. Николаев

О ПРОБЛЕМЕ КОМУНІКАТИВНОГО ОБУЧЕНИЯ ИНОСТРАННОГО ЯЗЫКА СТУДЕНТОВ ВЫСШИХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЙ

В статье раскрываются коммуникативные подходы в процессе обучения иностранного языка студентов, анализируется опыт методической организации коммуникативного обучения, исследуются условия реализации коммуникативного подхода в процессе изучения иностранного языка.

Ключевые слова: коммуникативный метод, ролевые игры, языковая коммуникация, иноязычная подготовка, коммуникативные способности.

Yana Strelchuk, candidate of pedagogical sciences,
associate professor of the chair of the English language
Petro Mohyla Black Sea State University, Mykolayiv

THE PROBLEM OF COMMUNICATIVE TEACHING OF FOREIGN LANGUAGE OF STUDENTS IN HIGHER EDUCATIONAL ESTABLISHMENTS

The article deals with the communicative approaches in the process of teaching of foreign language of students. The experience of methodological organization of communicative teaching is analyzed, the conditions of realization of communicative approach in the process of learning foreign language are researched.

Keywords: communicative method, role games, language communication, foreign language training, communicative skills.

Постановка проблеми. Одним з першочергових завдань викладання іноземних мов є пошук шляхів підвищення комунікативної компетенції фахівця. У центрі уваги при цьому є мовно-розумова діяльність людей, а основним об'єктом навчання є мовна комунікація, функціональні властивості мови і мовлення в їх нерозривній єдності. Мова – це інструмент комунікації. Такий підхід до навчання іноземним мовам у вищому навчальному закладі є дуже актуальним у зв'язку з

розширенням міжнародних контактів, тому що при ньому мова є не тільки засобом спілкування, а й засобом інтеграції у мовний колектив.

Завдяки висуненню на передній план комунікативного підходу до навчання іноземним мовам перед викладачем стає нова мета: засвоєння і оволодіння студентами мовою в обов'язку, достатньому для формування власної думки, розуміння співрозмовника, розуміння того, що закономірності організації мови стають зрозумілими при аналізі реального функціонування

мовних одиниць, при цьому велику роль відіграють як лінгвістичні, так і екстралінгвістичні фактори, цілі та досвід комунікантів.

Досягнення цієї мети вимагає використання методичної концепції навчання іноземним мовам у вищому навчальному закладі, яка виходить з найголовнішого, комунікативного підходу до професійно-орієнтованого навчання чотирьом видам мовленнєвої діяльності. Навчання їм – не самоціль, вони при такому підході набувають притаманні їм природні функції реалізації мовної комунікації. Доцільно звернути увагу на те, що треба виховувати спеціаліста, який би володів мовою не тільки для здобуття професійної інформації, а й для спілкування.

Аналіз досліджень і публікацій. На жаль, не можна сказати, що вже пізнані і сформовані всі закономірності, що дозволяють ефективно використовувати комунікативний метод при навчанні іноземної мови. Даний метод не досліджено належним чином, хоча вже є досить багатий досвід методичної організації комунікативно-орієнтованого навчання іноземної мови (Б.В. Біляєв, І.Л. Бім, Г.С. Ведель, П.Б. Гурвич, І.А. Зимова, В.П. Кузовлев, Є.І. Пасів, В.Л. Скалкін, Б.В. Царькова, Є.П. Шубін).

На пошук і обґрунтування методів удосконалення навчання іноземних мов за умов реалізації комунікативного методу спрямували значні зусилля і такі психологи-лінгвісти, як І.О. Зимня, О.О. Леонтьєв, Р.П. Мільруд, Н.Ф. Шевченко та інші, наголошуючи на потребі переорієнтації занять із засвоєння мовленнєвих дій на мовленнєву діяльність, спілкування.

Мета статті полягає у визначенні сутності комунікативного підходу під час вивчення іноземної мови студентів та особливостей його реалізації на практиці.

Виклад основного матеріалу. Велика кількість психолого-педагогічних досліджень комунікативного методу навчання іноземних мов полягає в навчанні студентів мовленнєвої діяльності в умовах спілкування, спільного обговорення життєвих і цікавих для них питань, тем, завдань. Спілкування має бути схожим на природну комунікацію, у своєму соціальному оточенні і по змозі в побуті й культурі народу – носія виучуваної мови. Подібність забезпечується за такими основними ознаками, як спрямований і мотивований характер мовленнєвої діяльності, відповідні взаємозв'язки між тими, хто спілкується, відповідність обговорюваних тем і питань віковим психічним особливостям (передусім інтересам і рівню розвитку) учнів. Такий характер навчальної роботи забезпечує

можливість успішного перенесення іншомовних мовленнєвих комунікативних навичок і вмінь, які формуються в реальні умови їх застосування. На заняттях спілкування забезпечується за допомогою проблемних ситуацій, що спричинюють потребу спілкування, розв'язання відповідних навчальних проблем.

Обов'язковою є реалізація соціокультурного аспекту комунікативної іншомовної підготовки студентів. “Сучасна методика навчання іноземних мов, – пише з цього приводу методист Н.Д. Гальскова, – пов'язана передусім із розвитком у студентів здатності розуміти мету й мотиви представників іншої культури й відповідно реагувати на виявлення їхньої мовленнєвої й не мовленнєвої поведінки, зумовленої культурними традиціями й прийнятими в іншому соціумі ціннісними орієнтаціями” [2, 61].

Загострюючи інтерес учнів до соціокультурного аспекту, викладач підвищує їхню мотивацію опанування іноземної мови. Більше того, їхнє ознайомлення з побутом, культурою та історією народу – носія мови підвищує розуміння важливості опанування виучуваної мови й пов'язану з цим активність навчальної роботи студентів. На жаль, незважаючи на те, що ще в 70-х рр. минулого століття, Є.І. Пассов наголошував на винятковому значенні відповідності комунікативних вправ реальному спілкуванню, заняття і досі часом зводяться в ліпшому разі до організації спілкування як такого, питання для обговорення не завжди відповідають інтересам, захопленням і потребам студентів. Це не сприяє загостренню мотивів комунікативної діяльності студентів, залученню їх до активної спільної роботи. “Під час виконання цих вправ, – зазначав Є.І. Пассов, – мотивація мовленнєвої діяльності задається не внутрішньою потребою, а ззовні, оскільки реально першочерговою метою є не саме спілкування, а підготовка до нього” [8, 17]. Комунікативний метод навчання іншомовного говоріння можна характеризувати такими положеннями:

- навчати говоріння, не навчаючи спілкування, не можна;
- мотив до спілкування не може виникнути, якщо немає взаємин чи вони не усвідомлюються;
- у процесі навчання іншомовного говоріння викладач і студенти мають бути мовленнєвими партнерами;
- наближення до потреб комунікації можливе лише за умов відповідної організації матеріалу довкола ситуацій і мовленнєвих завдань.

Потреба в удосконаленні комунікативного методу була спричинена недостатньою

ефективністю впровадження методу. Більше того, спостерігалася тенденція до підміни комунікативного навчання видимістю мовленнєвої діяльності, комунікативності, не підкріпленої створенням для цього психічних умов: зацікавленості, психічного суміщення учнів, їхньої готовності й бажання брати участь у спільному виконанні навчальних завдань, розв'язанні відповідних проблемних ситуацій.

Учені (І.Л. Бім, М.Л. Вайсбурд, І.О. Зимня, Г.О. Китайгородська, О.О. Леонт'єв, Є.І. Пассов, В.Л. Скалкін та ін.) і викладачі звернули свою увагу на ще один напрямок удосконалення комунікативного методу – на пошук і обґрунтування методів упровадження його соціокультурного аспекту. Це було пов'язано з поглибленням розуміння важливості реалізації загальноосвітнього й виховного напрямків навчання студентів, створення для цього на заняттях умов, близьких до автентичних, мотивуючих їхній природний інтерес до культури, побуту людей у країні виучуваної мови.

Особливу увагу психологи й методисти звернули на надання комунікативної спрямованості видам іншомовної мовленнєвої діяльності, вважаючи, зокрема, що характер навчальних письмових текстів і вправ має сприяти інформаційному спілкуванню між викладачем, автором і студентами, активізації навчальної роботи, вдосконаленню мовленнєвих можливостей студентів.

Темою низки психологічних праць було вдосконалення групового навчання. Скажімо, в дослідженні Я.М. Колкербуло встановлено, що групова навчальна робота стимулює найбільшу інтелектуальну активність учнів, “сприяє соціалізації особистості, гуманізує навчально-виховний процес, робить студента головною фігурою на заняттях, ставить його в умови зацікавленого здобування знань” [4, 147].

Отже, комунікативний метод, зокрема його соціокультурний аспект, забезпечує:

1) практичну, мовленнєву, комунікативну спрямованість навчання іноземної мови, чийм завданням є найбільш успішна підготовка студентів до майбутнього спілкування і взаємодії з тими, для кого виучувана мова є рідною, та з іншими людьми, які володіють мовою;

2) створення умов для зацікавленої активної навчальної діяльності студентів, спрямованої на успішне опанування іншомовної мовленнєвої діяльності, на спілкування і взаємодію у процесі обговорення й практичного розв'язання відповідних проблемних ситуацій і навчальних завдань;

3) можливість свого використання в мікрогрупах, передусім у найрезультативніших із них – 4 у тріадах, які підвищують активність спілкування, “густоту” навчальної діяльності, забезпечують оптимальні умови для управління навчальним спілкуванням студентів;

4) реалізацію низки принципів інших сучасних методів – гуманістичного, особистісного, автономного, проектного, мовного портфеля. У кінцевому підсумку всі вони, забезпечуючи певну спрямованість навчання (наприклад, гуманістичну), здійснюються в результаті спілкування і взаємодії студентів, тобто комунікативної навчальної діяльності. У свою чергу, ці методи доповнюють навчально-виховні можливості комунікативного навчання, підвищують його результативність і відповідність вимогам сучасного суспільства;

5) використання можливостей ролевих ігор: комунікативної діяльності, програвання соціальних ролей, реалізації вербальних і невербальних засобів спілкування. Усе це підвищує мотивацію студентів, викликає в них потребу в спілкуванні, інтерес до нього;

6) створення на заняттях з іноземної мови соціокультурних умов, наближених до автентичних у країні виучуваної мови, що дає змогу успішно готувати студентів до іншомовного усного й письмового спілкування із представниками цієї країни, формувати в них комунікативну (і соціокультурну також) компетентність;

7) можливість поширення принципів комунікативного методу на навчання іншомовного аудіювання, читання, письма [7, 121 – 124].

Зрозуміло, метод комунікативного навчання студентів усіх проблем не розв'язує. До того ж застосування тільки цього методу має свої негативи. Розглянемо їх детальніше. Досі часто виявляється тенденція до підміни справжньої комунікативності, що забезпечує активізацію особистої зацікавленості студентів у навчальному спілкуванні на заняттях, видимістю мовленнєвої діяльності, комунікативності, не підкріпленої створенням психологічних умов для цього. Особливо важко викликати в усіх студентів групи особисту зацікавленість в обговоренні відповідних навчальних питань і тем, потребу в спілкуванні іноземною мовою. У такому разі результати навчальної роботи недовготривалі, знання швидко забуваються, а навички руйнуються.

Щоб зацікавити студентів, на думку методиста Р.П. Мільруд, “об'єкт обговорення, з одного боку, має характеризуватися новизною, інформативністю, пізнавальністю, а з іншої – він має бути пов'язаний із життєвим досвідом студентів, з їхнім

безпосереднім оточенням, з подією, що їх цікавить” [5, 42]. Педагогічна практика розкрила значні резерви, закладені в застосуванні рольових ігор і дискусій. Вони значно підвищують мотивацію до навчання всіх студентів, їхню активність, настроєність і в підсумку всього цього – ефективність занять.

За досить обмеженого навчального часу, відведеного для вивчення іноземної мови, розширення комунікативності в навчанні супроводжується скороченням уваги викладачів до теоретичної (лексико-граматичної) підготовки. Багато методистів і викладачів вважає, що студентам “треба повідомити тільки те, що мінімально потрібно для практичного опанування того чи іншого явища, повідомити в той момент, коли потрібно запобігти помилці і в тій формі, яку звичайно називають “правилом-інструкцією” [6, 19], що призводить до втрати обсягу граматичних знань. Раніше пройдений лексико-граматичний матеріал не повторюється, теоретичні знання не зводяться до певної системи, без чого неможливо не тільки здобути міцні знання, але й, що особливо важливо, оперативно застосувати їх. У свою чергу, недостатній рівень теоретичної підготовки студентів стримує результативність їхнього комунікативного навчання іноземної мови. Головна причина цього – незбалансованість між теоретичною й практичною іноземною підготовкою студентів, незабезпеченість усвідомленого опанування виучуваної мови. Щоб розв’язати цю проблему, потрібно значно підвищити увагу викладачів до мотивації й організації самостійної навчальної роботи з засвоєння лексико-граматичних явищ виучуваної мови в домашніх умовах та систематичного контролю за такою роботою.

Для досягнення мети навчання іноземної мови – розвитку у студента здатності до міжкультурного спілкування на основі її використання – треба дати можливість студенту вступати в автентичну взаємодію з представниками народу цієї іноземної лінгвокультури. Водночас здобутий новий досвід має органічно залучатися до навчального процесу” [9, 101]. Йдеться про потребу організації міжкультурного обміну з представниками країни-носія виучуваної мови, спільного виконання міжнародних проектів, листування з іноземними студентами тощо.

Проведені дослідження й педагогічний досвід засвідчують про наявність значної частини студентів, чий психічний якість перешкоджають їхній зацікавленій і активній участі в навчальному спілкуванні на заняттях, а багато хто з них взагалі

не схильний до спілкування й віддає перевагу традиційним формам навчальної роботи – читанню, перекладу, аудіюванню, виконанню вправ [1, 24].

Якщо викладач знає і враховує психолого-педагогічну сутність позитивних і негативних можливостей спілкування, це сприятиме підвищенню результативності іншомовної підготовки студентів.

Комунікативний метод (Communicative Approach) розвиває всі мовні навички – від усного та писемного мовлення до читання та аудіювання. Граматика ж освоюється в процесі спілкування мовою: студент спочатку запам’ятовує слова, вирази, мовні формули і тільки потім починає розбиратися, що вони собою представляють у граматичному сенсі. Мета – навчити студента говорити іноземною мовою не тільки вільно, але й правильно.

Правила, значення нових слів пояснюються вчителем за допомогою знайомої студенту лексики, граматичних конструкцій і виразів, за допомогою жестів і міміки, малюнків та інших наочних посібників. Можуть використовуватися також комп’ютери з CD, Інтернет, ТБ-програми, газети, журнали і т.д. Все це сприяє пробудженню у студентів інтересу до історії, культури, традицій країни досліджуваної мови.

На уроках іноземної мови викладач створює ситуації, в яких студенти спілкуються в парах один з одним, в групах. Це робить урок більш різноманітним. Працюючи в групі, учні виявляють мовну самостійність. Вони можуть допомагати один одному, успішно коректувати висловлювання співрозмовників. Викладач на заняттях бере на себе функції організатора спілкування, задає навідні запитання, звертає увагу на оригінальні думки учасників, виступає арбітром у обговоренні спірних проблем.

Відмінність комунікативності в тому, що замість спеціально підганяються під активну лексику і граматику досліджувану навчальних текстів та діалогів, у ньому в якості основного прийому використовується імітація ситуацій з реального життя, які обіграються в класі так, щоб викликати у студентів максимальну мотивацію до говоріння. Так, замість того щоб нескінченно пережовувати типові фрази з підручника: “My name is Ivan. I live in Moscow. I am a student” і т.п., студенти, які вивчають тему “Знайомство”, починають насправді активно знайомитися і обговорювати те, що їх цікавить.

Обговорюються в основному теми, з якими студенти добре знайомі рідною мовою: це дає можливість зосередитися саме на розвитку

ДО ПРОБЛЕМИ КОМУНІКАТИВНОГО НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ СТУДЕНТІВ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

комунікативних здібностей, тобто вміння користуватися мовою спонтанно. Переважно, щоб теми були “животрепетними” – пов’язаними або з життям самих студентів, або з важливими всіх аспектами сучасності життя (екологія, політика, музика, освіта тощо). У західних підручниках, особливо рівнів нижче Upper Intermediate, ви навряд чи знайдете такі в “топіки”, як біографія Шекспіра чи досягнення ядерної фізики. Лише на старших рівнях вводяться “книжковий” та “науковий” стилі.

На відміну від аудіолінгвального та інших методів, заснованих на повторенні і запам’ятовуванні, комунікативний метод задає вправу “з відкритим фіналом”: учні самі не знають, у що вилетиться їхня діяльність у класі, все буде залежати від реакцій та відповідей. Ситуації використовуються щодня нові. Він підтримує інтерес студентів до занять: адже кожному хочеться осмислено спілкуватися на осмислені теми.

Велику частину часу на заняттях займає усне мовлення (хоча читанню та письму також приділяється увага). При цьому викладачі менше говорять і більше слухають, лише спрямовуючи діяльність студентів. Викладач задає вправу, а потім, “розмова” студентів, відходить на задній план і виступає в ролі спостерігача і арбітра. Переважно, щоб він користувався виключно вивчається мовою. Комунікативний метод полягає в уподібненні процесу навчання процесу комунікації, точніше кажучи, він заснований на тому, що процес навчання є моделлю процесу спілкування, нехай дещо спрощеною, але за основними параметрами адекватної, подібної реальному процесу комунікації.

Все сказане вище щодо комунікативного методу навчання говорінню на іноземній мові дозволяє стверджувати, що предметом навчання у даному випадку є мовна діяльність іноземною мовою. У цьому методі чітко простежується виділення мовленнєвих умінь говоріння, і пропонуються вправи для їх послідовного формування. Все це в свою чергу дає підставу стверджувати, що комунікативний метод навчання говорінню Є.І. Пассова представляє діяльнісний тип навчання іноземним мовам. Виходячи з цього розділу, можна виділити наступні позитивні сторони комунікативного методу навчання іноземних мов:

1. Лише в комунікативному методі навчання іноземних мов ми знаходимо основні ознаки діяльнісного типу навчання, особливість якого полягає в тому, що він за своїм призначенням і за своєю сутністю пов’язаний, перш за все, з

окремим видом мовленнєвої діяльності, тому ми зустрічасмо його широке використання, коли мова йде про навчання читання, аудіювання, перекладу і т.д.

2. Практична мовна спрямованість є не тільки мета, але й засіб, де і те, і інше діалектично взаємообумовлене”.

3. Сучасний комунікативний метод являє собою гармонійне поєднання багатьох способів навчання іноземним мовам, перебуваючи, напевно, на вершині еволюційної піраміди різних освітніх методик.

4. Використання комунікативного методу навчання знімає мовний бар’єр.

5. Граматика освоюється в процесі спілкування мовою: студент спочатку запам’ятовує слова, вирази, мовні формули і тільки потім починає розбиратися, що вони собою представляють у граматичному сенсі. Мета – навчити студента говорити іноземною мовою не тільки вільно, але й правильно.

6. У процесі навчання можуть використовуватися також комп’ютери з CD, Інтернет, ТБ-програми, газети, журнали і т.д. Все це сприяє пробудженню у студентів інтересу до історії, культури, традицій країни досліджуваної мови.

7. На відміну від аудіолінгвального та інших методів, заснованих на повторенні і запам’ятовуванні, комунікативний метод задає вправу “з відкритим фіналом”: студенти самі не знають, у що вилетиться їхня діяльність в аудиторії, все буде залежати від реакцій та відповідей. Ситуації використовуються щодня нові. Він підтримує інтерес студентів до занять: адже кожному хочеться осмислено спілкуватися на осмислені теми [3, 87 – 90].

Висновки. Даний метод орієнтований на розвиток не тільки мовних знань, але також креативності та загального кругозору студентів. Мова дуже тісно переплетена з культурними особливостями країни, отже, вивчення мови неодмінно включає країнознавчий аспект. Комунікативна методика передбачає максимальне занурення студента у мовний процес, що досягається за допомогою відомості апеляції студента до рідної мови до мінімуму. Основна мета цієї методики – навчити студента спочатку вільно говорити мовою, а потім думати на ньому. При навчанні ефективному мовленнєвому спілкуванню змінюється роль викладача, яка стає складнішою: він розробляє комунікативні ситуації, організує обговорення тем, впливає на атмосферу заняття, створює умови для активної участі у процесі мовної комунікації кожного студента, виступає партнером студентів по комунікації, а між

ПСИХОЛОГІЧНИЙ СУПРОВІД ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ ЯК ЧИННИК УСПІШНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ВЗАЄМОДІЇ

ними знаходиться феномен спілкування. Викладач організує процес комунікації, а не вимагає бездумного відтворення навчального матеріалу. Комунікативна необхідність при мовній діяльності створює ситуації, у яких засвоюються вже вивчені мовні структури.

1. Гальскова Н.Д. Межкультурное обучение: проблема целей и содержания обучения иностранным языкам / Н.Д. Гальскова // ИЯШ. – 2004. – № 1. – С. 21–26.

2. Гальскова Н.Д. Современная методика обучения иностранным языкам: / Н.Д. Гальскова. – М.: АРКТИ, 2000. – 155 с.

3. Денисова Л.Г., Мезенін С.М. Snowball English / Л.Г. Денисова, С.М. Мезенін. – М., 2007, “Просвещение”. – 235 с.

4. Колкер Я.М. Практична методика навчання іноземної мови / Я.М. Колкер. – М., 2009. – 178 с.

5. Мильруд Р.П. Содержание и пути реализации развивающего аспекта обучения иностранным языкам / Р.П. Мильруд // ИЯШ. – 2006. – № 2. – С. 41–45.

6. Мильруд Р.П., Максимова І.Р. Сучасні концептуальні принципи комунікативного навчання іноземних мов / Р.П. Мильруд, І.Р. Максимова // Іноземні мови в школі. – 2008. – № 5. – С. 17–23.

7. Рахманіна М.Б. Типологія методів навчання іноземним мовам / М.Б. Рахманіна. – М., 1998. – 270 с.

8. Пассов Е.И. Коммуникативный метод обучения иноязычному говорению / Е.И. Пассов. – М.: Просвещение, 1985. – 210 с.

9. Sheils J. Communication in the modern languages classroom. – Strasbourg: Council of Europe Press, 2007. – 301 p.

Стаття надійшла до редакції 09.04.2013

УДК 37.015.3

Зоряна Ковальчук, кандидат психологічних наук, доцент, заступник декана факультету психології Львівського державного університету внутрішніх справ

ПСИХОЛОГІЧНИЙ СУПРОВІД ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ ЯК ЧИННИК УСПІШНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ВЗАЄМОДІЇ

У статті автор розкриває психологічну сутність психологічного супроводу позашкільної нерегламентованої творчої діяльності старшокласників. Показано специфіку мотивації участі старшокласників в гуртковій роботі, її вплив на задоволення потреби в самовизначенні та самореалізації.

Ключові слова: позашкільна освіта, педагогічна взаємодія, самовизначення, особистість, самореалізація.

Літ. 7.

Зоряна Ковальчук, кандидат психологических наук, доцент, заместитель декана факультета психологии Львовского государственного университета внутренних дел

ПСИХОЛОГИЧЕСКОЕ СОПРОВОЖДЕНИЕ ВНЕШКОЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ КАК ФАКТОР УСПЕШНОГО ПЕДАГОГИЧЕСКОГО ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ

В статье автор раскрывает психологическую сущность психологического сопровождения внешкольной нерегламентированной творческой деятельности старшеклассников. Показана специфика мотивации участия старшеклассников в кружковой работе, ее влияние на удовлетворение потребности в самоопределении и самореализации.

Ключевые слова: внешкольное образование, педагогическое взаимодействие, самоопределение, личность, самореализация.

**Zoryana Kovalchuk, Ph.D. (Psychology) Deputy of Dean of Psychology Faculty
Lviv State University of Internal Affairs**

PSYCHOLOGICAL SUPPORT ADULT EDUCATION AS A FACTOR IN SUCCESSFUL TEACHING INTERACTION

The article reveals the psychological essence of psychological support extracurricular activities unregulated creative high school students. The specific motivation of high school students participate in a circle work, its impact on meeting the needs of self-actualization.

Keywords: school education, teacher interaction, self-identity, self-realization.

Постановка проблеми. Пошук сфер реалізації своїх можливостей, здібностей є завжди актуальним для людини. Поняття самовизначення є одним із центральних понять у психології особистості. У

сучасних умовах зростають вимоги до педагогічної та психологічної наук у справі виховання творчої особистості, здатної знайти своє місце на складних перехрестях життя, самовизначитися і реалізувати себе. Зросло

значення виховання у людини таких особистісних якостей, завдяки яким вона поступово стає активним суб'єктом соціальної взаємодії. Ще більш важливого значення набуває проблема активізації самовиховання учнів, адже становлення суспільно активної та гармонійно розвиненої особистості великою мірою залежить від власних зусиль самої людини, спрямованих на самовдосконалення як неодмінної умови досягнення успіху в самовизначенні, самореалізації, життєтворчості.

Участь старшокласників у різних видах позашкільної діяльності, – важлива сфера, у якій можливості для вияву самоактивності, а водночас і для особистісного самовизначення та самореалізації учнів є вельми широкими. Вільна від жорсткої регламентації, обов'язковості, позашкільна діяльність розкриває широкі можливості для вияву самостійності, самоактивності, що вельми імponує учням підліткового і щонайбільше – раннього юнацького віку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Вагомий внесок у розробленість питань психології творчої діяльності, зокрема театральної, зробили Р.О. Пономарьова, Л.С. Виготський, Є.Ю. Сазонов, П.М. Єршов, Т.Ф. Завадська, З.Я. Корогодський, Ю.І. Рубіна, К.С. Станіславський тощо. Для нашого дослідження особливого значення мають праці К.О. Абульханової-Славської, М.Й. Боришевського, Г.С. Костюка, О.М. Леонтєва, С.Д. Максименка, С.Л. Рубінштейна, А. Маслоу, К. Роджерса, Нат. Роджерс та ін., в яких йдеться про сутність та джерела активності особистості, висвітлюються положення психології життєвого самовизначення та самореалізації.

Важливим є вивчення мотиваційної сфери особистості, яку вичизняли психологи М.І. Алексєєва, Л.І. Божович, О.М. Леонтєв, М.В. Матюхіна, Ю.М. Орлов досліджували в контексті практичної діяльності, враховуючи включеність особистості у систему колективних і суспільних взаємин. Нагомість мотивація саморозвитку, самовизначення часто залишалася поза увагою вчених.

Незважаючи на значні потенційні можливості нерегламентованої позашкільної діяльності щодо особистісного самовизначення учнів, вона поки не стала об'єктом належної уваги науковців. Не були предметом спеціальних досліджень, зокрема, питання мотивації участі учнів у позашкільній діяльності. Не досліджувався вплив на особистість старшокласників їх участі у тих видах позашкільної діяльності, котрі за своїм змістом і формами організації носять творчий характер.

Мета дослідження полягає у теоретичному

та експериментальному обґрунтуванні моделі організації психологічного супроводу позашкільної діяльності, яка сприяла б розвитку у старшокласників потреби у самовизначенні та реалізації свого творчого потенціалу.

Виклад основного матеріалу. У сучасній науковій літературі існують різні підходи до розв'язання проблеми самовизначення особистості, що віддзеркалюється у різному тлумаченні суті поняття. Багато дослідників (К.О. Абульханова-Славська, Б.Г. Ананьєв, Л.І. Божович, О.М. Леонтєв, Б.Ф. Ломов, В.М. Мясишев, С.Л. Рубінштейн тощо) мотиваційну спрямованість особистості пов'язують безпосередньо з процесом особистісного самовизначення, наголошуючи при цьому на вирішальному значенні цих конструктів у формуванні моральності особистості, її гуманістичної спрямованості, у визначенні рівня її вихованості. Як показали дослідження О.О. Бодальова, М.Й. Боришевського, І.В. Дубровіної, В.К. Котирло, В.С. Мухіної, В.Ф. Сафіна та ін., є підстави стверджувати наявність спонукального і регулятивного значення оцінних ставлень та мотивів у самовизначенні особистості та міжособистісній взаємодії.

Особливої уваги у контексті обраної нами теми заслуговують дослідження можливостей театральнo-мистецької діяльності у розвитку і вихованні особистості. В такому ракурсі драматична творчість розглядалася М.М. Бахтінім, Л.С. Виготським, П.М. Єршовим, З.Я. Корогодським, О.Л. Кудряшовим, Є.Ю. Сазоновим, К.С. Станіславським, Наталі Роджерс. Важливою для самовизначення особистості є сфера вияву її здібностей та творчого потенціалу. Останнім часом з'явилися дослідження, що пропонують інноваційний підхід до творчої мистецької діяльності школярів: М.Р. Баяновська, Н.Й. Волошина, Г.Я. Жирська, С.І. Науменко, О.Б. Старовойтенко, В.С. Юркевич, М.В.-Б. Боуен, П. Вайнцвайг, Дж. Фримен.

Аналізуючи понятійний апарат проблеми, переконуємося, що категорія “потреба” є надзвичайно складною: вона може розглядатися як філософська, біологічна, соціологічна, економічна категорія.

Розглядаючи потреби як життєві цілі, спрямовані на підтримку необхідних умов існування (В.А. Іванніков), слід вважати, що потреби можна водночас розуміти як характеристику взаємовідносин живої істоти (системи) зі своїм середовищем.

Багато дослідників (А. Маслоу, В.А. Іванніков, Р.С. Немов, Ю.М. Орлов та ін.) класифікують потреби людини як систему з головними і похідними потребами, при цьому потребу в

самовизначенні та самореалізації незмінно відносять до вищих духовних потреб.

Відправною точкою виховання, формування творчої особистості у демократичному суспільстві можна вважати процес формування і задоволення моральних та інших духовних за своїм змістом потреб.

Виховання потреб у пізнанні, у творчій самореалізації, потреби у вияві своїх здібностей, своєї індивідуальності – актуальні завдання сучасного виховання, яке має бути безпосередньо спрямоване на збагачення творчого потенціалу держави.

Як свідчать численні дослідження (Л.І. Божович, М.Р. Гінзбург, І.В. Дубровіна, А.В. Мудрик, А.В. Петровський тощо), а також наші власні дані про звернення осіб до кабінету психологічного консультування, особистісне самовизначення як психологічне явище, найвиразніше виявляється на межі старшого підліткового і раннього юнацького віку. Найбільш актуальними проблемами, з приводу яких старшокласники звертаються до психолога по допомогу, є проблеми аутоідентифікації, самовизначення (21,5 %), проблеми спілкування (з однолітками, друзями, приятелями; проблеми спілкування в групі (формальні, неформальні); батьки і діти; значущий дорослий (учителі, вихователі, керівники об'єднань за інтересами) тощо (20 %), психосексуальні проблеми; проблеми здоров'я (18,6 %), проблеми дозволя, знайомства і самотності (реалізація себе в діяльності та спілкуванні) (10,8 %).

За даними низки досліджень (І.В. Дубровіна, Д.Й. Фельдштейн, Л.М. Фрідман та ін.), у ранньому юнацькому віці відбуваються докорінні зміни у змістові та співвідношенні основних мотиваційних тенденцій особистості. Мотиваційно актуальною стає суспільно-корисна діяльність, яка відповідає основоположним потребам старшокласника в самовизначенні себе як суб'єкта, в самореалізації себе як особистості. Одним з провідних мотивів участі в позашкільній, гурткової чи суспільно-корисній діяльності є прагнення старшокласника до рівноправної, рівновідповідальної творчої діяльності та відповідного такій діяльності спілкування.

Існуюча офіційна система організації роботи з молоддю не може повністю задовольнити потребу старшокласників у самостверженні, самовираженні. Творча гурткова діяльність з елементами психологічного всеобучу дає великі можливості в плані самовизначення особистості школяра та реалізації його творчих здібностей. Розглядаючи мотивацію в поєднанні її динамічної та змістовної сторін, слід відзначити, що

продуктивність нерегламентованої діяльності, її процес і результати визначаються, по-перше, змістом мотивів, а по-друге, мірою активності, напруженості мотивів відповідного змісту, що в цілому створює своєрідність мотивації особистості [3, 154].

Другий блок методик мав на меті дослідження індивідуально-психологічних особливостей старшокласників, оскільки це дало б можливість відстежити, які зміни відбуваються у структурі особистості старшокласника під впливом участі в літературно-драматичній діяльності за експериментальною програмою.

Дослідження ціннісних орієнтацій старшокласників (за методикою М. Рокіча) дало змогу виявити їхні термінальні та інструментальні цінності: серед перших провідні позиції мають здоров'я (I), наявність вірних друзів (II), любов (III). Виявлено досить низький рівень рефлексії, можливу необхідність, але невизначеність процесу самопізнання, оскільки цінності, що стосуються особистісного розвитку, зокрема, такі як "пізнання", "розвиток" посіли відповідно лише XIV і XVI місце, а цінність "творчість" – VIII. При цьому бажаними якостями для старшокласників є "впевненість у собі" (IV місце), "самостійність, незалежність у міркуваннях і вчинках" (VII м.), що є підтвердженням актуальності їх у ситуаціях спілкування в юнацькому віці, які однак, виражають прагнення старшокласників до принаймні зовнішнього благополуччя; водночас відчутним є дискомфорт з приводу розбіжностей зовнішньої самопрезентації та внутрішньої невпевненості.

Розміщення інструментальних цінностей свідчить про досить негативне ставлення старших школярів до світу дорослих, де чесність і благородство не є основоположним законом. Але незважаючи на певний цинізм і прагматизм тверджень і поведінки (які є скоріше захисною реакцією перед дорослим світом байдужості, прагматизму і конкуренції), старшокласникам більш властиве прагнення романтизму і чистоти взаємин. Тут, як свідчать дані, має місце ідеальне проектування якостей особистості та способу дії у різних життєвих ситуаціях, які старшокласники хотіли б бачити у ставленні до себе, а не принципи, якими вони самі керуються в житті.

Дослідження самооцінки як важливого компонента самосвідомості виявило, що лише у 14,58% старшокласників самооцінка адекватна, у 39,58% вона завищена, в 43,75% – знижена, для 2,08% школярів властиве суперечливе ставлення до себе, що свідчить про необхідність корекційної роботи. Діагностика психологічного мікроклімату

ПСИХОЛОГІЧНИЙ СУПРОВІД ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ ЯК ЧИННИК УСПІШНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ВЗАЄМОДІЇ

колективу як чинника успішної реалізації навчально-виховної програми (за “Експрес-методикою” вивчення соціально-психологічного клімату колективу – О.С. Михалюк, А.Ю. Шалито) виявило позитивне ставлення до колективу гуртківців у показниках емоційного компоненту мікроклімату ($M_e=0,416$) та невизначеність, суперечливість оцінок поведінкового компоненту ($M_p=0,125$), що свідчить про сумнівне ставлення до власних можливостей щодо спроможності досягнення результатів, про невпевненість у своїх творчих силах. Когнітивний компонент має найнижчі показники ($M_k=-0,02$). Отримані дані свідчать про те, що кожному гуртківцю бракує достатніх психологічних знань для виваженого твердження про власні індивідуально-психологічні особливості та своїх товаришів; старшокласники не володіють операційно-психологічними поняттями у достатній мірі для їх використання в життєвих ситуаціях, але відчують нагальну потребу в таких знаннях.

Запропонована програма літературно-драматичного гуртка з елементами психологічного всеобучу учнів побудована на розвитку у старшокласників творчих здібностей, здатності до рефлексії, самопізнання і реалізації однієї з найбільш актуальних соціально-психологічних потреб – потреби в самовизначенні та самореалізації.

Зміст розділів психологічного всеобучу містить у собі: вивчення особистості, її структури, індивідуально-типологічних особливостей; формування емоційно-почуттєвої сфери, навичок саморегуляції та самовиховання; з'ясування закономірностей спілкування та адаптації молоді людини в соціумі, збагачення комунікативного досвіду старшокласників у процесі театральномистецької діяльності, засвоєння методів практичної психології спілкування; вивчення пізнавальної діяльності людини, визначення її можливостей та місця у Всесвіті; дослідження власної особистості, тренінг творчої акторської психотехніки, практичне втілення отриманих психологічних знань у творчій драматичній діяльності.

Форми роботи з психологічного всеобучу учнів запроваджуються через призму індивідуального підходу, вибору індивідуальних засобів впливу і носять активний характер.

Форми і методи роботи в літературно-драматичному гуртку ми умовно розподілили на: психолого-педагогічні (наприклад, бесіди: репродуктивні, проблемні, аналітичні; диспути; робота з художніми текстами); психодіагностичні (тести, анкетування, експеримент тощо),

психолого-мистецькі (сценічна грамотність у вправах та етюдах, вправи та завдання на розвиток уяви та акторського бачення, робота над роллю тощо), психокорекційні (тренінг на матеріалі суміжних мистецтв, психолого-мистецький комплекс вправ із самопізнання, самовизначення, самореалізації у спілкуванні та творчості, метод психологічного аналізу життєвих ситуацій).

Проведене дослідження дає змогу з'ясувати психологічні чинники і умови характеру їх взаємодії у процесі задоволення потреби старшокласників у самовизначенні та самореалізації та може слугувати для визначення моделі позашкільної діяльності, яка сприяла б самовизначенню та самореалізації старшокласника.

Ланцюг причинно-наслідкових взаємозалежностей, на нашу думку, має наступний вигляд: озброюючи особистість психологічними знаннями у процесі літературно-драматичної діяльності, ми впливаємо на формування світогляду та стимулюємо самопізнання. Самопізнання проходить трієдиною: 1) під час виконання ролі (старшокласник приміряє різноманітні соціальні ролі, формує власну систему думок і ставлень щодо відображуваних подій, ситуацій, героїв і щодо себе в аналогічних умовах); 2) у реалізації специфічних форм роботи драматичного колективу; 3) у процесі спілкування з групою, партнерами по сценічному майданчику, керівником, глядачами, надаючи перевагу діалогічним формам спілкування.

Самопізнання є основою самосвідомості, таким чином у процесі реалізації програми гурткової роботи ми впливаємо на формування самосвідомості, однією із складових якої є самооцінка особистості, образ “Я”. В цьому процесі велику роль відіграють почуття, які є органічною складовою драматичної творчості. Усвідомлюючи самого себе (завдяки самопізнанню, психологічному всеобучу та специфічній літературно-драматичній діяльності) і власні актуальні потреби (в самовизначенні, самореалізації, самоствердженні через спілкування та діяльність), старшокласник починає розуміти, що мотивом участі і є задоволення потреби в самовизначенні, самореалізації, розв'язанні комунікативних проблем. Мотив участі може перебувати на різному рівні усвідомлення на початку гурткової діяльності, але в процесі її відбувається формування духовного світу особистості, виховання вищих духовних потреб, задоволення яких і стає головним мотивом участі в позашкільній нерегламентованій діяльності [1].

Розвиток рефлексії відбувається у контексті міжособистісної взаємодії. Структурні компоненти навчально-виховного процесу

гурткової діяльності: колективний характер творчості, робота над роллю, виставою, психологічний всеобуч, самопізнання, самовиховання, вплив мистецтва та літератури допомагають вирішувати проблеми спілкування, розвивають комунікативні здібності. Останні дають змогу юнацтву бути більш підготовленими до самостійного життя, визначитися та реалізувати себе в світі людей та професій. Процес самовизначення і самореалізації та усвідомлення власних мотивів пов'язані з процесами саморегуляції та самовиховання, які сприятимуть виходу свідомості на вищий рівень розвитку. Гуманістична спрямованість діяльності (створити добро для інших, радувати мистецтвом) має позитивний перенос на інші види діяльності, безпосередньо у самостійне життя – активна життєва позиція, прагнення бути корисним, примножувати добро у світі [2, 67].

Таким, на нашу думку, є психологічний механізм формування мотиву участі старшокласників у гуртковій роботі у процесі задоволення потреби в самовизначенні та самореалізації, що може слугувати основою для моделі організації позашкільної гурткової діяльності, яка сприяє самовизначенню та самореалізації старшокласників.

Організація такої діяльності із старшокласниками висуває низку суттєвих вимог до педагога: глибоке знання психології, здатність до проектування і розвитку ситуацій, здатність до творчості.

Отже, є підстави вважати, що запропонований варіант програми навчально-виховної гурткової роботи сприяє покращенню психологічного мікроклімату колективу, розкриттю індивідуальності кожного гуртківця і створенню оптимальних умов для його розвитку. Таким чином, перевірка продуктивності роботи за експериментальною програмою переконує в тому, що вона дійсно відповідає інтересам і потребам старшокласників.

Проблема самовизначення, пошуки сфер реалізації здібностей особистості набуває особливої актуальності під кінець підліткового віку та в ранній юності. Значні можливості для особистісного самовизначення старшокласників надає позашкільна діяльність, зокрема гурткова робота, яка включає методи активного психологічного впливу, носить творчий характер, де відсутня жорстка регламентація [4].

Процес задоволення потреби в самовизначенні та самореалізації старшокласників відбувається особливо успішно завдяки участі їх у театральній творчій діяльності, оскільки остання дає змогу розширити й поглибити знання школярів про оточуючий світ, сприяє формуванню творчої

особистості, соціально необхідних якостей, ціннісних орієнтацій, створює засади для подальшого психічного розвитку, для зростання духовної культури особистості [1].

Сформованість потреби в самопізнанні, самовизначенні, самореалізації у старшому шкільному віці, цілісність цього процесу дає можливість оцінити зрілість самої особистості. Практична діагностика будь-якої проблеми, актуальної для старшокласника, повинна ґрунтуватися на тих засадах, які посідає дана проблема в цілісній картині вікового розвитку, з одного боку, і в цілісному стані особистості – з іншого. Поєднання цих різних аспектів дозволяє не тільки зрозуміти конкретну особистість, але й визначити стратегію корекційного впливу, орієнтованого одночасно і на завдання розвитку в даному віці, і на його потенції, які не є універсальними для всіх, а в кожному окремому випадку встановлюються індивідуально, за активної участі самого старшокласника.

Виходячи з положення про єдність динамічної і змістовної сторін мотивації, важливим для розв'язання проблем формування особистості старшокласника є визначення місця процесуального і результативного в мотивації гурткової діяльності. Сенса діяльності людини, у тому числі позашкільної гурткової діяльності старшокласника, не тільки в тому, щоб отримати певний результат, але й пережити процес діяльності у всьому її змістовному багатстві [1, 269].

Висновки. Встановлено, що процесуальна сторона мотивації участі в гуртковій театральній творчій діяльності може виявлятися у прагненні подолання перепон творчого характеру, випробування власних сил і здібностей. У той же час результативна мотиваційна установка набуває організуючого значення в детермінації діяльності. Важливою є інтеграція результативних і процесуальних спонукань: саме це забезпечує високий рівень мотивації і діяльності гуртківця.

Мотивація участі старшокласників у гуртковій роботі зростає відповідно до розширення можливостей для вияву ініціативності, самоактивності, творчості та реалізації власного потенціалу.

Наше дослідження не вичерпує проблеми вивчення мотивації самовизначення особистості, самореалізації її через участь в мистецькій діяльності, недостатньо досліджені і механізми терапевтичної дії мистецьких, арт-технологій в житті сучасної людини, що і є перспективою для подальших досліджень.

ДО ПИТАННЯ РОЗВИТКУ МУЗИЧНОГО СМАКУ ШКІЛЬНОЇ МОЛОДІ

1. Барішева О.І. Психологічні знання в нерегламентованій діяльності старшокласників як засіб запобігання міжособистісних конфліктів // Молодь і проблеми конфлікту в період переходу до демократичного суспільства: Тези доповідей міжнар. молодіжної наук.-практ. конф. – Чернівці, 1994. – С. 269–270.
2. Коханова О.П. Психологія партнерської взаємодії в освіті: Навчально-методичний посібник. – К.: Вид-во ПП Щербатих О.В. – 2011 – 104 с.
3. Новоженіна Е.В. Диалогическая активность субъектов образования на этапе оценки / Е.В. Новоженіна // Известия ВолгГТУ. – 2008. – Т. 5. – С. 153 – 155.
4. Рогов Е.И. Психология общения / Е.И. Рогов. – М.: Изд. Центр ВЛАДОС, 2007. – 335 с.
5. Снягин Ю. Признавая значимость собеседника / Ю. Снягин // Воспитание школьников. – 1997. – №2. – С. 15–17.
6. Столярчук О.А. Професійна самооцінка майбутнього фахівця: теорія і практика: навч.-метод. Посіб. / О.А. Столярчук. – К.: Наук. світ, 2010. – 103 с.
7. Шигонська Н.В. Філософський, психологічний, соціологічний та педагогічний аспекти сутності категорії “професійна взаємодія” / Н.В. Шигонська // Вісник Житомирського державного університету. – 2008. – Вип. 42. – С. 160–164.

Стаття надійшла до редакції 05.04.2013

УДК 78.01 – 057.874

Євген Марченко, кандидат педагогічних наук, доцент
кафедри народних музичних інструментів та вокалу
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

ДО ПИТАННЯ РОЗВИТКУ МУЗИЧНОГО СМАКУ ШКІЛЬНОЇ МОЛОДІ

У статті розкривається низка питань пов'язаних з процесом розвитку музичного смаку школярів в контексті системи музично-естетичного виховання, яка відповідала б вимогам сьогодення. Розглядаються ряд теоретичних положень авторів наукових досліджень і праць щодо формування музичного сприйняття як базової основи становлення та розвитку музичного смаку учнів.

Ключові слова: музичний смак, перцепція, реципієнт, тезаурус.

Літ. 8.

Евгений Марченко, кандидат педагогических наук, доцент
кафедры народных музыкальных инструментов и вокала
Дрогобычского государственного педагогического университета имени Ивана Франко

К ВОПРОСУ РАЗВИТИЯ МУЗЫКАЛЬНОГО ВКУСА ШКОЛЬНОЙ МОЛОДЕЖИ

В статье раскрывается ряд вопросов связанных с процессом развития музыкального вкуса школьников в контексте системы музыкально-эстетического воспитания, которая отвечала бы требованиям современности. Рассматриваются ряд теоретических положений авторов научных исследований и работ по формированию музыкального восприятия как базовой основы становления и развития музыкального вкуса учащихся.

Ключевые слова: музыкальный вкус, перцепция, реципиент, тезаурус.

Eugene Marchenko, Ph.D. (Pedagogic)
Docent of Folk Musical Instruments and Vocals Department
Drohobych State Pedagogical University by I. Franko

THE ISSUE OF THE DEVELOPMENT OF SCHOOL YOUTH' MUSICAL TASTE

The article reveals a number of issues related to the process of musical taste pupils in the context of a system of musical and aesthetic education that would meet the requirements of today. We consider a number of theoretical propositions sponsors research and publications on the formation of musical perception as the basic foundations of the formation and development of musical tastes of students.

Keywords: musical taste, perception, recipient, Thesaurus.

Постановка проблеми. Періоди оновлення суспільства завжди глибоко впливають на перебудову світогляду і психології людей, духовне життя у цілому. Тому не дивно, що докорінні зміни, які відбуваються у нашій країні, висунули комплекс нових вимог до результатів педагогічної діяльності. Ці зміни торкнулися також музично-естетичного виховання шкільної молоді. Від завдання навчити дітей розуміти твори мистецтва, вони перетворились на більш складні і пов'язані з перцепційністю музичних образів молоддю,

визначенні прекрасного в оточуючому середовищі, праці, у повсякденному житті. Ця здатність є важливою ознакою нашого часу і забезпечує гуманізацію самої школи. Головною сутністю повинна стати реалізація положень системи музично-естетичного виховання, яка спрямована на формування музичного смаку молоді. Потреба їх вирішення зумовлена ствердженням ідей самоцінності людської особистості, гуманістичної сутності загальнолюдських цінностей та морального ідеалу, національно зорієнтованого світогляду молоді.

Аналіз останніх наукових досліджень переконує, що питання вивчення формування та розвитку музичного смаку особистості привертає пильну увагу українських дослідників. Це, зокрема, підкреслюється у наукових дослідженнях і працях С. Горбенка, Л. Коваль, Л. Масол, В. Остроменського, О. Рудницької, Г. Падалки, Г. Тарасова та ін. Однак, подальша актуальність наукового пошуку в цьому напрямі у сфері музичного виховання чітко виявляється і зумовлена необхідністю реальної оцінки музично-ціннісних орієнтацій сучасної молоді.

Виклад основного матеріалу. Виникнення у свідомості школярів та молоді природних, закономірних асоціацій, пов'язаних з музикою, переконує у величезних можливостях музичного виховання. Воно дає людині ключі до сприйняття, розуміння образного світу прекрасного. Володіння таким ключем – це важлива передумова формування музичного смаку особистості. Музичний смак є продуктом системи естетичного виховання, яка сприймається нами живим, цілеспрямованим, організованим і контрольованим процесом художньо-естетичної освіти, розвитку та виховання молоді, побудованому на основі сукупності методологічних принципів, психолого-педагогічного обґрунтування методичних досліджень та розробок, які у нерозривному зв'язку з естетичним вихованням особистості забезпечують її моральний та духовний розвиток [4].

Під художньо-естетичним смаком, як підкреслює проф. Г. Падалка, слід розуміти систему почуттєво-раціональних схильностей особистості, що виростають на ґрунті соціально-детермінованих уявлень кожного індивіда про прекрасне і спонукають його до активної, відповідної ідеалу мистецької діяльності. Незавжди помітити, що у визначенні художньо-естетичного смаку виявляється його зв'язок з ідеалом [6, 104].

Відносини між реципієнтом і музикою складні та різноманітні. Це обумовлюється багатством людської особистості, змістовною і стильовою

різноманітністю музичного мистецтва. Потреба – один з основних аспектів вказаних відносин... Смак – інший аспект відносин між особистістю і музикою. Ним характеризуються оцінювальні тенденції, які лежать у самій природі пізнавального процесу. Виростаючи на базі потреби, смак формує її саму, регулює дію музичного мистецтва на людську психіку [2, 108].

Отже, смак, як суспільна норма прекрасного та відображення системи естетичних цінностей виступає як засіб творчого самовираження і художнього пізнання світу.

Складний і суперечливий процес формування музичного смаку включає в себе розвиток здібностей художнього сприйняття явищ мистецтв і дійсності, навиків естетичної оцінки і суджень, формування естетичних потреб та інтересів. У процесі розвитку смаків створюється система особистісних критеріїв молоді не тільки у сфері художньо-естетичного сприйняття, але і в структурі ціннісних переваг. Саме такі ціннісні переваги характеризують світосприйняття особистості, закладають у реципієнта підвалини його власного естетичного тезаурусу.

Основним структурним елементом системи естетичного виховання є особистість, оскільки мета, завдання, специфічні методи формування музичного смаку орієнтовані на естетичний і загальний розвиток особистості.

Серед основних напрямків роботи по формуванню музичного смаку школярів та молоді слід визначити наступні етапи:

- навчально-виховний процес в навчальному закладі, де керівну роль у забезпеченні педагогічної цілеспрямованості відіграє вчитель;

- позакласна та позашкільна діяльність учнівської молоді в якій особливу роль належить творчим гурткам, колективам художньої самодіяльності робота яких здійснюється під педагогічним контролем за їх соціально-ціннісною орієнтацією та результативністю;

- важливою складовою є також художньо-естетичні впливи засобів масової комунікації (радіо, телебачення, відео, преса), сім'ї, мікросередовища, яке очолює молодь.

Таким чином, формування музичного смаку ефективно здійснюється тоді, коли воно не ізольоване, а включається у комплекс усієї навчально-виховної роботи школи і здійснюється з допомогою цілеспрямованого педагогічного колективу.

На сприйняття і оцінку того чи іншого музичного твору впливають наступні фактори: вік, настрої дитини, стан здоров'я, оточуюче середовище, місце перебування. Оскільки

кращим засобом виховання емоцій та почуттів є залучення до активної діяльності, то й кращим засобом виховання смаку також слід визнати безпосередню участь-залучення підлітків в процес художньої творчості. Активне сприйняття художнього об'єкта покладено в основу формування музичного смаку. Аналіз смакових переваг в галузі мистецтва показує, що смакова оцінка має художню специфіку, характеризується художнім ставленням до творів мистецтва. Оцінюючи цілісний характер музичного смаку молоді слід підкреслити, що рівень смаків учнів залежить від запасу художньо-естетичних знань, рівня розвитку естетичної оцінки, естетичних потреб, поваги до смаків, потреб, поглядів і симпатій своїх товаришів. Великого значення набуває створення художньо-виразного середовища, естетизація предметного світу, що оточує молоду людину [3].

Аналіз визначень і підходів до вивчення музичного смаку, його сутності, дозволяють виділити наступний перелік компонентів: адекватне повноцінне сприйняття художніх творів; уміння оцінювати музичний твір; знання (естетичне, художнє); художнє чуття; інтелектуальний розвиток; почуття міри (художньої, естетичної); інтерес до творів мистецтва; естетична насолода; асоціативність; погляди і уявлення (естетичні, художні); музично-естетична готовність; музично-естетична потреба. Даний перелік демонструє досить широкий діапазон компонентів, їх різноманітність і самоцінність.

Безпосереднє сприйняття художнього об'єкта покладено в основу формування музичного смаку. Цілісність перцепційності дозволяє оцінити зміст предмета (явища) через форму, відчутти його досконалість чи недосконалість. Повноцінним сприйняттям можна вважати здатність побороти, з одного боку, наївно-реалістичне сприйняття, а з другого – уміння піднятися на синтетичний творчий рівень осмислення твору.

До важливих компонентів музичного смаку можна віднести якість і змістову узгодженість естетичних і художніх оцінок. Естетична оцінка має такі ознаки: вона може бути мотивованою, реально-емоційною, асоціативно образною, цілісною. У реципієнта можна визначити три типи художніх оцінок: оцінка-сприйняття, оцінка-смак, оцінка-ідеал. Всі типи оцінок тісно взаємопов'язані і виявляються умовно.

Вивчення смакових переваг в галузі мистецтва показує, що смакова оцінка має художню специфіку, характеризується художнім ставленням до творів мистецтва. Таким чином, оцінюючи цілісний характер музичного смаку молоді, ми

підкреслюємо, що рівень смаків залежить від запасу художньо-естетичних знань, рівня розвитку естетичної оцінки, естетичних потреб, поваги до смаків, поглядів і симпатій інших людей.

Теорія формування музичного смаку та її практичне втілення не можуть стояти осторонь того нового, що вносять у спілкування з музикою соціально-культурні чинники розвитку суспільства.

Як зазначають науковці, джерела масової інформації більше за батьків і систематичну освіту позначаються на життєвій позиції молоді. Засоби масової інформації сприяють поширенню контактів аудиторії з музикою. Завдяки їм незліченні стилі і жанри музичного мистецтва знаходять різноманітне втілення у сучасному світі, тобто музичний смак молоді тісно пов'язаний зі станом розвитку суспільства.

Так, психологи Лестерівського університету (Англія) після проведення опитування двох тисяч п'ятсот чоловік виявили безпосередній зв'язок між музичним смаком реципієнтів та оточуючим середовищем. Значна частина шанувальників електронної музики, сучасних музичних напрямків (24%) вели згідно з цим дослідження асоціальний спосіб життя: зловживали алкоголем, вживали наркотики. Серед любителів класичної та народної музики таких виявилось 1,6%. Ці данні підтверджують важливість впливу різних видів музичного мистецтва на формування смаку та розвиток особистості. Цим ще раз доведено, що музика здатна нести в собі й виховувати у молоді не тільки радість, любов, співчуття, доброту, а й агресію, злість, ненависть, інші негативні людські якості [8].

Функціонування сучасних інформаційних каналів зумовлює певні зміни музичного сприйняття, що зачіпають усі шаблони – від перцептивного розрізнення звукового матеріалу до особистісної інтерпретації творів. Ситуації, в яких молоді люди стають фактичними слухачами музики, вельми різноманітні й мають не однакове виховне значення.

Широка сфера музичного життя, з якою постійно зустрічається молодь, як зазначає О. Рудницька, вивчено ще недостатньо. І тому, спілкування з музикою, яке рішуче впливає на духовну культуру особистості, нерідко залишається стихійним.

Втім, стихійне сприйняття музичних звучань, за умови необмеженого виробу різносоротної масової "продукції", є найнижчим рівнем взаємодії особистості з мистецтвом. Випадкові музичні враження можуть виявитися складними для молоді, викликати певну невідповідність між загальною установкою на "спілкування" з

музикою і в такий спосіб мати негативні наслідки на розвиток особистості [7, 103].

Потрібно врахувати й те, що для сучасної української молоді характерне стихійне, самостійне спілкування з мистецтвом та його низькосортними проявами, а також супутні форми його сприйняття. Саме цим частково пояснюються зміни в ціннісних музичних орієнтаціях молоді, падіння в її свідомості статусу серйозної музики як духовної зрілості. Щодо культурного статусу популяризації мистецтва, то він зумовлений не стільки мотивами естетичного характеру, скільки загальною соціально-економічною і культурною ситуацією, а також суспільною думкою. Соціологічні дослідження показують, що на фоні “катастрофічного” стану науки, культури, які все менше приваблюють молодь, існує реальна можливість виникнення ілюзорної форми молодіжної субкультури, яка не буде ґрунтуватися ні на загальнолюдських цінностях, ні на духовних багатствах власного народу.

Сучасний стан музично-естетичного виховання в загальноосвітніх навчальних закладах свідчить, що ці проблеми не розв’язані жоден “інноваційний процес”, а тільки розвиток духовних цінностей у шкільної молоді, її музично-естетичний смак, виховання на основі зразка-ідеалу можуть оздоровити сучасне суспільство. Соціальний фактор є одним із визначальних чинників впливу на свідомість молоді. Неприятливе для розвитку духовності близьке та далеке середовище знищує паростки духовних прагнень у дітей та молоді. Соціальне середовище сьогодення не стало місцем прилучення молоді до духовних цінностей, розвитку музичного смаку. Така ситуація виливається у катастрофічні наслідки: зростання злочинності школярів та молоді, поширення алкоголізму та наркоманії, виникнення нових форм узалежнення: від комп’ютера, від телевізора, Інтернету, гральних автоматів тощо.

Вище наведенні приклади свідчать про

несформованість морально-естетичних якостей серед значної кількості молоді, відсутність художніх смаків, духовних ціннісних орієнтирів та духовну порожнечу.

Таким чином, на сучасному етапі розбудови в Україні громадянського суспільства, вагомим значення набуває збереження менталітету народу, кращих духовних надбань. Виникає потреба повернення до істинної духовності, формування та розвитку моральних цінностей, ідеалів та високохудожніх орієнтирів молоді. Отже, соціально-культурні та освітні проблеми, які виникають у суспільстві ставлять нові завдання перед багаторівневою системою навчання та виховання підростаючого покоління. З погляду на це розширення можливостей застосування музичного мистецтва у системі педагогічної освіти є вельми своєчасним і перспективним.

1. Горбенко С.С. *Історія гуманізації музичної освіти дітей шкільного віку* / С. Горбенко. – Житомир, 2008. – 415 с.

2. Костюк О.Г. *Сприймання музики і художня культура слухача* / О. Костюк. – К.: Наукова думка, 1965. – 121 с.

3. Ляшенко І.Ф. *Музика в системі музичного виховання* / І. Ляшенко. – К.: Знання, 1975. – 48 с.

4. Масол Л.М. *Концепція загальної мистецької освіти* / Л. Масол // *Мистецтва та освіта*. – 2004. – №1 (31).

5. Остроменский В.Д. *Восприятие музыки как педагогическая проблема* / В. Остроменский. – К.: Музична Україна, 1975. – 286 с.

6. Падалка Г.М. *Педагогіка мистецтва. Теорія і методика викладання мистецьких дисциплін* / Г. Падалка. – К.: Освіта України, 2008. – 272 с.

7. Рудницька О.П. *Музика і культура особистості: проблеми сучасної педагогічної освіти* / О. Рудницька. – К.: 1998. – 347 с.

8. <http://ostriv.in.ua>

Стаття надійшла до редакції 14.03.2013

“Мова – це не просто спосіб спілкування, а щось більш значуще. Мова – це всі глибинні пласти духовного життя народу, його історична пам’ять, найцінніше надбання віків, мова – це ще й музика, мелодика, барви буття, сучасна художня, інтелектуальна і мислительська діяльність народу.

Олександр Олесь
український письменник, поет, драматург

**ВНЕСОК ДЕНИСА СІЧИНСЬКОГО У РОЗВИТОК МУЗИЧНОЇ ОСВІТИ І ВИХОВАННЯ
ЗАХІДНОЇ УКРАЇНИ (КІНЕЦЬ ХІХ – ПОЧАТОК ХХ СТОЛІТТЯ)**

УДК 7.071.1(092)(477.8)“18/19”

Іван Фрайт, кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри народних музичних інструментів та вокалу
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

**ВНЕСОК ДЕНИСА СІЧИНСЬКОГО У РОЗВИТОК МУЗИЧНОЇ ОСВІТИ І
ВИХОВАННЯ ЗАХІДНОЇ УКРАЇНИ (КІНЕЦЬ ХІХ – ПОЧАТОК ХХ СТОЛІТТЯ)**

У статті висвітлено внесок Дениса Січинського у розвиток музичної освіти і виховання Західної України. Встановлено, що підручники і збірники композитора з музично-естетичного виховання стали вагомим внеском у музично-педагогічну науку і, зокрема, в теорію і практику розбудови української національної школи.

Ключові слова: національне музичне виховання школярів, національна свідомість, навчання, педагогічна діяльність, спадщина, ідеї композитора.

Лит. 19.

Іван Фрайт, кандидат педагогических наук, доцент
кафедры народных музыкальных инструментов и вокала
Дрогобычского государственного педагогического университета имени Ивана Франко

**ВКЛАД ДЕНИСА СІЧИНСЬКОГО В РОЗВИТОК МУЗИКАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ
І ВОСПИТАННЯ ЗАПАДНОЇ УКРАЇНИ (КІНЕЦЬ ХІХ – НАЧАЛО ХХ ВЕКА)**

В статті освітлено вклад Дениса Січинського в розвиток музикального образования і виховання Західної України. Встановлено, що учебники і збірники композитора з музикально-естетичного виховання стали вагомим вкладом в музикально-педагогічну науку і, в частности, в теорію і практику розвитку української національної школи.

Ключевые слова: национальное музыкальное воспитание школьников, национальное сознание, обучение, педагогическая деятельность, наследие, идеи композитора.

Ivan Frait, Ph.D. (Pedagogic)
Docent of Folk Musical Instruments and Vocals Department
Drohobych State Pedagogical University by I. Franko

**DENIS SICHYNSKYI CONTRIBUTION TO THE DEVELOPMENT OF MUSIC
EDUCATION AND TRAINING IN WESTERN UKRAINE
(LATE XIX – EARLY XX CENTURY)**

The article highlights the contribution of Denis Sichyns'koho the development of music education and training in Western Ukraine. Found that textbooks and collections composer of musical and aesthetic education have a significant contribution to music and teaching science, particularly the theory and practice of development of the Ukrainian national school.

Keywords: national music education in schools, national consciousness, learning, teaching activities, heritage, the idea of the composer.

Постановка проблеми та аналіз останніх досліджень та публікацій. Розбудова української школи, виховання національно свідомого і духовно багатого підростаючого покоління неможливе без опрацювання теоретико-методологічних аспектів національної системи виховання і навчання з урахуванням педагогічного досвіду минулого, його ґрунтового і об'єктивного вивчення. Без знання того, як розвивалась теорія і практика виховання та навчання в минулому, неможливо збагнути сучасне й передбачити майбутнє, а також забезпечити єдність, наступність і спадкоємність поколінь.

Серед визначних діячів минулого були й

композитори, які, поєднуючи композиторський талант з педагогічною майстерністю, заклали підвалини професійної української музики, а також внесли частку в теорію і практику музично-естетичного виховання. Особливий інтерес у цьому плані викликає музично-педагогічна діяльність композиторів другої половини ХІХ – початку ХХ століття. Саме в цей історичний період, у складних умовах чужоземного панування, ними досягнуті помітні успіхи в організації музичного навчання й виховання, що в кінцевому результаті призвело до заснування в 1903 році Вищого музичного інституту ім. М. Лисенка у Львові.

Постать Д. Січинського займає одне з почесних місць серед композиторів цього періоду, викликає почуття глибокої пошани до особистості митця. Це, передусім, композитор-професіонал, який пройшов нелегкий, а часом і трагічний особистий шлях. Проте, за найскладніших обставин життя, він зберігав свободу думки, духу, волі, ніколи не спрямовував свої помисли й цілі у вигідне для себе русло, а дбав про розвиток національної музики. Усе життя Д. Січинського – це подвиг трудівника, який в ідеї служіння українському народові вбачав своє покликання, а свою натхнену працю вважав скромним дарунком йому.

Діяльність Д. Січинського привертає увагу багатьох дослідників, які акцентують увагу на великому значенні його композиторської та педагогічної праці в контексті українського національного відродження, духовного розвитку та соціально-культурного прогресу.

Питання, пов'язані з життям та діяльністю композитора знайшли помітне місце у періодичних виданнях ще за життя композитора. Заслужують публікації, опубліковані в часописах “Діло”, “Галицька Русь”, “Зоря”, “Буковина”, “Літературно-науковий вісник”, “Ілюстрований музичний календар”, “Нова Січ”, “Артистичний вісник”, “Подільський голос”, “Руслан” та ін.

Значна кількість публікацій про композитора вийшла і після його смерті. У першій половині ХХ століття (до 1939 року) оцінку діяльності Д. Січинського дають такі автори: В. Барвінський, М. Волошин, Я. Вінцковський, В. Гадзінський, М. Гайворонський, М. Грінченко, О. Залеський, С. Людкевич, В. Садовський, С. Чарнецький та ін.

Питання, пов'язані з життям та творчістю Д. Січинського, знайшли висвітлення і в музикознавчій науці радянського періоду, серед яких найвагомими є публікації С. Павлишин, яка в 1955 році успішно захистила кандидатську дисертацію “Творчество композитора Д.В. Сичинского” [9], а також присвятила велику кількість публікацій цьому визначному композиторові і педагогу.

Об'єктивні зміни в політичній, соціально-економічній, духовній сферах сучасного українського суспільства відкрили нові можливості для вивчення діяльності та творчої спадщини композитора. Творча активність науковців дала сучасній українській музикознавчій і педагогічній науці ряд публікацій, що стосуються постаті Д. Січинського. Заслужують уваги наукові розвідки Т. Гнатів, І. Єгорової, Г. Карась, Л. Кияновської, В. Маланюк, Г. Молчанової, О. Михайличенка, О. Німилович, Л. Проців, І. Зеленецької, Л. Філоненко, М. Черепанина та ін.

Однак, незважаючи на наявні дослідження, деякі аспекти діяльності композитора залишаються до кінця ще не вивчені: відсутній аналіз його педагогічної праці, створених ним збірників з музично-естетичного виховання, не з'ясовано його місце в становленні й розвитку музичної освіти і виховання в Західній Україні. Саме тому, усвідомлюючи потребу та реальні можливості вивчення музично-педагогічної діяльності Д. Січинського, а також прагнучи внести посильний вклад у розвиток національної історико-педагогічної науки та вдосконалення навчально-виховного процесу, вважаю за необхідне висвітлити його працю як просвітителя й педагога.

Мета статті у виявленні і оцінці з сучасних позицій внеску композитора Дениса Січинського у розвиток музичної освіти і виховання Західної України.

Виклад основного матеріалу. Денис Володимирович Січинський, творчість якого припала на кінець ХІХ – початок ХХ століть, вважається першим професійним композитором Галичини. Аналіз педагогічно-просвітницької діяльності дає можливість стверджувати, що йому, як нікому з композиторів, найважче було працювати митцем-професіоналом. Адже український композитор у Галичині, як справедливо відзначав С. Людкевич, – це “був якийсь апокаліпсис сонної уяви, який і за допомогою найсміливішої фантазії годі собі добре уявити. Це була і найтяжча жертва, на яку міг згагалі Січинський чи який-небудь композитор здобується” [6, 235].

Педагогічно-просвітницьку діяльність композитор розпочав ще під час навчання в Тернопільській гімназії, продовжив у Львівській (польській) консерваторії, товариствах “Боян”, а також різних навчальних закладах краю. Так, працюючи в школі-інтернаті, що в Дроговижу біля Стрия, протягом двох років (1896 – 1898) навчає вихованців співу, гри на музичних інструментах, керує духовим оркестром і створює репертуар для нього. Педагогічна праця стає стимулом до творчості, спонукає писати твори для дітей. “І так в Дроговижськім закладі мусів я перший раз в життю писати для оркестру...” [14, 3] – зазначає у своїй автобіографії.

Якісно новим етапом у житті Д. Січинського став приїзд 1899 року до Станиславова (сьогодні м. Івано-Франківськ), де з невеликими перервами пропрацював до останніх своїх днів. Композитор бере активну участь у роботі “Станиславівського Бояна”. Саме завдяки йому “Боян” стає одним із кращих колективів краю, який популяризував твори українських композиторів. Крім цього,

працює викладачем теорії музики і фортепіано в новоутвореній музичній школі, яку засновує у вересні 1902 року при товаристві “Станиславівський Боян”. Як засвідчують архівні матеріали, це був перший український навчально-музичний заклад у Галичині. Думка про його заснування виникла ще в 1900 році. Газета “Діло” писала: “...школа музична відкривається з початком грудня (1900 р. – І. Ф.) при “Станиславівському Бояні”. Загальної теорії співу і музики, а також гармонії і контрапункту буде навчати п. Денис Січинський щопонеділка від 7 1/2 години вечером” [3]. Однак відкрита вона була тільки у вересні 1902 року.

Про високий професійний рівень школи засвідчує перший концерт учнів й учениць, який відбувся 11 липня 1903 року. На цей виступ, як писала газета “Діло”, “прибуло понад 100 осіб, із яких яких можна було прочитати задоволення з продукції цієї одинокої доси у нас заснованої школи музичної” [5].

Важливо відзначити, що на першому році існування навчалось 36 учнів: теорії музики – 11; гри на фортепіано – 14; скрипки – 9; віолончелі – 1; цитри – 1 [5]. “Ця школа, – як відзначає П. Медведик, – випустила чимало обдарованих музикантів і згодом стала основою для відкриття Івано-Франківського музичного училища в 1939 році” [7].

Таким чином, внесок Д. Січинського в розвиток музичної освіти є справді вагомим. Він, як і багато інших галицьких композиторів, уважав, що музична школа має бути побудована на національних засадах. Саме тому його педагогічна спадщина є глибоко народною, підпорядкована вихованню молоді в дусі християнської моралі та історичного досвіду українського народу.

Називаючи композитора “Бодлером української музики”, С. Людкевич відзначає, що “немає у всій творчості Січинського жодного жанру, жодної нотки, яка не вийшла би з сердечного почування, і щирого, душевного настрою” [6, 236].

Д. Січинський завжди розглядав музику і спів як важливий засіб пробудження національної свідомості та виховання підростаючого покоління. Аналізуючи рівень музичного навчання в народних школах, зазначав, що головними причинами занепаду є те, що в “наших школах попросту карикатуровано доси науку співу, бо від першого до послідного року науки по найбільшій частині не співано інакших пісень, лише одноголосові, а і в тих не було великого вибору...” [15]. Саме ця обставина й поставила перед ним завдання створити доступний сприйманню та виконанню дитячий репертуар. Про це, зокрема,

відзначав галицький композитор Я. Ярославенко, стверджуючи, що Д. Січинський, “будучи учителем музики і співу..., гармонізував народні пісні..., придатні тільки для початкового навчання хорового співу” [1]. Це підтверджує й С. Павлишин, яка відзначає, що для “уроків хорового співу композитор гармонізував велику кількість народних пісень...” [8, 10].

Як бачимо, праця педагога для Д. Січинського була стимулом творчості, висувала перед ним практичні завдання щодо поповнення репертуару.

Великою заслугою композитора є заснування в червні 1902 року при товаристві “Станиславівський Боян” музичного видавництва “Бібліотека музикальна”, яке видавало окремими випусками твори українських композиторів, а також його власні. Завдяки активній участі Д. Січинського побачило світ 22 випуски.

Важливо відзначити, що видавництво сприяло не тільки популяризації творів українських композиторів, а й давало багатий дидактичний матеріал для міських і сільських хорів, а також навчальних закладів краю.

На особливу увагу заслуговує 20-й випуск “Збірник народних і патріотичних пісень на голоси дитячі в супроводі фортепіано”, який, як відзначив С. Людкевич, був “чи не першим популярним співаником, призначеним для шкільної дитвори” [10].

Видавши його, Д. Січинський висловлює впевненість, що “вчительство використає цей збірник як підручник для шкіл, а наші діти будуть мати із чого співати. Цим способом, – продовжує автор, – гадаємо, що музичне видавництво причинилося до збільшення репертуару (у нас, на жаль, ще дуже маленького) дитячих пісень і взагалі причинилося до поступу на музичнім полі на один крок вперед” [16].

Усі 17 пісень збірника засновані на народних мелодіях. Це прості обробки, в основному 8, 10, 12 і 16-тактовні, зручні для вивчення й виконання на уроках музики. Фортепіанний супровід вдало доповнює й виражає характер пісень, а також допомагає розкрити їх зміст.

У передмові до співаника Д. Січинський відзначає, що основною метою при складанні збірника “було зібрати і опублікувати кільканадцять популярних пісень в той спосіб, щоб вони служили могли до ужитку для дітей, та щоб збірка ця, в якій використані тексти, поміщені в апробованих владою шкільних підручниках, могли стати підручником для домашнього і для шкільного користування” [11].

Пісні, написані на 2 і 3 голоси, відповідають і репертуарним інтересам учнів, а деякі з них,

зокрема “Рева та стогне Дніпр широкий”, “Чом, чом”, “Рідна мова”, “Нова радість”, “Повставали козаченьки”, “Боже, великий, єдиний”, “Ще не вмерла Україна” та ін., становлять сучасний навчальний і концертний репертуар. Саме тому С. Людкевич у 1905 р. писав, що “потреба і вага таких співаників у нас велика...” [10].

Аналіз “Збірника народних і патріотичних пісень на голоси дитячі в супроводі фортепіано” дає можливість стверджувати, що тільки великий педагогічний досвід допоміг Д. Січинському відібрати для нього кращі зразки народної творчості, які композитор черпав із шкільних посібників і збірників, призначених для музичного навчання й виховання молоді. Написані М. Лисенком, І. Воробкевичем, І. Біликовським, В. Матюком, М. Вербицьким, ці пісні на сьогоднішній день не втратили ні актуальності, ні педагогічної цінності, тому й повинні активно використовуватися в практичній діяльності сучасної загальноосвітньої школи.

Другим важливим виданням композитора є збірник пісень під назвою “Ще не вмерла Україна”, який вийшов друком 1904 року в Перемишлі. До нього ввійшли 152 українські народні й патріотичні пісні для фортепіано зі словами. Ця перша спроба створення доступного для виконання педагогічного репертуару є вагомим внеском у фортепіанну педагогіку, яка знайшла розвиток і продовження в творчості С. Людкевича, Я. Лопатинського, В. Барвінського, Б. Вахнянина, Н. Нижанківського та інших галицьких композиторів першої половини ХХ століття.

Розділивши збірник на дві частини – нотну і текстову, Д. Січинський тим самим продовжив лінію створення вокального репертуару, доступно викладеного в нескладних аранжуваннях для фортепіано.

Джерелом стали збірники відомих фольклористів і композиторів А. Едлічки, А. Коцілінського, М. Лисенка, В. Матюка, Ф. Колесси, а також, як відзначає сам Д. Січинський у вступі: “Багато мелодій – особливо галицьких... – написав я вірно, як вони звичайно співаються...” [13].

Важко переоцінити його виховне значення збірки. Поетичний текст дає можливість значно глибше зрозуміти образ високо-художніх фортепіанних творів, які розкривають перед учнями життя й побут народу, його історичне минуле, сприяють вихованню естетичного почуття.

Тут представлені в основному кращі зразки народної творчості. Крім цього, фортепіанний виклад може бути з успіхом використаний як музично-педагогічний репертуар для підготовки майбутніх піаністів.

Про велику популярність і педагогічну цінність збірника засвідчує перевидання, яке здійснив у 1912 році С. Людкевич. Доповнений його творами, обробками М. Лисенка, збірник виходить під тією ж самою назвою і містить 200 патріотичних і народних пісень.

У передмові видавця відзначено: “Збірник народних і популярних пісень Д. Січинського “Ще не вмерла Україна” займає між музичною спадщиною покійника важливе місце не так може із музично-артистичного боку, як в тому, що послужив знаменито для популяризування пісень у нас і чужинців. Найкращим доказом цього був відзив про нього і в німецькій “Musik” як і факт, що великий наклад збірника протягом кількох літ цілковито розійшовся” [12].

Як показав аналіз збірника, Д. Січинський під час його написання дотримувався таких педагогічних принципів: доступності пісень, відповідності віковим особливостям, специфіки дитячої психології, а також своєрідності дитячого сприймання й превалювання практичного досвіду над теоретичним. Вони дали можливість створити високохудожні твори з чіткою формою, яскраво вираженою мелодією, заснованою на народнопісенних інтонаціях. Його найбільш розумна педагогічна спрямованість – залучення дітей до музики засобами народних мелодій засвідчує, що він допомагав вирішувати важливі завдання в справі музично-естетичного виховання підростаючого покоління.

Збірник користувався великою популярністю і в українській діаспорі, зокрема Америці. Підтвердженням є його перевидання, яке здійснило в 1971 році видавництво “Сурма”. Доповнений гімном американських українців “За тебе Україно” з музикою С. Людкевича на слова В. Щурата, він вийшов під назвою “201 українських народних пісень”. Маючи яскраво виражений виховний характер, збірник нагадував українцям Америки про славні національні традиції, навчав любові та пошани до рідної землі. Основна мета, як зазначають видавці, “поширити між американцями інтерес до української пісні, а через це і до українського народу” [2].

Отже, збірник “Ще не вмерла Україна” Д. Січинського є вагомим внеском композитора-педагога в музичне виховання учнів. Будучи важливим джерелом навчання молоді не тільки в нас, а й за кордоном, він і нині дає багатий матеріал для загальноосвітньої й музичної шкіл, сприяє розвитку національної ідеї, формуванню національної свідомості підростаючих поколінь, а відтак і справі зміцнення незалежної Української держави.

Сучасністю й доступністю відзначається також збірник коляд на Різдво Христове під назвою “Христос Родився”, який, як і попереднє видання композитора, істотно збагачує музично-педагогічний фортепіанний і вокальний репертуари.

Необхідно відзначити, що Д. Січинський з глибоким почуттям обов’язку ставився до педагогічної праці. Як справедливо зазначає С. Павлишин, праця викладача фортепіано в новоутвореній музичній школі для композитора скоріше була “виконанням почесного громадського обов’язку, ніж працею для заробітку” [8, 10]. Саме через відсутність у шкільній фортепіанній літературі високо-художніх зразків національної музики Д. Січинський, продовжуючи традиції М. Лисенка та інших українських композиторів, створює повноцінний репертуар для дітей, педагогічна цінність якого не знижується й сьогодні.

Композитор щиро радів, коли писали для фортепіано подібні твори інші автори. Так, з появою “Трьох коломийок” для фортепіано А. Кужеля він відзначав, що це видання є вчасним, тому що мало хто з наших композиторів займається цього роду музикою [4].

Його збірник “Христос Родився”, до якого ввійшло 24 колядки, відзначається простотою викладу, чіткою формою, різноманітністю гармонічних засобів і фактурних прийомів. Його аналіз свідчить про те, що велика кількість коляд, а саме: “Бог ся рождає”, “Нова радість стала”, “Небо і земля”, “Христос родився”, “Дар нині пребагатий”, “Дивна новина” та ін. – є близькими й зрозумілими учням. Безумовно, що вплив їх з огляду на релігійно-моральне виховання є неабияким. Як відзначає Л. Філоненко, цикл коляд “Христос Родився” Д. Січинського становить “значну цінність як з педагогічного, так і з піаністичного огляду...” [19].

Отже, збірник коляд “Христос Родився” становить цінний дидактичний матеріал, який можна використовувати як у загальноосвітній, так і музичній школах. Перевиданий у Канаді, Нью-Йорку, він і нині не втрачає актуальності, цінності, а тому й заслуговує на перевидання й найширше впровадження в навчальні заклади України.

Необхідно відзначити, що Д. Січинський один з перших серед галицьких композиторів здійснив переклад для фортепіано і двох симфоній М. Вербицького (VI-ї і III-ї), а також багато інших творів українських композиторів, історична цінність яких очевидна.

Великий внесок у збереження фортепіанної музично-педагогічної спадщини композитора здійснила О. Німилович, яка у 2007 році видала

навчальний посібник “Денис Січинський. Фортепіанні твори”, куди увійшли неопубліковані фортепіанні твори композитора. О. Німилович справедливо відзначає, що “яскрава, емоційна, виразна мелодика є найцінішою рисою фортепіанної творчості Д. Січинського” [17, 11].

Аналіз музичних творів навчального посібника “Денис Січинський. Фортепіанні твори” дає можливість стверджувати, що це високохудожні музичні композиції спрямовані на те, щоб прищепити молодому поколінню любов до свого народу, історії, мови та залучити їх до національної музичної культури. Його найбільш розумна педагогічна спрямованість – залучення молоді до музики засобами народних мелодій спонукало зробити переклад цих творів і для баяна (акордеона). Саме ці композиції, як стверджують видавці, нададуть можливість наповнити навчально-виховний процес національним елементом, а також сприятимуть не лише художньому розвитку баяніста (акордеоніста), а й вдосконаленню його технічної майстерності [18].

Висновок. Отже, музично-педагогічна діяльність Д. Січинського справила помітний вплив на розвиток музичної освіти й виховання Західної України. Незважаючи на той факт, що значна частина музично-педагогічної спадщини композитора втрачена, бо, як відзначає сам Д. Січинський, його “малі твори хоральні, сольові та фортеп’янові, вони або загинули, або є десь між людьми...” [14, 72], віднайдений нами матеріал, його об’єктивний аналіз дає всі підстави стверджувати, що він спрямований на те, щоб прищепити учням любов до свого народу, історії, мови та залучити їх до національної музичної культури. Сама ж праця композитора, патріотизм і любов до рідної землі – добрий приклад у виховання підрастаючого покоління.

1. Вінцовський Я. Спадщина Д. Січинського / Я. Вінцовський // Діло. – 1910. – № 85.

2. 201 українських народних пісень. – Париж-Нью-Йорк, 1971. – С. 1.

3. Діло. – 1900. – № 261. – С. 3.

4. Діло. – 1902. – № 179. – С. 3.

5. Діло. – 1903. – № 147. – С. 3.

6. Людкевич С. Денис Січинський (До 20-річчя від дня смерті) / С. Людкевич // Дослідження, статті, рецензії. – К.: Музична Україна, 1973. – 520 с.

7. Медведик П. Сторінки дружби П. Медведик // Прикарпатська правда. – 1965. – 13 червня. – С. 4.

8. Павлишин С. Денис Січинський / С. Павлишин. – К.: Музична Україна, 1980. – 48 с.

9. Палишин С. Творчество композитора Д.В. Сичинского: автореферат дис... на соискание ученой степени канд. искусствоведения / С. Павлишин. – К., 1955. – 15 с.

РОЛЬ ІНФОРМАЦІЙНО-ПОЯСНОВАЛЬНОГО МЕТОДУ У ПІДСИЛЕННІ ТВОРЧОЇ СКЛАДОВОЇ ПОЧАТКОВОЇ МУЗИЧНОЇ ОСВІТИ

10. Садовський В., Людкевич С. *Наші видавництва і музикалії за останні літа (1900 – 1905)* / В. Садовський, С. Людкевич // *Артистичний вісник*. – 1905. – № 2 – 3. – С. 22.
11. Січинський Д. *Збірник народних і патріотичних пісень, на голоси дитячі в супроводі фортепіано* / Д. Січинський. – Перемишль, 1904.
12. Січинський Д., Людкевич С. *Ще не вмерла Україна: 200 патріотичних і народних українських пісень* / Д. Січинський, С. Людкевич. – Львів, 1912. – С. 2.
13. Січинський Д. *Ще не вмерла Україна* / Д. Січинський. – Перемишль, 1904.
14. Січинський Д. *Автобіографія* / Д. Січинський // *Ілюстрований музичний календар*. – Львів, 1905. – С. 72 – 73.
15. Січинський Д. *Співаник. Школа народна* / Д. Січинський // [Зібрали й уложили В. Навроцький і В. Сайко] // *Діло*. – 1907. – № 232. – Ч. 1, 2, 3, 4. – С. 3.
16. Січинський Д., Якубович Є. *Збірник пісень* / Д. Січинський, Є. Якубович // *Руслан*. – 1904. – № 283. – С. 4.
17. Січинський Д. *Фортепіанні твори* / Д. Січинський / [Ред.-упор., автор вступ. статті О. Німлович]. – Дрогобич: Посвіт, 2007. – 52 с.
18. *Твори Д. Січинського в перекладі для баяна* / [Ред.-упор Є. Марченко, І. Фрайт]. – Дрогобич: Посвіт, 2008. – 52 с.
19. Філоненко Л. *Збірка колядок “Христос Родився” Д. Січинського та її педагогічне значення* / Л. Філоненко // *Музика в системі художньо-естетичної освіти молоді: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції*. – Івано-Франківськ, 1995. – С. 84.

Стаття надійшла до редакції 28.02.2013

УДК 373.3.016:78

Тамара Турчин, кандидат педагогічних наук, доцент
Чернігівського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти імені К.Д. Ушинського

РОЛЬ ІНФОРМАЦІЙНО-ПОЯСНОВАЛЬНОГО МЕТОДУ У ПІДСИЛЕННІ ТВОРЧОЇ СКЛАДОВОЇ ПОЧАТКОВОЇ МУЗИЧНОЇ ОСВІТИ

У статті розглядається один із методів музичного навчання у початковій школі, який полягає у акцентуванні ролі творчого чинника, ступені творчого самовиявлення молодших школярів. Інформаційно-пояснювальний метод спрямований на формування основ мистецької ерудиції учнів.

Ключові слова: художній смак, слухання, емоційне забарвлення, словесна інтерпретація, музично-слуховий досвід.

Лит. 3.

Тамара Турчин, кандидат педагогических наук, доцент
Черниговского областного института последипломного педагогического образования
имени К.Д. Ушинского

РОЛЬ ІНФОРМАЦІЙНО-ПОЯСНОВАЛЬНОГО МЕТОДУ В УСИЛЕННІ ТВОРЧЕСКОЇ СКЛАДОВОЇ ПОЧАТКОВОЇ МУЗИЧНОЇ ОСВІТИ

В статті розглядається один із методів музичного навчання в початковій школі, який полягає у акцентуванні ролі творчого фактора, ступені творчого самовиявлення молодших школярів. Інформаційно-пояснювальний метод спрямований на формування основ мистецької ерудиції учнів.

Ключевые слова: художественный вкус, слушание, эмоциональная окраска, словесная интерпретация, музыкально-слуховой опыт.

Tamara Turchyn, Ph.D. (Pedagogic) Docent of
Chernihiv Regional Institute of Continuing Pedagogical Education by K. Ushynsky

THE ROLE OF THE INFORMATION AND EXPLANATION METHOD IN REINFORCING THE CREATIVE ELEMENT OF ELEMENTARY MUSIC EDUCATION

The article is discussing one of the methods of teaching music in elementary school, that has to do with promotion of the creativity factor, which is understood as a degree of the students creative self-expression. The information-and-explanation method is used to form the artistic erudition of the students.

Keywords: artistic taste, emotional tint, interpretation, musical experience.

Постановка проблеми, аналіз останніх досліджень та публікацій. Початок ХХІ століття увійшов у історію як період змін у соціально-політичному, економічному й культурному житті європейських країн постсоціалістичного простору. Процес

РОЛЬ ІНФОРМАЦІЙНО-ПОЯСНЮВАЛЬНОГО МЕТОДУ У ПІДСИЛЕННІ ТВОРЧОЇ СКЛАДОВОЇ ПОЧАТКОВОЇ МУЗИЧНОЇ ОСВІТИ

модернізації освітньої системи спричинив вихід “Концепції загальної середньої освіти (12-ти річна школа)”, де одним з основних напрямів національного виховання вважається естетичний, а “основна мета естетичного виховання вбачається в розвитку світоглядних уявлень учнів, їхнього естетичного ставлення до навколишньої дійсності та особистісно ціннісного ставлення до мистецтва, здатності до сприймання, розуміння і творення художніх образів, формуванні потреб у художньо-творчій самореалізації і духовномусамовдосконаленні” [2, 16]. Неспроможність учнів початкової школи застосовувати засвоєні знання, уміння і навички, способи діяльності у реальних життєвих ситуаціях, здатність пристосовуватись до швидких змін життя, адаптуватись, уміти знаходити шляхи розв’язання проблем – це одна із потреб сучасної початкової освіти, яка зумовила оновлення та впровадження нової редакції Державного стандарту початкової загальної освіти. [1] Метою освітньої галузі “Мистецтво” є формування і розвиток компетентостей у процесі опанування художніх цінностей та способів художньої діяльності шляхом здобуття власного естетичного досвіду. У змісті мистецької освіти більше уваги звертається на розвиток в учнів початкової школи емоційно-чуттєвої сфери, формування у доступному рівні системи мистецьких знань та вмінь.

Вітчизняними вченими (Б. Брилін, Н. Гуральник, І. Зязюн, Л. Коваль, Н. Миропольська, О. Олексюк, О. Отич, Г. Падалка, О. Ростовський, О. Рудницька та ін.) зроблено значний внесок у теорію та практику музично-педагогічної освіти, зокрема, щодо реалізації виховного впливу мистецтва на становлення особистості. Проблеми початкової освіти висвітлені у роботах Т. Байбари, О. Савченко та ін., зокрема, реалізація питань початкової музичної освіти розроблена у працях О. Любової, Л. Масол, Є. Печерської, В. Рагозіної та ін. Проте, стан початкової музичної освіти вимагає осучаснення та подальший розвиток мистецької освіти.

Мета статті – охарактеризувати роль інформаційно-пояснювального методу у підсиленні творчої складової початкової музичної освіти.

Виклад основного матеріалу. Відтворення специфіки музичного навчання дітей на початковому етапі призвело до розробки такого методу, як інформаційно-пояснювальний, спрямований на формування життя, основ мистецької ерудиції дітей.

Основна теза сучасної музичної педагогіки

має полягати в домінуванні на уроках музики в початковій школі духовно-практичного, творчого, індивідуального ставлення людини до світу, що робить авторитарний підхід і відповідні йому методи навчання неприйнятними. Формування такого ставлення до світу можливо в умовах виховання творчістю, тобто організації художньої діяльності як триєдності слухання музики, її виконання і створення. Одним із важливих завдань уроків музики в початковій школі має бути розширення музичного світогляду дітей. Цьому має сприяти слухання музики та її інтерпретація. При слуханні музики учні мають ознайомитися з творами різних композиторів, що має виховати у дітей художній смак, розширити музично-слуховий досвід. Чим частіше діти будуть слухати твори різних композиторів, тим більший інтерес вони мають проявляти до їхньої творчості, впізнавати їхні твори серед інших. Музика, яку слухають діти має визначатися доступністю її змісту, близькістю її тематики дитячим інтересам, обсягом музичного твору. Поступово має створитися навичка слухати музику упродовж тривалого часу, як більш складною за змістом, так і різноманітною за жанрово-стильовими ознаками (I – II класи діти слухають твори з “Дитячого альбому” П. Чайковського, а у III – IV класах учні слухають і уривки з балетів П. Чайковського). У послідовності освоєння музики має враховуватись тісний інтонаційний зв’язок народної творчості, класики і сучасності. При використанні їх “споріднення”, освоєння одних інтонацій має з’явитися сходинка до розуміння інших, більш складних. Уміння слухати музику, а, саме, додержуватись цілковитої тиші, що виховує в дітей витримку, привчає їх поважати виконавця і слухачів має велике виховне значення. Учням необхідно наводити приклад вдумливого і уважного слухача. Забезпечення школярів знаннями про музику, композиторів і виконавців має бути важливою умовою формування їх музичного сприймання. Вступне слово у формі бесіди або розповіді, що відповідає змісту музичного твору має активізувати учнів на висловлення своєї думки про музику з глибокими естетичними переживаннями. Інформаційно-емоційне забезпечення музичного сприймання має бути лаконічним, емоційним, яке б не переобтяжувало увагу дитини, її бажання почути прекрасне у музиці. Інформація вступного слова має зацікавити дітей, викликати стійкий інтерес, настроїти на сприймання музичного твору, а отже, виховати слухачів, поціновувачів музичного мистецтва, учасників суспільного мистецького життя. Виразна, емоційна мова має спонукати

РОЛЬ ІНФОРМАЦІЙНО-ПОЯСНОВАЛЬНОГО МЕТОДУ У ПІДСИЛЕННІ ТВОРЧОЇ СКЛАДОВОЇ ПОЧАТКОВОЇ МУЗИЧНОЇ ОСВІТИ

дітей до емоційно-оцінювального переживання. У різних учнів один і той самий твір може викликати різні асоціації, залежно від індивідуальності слухача, його духовної культури. На уроках музики має формуватися музичне сприймання учнів з розвитку слухової спостережливості учнів, з вихованням культури спостереження. Організацію сприймань творів складного змісту слід підпорядковувати цілеспрямованому наведенню школярів на естетичне осягнення цього змісту. Щоб не допустити послаблення впливу музики, емоційної перенасиченості слухачів, яка може виникнути при надто частому і тривалому сприйманні музики, основну увагу слід звертати не на часте повторення музичних вражень, а на цілеспрямовану підготовку слухачів до їх переживання і осмислення. Під час слухання музичних творів діти мають вчитися розуміти і емоційно сприймати їх. Формування повноцінного музичного сприйняття вимагає розвитку емоційної сфери дітей, їх художньо-творчої активності, здатності до розуміння і переживання музики, збагачення естетичного досвіду. Залежно від дії чинників, які зумовлюють адекватне осягнення змісту музичних творів, сприймання має істотно змінюватися. Головний шлях формування музичного сприйняття має полягати у накопиченні учнями знань, збагаченні школярів художнім, емоційним, музично-естетичним досвідом, вміннями і навичками, значущими для естетичного осягнення змісту музичних творів. Влучення в цей процес духовного потенціалу особистості, її творчих сил має здійснюватися через розвиток активної діяльності у процесі сприймання, переживання і осмислення музики. Необхідне включення у процес музичного сприймання духовного потенціалу особистості, її творчих сил. А це має відбутися за умови підвищеної вимоги до керування музичним сприйманням школярів, адекватних методів педагогічної діяльності на уроках музики в початковій школі.

Створення у слухачів відповідного контролю (установки) на сприймання музики має бути важливою умовою формування музичного сприймання школярів. Положення теорії установки є основою передбачення поведінки учнів, програмування їхньої діяльності у цілісному процесі музичного сприйняття. Від художньо-пізнавальної установки, яка має бути створена у дітей на уроках музики, буде залежати зміст думок і почуттів, образів і асоціацій, що виникають у їх свідомості, можливість порівняння і вибору найбільш привабливого в музиці. На уроках музики мають готувати вдумливого слухача, що

любить музику, здатного розуміти глибину ідей, почуттів, переживань, закладених у кращих творах класичної, сучасної, народної музики. Різноманітні засоби мають допомогти сформувати сприйняття і інтерес учнів до художньо-цінної музики в процесі її вивчення, залучити дітей до ідентифікації музичних вражень із життєвими. З численних художніх вражень, які накладаються одне на одне, поступово збагачуючись і поглиблюючись в учнів має з'явитися можливість порівняння і вибору найбільш привабливого в музиці. Тому, аналізуючи вплив музичних творів на учнів, не можна розглядати їх як чистий аркуш паперу, оскільки навіть у дитячі роки їх сприймання насичене враженнями, переживаннями, думками, знаннями.

Виходячи з вікових особливостей розвитку молодших школярів, які визначаються передусім обмеженістю життєвого і музичного досвіду, специфікою мислення, діти розпізнають зміст музики. Частина учнів у 1 – 2 класах не може відділити думки, які виникають під час слухання музики, від власне змісту музики. Саме тому їхні відповіді можуть бути такими несподіваними. Методи і прийоми музичного навчання мають передбачати спонукання учнів до різних видів словесної інтерпретації музичних образів. За умови педагогічного керівництва у 3 – 4 класах емоційність сприймання має доповнитися прагненням учнів зрозуміти, що виражає музика, у чому її зміст. Школярі мають досить повно визначити емоційний зміст музики, дати їй образне пояснення, а завдяки властивій спостережливості почути окремі деталі музичної мови, відтінки виконання. В дітей має поступово сформуватися навичка перенесення інтонаційного і синтаксичного досвіду мови на слухання музики і співів. Цьому має сприяти спів, як найдоступніша для дітей форма активного засвоєння музики, тісно пов'язана з мовою, голосом. Труднощі при добиранні потрібних слів для висловлення своїх вражень від музики пояснюються недостатньо розвиненою слуховою спостережливістю і збідненим лексичним запасом. Молодших школярів необхідно спонукати не тільки уважно слухати, але і усвідомлювати зміст музики. При збільшенні музичного досвіду та лексичного запасу школярів, їхні визначення мають стати більш змістовними та з'явитися можливості для пізнання музики. Для вразливого усвідомлення музики і пошуку необхідних слів, слід застосовувати прийоми, які б активізували лексичну діяльність дітей. Збагаченню лексики учнів має сприяти образна, виразна мова із застосуванням влучних епітетів і зворотів.

РОЛЬ ІНФОРМАЦІЙНО-ПОЯСНОВАЛЬНОГО МЕТОДУ У ПІДСИЛЕННІ ТВОРЧОЇ СКЛАДОВОЇ ПОЧАТКОВОЇ МУЗИЧНОЇ ОСВІТИ

Доцільно використовувати такі слова, які мають розширювати естетичні уявлення учнів, розкриватимуть глибинний зміст музики. Для отримання позитивного результату дійовими мають будувати обхідні шляхи, які б наводили дитину до глибокого сприймання музики, а не ті, які б змушували учня відчувати те, чого він з певних причин не схильний відчувати. Словесна інтерпретація змісту музичних образів має бути ефективною для розвитку образного мислення, здатності в усній формі, на основі отриманих знань, яскраво і переконливо викладати свої думки. Вдавання до ритмічних засобів має сприяти виявленню сутності музичного образу, тих неповторних рис, які захоплюють уяву і запам'ятовуються, пробуджують ціннісне і творче відношення до твору. Характер мовлення має визначатись не стільки законами красномовства, скільки такою формою спілкування, яка відповідає загальним правилам діалогу. Важливо знайти критерії адекватності розуміння твору і формування алгоритмів, які забезпечать у процесі роботи із музичним твором актуалізацію особистісного смислу. Словесна інтерпретація музичного твору має виступати в доповнення акустичній і графічній. Вербальний опис має допомогти сформувати установку слухача, бути результатом сприйняття твору, виявом слухацької оцінки. Музика, наповнена значеннями і смислами, легко піддається вербалізації. Зростання смислового навантаження має привести до роздумів і більш глибокого пізнання естетичного змісту об'єкта. Перехід від чуттєвого пізнання до понятійного має відбутися на основі суб'єктивних уявлень, що виникають у процесі слухання музики, а словесний опис музичного тексту має стати важливою частиною художньої системи твору. Необхідно на уроках музики в початковій школі застосовувати методи і прийоми, які б наводили дитину на вербальний опис музичного тексту внаслідок пережитого відчуття певного духовно-емоційного стану, коли асоціативні уявлення наповнюються змістом звукову тканину через емоційно-почуттєве переживання. Елементарне осмислення словесної інтерпретації має бути специфічним елементом художнього аналізу, тому що формує емоційний відгук на музику. Він має змогу виявити комунікативну силу музики, музичного мислення, розвинути сприйняття діалектичної багатогранності музичних образів. Вербальний опис має направити оволодіння специфічними елементами музичної мови на вивчення смислового функціонування їх у контексті твору. У вербальному описі мають реалізовуватися пізнавальні, мисленнєво-

перцептивні програми, задані музикою як об'єктом сприйняття. Словесна інтерпретація має сформувати мовленнєву культуру, спонукати до особистісної рефлексії та саморозвитку, забезпечити ціннісне ставлення до мистецтва і світу.

Головна мета використання комплексу мистецтв на уроках музичного мистецтва в початковій школі має полягати у розвитку художнього мислення, естетичної і моральної свідомості, пізнавальної і творчої активності учнів. Зіставлення творчості художників, поетів, композиторів, порівняння окремих творів, проведення аналогій між вербальними засобами в різних видах мистецтва мають бути спрямовані на формування естетичних смаків і ідеалів, уміння бачити всю систему художніх взаємозв'язків у мистецтві, знаходити органічні зв'язки мистецтва з життям. Усі види мистецтва споріднені і утворюють динамічну систему, єдиний організм із загальними закономірностями. При проведенні аналогій між різними видами мистецтва учні мають усвідомлювати, що між видами мистецтва існують не лише сюжетний зв'язок, а і внутрішній творчий та життєвий, адже всі види мистецтва породжені з реального життя, яке однаковою мірою живить творчість композиторів, письменника, художника. Всі види мистецтва тісно пов'язані між собою і знання одного з них допомагає глибшому сприйманню і розумінню інших видів мистецтва. Спільність емоційної природи творів різних видів мистецтва становить основу для їхньої взаємодії. Доцільно використовувати такі засоби мистецтв, які мають велике виражальне значення (наприклад, мелодія в музиці, інтонація в мистецтві виразного читання, малюнок в образотворчому мистецтві, або ж динаміка в музиці та інтенсивність кольору в живопису). Застосування комплексу мистецтв на уроках музики в початковій школі має сприяти вихованню духовності молодших школярів, в основі якої лежить синтез самостійності та індивідуальності. Спонування дітей до проведення аналогій із різними видами мистецтва має сформувати у дітей здатність усвідомлювати свій власний розвиток в складі національної культури та частки світової культури, уміння самовизначатися та самостверджуватися в різних сферах діяльності, вироблення індивідуальних особливостей учнів та їх самовияв в творчій формі, формування художньої культури школярів як невід'ємної складової національного мистецтва. Тому важливим результатом впливу комплексу мистецтв має бути не тільки набуття знань, умінь, навичок, а виховання творчо розвинутої

РОЛЬ ІНФОРМАЦІЙНО-ПОЯСНЮВАЛЬНОГО МЕТОДУ У ПІДСИЛЕННІ ТВОРЧОЇ СКЛАДОВОЇ ПОЧАТКОВОЇ МУЗИЧНОЇ ОСВІТИ

особистості з усталеними морально-естетичними поглядами, гуманістичною позицією, повагою до національної культури.

Важливе місце у формуванні особистості має посідати постать самостверженого, цілісного, освіченого, духовно багатого, ініціативного, здатного розкрити власну індивідуальність в дитині в процесі професійної діяльності учителя. Організаційно-педагогічні впливи учителя мають бути оптимальними для розвитку молодших школярів, якщо у підході до учнів учитель буде виходити не з їхніх здібностей і підготовки, а з наявного досвіду. Педагогічне керівництво формування інтересу до музики має відбуватися з перших уроків, тому що пізніше може виникнути негативне відношення до серйозної музики, яке в майбутньому перебороти буде надзвичайно складно.

Оскільки педагогічне управління музичним розвитком дитини має своєрідний характер, учитель музики має знати не тільки методи управління, а і володіти педагогікою мистецтва, бути артистом, який “заражає” дітей своєю любов’ю до музики, наповнювати їх естетичною радістю та впливати передусім своїм власним виконанням музики та силою образного слова про музичне мистецтво.

При розучуванні танцювальних рухів, танку, інсценізації учитель має спрямовувати свою увагу на те, щоб діти в своїх рухах виражали правильний пластичний, ритмічний, динамічний, емоційний відгук на музику. Учитель має прагнути, щоб рухи дітей були невимушеними, виразними, поєднані з музикою. Учня потрібно заохочувати використанням засвоєних раніше елементів танцю у музичних іграх, створенням власних рухів, привчанням дітей реагувати на зміну контрастних побудов, підкресленням за допомогою рухів особливостей фразування динаміки, ритму. У цьому має виявитися танцювальна творчість. Під час слухання музики у дітей мають виникнути відповідні емоційні переживання, під впливом яких рухи мають набути відповідного характеру. Контрастні побудови, темпові і динамічні зміни, ладова окраска, нескладні ритми, акцентування, чергування фраз – все це має відобразитись у рухах. Використання зв’язку музики з хореографією мають допомогти повніше сприйняти музичний образ твору, і стати засобом вираження художніх образів, а отже, сформувати основи мистецької ерудиції дітей. Учитель має піклуватись про застосування різних видів мистецтва, завдяки чому у дітей має відбутися накопичення емоційно-чуттєвого і культурного досвіду, що створить передумови для повторення

усталених стереотипів, стандартних форм мислення, посприяє оволодінню вміннями інтерпретації художнього тексту, творенню оригінальних продуктів художньої діяльності. Сучасний учитель початкової школи має розуміти, що застосування різних видів мистецтв на уроках музики має вплинути на оригінальність, формування художнього образу, духовності учнів. Педагогічні аспекти уроків музики мають спрямовувати навчально-виховний процес на розвиток естетичної свідомості, активізації творчих проявів, орієнтації музичної діяльності учнів на педагогічні потреби музичної освіти. Поліхудожня освіта учителя музики в початковій школі має бути спрямована на усвідомлення значення множин усіх підсистем навчання в контексті інтегративного підходу, зумовленого акцентуванням на структурі професійної діяльності як інструментарії навчання і виховання учнів на уроках музики з метою формування вмінь сприйняття, музичних здібностей, образного мислення, умінь оцінювати музичне мистецтво, інтерпретувати емоційно-образний зміст, самореалізовуватись засобами музичного мистецтва. Поліхудожня підготовка сучасного учителя має відрізнятись володінням музичною діяльністю, засобами пізнання мови, кіно, поезії, театрального та образотворчого мистецтва з метою забезпечення учнів сприйняття світу в єдності образів і понять, поєднанням раціональної та емоційної сфери особистості, стимулюванням компонентів творчої діяльності (уява, фантазія, художня інтуїція). Для забезпечення проведення аналогій з різними видами мистецтва сучасний учитель має мати підготовку з художньо-сенсорного досвіду осягнення музики, активізації музично-образної уяви завдяки ознайомленню їх з можливостями різних видів мистецтва у відображенні дійсності. Розвинене естетичне ставлення учителів до мистецтва, збагаченні естетичні переживання на основі утворення і сприймання художньо-образних зв’язків між різними видами мистецтва має інтенсифікувати чуттєву реакцію дітей. На основі порівняння виразальних і зображальних засобів в різних видах мистецтва учні мають більш усвідомлено сприймати універсальні та специфічні художні закономірності. Для висвітлення певної теми в різних видах мистецтва, і зіставлення їх з музичними творами, учитель має володіти художнім баченням теми, використовувати специфічні засоби того чи іншого виду мистецтва для її розкриття. Спонування учнів до проведення аналогій з різними видами мистецтва має сприяти подоланню стандартного сприйняття і мислення,

ХАРАКТЕРИСТИКА ОРКЕСТРОВИХ СОПЛОК ГУЛАШЕВСЬКОГО ТА ЦИНКАЛОВА З ПОЗИЦІЇ ЕВОЛЮЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ НАРОДНО-ІНСТРУМЕНТАЛЬНОГО ВИКОНАВСТВА

формуванню цілісного сприйняття світу, пізнання закономірностей національного мистецтва та світової культури.

Висновки. Отже, відтворення специфіки музичного навчання дітей на початковому етапі призвело до розробки інформаційно-пояснювального методу, який спрямовано на формування основ мистецької ерудиції учнів, а саме, розширення музично-слухового досвіду учнів, спонукання їх до емоційно-оцінювального переживання музичних образів, надання їм можливості порівняння і вибору найбільш привабливого в музиці, залучення до ідентифікації музичних

вражень із життєвими, а також спонукання учнів до різних видів словесної інтерпретації змісту музичних образів, елементарного аналітичного їх осмислення, проведення аналогій із різними видами мистецтва.

1. Державний стандарт початкової загальної освіти // Початкова освіта – № 18 (594) травень – 2011. – 46 с.

2. Концепція загальної середньої освіти (12-ти річна школа) // Педагогічна газета. – 2002. – № 1 (91).

3. Шульгина В. Українська музична педагогіка: [підручник] / В. Шульгина – К.: ДАКККіМ, 2008. – 263 с.

Стаття надійшла до редакції 28.02.2013

УДК 7.071:788

Іван Маринін, кандидат педагогічних наук,
професор кафедри теорії, історії музики і гри на музичних інструментах
Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка

ХАРАКТЕРИСТИКА ОРКЕСТРОВИХ СОПЛОК ГУЛАШЕВСЬКОГО ТА ЦИНКАЛОВА З ПОЗИЦІЇ ЕВОЛЮЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ НАРОДНО-ІНСТРУМЕНТАЛЬНОГО ВИКОНАВСТВА

У статті висвітлюється діяльність кам'янець-подільських майстрів Бориса Гулашевського і Петра Цинкалова та їх внесок у кардинальні зміни форми, строю, технічні й функціональні можливості оркестрових сопілок.

Ключові слова: сопілки, оркестрові сопілки, оркестрове виконавство.

Літ. 6.

Іван Маринин, кандидат педагогических наук,
профессор кафедры теории, истории музыки и игры на музыкальных инструментах
Каменец-Подольского национального университета имени Ивана Огиенко

ФЕНОМЕН ОРКЕСТРОВЫХ СОПИЛОК КОНСТРУКЦИИ ГУЛАШЕВСКОГО И ЦЫНКАЛОВА С ПОЗИЦИИ ЭВОЛЮЦИОННЫХ ПРОЦЕССОВ НАРОДНО-ІНСТРУМЕНТАЛЬНОГО ИСПОЛНИТЕЛЬСТВА

В статье освещается деятельность каменец-подольских мастеров Бориса Гулашевского и Петра Цынкалова, их вклад в кардинальную смену формы, строя и функциональных возможностей оркестровых сопилки.

Ключевые слова: сопилки, оркестровые сопилки, оркестровое исполнительство.

Ivan Marynin, Ph.D. (Pedagogic) Prof. of Theory and History of Music and
Playing Musical Instruments Department
Kamyanetz-Podilsky National University by I. Ohienko

PHENOMENON OF HULASHEVSKYI AND TSYNKALOV ORCHESTRAL PANPIPE CONSTRUCTION FROM THE STANDPOINT OF EVOLUTIONARY PROCESS OF FOLK INSTRUMENTAL PERFORMANCE

The article highlights the activities of masters Borys Hulashevskiy and Petro Tsynkalov and their contribution to the cardinal changes of shape, tune, technical and functional capabilities of orchestral panpipes.

Keywords: panpipes, orchestral panpipes, orchestral performance.

Постановка наукової проблеми та її значення. Тенденція “професіоналізації” народно-інструментального виконавства в професійній (академічній) та традиційній (фольклорній) сферах побутування, яка потужно

набрала ходу в другій половині ХХ ст., мала величезний вплив на народних умільців музичного інструментарію в реалізації якісних змін у художньо-технічних можливостях, формах, конструкціях,

технічно-виконавських параметрах та виконавських функціях.

Всебічне дослідження процесів, які спричинили появу якісного музичного інструментарію неможливі без пильної уваги до конкретних постатей, визначення їхнього місця і ролі у цьому процесі. Саме тому, актуальність теми впливає із необхідності дослідити діяльність кам'янець-подільських майстрів Бориса Гулашевського і Петра Цинкалова та їх внесок у кардинальні зміни форми, строю, технічні й функціональні можливості оркестрових сопілок у тісному поєднанні з чіткими завданнями інструментознавства, органології, етномузикознавства. Такий підхід обумовлений наступними факторами: постаті Б. Гулашевського й П. Цинкалова та їх творча експериментаторська діяльність в українській органології є недослідженими; зміни в конструкції форми, строю, діапазону оркестрових сопілок Гулашевського-Цинкалова їх переваги і вплив на художньо-технічне академічне виконавство не знайшли належного висвітлення у наукових дослідженнях.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Українське інструментознавство є предметом низки наукових досліджень. Інтенсивна увага до питання дослідження вдосконалення народних інструментів завжди знаходилась в полі зору українських дослідників-органологів: А. Гуменюка, В. Гуцала, П. Іванова, В. Комаренка, М. Лисенка, М. Лисенко-Дністрянського, Г. Хоткевича та ін. Зокрема, А. Гуменюк [1], В. Гуцал [2], П. Іванов [3] вперше описали стрій, технічні та функціональні можливості хроматичних оркестрових сопілок, їх назви, діапазон тощо.

Сучасні погляди у вивченні народного інструментарію викладені у дисертаційних дослідженнях, присвячених історії походження окремих народних інструментів, їх удосконаленню та академізації (І. Алексеев, М. Давидов, Є. Іванов (баян), В. Дутчак, А. Омельченко (бандура), Є. Бортник (домра), О. Незовибатько, Т. Баран (цимбали), Л. Шорошева. (кобза) та ін). У цьому контексті Л. Пасічник зазначає, що "...сучасний стан академічного народного інструментарію забезпечила діяльність багатьох творчих особистостей, які значно покращили його акустичні властивості, форму, хроматизували звукоряд. Серед найвидатніших вітчизняних майстрів – Л. Гайдамака, О. Корнієвський, Г. Хоткевич, (бандура харківського типу), В. Герасименко, Р. Гриньків, І. Скляр, В. Тузиченко (бандура київського зразка), <...> Г. Агратіна, Т. Баран, В. Зуляк, О. Незовибатько, В. Руденко, (цимбали); Є. Бобровников, Д. Демінчук, І. Скляр, (сопілка); <...> М. Прокопенко (кобза)" [5, 8].

Однак, на нашу думку, несправедливо залишилася поза увагою дослідників діяльність кам'янець-подільських майстрів-сопілкарів Бориса Гулашевського й Петра Цинкалова. Осмислення значимості їх внеску в розвиток сучасного народно-інструментального виконавства України зумовлюють **актуальність** теми дослідження.

Формулювання завдань та мети статті.

Метою наукової розвідки є окреслення сутнісних характеристик форми, строю, матеріалу, способу виготовлення, художньо-технічних й функціональних можливостей, кардинальних змін і переваг оркестрових сопілок конструкції Гулашевського-Цинкалова.

Визначення мети дослідження зумовили виконання таких **завдань**: з'ясування художньо-технічних та функціональних можливостей оркестрових сопілок конструкції Гулашевського-Цинкалова на прикладі оркестру сопілкарів "Фольклор" (м. Кам'янець-Подільський); характеристика діяльності Б. Гулашевського і П. Цинкалова та їх внесок формуванні академічної системи українського народного інструментарію.

Виклад основного матеріалу. Вивчення сопілок оркестру "Фольклор" (м. Кам'янець-Подільський) з Південно-Західного Поділля ґрунтується на історико-морфологічному, музично-стилістичному, структурно-типологічному та системно-етнофонічному методах дослідження народних музичних інструментів, які систематизовані відомим інструментознавцем І. Мацієвським у праці "Ігри й співголосся. Контонація" (2002) [4, 33 – 36].

Беручи до уваги всі наукові праці з проблеми класифікації музичного інструментарію вітчизняних (А. Гуменюк, М. Грінченко, К. Квітка, М. Лисенко, М. Хай, Г. Хоткевич, В. Шухевич та зарубіжних вчених-музикознавців (Ф. Геварт, Е. Горнбостель, К. Закс), їх основні критерії, ми дійшли висновку, що оркестрові сопілки конструкції Гулашевського-Цинкалова відносяться до групи **народних аерофонів** (духові).

За інструментальним складом оркестр сопілкарів "Фольклор" є **однорідний**, що об'єднує однакові за тембром і специфікою звуковидобування інструменти (пріми, альти, тенори, баритони, басы, контрабасы). За тембровою ознакою оркестрові сопілки варто класифікувати як **темброво-спорідненні**, а за принципом звуковидобування – **лабіальні** (губні) (*labium* (лат.) – губи) [7, 175] духові музичні інструменти.

На початку другої половини ХХ ст. над удосконаленням форми, конструкції оркестрових різновидів сопілок в Україні працювали майстри-

конструктори: Є. Бобровников, Д. Демінчук, В. Зуляк, Н. Матвєєв, І. Скляр, О. Шльончик та інші. Вони першими зробили "...спробу поєднати на основі законів акустики різні розміри сопілок (довжину, діаметр, місце свердління отворів)", [3, 62] розширити звукоряд, впровадити хроматизацію.

Новий етап в удосконаленні народного сопілкового інструментарію особливого розмаху набув на початку 60-х років ХХ ст. До цієї справи приєднався майстер з Кам'янця-Подільського – Борис Гулашевський. У той час музикознавці стверджували, що домогтися розширення діапазону вниз на сопілкових оркестрових інструментах є неможливим завданням. Починаючи із 1960 року, протягом 10 років він працював над удосконаленням тембро-акустичних характеристик та розширенням діапазону у нижньому регістрі шестиотвірних оркестрових сопілок (бас, контрабас). У 1964 році у Кам'янець-Подільському, вперше в Україні був створений **перший сопілковий оркестр** (від пріми до контрабаса з діапазоном від **мі** контроктави до **фа** четвертої з діатонічним строем), здатний відтворювати всі діатонічні звуки музичного звукоряду.

Надалі Б. Гулашевський разом із П. Цинкаловим дійшли висновку щодо виготовлення інструментів з хроматичним строем, які б відповідали академічним зразкам музичних інструментів. В основу концепції будови, строю та різновиду оркестрових сопілок майстри поклали принцип будови духового оркестру (труби, альти, тенори, баритони, басы, туби). Три роки знадобилося кам'янецьким "страдиварі" Б. Гулашевському і П. Цинкалову на створення ескізів креслень майбутніх інструментів, придбання верстатів та інструментів, які необхідні для виготовлення сопілок різних розмірів. За особливими критеріями підбиралися породи деревини з груші, горіха, липи, дуба, ясена, осики, які протягом 3-х років, згідно технологічних вимог, піддавалися сушінню. У 1979 році оркестр сопіларів повністю обновився новими хроматичними інструментами, які відповідали не тільки естетичним, але й сучасним художньо-технічним вимогам до такого виду інструментів.

Розглянемо сім'ю хроматичних оркестрових сопілок конструкції Гулашевського-Цинкалова.

Сопілка-пріма C-dur "Сопілка-пріма" – різновид оркестрових сопілок, транспонуючий музичний інструмент (звучить на октаву вище від написаного).

Діапазон: **до** другої – **фа** четвертої октави. Довжина сопілки-пріми – 32 см; діаметр розтруба d – 2,7 см. Динамічна шкала інструмента залежить від регістру звучання. В нижньому

регістрі сопілка звучить тихо (**p**), не виразно. В середньому її звучання світле, насичене (**mf**), у верхньому – голосне, пронизливе (**f**).

Сопілка-пріма – віртуозний, рухливий інструмент, який виконує складні сольні та підголоскові партії, гармонічні фігурації, епізодично – акомпанемент. В оркестрі (ансамблі) сопілка відтворює орнаментику (мелізматичні прикраси) – форшлаги, трелі, морденти, групето, а також подвійне стакато. Оркестрова партія нотується в скрипковому ключі.

Сопілка-альт G-dur – різновид оркестрових сопілок, за конструкцією аналогічна звичайній, але дещо більша і звучить на кварту нижче за звичайну.

Діапазон: **соль** першої – **соль** третьої октави. Довжина сопілки-альт – 42 см; діаметр розтруба d – 3,5 см. Сопілка-альт є технічно досконалим музичним інструментом. В нижньому регістрі звучить м'яко, лагідно, оксамитово; у середньому – прозоро; у верхньому – дещо різкувато. В оркестрі (ансамблі) сопілка-альт в середньому регістрі виконує сольні й підголоскові партії, акомпанемент, підголоски, контрапункт, гармонічну педаль та фігурації. Оркестрова партія сопілки-альт нотується в скрипковому ключі.

Сопілка-тенор C-dur – різновид оркестрових сопілок, за своєю мензурою удвічі більша від пріми та майже наполовину за альту.

Діапазон: **до** першої – **сі** другої октави. Довжина сопілки-альта – 63 см; діаметр розтруба d – 4,0 см. Звучить сопілка-тенор дуже ніжно, наспівно, світло. Тенору часто доручають в середньому та нижньому регістрах гру основної мелодичної лінії, кантилени, підголосків, акомпанементу та гармонічної педалі. У нижньому регістрі тембр матовий, глибокий; в середньому – густий; у верхньому – світлий.

Оркестрова партія сопілки-тенор нотується в скрипковому ключі.

Сопілка-баритон C-dur – різновид оркестрових сопілок, має трохи ширшу мензуру чим тенор і більш повний, густий, але не зовсім потужний звук (особливо в середньому та низькому регістрах, де нагадує басовий тембр).

Діапазон – до першої октави – **соль** другої октави. Довжина сопілки-баритон – 58,5 см; діаметр розтруба d – 5,5 см. В нижньому регістрі звучить лагідно, оксамитово густим матовим тембром; у середньому – м'яко; у верхньому – дещо різкувато. Баритон виконує мелодію, сольні епізоди в низькому регістрі, контрапункт, гармонічну педаль, а також акомпанемент. Оркестрова партія сопілки-баритон нотується в скрипковому ключі.

В оркестрі є три види сопілок-басів (G-dur, C-

dur, G-dur), які відрізняються розмірами і діапазонами.

Сопілка-бас G-dur (малий) – різновид оркестрових сопілок з низьким за звучанням і великий за розмірами музичний інструмент (біля метра). Оркестрова партія нотується в басовому та скрипковому ключах.

Діапазон: *соль* малої октави – *соль* першої октави. Довжина сопілки-бас G-dur – 98 см; діаметр розтруба $d = 5,5$ см. Сопілка-бас порівняно з баритоном має більш густий, м'який і компактний тембр звуку, а також є технічно рухливим.

Зверху на інструменті розташований клапанний механізм з 6-ма клапанами для видобування хроматичних звуків (пальцями закриваються і відкриваються 4 отвори, а всіх інші – 6 клапанами). Сопілка-бас G-dur в оркестрі виконує функцію баса, епізодично – сольну партію в низькому регістрі та контрапункт. Оркестрова партія сопілки-бас G-dur нотується в басовому ключі.

Сопілка-бас C-dur (середній) – різновид оркестрових сопілок з низьким за звучанням і великий за розмірами музичний інструмент.

Діапазон – *до* великої – *до* малої октави. Довжина сопілки-бас C-dur – 1,44 м; діаметр розтруба $d = 7,8$ см. Зверху на інструменті розташований клапанний механізм з 5-ма клапанами для видобування хроматичних звуків (пальцями закриваються і відкриваються 4 отвори, а всіх інші – 5 клапанами). В оркестрі виконує функцію баса в октаву з контрабасом, а також сольну партію в низькому регістрі та контрапункт. Оркестрова партія сопілки-бас C-dur нотується в басовому ключі.

Сопілка-бас G-dur (великий) – різновид оркестрових сопілок з низьким за звучанням і великий за розмірами музичний інструмент.

Діапазон: *соль* великої – *соль* малої октави. Довжина сопілки-бас G-dur – 1,87 м; діаметр розтруба $d = 10,5$ см. Зверху на інструменті розташований клапанний механізм з 9-ма клапанами для видобування хроматичних звуків. В оркестрі виконує функцію баса в октаву з контрабасом та контрапункт, епізодично – сольну партію в низькому регістрі. Оркестрова партія сопілки-бас G-dur нотується в басовому ключі.

Головна перевага басових сопілок подільських майстрів полягає в тому, що вони у технічному плані, за шириною діапазону та величиною розмірів перевершили сопілки майстрів Є. Бобровникова, Д. Демінчука, В. Зуляка, І. Скляра. Наприклад, П. Іванов, ведучи мову про діапазон і технічну характеристику сопілки-бас C-dur конструкції Є. Бобровникова, зазначає, що

“... інструмент із-за незручності гри в наш час не використовується” [3, 63], а В. Гуцал застерігає, що: “... технічні можливості на басовій сопілці обмежені. На ній можна виконувати мелодію лише в повільному темпі, хроматичні пасажі у швидкому темпі практично не використовуються” [2, 36]. Натомість, колишній керівник ансамблю “Фольклор” А. Твердохліб твердить, що “... сопілка-бас C-dur конструкції Гулашевського-Цинкалова є значно більша за розмірами за своїх попередників, але це не впливає на темпові відхилення чи виконання хроматичних пасажів у швидких темпах”.

Суттєвою перевагою хроматичних сопілок-бас конструкції Гулашевського-Цинкалова є значне розширення діапазону вниз.

Сопілка-контрабас C-dur – різновид оркестрових сопілок з дуже низьким за звучанням і великий за розмірами музичний інструмент.

Діапазон: *соль* контроктави – *ре* малої октави. Довжина сопілки-контрабаса C-dur – 2, 61 м; діаметр розтруба $d = 14,5$ см. Сопілка-контрабас C-dur складається з двох частин. Цей чинник збільшує діапазон звучання інструмента на октаву нижче. В середній частині два фрагменти інструмента закріплюються замками.

Сопілка-контрабас C-dur є транспонуючим інструментом. Оркестрова партія сопілки-контрабаса записується на октаву вище від реального звучання і нотується в басовому ключі. Зверху на корпусі інструмента розташований клапанний механізм з 10-ма клапанами для видобування хроматичних звуків.

Сопілка-контрабас G-dur – різновид оркестрових сопілок з дуже низьким за звучанням і найбільший за розмірами музичний інструмент.

Сопілка-контрабас G-dur складається з двох частин. Цей чинник збільшує діапазон звучання інструмента на октаву нижче. В середній частині два фрагменти інструмента закріплюються замками.

Діапазон: *мі* контроктави – *ля* великої октави. Довжина сопілки-контрабас G-dur – 2 м 90 см; діаметр розтруба $d = 21$ см. Сопілка-контрабас G-dur є транспонуючим інструментом. Оркестрова партія сопілки-контрабаса записується на октаву вище від реального звучання і нотується в басовому ключі. Зверху на інструменті розташований клапанний механізм з 9-ма клапанами для видобування хроматичних звуків.

Під час гри на сопілках-контрабасах C-dur і G-dur виконавець стоячи тримає інструмент у вертикальному положенні. Нижня частина інструмента впирається в підлогу. Сопілки-контрабаси є громіздкими, але технічно досконаліми музичними інструментами з

ХАРАКТЕРИСТИКА ОРКЕСТРОВИХ СОПЛІЛОК ГУЛАШЕВСЬКОГО ТА ЦИНКАЛОВА З ПОЗИЦІЇ ЕВОЛЮЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ НАРОДНО-ІНСТРУМЕНТАЛЬНОГО ВИКОНАВСТВА

глибоким виразним звуком. Використовується у сопілковому оркестрі для проведення функції баса в октаву у нижньому регістрі разом із сопілками-бас. Епізодично виконує соло.

Для виготовлення сопілок-контрабасів C-dur і G-dur використовувалися липа та електрокартон, який наклеювався зверху на циліндричну форму корпусу двох половин розтруба для його зміцнення. Також, одним із секретів конструкторської винахідливості обох майстрів полягає у використанні резонансового підсилювача, який вирізався всередині інструмента.

У 1980 році Б. Гулашевський виїхав разом із комплектом своїх перших сопілок з України на постійне місце проживання до Йошкар-Оли (столиця Марійської АРСР, Росія) де створює новий ансамбль. Під час виступу по російському телебаченню Б. Гулашевського зі своїм оркестром сопілок, які були виготовлені в Кам'янці-Подільському, було оголошено, що виступає оркестр "русских свирелей" ?...

Майстер П. Цинкалов помер 1 вересня 2007 року у віці 96 років у Кам'янці-Подільському.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Переваги сопілок конструкції Гулашевського-Цинкалова у діапазонних та техніко-виконавських характеристиках очевидні

й на, сьогоднішній день, є неперевершеними. Удосконалення оркестрових сопілок майстрами Б. Гулашевським і П. Цинкаловим є головним чинником зародження першого в Україні оркестру сопілкарів, який за інструментальним складом та діапазонними характеристиками відповідає професійним вимогам щодо такої форми виконавства і має величезний вплив на розвиток академічного народно-інструментального виконавства в Україні.

1. Гуменюк А. Українські народні музичні інструменти: наукова думка / А. Гуменюк. – К., 1967. – 245 с.

2. Гуцал В. Грає оркестр українських народних інструментів / В. Гуцал // Райдуга. – К., 1978. – 134 с.

3. Іванов П. Оркестр українських народних інструментів. / П. Іванов. – К., 1981. – 110 с.

4. Мацієвський І. Ігри й співголосся. Контонація [музикологічні розвідки] / І. Мацієвський. – Тернопіль: Астон, 2002. – 172 с.

5. Пасічняк Л. Академічне народно-інструментальне ансамблеве мистецтво України ХХ ст.: історико-виконавський аспект: автореф. дис... на зоб. наук. ступ. канд. мист-ства: спеціальність 17.00.03. – "Музичне мистецтво" / Л. Пасічняк. – Львів, 2007. – 18 с.

6. Хоткевич Г. Музичні інструменти українського народу / Г. Хоткевич – Харків, 2002. – 290 с.

Стаття надійшла до редакції 28.02.2013

"Сильна людина сьогодні – слабка людина в минулому.

Сильними не народжуються, ми приходимо у світ слабкими, всі без винятку. І кріпнем у міру дорослішання.

Сильні люди рідко визнають у собі наявність сили. Їм легше назватися слабкими, хоча б подумки.

Виправдати тим самим пороки – хвилинні слабкості, на які має право кожен.

Якщо йдемо далі, значить в нас є сила.

Якщо стоїмо на місці, значить знайшли в собі сили встояти на ногах.

Якщо впали і плачем, значить набираємося сил, виплакуючи сльози болю.

Бути слабким – значить озирнутися назад. Не важливо, в якому становищі, стоячому або сидячому.

Потрібно дивитися вперед.

Шуман не може затулити світла.

Сонячні контури втрачають чіткість обрисів, але світло все одно пробивається крізь густу пелену.

Змінити пережите неможливо, краще прийняти його зі словами: "Це було ..."

Відпустити минуле – значить зуміти сказати вголос "все пройшло".

Ельчин Сафарлі

азейбаржанський сучасний письменник, журналіст

УДК 378.018

Максим Броварник, магістрант
Наталія Мачинська, кандидат педагогічних наук, доцент,
професор кафедри педагогіки та соціальної роботи
Львівського державного університету внутрішніх справ

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ У ВИЩОМУ НАВЧАЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ

У статті характеризуються особливості організації виховного процесу у вищому навчальному закладі; аналізуються напрями роботи органів студентського самоврядування та проблеми лідерства студентів.

Ключові слова: виховання, виховний процес, виховна робота, студентське самоврядування, лідер.

Лит. 9.

Максим Броварник, магістрант
Наталія Мачинская, кандидат педагогических наук, доцент,
профессор кафедры педагогики и социальной работы
Львовского государственного университета внутренних дел

ОСОБЕННОСТИ ОРГАНИЗАЦИИ ВОСПИТАТЕЛЬНОГО ПРОЦЕССА В ВЫСШЕМ УЧЕБНОМ ЗАВЕДЕНИИ

В статье рассматриваются особенности организации воспитательного процесса в высшем учебном заведении; анализируются направления работы органов студенческого самоуправления и проблемы лидерства студентов.

Ключевые слова: воспитание, воспитательный процесс, воспитательная работа, студенческое самоуправление, лидер.

Maxim Brovarnyk, Postgraduate
Natalia Machynska, Ph.D. (Pedagogic) Docent Prof. of
Pedagogic and Social Work Department
Lviv National University of Internal Affairs

FEATURES OF THE EDUCATIONAL PROCESS IN HIGHER EDUCATION

The article characterized the features of the educational process in higher education, analyzes the trends of the student government and student leadership problems.

Keywords: education, educational process, educational work, student government leader.

Постановка проблеми. У сучасних умовах, коли суттєво змінюється соціально-економічна ситуація в Україні, трансформується спосіб мислення, ламаються укладені в минулі десятиліття стереотипи поведінки, змінюється осмислення поглядів та позицій. У зв'язку з цим особливого значення набувають нові педагогічні кадри, від яких залежить формування особистості XXI століття, майбутнє нашого суспільства. Виникає необхідність по-новому підійти не лише до системи організації навчальної діяльності в умовах магістратури вищого навчального закладу, але й до найважливішого її компоненту – процесу виховання.

Виховання сьогодні окреслюється не як політична, а передусім, як культурно-історична цінність, як процес цілеспрямованої взаємодії, співробітництва педагогів і студентів з метою

створення умов для творчої самореалізації особистості, формування соціально ціннісних якостей становлення. У зв'язку з цим головною метою виховання у вищому навчальному закладі має бути створення сприятливих умов для професійного, особистісного, культурного, творчого саморозвитку і самовиховання, допомога у становленні конкурентноспроможної особистості майбутнього спеціаліста.

Висока ефективність навчально-виховного процесу в сім'ї, школі та вищому навчальному закладі значною мірою зумовлюється тими ідейними основами, на яких ґрунтується зміст освіти, здійснюється формування підростаючих поколінь. Основи виховної діяльності педагога в українському та студентському середовищі розглядали у своїх наукових працях А. Бойко, О. Вишневський, П. Гусак, І. Зязюн, Н. Кічук; виховній складовій педагогічного професіоналізму

присвятили свої праці С. Вітвицька, О. Дубасенюк, Н. Кузьміна, С. Селіверстов та інші.

Формування національної інтелігенції, сприяння збагаченню й оновленню інтелектуального генофонду нації, виховання її духовної еліти – завдання, що стоїть перед вищими навчальними закладами на одному рівні з підготовкою висококваліфікованих фахівців. Саме це і зумовило вибір досліджуваної проблеми.

Метою дослідження є аналіз особливостей організації виховного процесу у вищих навчальних закладах, визначення ролі педагога та студентського самоврядування у виховному процесі.

Виклад основних положень. Проблема виховання молоді розглядається продовж тривалого часу, зокрема:

- К.Д. Ушинський стверджував, що всі європейські народи мають багато спільних педагогічних форм, але кожний народ має свою мету виховання. Видатний педагог підкреслював, що виховання бере людину всю, якою вона є, з усіма її народними і поодинокими особливостями. Ототожнювати ці поняття, на думку педагога, не можна. Ототожнення свого часу привело до дублювання понять “освіченість” і “вихованість”. Виховання, як зазначав К.Д. Ушинський, створене самим народом і засноване на народних починаннях, має таку виховну силу, якої немає в найкращих системах, що ґрунтуються на абстрактних ідеях, чи запозичені в іншого народу [6, 329 – 340];

- В.М. Бехтерев зазначав: “Якщо освіта спрямована на примноження людських знань і, отже, на збільшення ерудиції, то виховання розвиває розум людини, привчає її до синтезу і аналізу, воно слугує облагородженню душевних почуттів і зміцненню волі” [1, 113 – 129];

- С.Ф. Русова писала, що національне виховання забезпечує кожній нації найширшу демократизацію освіти, коли її творчі сили не будуть покалічені, а, отже, дадуть нові оригінальні і самобутні скарби задля вселюдського поступу. Тоді виховання через пошану до свого народу виховує в дітях пошану до інших народів [8, 208];

- як стверджував А.С. Макаренко, перед вихователями завжди стоїть подвійний об’єкт: особистість і суспільство. Змінюючи особистість, змінюємо суспільство; зміна суспільства впливає на формування особистості кожної людини [6, 645 – 673].

Загальною метою виховання, як зазначає В.В. Ягупов, є всебічний і гармонійний розвиток людини. Такий ідеал цивілізованого суспільства діє протягом сторіч, починаючи з афінської системи виховання, де й народилося розуміння

гармонійності людини (калокагатія – ідеал фізичної і моральної досконалості). В епоху Відродження філософом Рене Декартом до терміну “гарантії” було додано ідею всебічного розвитку. Так склалася концепція ідеалу розвиненої людини [9, 18 – 19].

Призначення виховання – як соціально-особистісного феномена – забезпечення взаємодії між поколіннями, сприяння становленню індивідуума суб’єктом конкретно-історичного процесу, що передбачає безболісне входження та адаптацію підростаючих поколінь до життя в певних соціально-економічних реаліях.

Якщо наука є спільною для всіх народів, то всезагальної системи виховання не існує ні в теорії, ні на практиці. Кожен народ творить свою систему виховання, яка відповідає характерним рисам його народності, визначає аспект національності. Виховний процес, що організується в кожній виховній системі, є досить складним явищем. Кожен колектив вихователів завжди відповідальний за його організацію перед суспільством, майбутніми поколіннями.

Процес виховання, як зазначає С.С. Вітвицька, завжди спрямований на зміну поглядів, переконань, ідеалів, звичок, поведінки. Сутність виховання, з точки зору філософії, визначається перетворенням культури людства в індивідуальну форму існування. Сутність виховання з точки зору педагогіки та психології полягає у привласненні соціального досвіду, формуванню свідомості особи. Зміст цього процесу полягає в тому, щоб те зовнішнє, об’єктивне, найкраще, що є в соціальному досвіді, стало суб’єктивним, тобто перетворилося на погляди і переконання, вчинки і поведінку особистості [1, 113 – 129].

Організація виховної роботи у вищому навчальному закладі здійснюється за допомогою педагогічних і науково-педагогічних працівників, студентського самоврядування і активності самого студента, що, у сукупності, формує багатогранну, цілісну, всебічно розвинену особистість.

Виховна робота, яка забезпечується науково-педагогічними працівниками – це своєрідне мистецтво виховного впливу на студента, що полягає в наступному: формування професійних якостей сучасного спеціаліста як людини, особистості; здійснення професійно-орієнтаційної, інформаційно-просвітницької, культурно-виховної роботи серед студентів, розвиток їх творчих та інтелектуальних здібностей, залучення до різноманітної діяльності за інтересами, участі в культурно-освітній, спортивно-оздоровчій та інших видах діяльності; сприяння роботі рад

студентського самоврядування факультетів, гуртожитків; навчального закладу в цілому; безпосередня участь у реалізації заходів, що проводяться ректоратом, на факультетах, у гуртожитках, клубах.

Педагог – виразник і виконавець вольової та мотиваційної регуляції життя суспільства. Його діяльність, як стверджує Г.М. Падалка, є похідною від саморозвитку суспільства. За допомогою соціально контрольованих дій науково-педагогічного працівника формується виховне й освітнє середовище, яке відповідає нормам моралі та рівню розвитку суспільства, тобто середовище, у якому триває життєдіяльність усіх членів суспільства. Завдяки педагогу синхронізуються потреби суспільства і рівня змістової та технологічної підготовки і перепідготовки громадян. Педагог необхідний суспільству як трансформатор його ідей і життєвих сил, спонукач і першоджерело його рухів, як носій соціального досвіду й економічного розвитку суспільства, що зумовлює та ініціює його духовний розвиток [5, 431 – 439].

Велике значення для виховання студентської молоді покладається на студентське самоврядування. Студентське самоврядування у вищому закладі освіти функціонує з метою забезпечення виконання студентами своїх обов'язків та захисту їх прав і сприяє гармонійному розвитку особистості студента, формуванню у нього навичок майбутнього організатора, керівника.

Основними завданнями органів студентського самоврядування є [2, 110 – 120]:

- забезпечення і захист прав та інтересів студентів;
- забезпечення виконання студентами своїх обов'язків;
- сприяння навчальній, науковій та творчій діяльності студентів;
- сприяння у створенні необхідних умов для проживання і відпочинку студентів;
- створення різноманітних студентських гуртків, товариств, об'єднань, клубів за інтересами;
- організація співробітництва із студентами інших вищих закладів освіти і молодіжними організаціями;
- сприяння проведенню серед студентів соціологічних досліджень;
- сприяння працевлаштуванню випускників;
- участь у вирішенні питань міжнародного обміну студентами.

Великого значення необхідно надати лідерському потенціалу представників студентського

самоврядування. Лідерство – це завжди груповий феномен. Лідери потенційно існують у кожній групі. Лідерський потенціал – це сукупність задатків та здібностей особистості (комунікативних, організаторських, інтелектуальних, креативних), які проявляються в ситуаціях взаємодії в групі та дають можливість індивіду самореалізуватися як лідеру [7, 186].

Особливості організації навчально-виховного процесу у вищому навчальному закладі, що зумовлені і наявністю лідерського потенціалу кожної студентської групи, знаходять певне відображення у розвитку та становленні особистості студента на різних курсах, зокрема:

- на першому курсі відбувається адаптація колишнього абітурієнта до студентських форм колективного життя; процес адаптації першокурсників є складним та багатограним, він зумовлений взаємодією психологічних, соціальних, біологічних факторів тощо; цей період збігається з періодом юності і відрізняється складністю становлення особистісних рис. Розвиваються такі якості особистості, як: цілеспрямованість, самостійність, ініціативність, вміння володіти собою. Підвищується інтерес до моральних проблем – сенсу буття, життєвих цілей, способу життя, любові, вірності тощо [3, 144];

- другий курс є періодом найбільш напруженої навчальної діяльності студентів. У життя дружоків інтенсивно входять усі форми навчання і виховання. Студенти отримують загальну підготовку, формуються їхні широкі запити і потреби. Процес адаптації до середовища здебільшого завершено, що знаходить своє відображення у психічній стійкості студентів до нововведень і використанні різноманітних навчально-виховних засобів науково-педагогічними працівниками;

- на третьому курсі починається спеціалізація, поглиблюється інтерес до наукової роботи. У цей період звужується сфера інтересів особистості, становлення особистості визначається фактором спеціалізації; значний виховний вплив на формування особистості студента здійснюють спеціалізації, що визначають професійну спрямованість майбутнього фахівця;

- на четвертому курсі студенти ознайомлюються зі спеціальністю в період навчальної практики, їхній поведінці властивий інтенсивний пошук раціональних шляхів і форм спеціальної підготовки; відбувається переоцінка цінностей;

- п'ятий курс (або період навчання в магістратурі) характеризується перспективою швидкого закінчення навчального закладу, що передбачає формування чітких практичних

установок на майбутній вид діяльності. З'являються нові цінності, пов'язані з матеріальним і сімейним становищем, професійною діяльністю, громадською активністю. Студенти поступово відходять від колективних форм життя [4, 347–348].

Організація виховної роботи зі студентами вищих навчальних закладів визначається певною специфікою, зумовленою характерними рисами представників цієї групи молоді, які завжди вирізнялися максимальною активністю та самостійністю мислення. Ми вважаємо, що виховний процес у вищому навчальному закладі необхідно організовувати таким чином, щоб максимально сприяти самореалізації особистісно-творчому потенціалу кожного студента. Для цього необхідно створити такі умови, щоб студенти у процесі здійснення навчально-пізнавальної діяльності прагнули до того, щоб:

- цілеспрямовано та зацікавлено набувати необхідні для професійної діяльності знання та уміння;
- освоювати досвід групової діяльності та реалізовувати власну соціальну активність;
- задовольняти власні інтереси та потреби в духовній сфері;
- активно брати участь у колективних справах групи, факультету, університету, в діяльності органів самоуправління, у плануванні, організації та аналізі виховної роботи;
- брати участь у прийнятті рішень, пов'язаних з професійним розвитком, з організацією виховної роботи, стимулювання діяльності студентів.

Висновки. Таким чином, організація виховної роботи у вищих навчальних закладах потребує постійного вдосконалення, пошуку використання нових форм впливу на студентів, відпрацювання нових методик. Виховання повинно носити творчий характер, орієнтуючись на проблеми, пов'язані із специфікою кожного навчального закладу. Важливе завдання науково-педагогічних працівників та органів самоврядування полягає у створенні сприятливого психологічного мікроклімату, відповідних умов для розвитку та задоволення культурних потреб студентів, для їх самореалізації. Випускники університету мають

бути не просто знаючими спеціалістами, а людьми творчими, духовно багатими із демократичним світобаченням.

Потребують поглибленого дослідження питання організації психолого-педагогічного супроводу організації навчального процесу у вищому навчальному закладі, що сприятиме формуванню позитивної мотивації учіння студентів, розвитку їх професіоналізму та готовності до виконання професійних функцій як майбутніх фахівців у своїй галузі.

1. Вітвицька С.С. *Основи педагогіки вищої школи: Методичний посібник для студентів магістратури.* – Київ: Центр навчальної літератури, 2003. – 316 с.

2. Кузьмінський А.І. *Педагогіка вищої школи Навчальний посібник.* – Київ: Знання, 2005. – 486 с.

3. Мачинська Н.І., Марчук А.В. *Психолого-педагогічні аспекти адаптації першокурсників до навчання у вищому навчальному закладі. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія психологічна: збірник наукових праць.* – Львів: ЛьвДУВС, 2012. – Вип. 1. – 208 с.

4. Ортинський В.Л. *Педагогіка вищої школи. Навчальний посібник.* Київ: Центр учбової літератури, 2009. – 472 с.

5. Падалка Г.М. *Педагогіка мистецтва (Теорія і методика викладання мистецьких дисциплін).* – Київ: Освіта України, 2008. – 274 с.

6. *Педагогіка: Хрестоматія / Уклад.: А.І. Кузьмінський, В.Л. Омеляненко.* – К.: Знання-Прес, 2003. – 700 с.

7. Рожков М.И. *Педагогическое обеспечение работы с молодежью. Юногика: учеб. пособие для студентов вузов / М.И. Рожков.* – М.: Гуманитар. изд. центр ВЛАДОС, 2008. – 264 с.

8. Русова С. *Вибрані педагогічні твори.* – К.: Освіта, 1996. – 304 с.

9. Ягунов В.В. *Педагогіка: Навч. посібник.* – Київ: Либідь, 2002. – 560 с.

Стаття надійшла до редакції 05.04.2013

“Знаєш, що важливо взяти з дитинства в доросле життя? Мрію”.

Ельчин Сафарлі

азейбаржанський сучасний письменник, журналіст

УДК 94 (477.83) “ХХ”:37

*Микола Галів, доцент кафедри нової та новітньої історії України
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*

**“ПРОФЕСІЙНЕ” ШКІЛЬНИЦТВО СТРИЙЩИНИ
У ПЕРІОД НІМЕЦЬКОЇ ОКУПАЦІЇ (1941 – 1944 рр.)**

У статті розкрито виникнення так званих “професійних” шкіл на Стрийщині в роки німецької окупації (1941 – 1944 рр.). Охарактеризовано промислово-ремісничу, торгівельну, сільськогосподарську групи профшкіл, а також висвітлено діяльність навчальних закладів мистецького профілю.

Ключові слова: “професійне” шкільництво, Стрийська округа дистрикту “Галиція”, німецька окупація (1941 – 1944 рр.).

Літ. 37.

*Николай Галив, доцент кафедры новой и новейшей истории Украины
Дрогобычского государственного педагогического университета имени Ивана Франко*

**“ПРОФЕСИОНАЛЬНЫЕ” ШКОЛЫ СТРИЙЩИНЫ
В ПЕРИОД НЕМЕЦКОЙ ОККУПАЦИИ (1941 – 1944 ГГ.)**

В статье раскрыто возникновение “профессиональных” школ на Стрийщине в годы немецкой оккупации (1941 – 1944). Охарактеризовано промышленно-ремесленную, торговую, сельскохозяйственную группы профшкол, а также освещено деятельность образовательных учреждений искусствоведческого профиля.

Ключевые слова: “профессиональные” школы, Стрийская округа дистрикта “Галиция”, немецкая оккупация (1941 – 1944 гг.).

*Mykola Haliv, Docent of Department of the Modern and Contemporary History of Ukraine
Drogobych State Pedagogical Ivan Franko University*

**THE “PROFESSIONAL” SCHOOL OF THE STRYI DISTRICT
IN THE PERIOD OF GERMAN OCCUPATION (1941 – 1944)**

The article the emergence of so-called “professional” schools of the Stryi district during the German occupation (1941 – 1944) is explores. The industrial handicraft, trade, agricultural groups “professional” school and the activities of the education institutions of art profile are characterized.

Keywords: the “professional” schooling, the Stryi district of region “Galicia”, the German occupation (1941 – 1944).

Постановка проблеми. У сучасних реаліях України зростає суспільний та науковий інтерес до складних, часто суперечливих подій Другої світової війни. Історики намагаються об’єктивно, різнобічно і глибоко висвітлити різноманітні аспекти згаданої проблеми, зокрема значну увагу присвячують умовам життя українського суспільства в період гітлерівської окупації (1941 – 1944 рр.). Помітне місце у їхніх наукових пошуках займає дослідження системи освіти різних окупованих регіонів України. У цьому контексті актуальним є й висвітлення так званого “професійного” або “фахового” шкільництва – системи навчальних закладів, які готували майбутніх працівників промисловості, ремісничої, торгівельної сфери та сільського господарства в окупованій гітлерівцями Галичині, зокрема, й на теренах Стрийщини.

Аналіз досліджень. Окремі сторінки історії фахового шкільництва Галичини в окреслений період розкрили у своїх працях Н. Антонюк [2],

О. Луцький [18], Г. Стефанюк [32]. Вони, здебільшого на основі тогочасної легальної періодики, охарактеризували організаційні засади діяльності цієї ланки освіти, подаючи різноманітні узагальнюючі кількісні показники мережі, педагогічного складу та учнівського контингенту фахових шкіл в дистрикті “Галиція”. Однак вузькорегіональний (краєзнавчий) аспект проблеми залишається маловивченим. Ця обставина також спонукала нас до вивчення історії профшкіл Стрийщини 1941 – 1944 рр. Зауважимо, що *географічні межі* нашого дослідження охоплюють терени т.зв. Стрийської округи дистрикту “Галиція”, межі якої здебільшого співпадали з довоєнним Стрийським повітом Станіславського воєводства Польщі. Як відомо, вже 1 серпня 1941 р. Східну Галичину на правах окремого дистрикту німці приєднали до Краківської Генеральної Губернії (далі – ГГ). Адміністративний поділ галицького дистрикту початково включав повіти (крейси) та округи

(бецірки), серед них й Стрийський повіт у складі трьох округ – Жидачівської, Стрийської і Ходорівської [1, 4]. 13 квітня 1942 р. дистрикт “Галіція” поділено на 13 округ, зокрема й Стрийську (колишні Стрийський, Жидачівський, південна частина Бібрського та Долинського повітів) [19, 6]. У другій половині 1943 р. продовжувалися адміністративно-територіальні зміни, зокрема округа Стрий від того часу складалася з повітових комісаріатів Стрий, Ходорів, Сколе та Долина [33, 2].

Мета статті – розкрити утворення та діяльність “професійних” шкіл на Стрийщині в роки німецької окупації (1941–1944 рр.).

Виклад основного матеріалу. Ділянці фахової освіти в ГГ приділялася найбільша увага. Як відзначає Н. Антонюк, вона була введена у ранг державної політики з декількох причин. Пріоритетний розвиток фахового шкільництва обумовлювався вимогами освітньої політики німців, якою передбачалось давати населенню окупованих земель тільки початкову і професійну освіту. З іншого боку на теренах ГГ дуже гостро відчувалася нестача кваліфікованих працівників у різних сферах господарського життя (особливо в кооперації, з якої внаслідок голокосту вибули євреї). Насамперед, це стосувалося українців, які до війни практично не мали змогу здобувати професійну освіту [2, 47]. При цьому слід підкреслити, що німецькі фахові школи не давали повноцінної середньої освіти, а носили винятково прикладний характер. У них вивчалися тільки ті дисципліни, які були потрібні для розуміння тієї або іншої “вузької” спеціальності. Тож ветеринарів не вчили літератури, історії або географії, а електриків – біології чи зоології [26, 202].

“Професійне” шкільництво в ГГ мало такі ділянки: промислово-ремісничу, торгівельну, сільськогосподарську. Крім того, діяли й середні спеціальні школи мистецького та педагогічного характеру (наприклад, музичні школи та учительські семінарії). У кожній ділянці організовувались три основні типи шкіл: обов’язкові (призначені винятково для підвищення професійної кваліфікації й рівня фахової освіти молоді, яка працювала на промислових, ремісничих, торгівельних підприємствах та у сільському господарстві), званеві, фахові (вищого ступеня). У них окремо навчалися українці та поляки. Одні з них призначались для хлопців, інші – для дівчат. Були й коєдукаційні заклади. З огляду на те, що профшколи мали на меті перспективну спеціалізацію, вони були різноманітними: однорічна фахова торгівельна школа зі спеціальними класами для забезпечення та завідування

підприємствами, технічні фахові школи для металевого та будівельного промислу, електротехніки, хімії, а також рільничі школи для чоловіків і жінок, музичні школи для мистецького промислу [2, 52–53].

Промислово-ремісничу групу профшкіл на Стрийщині започатковано восени-узимку 1941 р. Відзначимо, що вона включала державні навчальні заклади двох типів: нижчого – ремісничу званеву школу з трирічним терміном навчання, вищого – дворічну фахову промислово-технічну школу. До званевих ремісничих шкіл, зазвичай, приймалися учні, що закінчили шість класів радянської школи, до фахових технічних – 18-річні особи із щонайменше закінченими чотирма класами гімназії або ремісничою школою з однорічною фаховою підготовкою. Ремісничу школу, переважно, складалася із слюсарсько-електричного та електромеханічного відділів (хоча могло бути й більше), а технічна фахова, здебільшого, включала такі відділи: будови машин і електротехніки, будівництва доріг та мостів, наземного будівництва [2, 53]. Більшість ремісничих шкіл все ж були однорічними, належали до обов’язкового рівня й перебували на цілковитому утриманні місцевих підприємств, Українського і Польського допомогових комітетів, а отже, трактувалися як приватні.

На теренах Стрийської округи фахових промислово-технічних шкіл вищого ступеня не було утворено. Натомість діяли школи званевого рівня. На Стрийщині заанонсоване у вересні-жовтні 1941 р. створення ремісничих шкіл дещо пригальмувалося через малий вплив учнів, що констатувала місцева преса [3, 4]. Зрештою, ситуація в нормувалася, і 4 грудня 1941 р. у Стрию в будинку колишньої педагогічної школи розпочався навчальний процес місцевої трирічної званевої дівочої ремісничої школи [21, 3]. Крім неї, працювала й обов’язкова “прилюдна промислова школа” [35, 5]. Зауважимо, що в опублікованому газетою “Краківські вісті” переліку українських фахових шкіл на теренах ГГ згадуються лише ці дві стрийські ремісничі школи. Натомість львівська газета “Голос Підкарпаття” (22.08.1943 р.) розповідає про діяльність при “Державних залізничних майстернях” у Стрию трирічної “Державної промислово-технічної школи” (очевидно, ремісничої школи званевого рівня). Навчальний день у ній тривав дві зміни. Першу половину дня учні вивчали теоретичні предмети, після обіду ж відбували практичні заняття. На серпень 1943 р. школу відвідувало приблизно 370 учнів, з яких 96 % були українцями [8, 6]. Чоловіча званева

реміснична школа з єдиним слюсарсько-механічним відділом працювала й у Ходорові [35, 5].

Група *торгівельних шкіл* почала формуватися одночасно з ремісничими. Зокрема, трирічна “купецька” званева школа у Стрию відчинилася тоді ж, що й реміснична – 4 грудня [21, 3]. Про її роботу майже нічого не знаємо. Відомо, що у торговельних школах загалом викладалися такі предмети: товарознавство, релігія, організація підприємництва, бухгалтерія, основи економіки, правознавство, стенографія і друкування, обчислення (математика), “наука реклами”, німецька мова і література [9, 2; 37, 55]. Середнє навантаження викладача торговельної школи становило 11 – 12 занять на тиждень [10, 31, 112].

Найбільш широко розбудованою виявилася ділянка *сільськогосподарського шкільництва*, організація якого припала на 1942 р. Українське та польське громадянство (передовсім відповідні комітети, а також товариство “Сільський Господар”, Хліборобська палата у Львові, різноманітні підприємства) піклувалося про організацію одно-, дворічного обов’язкового сільськогосподарського шкільництва. Характеризуючи цей тип шкіл, Л. Радкевич у газеті “Львівські вісті” (15.08.1942 р.) писав: “Це найнижчий тип, – обов’язкова школа для сільської молоді (як хлопців, так і дівчат) в віці від 14 р. життя, до 18. Це щось у роді давньої доповнюючої школи по скінченні сільської народної школи. Хлопець чи дівчина обов’язані відвідати раз в тиждні цю школу на шестигодинне навчання. Побіч релігії, знання господарських рахунків та вміння писати замовлення, прохання тощо, головним предметом навчання для хлопців буде практичне навчання сільського господарства разом з городництвом, садівництвом, пасічництвом, плеканням худоби, тощо. Для дівчат ж шиття, куховарство, плекання дробу, огородництво, гігієна і т.д. Навчання триває два роки. Підкреслимо, що школа є обов’язкова для молоді у вищезгаданому віці всюди там, де такі школи є, чи пак будуть отворені. Обов’язана вчашати до неї і молодь, що мешкає в громадах віддалених не дальше, як 5 кілометрів від осідку школи” [28, 6].

Крім дозволених обов’язкових рільничих шкіл, німецькою владою було організовано два типи званевих сільськогосподарських навчальних закладів: 1) однорічні рільничі школи для хлопців і дівчат, однорічні городницькі та господинські школи (обов’язкові для всієї сільської молоді); 2) дворічні чоловічі рільничі школи, дворічні дівочі господинські школи, дворічні городницькі школи (останні діяли у Львові). До однорічної рільничої школи приймалися 16-річні юнаки та юнки, що

закінчили народну школу та мали дворічну практику в сільському господарстві. Для вступу до однорічної городничої школи потрібні були такі ж вік й освіта, але трирічна сільськогосподарська практика або закінчення рільничої школи. На перший навчальний рік дворічної чоловічої рільничої школи приймалися 18-річні абітурієнти з освітою на рівні 8 класу радянської школи, 4 класу гімназії нового типу (6 класу гімназії старого типу) або трирічної профшколи, а також однорічною практикою в сільському господарстві. На другий рік цієї ж школи приймалися 19-річні юнаки з аналогічним рівнем освіти, однак дворічною практикою на господарстві. Подібні вимоги ставили й до тих, хто бажали навчатися у дворічній жіночій господинській школі. Звісно, головною умовою прийняття до всіх цих шкіл були успішно складені вступні іспити з німецької мови, української або польської мови, рахунків, природи. До цих шкіл також приймали випускників і студентів I – II курсів радянських сільськогосподарських шкіл і зоотехнікумів [6, 4; 13, 2].

Однорічні школи поділялися за типами: сільськогосподарські для хлопців і дівчат, школи домашнього господарства, городничо-садівничі, молочарські, лісові школи. Закінчення такого навчального закладу дозволяло стати управителем середнього господарства чи сільської господарки, після неї можна вступати до дворічної школи, що за рівнем відповідає деяким ліцеям. Закінчення ж останньої давало змогу працювати волосним агрономом, управителем середнього сільського господарства, а після закінчення педагогічного курсу – вчителем сільськогосподарської школи [2, 55].

Обов’язкові сільськогосподарські школи, звісно, були найбільш чисельними, оскільки створювалися майже у кожній волосній громаді. На Стрийщині однорічні прилюдні обов’язкові школи також діяли в кожній “збірній громаді”, зокрема в місті Стрий (керівник – Степан Юрків), селах Черниця (керівник – Михайло Девосер), Бережниця (керівник – інж. Хоміцький), Тирява (керівник – Володимир Білоус), Завадів (керівник – Павло Годів), Кохавина (керівник – Євстахій Котович), Дашава (керівник – Олексій Лавчук) [11, 22 – 25]. Крім них, функціонували ще дворічна Державна (званева) сільськогосподарська школа в Черниці біля Миколаєва, Державна (званева) сільськогосподарська школа у Бережниці (для хлопців), городницька школа в Дашаві, молочарська школа у Стрию, “званево-господарська” школа I-го ступеня у Кремерівці [31, 6; 34, 6].

Найбільш відомими в окрузі та за її межами були школи в Черниці та Бережниці. Власне школи у Бережниці намагалися відкрити ще в серпні 1941 р. До кінця листопада того ж року було сформовано основний керівний та викладацький склад: директор інженер Хоміцький, вчителі Поспішиль і Михаць, інструктор Демків (усіх призначено 1 серпня, лише Михаця – 1 жовтня) [11, 2]. Місцева стрийська преса розмістила оголошення про набір учнів до трирічної “Годівельно-рільничої середньої” школи в Бережниці (заяви приймалися до 31 серпня, а вступні іспити з української мови та літератури, математики і фізики було призначено на 5 вересня) [22, 3]. Проте школа змогла відновити навчальний процес з дозволу німецької влади лише на початку 1942 р. Керівник відділу науки і навчання уряду округу “Галиція” А. Гасселіх, даючи дозвіл на відкриття Державної сільськогосподарської школи у Бережниці (9.01.1942 р.), поставив, зокрема, таку умову: “Учням 2-го та 3-го випусків колишнього більшовицького зоологічного технікуму надається можливість завершити своє навчання у сільськогосподарській школі, відповідно до існуючих німецьких розпоряджень (постанов). Заздалегідь їм потрібно скласти вступні іспити із німецької, української або польської мов, із арифметики та природознавства” [11, 2]. До дворічної “вищої” школи приймалися 18-річні учні з освітою на рівні 4-го класу гімназії старого типу, 6-го класу гімназії нового типу, 8-го класу радянської десятирічки [5, 7].

Сільськогосподарська школа в Черниці перші за умов німецького “нового порядку” вступні іспити провела 20 лютого 1942 р. [7, 3]. Загалом, в Черниці діяли три сільськогосподарських школи: 1) обов’язкова сільськогосподарська школа; 2) сільськогосподарська однорічна школа (званева); 3) дворічна “Вища рільнична школа” (Державна фахова сільськогосподарська). Черницькі рільничі школи володіли величезним господарством площею 150 га, де учні, після “теоретичних викладів” першої половини дня, реалізовували та вдосконалювали свої знання на практиці у відділах: а) “продукції польових рослин”; б) городництва та садівництва; в) годівлі та плекання тварин; г) організації та ведення сільського господарства [36, 6]. Навчальний план в однорічній званевій школі становив 46, а в дворічній фаховій – 39 – 43 год. на тиждень [19, 6].

Про добру матеріальну базу школи в Черниці свідчить і наявність гуртожитку-інтернату, перебування в якому учнями не оплачувалося. Життя учнів в інтернаті було організовано на кооперативний лад. Навіть харчуванням

займалася “харчова кооператива учнів”, яка отримувала продовольство з харчового уряду (мабуть, Стрийського) та власного господарства. Кооператива запровадила певну плату за харчування, яка становила 40 зл. грішми та 10 зл. продуктами на місяць. Налагоджено було й позакласну виховну роботу шляхом організації різноманітних гуртків (імпрезовий, спортивний, хорівий, видавничий та ін.), “які виробляють самодіяльність учнів і заправляють їх до будучої громадянської праці” [36, 6].

Вікові та освітні вимоги для вступників до дворічної фахової школи в Черниці були такими, що й у Бережниці. Загалом кількість учнів трьох черницьких шкіл була доволі значною. На серпень 1942 р. у прилюдній обов’язковій школі навчалася понад 300 учнів із найближчих околиць, в однорічній званевій – 25 (за іншими даними – 26), дворічній фаховій – 64 (в цілому приблизно 400 юнаків і дівчат). Оплата за навчання сягала 50 зл. на рік, “вписове” становило 10 зл., а “іспитова такса” – 1 зл. Зауважимо, що окремим здібним учням надавалася місячна стипендія у розмірі 100 зл. [36, 6]. 10 – 12 вересня відбувся іспит зрілості (письмовий та усний) у званевій однорічній школі, який склали 26 осіб, причому 11 з них на “відмінно” [30, 3].

Про кількість викладачів у сільськогосподарських школах Черниці збереглися архівні дані – на березень – квітень 1944 р. в однорічній школі їх нараховувалося 4 (Михайло Девосер – керівник, Стефанія Девосер, Емілія Горович, Євгенія Петрівська), у дворічній – 13 (Михайло Девосер – керівник, Адольф Рачунь, д-р. Дмитро Проців, Володимир Мигович, Михайло Савиняк, Олексій Зозуляк, Олексій Поспишик, Теофіль Говда, Петро Пащук, Степан Дудкевич, Анастасія Михайлів, Степанія Більська) [12, 1, 4 – 5].

На початку 1944 р. у Болехові біля Стрия було відкрито першу в галицькому округі та усій ГГ “лісову школу” (школу лісового господарства) з українською мовою навчання. На відкритті були присутні високопоставлені німецькі чиновники – члени уряду ГГ із Кракова: президент головного відділу лісництва д-р Айсфельд, президент головного відділу науки і навчання д-р Ейхгольц. На Болехівську школу покладалося завдання готувати лісників різних спеціальностей: а) надлісничих, котрі керуватимуть державними лісництвами та наглядатимуть над приватними; б) лісничих, що наглядатимуть за будівництвом лісових доріг, веденням лісової культури, забезпечуватимуть охорону лісу; в) “показників” – помічників лісничих. Школа нараховувала 40 учнів, 6 учителів і директора. Задля налагодження

постійної навчальної практики, школі обіцяли передати стоморгову площу лісу [4, 6]. Однак школі не вдалося розгорнути нормальний навчальний процес через наближення фронту.

Поширеною ланкою сільськогосподарського шкільництва були господинські (школи домашніх господинь). Одна з них діяла у Стрию “українська “Жіноча Сільсько-господарська званева Школа”. До групи сільськогосподарських шкіл належали й городничо-садівнича званева школа з українською мовою навчання в Дашаві, а також єдина на теренах колишньої Дрогобицької області молочарська званева українська школа у Стрию [35, 5]. Щодо останньої невідомий автор газетної статті “Сільсько-господарське шкільництво в окрузі (Стрийській. – М. Г.)” (січень 1943 р.) писав: “Але найважливішою в цьому переліку (шкіл. – М. Г.) є молочарська школа в Стрию. Вона буде на терені Галичини зразковим закладом приготування різного роду молочарських техніків” [31, 6]. До молочарської школи, що відчинилася 1 грудня 1941 р., приймали лише хлопців віком понад 18 років, які мали освіту на рівні семи класів народної школи [5, 7].

Разом з тим, на теренах Стрийської округи працювала й *середня спеціальна школа мистецького характеру*. Власне у Стрию було відновлено діяльність української музичної школи у статусі державної. На початку 1943 р. вона налічувала приблизно 200 учнів, які навчалися на струнному, фортепіанному та вокальному відділах. 13 березня 1943 р. у школі відбувся “природний піврічний попис” (звітний концерт), у якому взяли участь студенти всіх відділів [27, 6]. Незабаром вчителі та учні музичної школи дали “Концерт молодих віртуозів” у Народному домі м. Стрия. Програма концерту, яку склав директор музшколи І. Поваляченко, включала твори Бетховена, Баха, Гріга, Ліста, Шуберта, Чайковського, Лисенка. Крім учнів, деякі композиції виконали викладачі Н. Котович, О. Яцик, І. Лесик [15, 6]. Загалом, у школі працювало 15 викладачів (травень 1944 р.): Іван Поваляченко, Артемій Гехельський, Наталя Котович, Михайло Котович, Гелена Яцишин, Ірина Шумова, Ольга Новицька, Ольга Кербі, Ольга Заєць, Ігор Лесик, Степан Савчин, Софія Мусіль, Владислав Коробльовський, Мирослав Бовдур, Григорій Савків [12, 7].

У перші місяці окупації у Стрию було зроблено спробу продовжити діяльність місцевої педагогічної школи, яка існувала з 1940 р. Дирекція Стрийської педшколи в середині серпня 1941 р. оголосила набір студентів на 1941/42 навч. рік та відкрила тримісячні курси підвищення

кваліфікації вчителів початкової школи [23, 4; 25, 3; 29, 3]. Однак німецькі власті, мабуть, обурившись таким “самоуправством”, не дали дозволу на діяльність педагогічної школи у Стрию.

З дозволу німецьких властей УЦК та окружні комітети організували й різноманітні курси та конференції, спрямовані на *підвищення кваліфікації вчителів* профшкіл, передовсім обов’язкових. Так, 20 липня 1942 р. у Державній рільничій школі с. Бережниця почався одномісячний курс для вчителів обов’язкових господарських шкіл, в якому взяли участь 69 осіб із Стрийської, Дрогобицької, Самбірської, Станіславської, Бережанської, Коломийської, Калуської округ. Організаційний комітет очолив Євген Рудий. Курсанти-вчителі, крім лекцій, проводили практичні заняття у шкільному господарстві. Усі вони успішно закінчили навчання 21 серпня 1942 р. [16, 6; 24, 6]. Подібний захід відбувся і у званевій рільничій школі с. Черниця: 16 січня 1943 р. завдяки ініціативі відділу науки та навчання уряду галицького дистрикту проведено конференцію керівників і учителів хліборобських шкіл, в якій взяли участь й представники Хліборобської Палати [14, 6].

Висновки. Отже, Стрийська округа на кінець 1943 р. налічувала щонайменше 20 профшкіл, в яких освіту здобувало декілька тисяч учнів. Загалом, порівняно з довоєнним (до 1939 р.) часом кількість фахових шкіл, передовсім українських, значно зросла. Цю тезу підтверджують статистичні дані по галицькому дистрикту. За умов майже повної відсутності фахових українських шкіл у колишній Польщі, 1942 року в Галичині функціонувало 82 “професійні” школи (без обов’язкових сільгоспшкіл), де навчалися близько 10 тис. учнів і учениць й працювали 500 учителів. До їх числа належали 22 чоловічих промислових, 14 жіночих промислових, 25 торгівельних, 15 сільськогосподарських шкіл [2, 56–57]. Однак, наприкінці 1943 – першій половині 1944 рр. профшколи масово втрачали учнів, яких часто прямо з занять забирали для вивозу до Німеччини. На нашу думку, ті профшколи, що відкривалися німцями наприкінці 1943 – на початку 1944 рр. (на Стрийщині це школа лісового господарства у Болехові та будівельно-реміснича школа у Стрию), призначалися для “виловлення” молоді. Загалом з території колишньої Дрогобицької області було вивезено понад 42 тис. молодих людей [17, 17], серед них й частину учнів профшкіл.

1. Адміністративний поділ Дистрикту Галичина / *Стрийські вісті*. – 1941. – № 37. – 7 грудня. – С. 4.

“ПРОФЕСІЙНЕ” ШКІЛЬНИЦТВО СТРИЙЩИНИ У ПЕРІОД НІМЕЦЬКОЇ ОКУПАЦІЇ (1941–1944 рр.)

2. Антонюк Н. Українське культурне життя в “Генеральній Губернії” (1939 – 1944 рр.): за матеріалами періодичної преси / Наталя Антонюк. – Львів, Б. в., 1997. – 232 с.
3. Байдужість і непорозуміння // Стрийські вісті. – 1941. – № 29. – 30 жовтня. – С. 4.
4. Відкриття першої лісової школи в Генеральній Губернії // Голос Підкарпаття. – 1944. – Ч. 14. – 2 квітня. – С. 6.
5. Вісник Українського Центрального Комітету. – 1942. – Ч. 4/30. – 1 квітня. – С. 7.
6. Вписи до с.-господарських шкіл // Львівські вісті. – 1942. – Ч. 3(127). – 4/5 січня. – С. 4.
7. Вступні іспити до сільськогосподарської школи в Черниці // Стрийські вісті. – 1942. – № 13. – 19 лютого. – С. 3.
8. Державна промислово-професійна технічна школа // Голос Підкарпаття. – 1943. – Ч. 34. – 22 серпня. – С. 6.
9. Державний архів Львівської області (далі – ДАЛО). – Ф. Р-1926. – Оп. 1. – Спр. 2. – Арк. 1 – 229.
10. ДАЛО. – Ф. Р-1926. – Оп. 1. – Спр. 90. – Арк. 1 – 167.
11. ДАЛО. – Ф. Р-1964. – Оп. 1. – Спр. 10. – Арк. 1 – 32.
12. ДАЛО. – Ф. Р-1964. – Оп. 1. – Спр. 30. – Арк. 1 – 7.
13. Заснування двох рільничих шкіл // Стрийські вісті. – 1942. – № 2. – 7 січня. – С. 2.
14. Зібрання керівників хліборобських шкіл // Голос Підкарпаття. – 1943. – Ч. 6. – 7 лютого. – С. 6.
15. Концерт молодих віртуозів у Стрию // Голос Підкарпаття. – 1943. – Ч. 20. – 16 травня. – С. 6.
16. Курс господарського перевишколу вчителів. Справа хліборобства на краєвих шляхах // Голос Підкарпаття. – 1942. – Ч. 2. – 6 вересня. – С. 6.
17. Літянський В.В. До питання розвитку загальноосвітньої школи на Дрогобищині / В.В. Літянський // Наукові записки Дрогобицького державного педагогічного інституту ім. І. Франка. – Дрогобич, 1957. – Вип. III. – С. 5 – 32.
18. Луцький О. Українське культурне життя Галичини під час німецької окупації 1941 – 1944 рр. / О. Луцький // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність : Зб. наук. праць. – Л., 1997. – Вип. 3 “ 4. – С. 194 – 221.
19. Навчання в Рільничій школі в Черниці // Голос Підкарпаття. – 1942. – Ч. 3. – 13 вересня. – С. 6.
20. Новий адміністративний склад Дистрикту Галичина // Львівські вісті. – 1942. – Ч. 88 (212). – 24 квітня. – С. 3.
21. Оголошення [про вписи до ремісничої і купецької шкіл] // Стрийські вісті. – 1941. – № 36. – 4 грудня. – С. 3.
22. Оголошення [про набір учнів до рільничої школи в Бережниці] // Стрийські вісті. – 1941. – № 9. – 21 серпня. – С. 3.
23. Оголошення [про набір учнів до Стрийської педшколи] // Стрийські вісті. – 1941. – № 7. – 14 серпня. – С. 4.
24. Одномісячний курс для вчителів у Бережниці // Голос Підкарпаття. – 1942. – Ч. 1. – 30 серпня. – С. 6.
25. Організація шкільництва в Стрийщині // Стрийські вісті. – 1941. – № 8. – 17 серпня. – С. 3.
26. Патриляк І.К. Україна в роки Другої світової війни: спроба нового концептуального погляду / І.К. Патриляк, М.А. Боровик. – Ніжин: Видавець ПП Лисенко М.М., 2010. – 590 с.
27. Попис студентів державної музичної школи в Стрию // Голос Підкарпаття. – 1943. – Ч. 14. – 4 квітня. – С. 6.
28. Радкевич Л. Чотири типи с.-госп. шкіл. Права і умови прийняття до них молоді / Л. Радкевич // Львівські вісті. – 1942. – Ч. 183(307). – 15 серпня. – С. 6.
29. Романюк П. Готуємось до першого навчального року на оновленій вільній землі / П. Романюк // Стрийські вісті. – 1941. – № 8. – 17 серпня. – С. 3.
30. Ряди нових фахівців-агрономів. Іспит зрілості у Державній Рільничій Школі в Черниці // Львівські вісті. – 1942. – Ч. 209(333). – 16 вересня. – С. 3.
31. Сільсько-господарське шкільництво в окрузі // Голос Підкарпаття. – 1943. – Ч. 4. – 24 січня. – С. 6.
32. Стефанюк Г. Соціальна парадигма українського шкільництва в Галичині уроки німецької окупації (1941 – 1944 рр.) / Г. Стефанюк // Архіви окупації. 1941 – 1944. – К.: Вид. дім “Києво-Могилянська академія”, 2006. – С. 812 – 817.
33. Теперішній адміністративний поділ області Галичина // Голос Підкарпаття. – 1944. – Ч. 7. – 13 лютого. – С. 2.
34. Українське фахове шкільництво Стрийщини // Голос Підкарпаття. – 1943. – Ч. 23. – 6 червня. – С. 6.
35. Українські професійні школи в Генеральній Губернії // Краківські вісті. – 1943. – Ч. 157 (895). – 22 липня. – С. 5.
36. Черниця – школа хліборобів // Голос Підкарпаття. – 1942. – Ч. 1. – 30 серпня. – С. 6.
37. Matusak P. Edukacja i kultura Polski Podziemnej 1939 – 1945 / P. Matusak. – Siedlce, 1997. – 562 s.

Стаття надійшла до редакції 08.04.2013

“Ніколи не слід здаватися, бо завтра буде новий день, і саме завтра Ваше життя може змінитися на краще”

Щото Кутуньо
італійський композитор

УДК 377.8 – 057.87

*Ольга Кобрій, кандидат педагогічних наук,
докторант кафедри загальної педагогіки та дошкільної освіти
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*

ОСОБЛИВОСТІ ВИЗНАЧЕННЯ ЗМІСТУ ПРОФЕСІЙНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ПІДГОТОВКИ СТУДЕНТІВ НЕПЕДАГОГІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ

У статті розкрито особливості формування змісту професійно-педагогічної підготовки студентів непедагогічних спеціальностей наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст., які спонукали до змін у змісті педагогічних дисциплін у ВНЗ, що насамперед стосуються усвідомлення майбутнім фахівцем гуманізації навчання і виховання, орієнтації на самостійну творчу діяльність, поєднання теоретичної роботи з практичною тощо.

Ключові слова: зміст професійно-педагогічної підготовки, зміст педагогічних дисциплін, студенти непедагогічних спеціальностей.

Лит. 7.

*Ольга Кобрий, кандидат педагогических наук,
докторант кафедры общей педагогики и дошкольного образования
Дрогобычского государственного педагогического университета имени Ивана Франко*

ОСОБЕННОСТИ ОПРЕДЕЛЕНИЯ СОДЕРЖАНИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНО- ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ ПОДГОТОВКИ СТУДЕНТОВ НЕПЕДАГОГИЧЕСКИХ СПЕЦИАЛЬНОСТЕЙ

В статье раскрыты особенности формирования содержания профессионально-педагогической подготовки студентов непедагогических специальностей в конце ХХ – начале ХХІ ст., которые побуждали к изменениям в содержании педагогических дисциплин в ВУЗах, что прежде всего касается осознания будущим специалистом гуманизации обучения и воспитания, ориентации на самостоятельную творческую деятельность, сочетания теоретической работы с практической и т. д.

Ключевые слова: содержание профессионально-педагогической подготовки, содержание педагогических дисциплин, студенты непедагогических специальностей.

*Olga Kobriy, Ph.D. (Pedagogic) Doctoral of
General Pedagogic and Pre-school Education Department
Drohobych State Pedagogical University by I. Franko*

FEATURES OF DETERMINING THE CONTENT OF PROFESSIONAL AND PEDAGOGICAL TRAINING OF STUDENTS OF NON-TEACHING PROFESSIONS

The article reveals peculiarities of defining the content of professional pedagogical training for students of non-pedagogical specialities at the end of the 20th – the beginning of the 21st centuries, which brought about the changes in the content of pedagogical disciplines in higher educational establishments. It concerns the awareness of humanization of education, orientation to students' independent creative work, combination of theoretical and practical work and so on.

Keywords: content of professional pedagogical training, content of pedagogical disciplines, student of non-pedagogical specialities.

Постановка проблеми. Проблема оновлення змісту освіти повинна розглядатися у зв'язку з активною участю у навколишньому житті студентів будь-яких спеціальностей, пошуком ними засобів стимулювання самостійної творчої діяльності. Адже цілісність у педагогічній освіті забезпечується вже на етапі побудови навчальних планів, програм, підручників, що дає змогу розглядати її на рівні конструювання усього змісту педагогічних дисциплін, окреслюється їхній зв'язок із практикою, із життям.

Розвиток соціально зорієнтованої ринкової економіки, що зумовлює необхідність пробуджувати у студентів ініціативу, підприємливість, потяг до самостійної активності в поєднанні з духом соціальної справедливості, уваги до проблем й інтересів оточуючих, звісно, обґрунтовується вступом сучасної України у фазу постіндустріального (високотехнологічного, інформаційного) суспільства, в якому провідну роль відіграють гуманітарні знання і гуманітарні цінності, здатність до саморозуміння й комунікації з іншими людьми, спроможність до трудової й соціальної мобільності

в динамічних умовах ринку праці. Тому головними стають вміння самостійно знаходити й опрацьовувати інформацію, здобувати освіту впродовж усього життя, генерувати нові ідеї тощо. Побудова активної позиції майбутнього фахівця вимагає осмислення себе, власної діяльності та взаємодії з навколишнім оточенням.

Аналіз досягнень з проблеми. Дослідники модернізаційних процесів у вищій школі (В. Андрущенко, І. Бех [1], О. Вишневський [3], З. Донець, І. Зязюн [4], В. Ковальчук, К. Корсак, С. Ніколаєнко [5], А. Фурман [6] та ін.) професійну підготовку студентів пов'язують із передбаченням впливу на неї загальноосвітніх тенденцій і розробкою нових педагогічних фундаментальних ідей. Становленню системи підготовки фахівців у різних типах навчальних закладів в Україні та відзначенню у ній певних тенденцій, пов'язаних із суспільними процесами, присвячені дослідження Н. Брехунець, Р. Кігеля, В. Огаренка, Н. Сафонові та ін. Ключові напрями таких реформ визначаються значною мірою впливом Болонського процесу.

Розробляються концептуальні положення підготовки до виховної роботи (М. Пантюк, Г. Троцько, А. Капська), інноваційної професійної (І. Гавриш), науково-дослідницької (Г. Кловак, А. Степанюк), діяльності, педагогічної творчості (С. Сисоєва, Р. Скульський), професійної компетенції (М. Вачевський [2]), а також дидактичні підходи до розробки змісту музично-педагогічної (В. Черкасов), художньо-трудової (Л. Оршанський), природоохоронної (Л. Шаповал) підготовки студентів. Однак така підготовка найчастіше стосується професійно-педагогічної діяльності вчителя.

Проблемами психолого-педагогічної підготовки фахівців у непедагогічних університетах займаються О. Белова, В. Козаков, М. Лазарев, А. Головчук та ін. Досліджується також зміст культурознавчих (З. Донець), загальноінженерних (М. Лазарев) дисциплін, фінансово-економічної (Л. Бобко), культурологічної (Т. Зюзіна), еколого-радіаційної (В. Гончаренко), комп'ютерної (О. Майборода) освіти тощо. Дослідження щодо управління науково-методичною роботою педагогічних кадрів (О. Сидоренко, О. Поживілова) також виходять на рівень загальнопедагогічної підготовки усіх фахівців, оскільки для них завжди залишається актуальною сфера управління людьми та навчально-виховним процесом. Водночас сьогодні немає комплексного ґрунтового дослідження, яке б висвітлювало особливості формування змісту педагогічних дисциплін у ВНЗ України для студентів непедагогічних спеціальностей.

Метою статті є виявлення особливостей формування змісту педагогічних дисциплін у ВНЗ України у підготовці студентів непедагогічних спеціальностей наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст.

Основний матеріал дослідження. Наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. проблема формування змісту педагогічних дисциплін у всіх типах ВНЗ України поглиблюється насамперед унаслідок коригування відповідно до демократичних уявлень про організацію навчально-виховного процесу. Це стосується насамперед раціоналізації інформації, вдосконалення якості необхідних для засвоєння знань, умінь і навичок, збільшення частки самостійної творчої діяльності, різномірного навчання, його індивідуалізації та диференціації, розвивального та виховного підходів до його організації тощо.

У цьому сенсі важливими стали шляхи модульної побудови змісту навчальних дисциплін та використання для цього відповідних засобів у ВНЗ та школах. Ідеї А. Фурмана щодо організації модульного навчання, побудови змісту підручника за модульним принципом стають визначальними у викладанні сучасних педагогічних дисциплін. Міні-підручник у модульно-розвивальній системі А. Фурмана стає цінним засобом саморозвитку та самоуправління (під час вивчення будь-яких вузівських дисциплін) [6, 25]. Зміст такого міні-підручника чи освітньої програми має орієнтуватися, за А. Фурманом, на проектно-пошукову активність суб'єктів пізнання, коли "знання стає власним здобутком" [6, 44].

Сьогодні потреба модернізації змісту вищої освіти зумовлена тенденцією забезпечення якісної освіти впродовж усього життя. З цього приводу С. Ніколаєнко зазначав: "Висока якість освіти передбачає взаємозв'язок освіти і науки, педагогічної теорії та практики і визначається стандартами освіти, оцінкою якості освітніх послуг суспільством. Держава спільно з громадськістю здійснює перманентний моніторинг якості освіти, забезпечує його прозорість, сприяє розвитку громадського контролю" [5, 180]. Така лінія у змісті педагогічних дисциплін доповнюється постійною персоніфікацією в індивідуально-пошуковому режимі, що відповідає логіці формування студента як суб'єкта професійної життєдіяльності (він бере активну участь у цьому процесі).

Педінститути, педуніверситети (які становлять педагогічний напрям в освіті), конструюють зміст педагогічних дисциплін в основному для працівників соціально-освітньої сфери – під час підготовки учителя, психолога, соціального працівника, а непедагогічні спеціальності педінститутів чи педуніверситетів та класичні

ОСОБЛИВОСТІ ВИЗНАЧЕННЯ ЗМІСТУ ПРОФЕСІЙНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ПІДГОТОВКИ СТУДЕНТІВ НЕПЕДАГОГІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ

університети, економічні, медичні, політехнічні фахові ВНЗ (непедагогічний напрям) пропонують його для студентів менеджменту організацій, фізичної реабілітації, інформатики, екології, перекладу інших непедагогічних спеціальностей, які можуть забезпечуватися у структурі педагогічних навчальних закладів чи класичних університетів (оскільки йдеться про підготовку викладача, науковця). Зауважимо, що сьогодні доцільно організувати педагогічну підготовку інженерів, економістів, медиків, юристів, які вивчають педагогіку як загальноосвітню дисципліну у фахових ВНЗ, оскільки орієнтуються на діяльність у системі “Людина – людина”.

Звісно, нормативна частина освітньо-професійної програми підготовки містить перелік обов’язкових для вивчення студентами дисциплін, а варіативна – необов’язкових дисциплін, що забезпечують підготовку фахівців за вибраною спеціальністю. Якщо зміст вибіркової частини циклу педагогічних дисциплін визначається кожним навчальним закладом самостійно, то важливо рекомендувати для неї курси, що враховуватимуть інтереси насамперед кожного студента (які і собі забезпечуватимуть поєднання із медичною, психофізіологічною, інженерною чи економічною підготовкою майбутніх фахівців). Тому професійні компетенції студентів задля забезпечення індивідуалізації навчання (відповідно до Болонського процесу) із урахуванням регіональних і галузевих особливостей визначають специфіку спеціалізації, перелік вибіркового дисциплін (циклів гуманітарної, природничої, суспільної чи економічної підготовки).

Переорієнтація системи цінностей зумовила активну розробку нових підходів до навчання і виховання, а зміщення акцентів у ціннісних орієнтаціях людини потребує уточнення їхнього змісту, співвідношення освітніх традицій з вимогами щодо освіти (А. Ярошенко), трансформації змісту освіти й аналізу чинників концептуальних зрушень в освітніх системах, які виявляються в динаміці зміни парадигм освіти (І. Долголенко). Адже світогляд кожного учасника навчально-виховного процесу визначається саме тим, які цінності складають його основу, яким ціннісним орієнтиром особистість надає перевагу.

Зі свідомим оволодінням педагогічних дисциплін та застосуванням відповідних знань у практичній діяльності, що характеризують високий рівень фахової діяльності, пов’язана педагогічна компетентність. Її критеріями педагога вважають гуманність та професійну компетентність [7, 312]. Адже необхідна підготовка компетентних фахівців в освітній

діяльності, спроможних входити в конкурентне середовище. Педагогізація підготовки з економіки, менеджменту, маркетингу, інтелектуальної власності, фінансових дисциплін означає не лише засвоєння відповідних знань, а й розвиток можливостей працювати в умовах сучасної ринкової економіки. Критеріями ж педагогічної майстерності традиційно вважають доцільність, продуктивність, діалогічність як характер стосунків, оптимальність, творчість [7, 313].

Процеси демократизації освіти у другій половині ХХ ст. призвели до поширення тенденцій інтеграції змісту педагогічних дисциплін, розробки авторських навчальних програм і створення відповідних посібників із багатьох курсів, які не відповідали єдиним вимогам щодо висвітлення інформації та часто дублювали окремі теми, тому не були достатньо аргументованими, що пояснювало багатоваріантність підходів у викладанні педагогічних дисциплін, їх поверховість та ігнорування можливості вибору їх студентами. На початку ХХІ ст. відповідно до освітніх стандартів і на основі права самостійного визначення структури навчальних планів, відбувалися значні скорочення обсягу годин, відведених на педагогічні предмети.

Інтегровані посібники сьогодні найчастіше передбачають різноманітні варіанти поєднання різних розділів педагогіки або педагогічних і психологічних аспектів діяльності педагога (наприклад, навчальні посібники з основ психології та педагогіки (В. Галаган, О. Степанов, М. Фіцула, Л. Барановська, А. Дьомін та ін.), педагогіки і психології вищої школи (О. Мороз, С. Сисоєва, Д. Чернілевський та ін.), що стосуються фахівців будь-якого профілю. Запропонований В. Шаховим варіант програми навчальної дисципліни, що інтеграційно об’єднує “Педагогіку”, “Історію педагогіки” та “Педагогічну психологію” [7, 166 – 167], сьогодні є достатньо актуальним.

Зрозуміло, що базовий інформаційно-змістовий простір важливий як для педагога “згідно зі здібностями професійної поведінки вчителя в межах гуманітарної парадигми і гуманістичної концепції освіти, розвитку професійно-педагогічної якості”, людини, “для якої педагогічна творчість, “вихід за усталені стереотипи” стає способом професійного буття”, одержуючи стійкі позитивні результати”, так і для фахівця будь-якого профілю [4].

Висновки. Отже, наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. у змісті професійно-педагогічної підготовки фахівця будь-якого профілю знайшли відображення її гуманізація та демократизація. Відтак відповідного наповнення набули усі

**ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ РОБОТИ СПІВАКА
НАД ХУДОЖНІМ ОБРАЗОМ ЗГІДНО ІДЕЙ К. СТАНІСЛАВСЬКОГО**

компоненти змісту педагогічних дисциплін, які потребують успішної реалізації у навчально-виховному процесі ВНЗ України. Базовий інформаційно-змістовий простір професійного зростання, що є основою для діяльності в системі “Людина – людина”, визначає ключовою орієнтацію на людину. Перспективними напрямками нашого дослідження стане виявлення залежностей побудови якісного змісту педагогічних дисциплін у ВНЗ України від професіограми підготовки майбутнього фахівця, яка втілюватиме завдання ефективного забезпечення його фахової діяльності.

1. Бех І.Д. *Особистісно зорієнтоване виховання: наук.-метод. посібник* / Іван Дмитрович Бех. – К.: ІЗМН, 1998. – 204 с.

2. Вачевський М.В. *Теоретико-методичні засади формування у майбутніх маркетологів професійної*

компетенції: монографія / Мирон Васильович Вачевський. – К.: ВД “Професіонал”, 2005. – 364 с.

3. Вишневський О. *Теоретичні основи сучасної української педагогіки: посібник для студ. вищ. навч. закладів* / Омелян Вишневський. – 2-е вид., доопрац. і доп. – Дрогобич: Коло, 2006. – 608 с.

4. Зязюн І.А. *Філософія педагогічної якості в системі неперервної освіти* / Іван Андрійович Зязюн // Вісн. Житомир. держ. ун-ту ім. І. Франка. – 2005. – № 25. – С. 13 – 18. – [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://eprints.zu.edu.ua/853/1/05ziasno.pdf>

5. Ніколаєнко С.М. *Вища освіта – джерело соціально-економічного і культурного розвитку суспільства* / Станіслав Миколайович Ніколаєнко. – К.: Знання, 2005. – 319 с.

6. Фурман А. *Теорія і практика розвивального підручника: монографія* / А. Фурман. – Тернопіль: Економічна думка, 2004. – 288 с.

7. Шахов В.І. *Базова педагогічна освіта майбутнього вчителя: загальнопедагогічний аспект* / Володимир Іванович Шахов. – Вінниця: Едельвейс, 2007. – 383 с.

Стаття надійшла до редакції 17.01.2013

УДК 784.9

Микола Швидків, заслужений артист України,
старший викладач кафедри методики музичного виховання та вокально-хорових дисциплін
Кременецького обласного гуманітарно-педагогічного інституту імені Т.Г. Шевченка

**ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ РОБОТИ СПІВАКА НАД ХУДОЖНІМ
ОБРАЗОМ ЗГІДНО ІДЕЙ К. СТАНІСЛАВСЬКОГО**

У статті визначаються основні психолого-педагогічні аспекти виховання співака згідно ідей К. Станіславського.

Ключові слова: майстерність співака, система К. Станіславського, формування вокально-сценічних навичок.
Літ. 6.

Николай Швыдкив, заслуженный артист Украины, старший преподаватель кафедры
методики музыкального воспитания и вокально-хоровых дисциплин
Кременецкого областного гуманитарно-педагогического института имени Т.Г. Шевченко

**ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ РАБОТЫ ПЕВЦА НАД
ХУДОЖЕСТВЕННЫМ ОБРАЗОМ СОГЛАСНО ИДЕЙ К. СТАНИСЛАВСКОГО**

В статье определяются основные психолого-педагогические аспекты воспитания певца в соответствии с идеями К. Станиславского.

Ключевые слова: мастерство певца, система К. Станиславского, формирование вокально-сценических навыков.

Mykola Shvydkiv, Honored Artist of Ukraine
Senior Lecturer of Methods of Musical Education and Vocal and Choral Disciplines
Kremenchuh Regional Humanitarian and Pedagogic Institute By T. Shevchenko

**PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL ASPECTS OF SINGER'S WORK ON THE
ARTISTIC WAY BY K. STANISLAVSKY'S IDEA**

The article reveals the main psychological and pedagogical aspects of education of a singer according to ideas of K. Stanislavsky.

Keywords: the mastery of a singer, system of K. Stanislavsky, the formation of vocal-scenic skills.

Постановка проблеми. Успішність професійної діяльності співака багато в чому залежить від його вміння впливати на емоційність й вразливість слухача.

Саме у можливості впливати не тільки на розум, але й на почуття полягає справжнє мистецтво вокальної творчості. Передбачається, що майстерність виконавця полягає у його захопленні

мистецтвом та прагненні поділитися зі слухачами тими думками й почуттями, закладеними автором твору, які він намагається відтворити. Задля цього необхідно виразно і натхненно виконувати музичний твір, створюючи атмосферу творчої активності у залі. Театральна реформа, здійснена на межі XIX і XX ст. засновниками Художнього театру К. Станіславським і В. Немировичем-Данченком, суттєво вплинула і продовжує впливати на розвиток сценічного мистецтва в усьому світі. Вона спричинила докорінний перегляд і оновлення всіх складових діяльності сучасного театру, торкнулася сфери вокальної творчості

Питання щодо використання “системи Станіславського” в роботі над художнім втіленням образу вокального твору привертало увагу багатьох дослідників. Насамперед, серед багатьох праць треба визначити дослідження Г. Товстоногова, Б. Захави, М. Чехова, Л. Новицької І. Силантьєвої та ін. Питання історії, теорії та методики вокального мистецтва досліджуються в працях В. Багадурова, Б. Гнидь, І. Назаренка.

Метою статті є надати можливість студентам спеціальності “Музичне мистецтво” та “Музичне мистецтво” удосконалювати виконавське трактування вокальних творів, спираючись на “систему Станіславського”.

Актуальність дослідження зумовлена можливістю застосування узагальненого досвіду і конкретних спостережень педагогів-вокалістів в практиці роботи співака над художнім образом з використанням ідей К. Станіславського.

Предметом дослідження є вокальна підготовка майбутнього співака базована на використанні основних ідей системи К.С. Станіславського.

Вокально-акторська майстерність є гармонійним поєднанням вокально-технічних та художніх завдань, що реалізуються в процесі створення художнього образу. Отже, у вокальній підготовці майбутнього співака важливим **завданням** є навчити його з найбільшою яскравістю і в досконалій виконавській формі передавати сутність твору, що виконується, створювати багаті, правдиві образи, які найповніше відповідають задумам автора. На першому етапі даної роботи основна увага приділяється подоланню вокально-технічних труднощів. Звичайно, без необхідних вокально-технічних навичок (вірного голосотворення, вміння керувати диханням, володіння необхідним діапазоном, вирівняним регістровим звучанням тощо) важко говорити про творчий підхід до трактування твору.

Але про це не слід забувати з першого знайомства студента з вокальним твором.

І тут доцільним, на нашу думку, буде звернення до основних ідей К.С. Станіславського, де вказано шляхи, ідучи якими артист може досягти глибокого, правдивого виконання, показу “життя людського духу” того чи іншого героя.

Щоб вірно вловити думку поета і композитора, втілити художній образ твору, виконавець (співак) має глибоко проникнути у його поетичний і музичний зміст, що вимагає великої попередньої роботи. По-перше, після першого перегляду нового романсу, пісні, арії необхідно більш детально ознайомитися з творчістю як поета, так і композитора цього твору, щоб зрозуміти те, що спонукало авторів до створення даного художнього образу. Слід ознайомитися з необхідними матеріалами, пов’язати й порівняти їх з особистими спостереженнями, аналогічними життєвими фактами, явищами. Це збагатить внутрішній світ виконавця, надасть йому матеріал для творчості, допоможе при розборі твору. По-друге, аналізуючи тему, ідею, жанр твору, студент визначає своє творче ставлення до нього. Необхідно зрозуміти як драматичну, так й музичну лінію розвитку твору, розібрати його так, як це робить при роботі над роллю актор (розбити на частини за змістом і музикою, поставити завдання для кожної частини, визначити запропоновані обставини тощо). Таке “осмислення” твору дозволить знайти його вірний підтекст.

Підтекст, як вказує К. Станіславський, це те, що заставляє актора промовляти слова ролі; у ньому закладені численні лінії ролі і п’єси, сплетіння різних “як би”, “із запропонованих обставин”, “з маленьких й більших правд і віра в них”, із пристосувань й інших елементів.

У трактуванні музичних творів К.С. Станіславський орієнтувався перш за все на музику. Він говорив, що музика значно полегшує виконавське завдання, адже у ній вже міститься ритм, характер виконання, подається “партитура почуттів” – їх мінливість, глибина і сила. Те, що драматичному актору треба створювати, – тут уже подається у готовому вигляді композитором.

Отже, якщо виконавець чітко уявляє підтекст твору, вірить у “запропоновані обставини”, то слова і дії його завжди будуть виправданими, виразними, переконливими. Але, якщо знайомство з твором поверхове, то підтекст буде невірним, а разом з ним невірне й трактування всього твору, слова будуть формальними.

Ця попередня робота над твором дуже важлива, вона розвиває уяву співака, пробуджує

емоційну пам'ять, заставляє допитливо вдивлятися у оточуючий світ, спостерігати, охоплювати все навколо. Вокалістові-інтерпретатору в роботі над твором завжди необхідно пам'ятати, що дія без пропонованих обставин неможлива. Поетичний текст того або іншого вокального твору повинен бути, на погляд виконавця, розбитий на кілька шматків або, навпаки, бути однією єдиною подією. Але всередині цієї події інтерпретатор зобов'язаний виявити ланцюжок інших другорядних подій, що доповнюють головні. Отже, завдання інтерпретатора – збудувати в логічній послідовності ланцюжок цих подій і відіграти їх, об'єднавши в єдине ціле. Музична тканина будь-якого вокального твору немислима без музичних подій (фраз, речень, окремих мелодійних обертів, пауз, динамічних відтінків, гри темпів і регістрів, гармонійних і тембральних фарб), оточених пропонованими обставинами. Усе це і є важливими складовими виконавського рішення й натхнення артиста.

За К. Станіславським, емоційна пам'ять виконавця у певній мірі може впливати на "натхнення". "Актор віддає ролі не будь-які, а саме вибрані, найдорожчі, близькі й захоплюючі спогади живих, їм самим пережитих почуттів" [1, 241]. Задля тренування емоційної пам'яті корисними будуть "етюди" – виконання тих або інших дій у "запропонованих обставинах", водночас ілюструючи життя героїв твору. У результаті такої роботи у співака утворюються відповідні зв'язки (умовні рефлекси) між завданням, поставленим цими обставинами, і його зовнішнім втіленням – діями, словами. Коли здійснена велика попередня робота, то в умовах виступу не слід боятися будь-якого зриву. Якщо зв'язки (рефлекси) міцні, стійкі – досить яскраво представити собі підтекст, і негайно виникне його вірне зовнішнє втілення.

Оскільки кожний музичний твір несе свою думку, свій підтекст і, відповідно, вимагає від виконавця діяти в певних "запропонованих обставинах", студентів необхідно виробити у собі уміння перелаштовуватися, переключатися з одних "запропонованих обставин" на інші. І тут великого значення, окрім попередньої роботи, набуває саме процес вивчення тексту твору.

Вокальний твір представляє собою органічне поєднання слова і музики. Але одночасне розучування тексту і мелодії без попереднього, глибокого аналізу того й другого приводить до формального декламування тексту та до зовнішнього, поверхового виконання мелодії. Щоб уникнути цього, у роботі над твором необхідно спочатку з'ясувати зміст і значення літературного

тексту. Його необхідно виразно, осмислено почитати вголос без співу. Далі, користуючись текстом, необхідно виявити ті образні уявлення, які тісно пов'язані зі словами.

Важливим прийомом у роботі над твором є спів з тимчасово виключеним текстом на голосну або окремі склади. Суть його полягає в тому, що після ознайомлення з текстом вся увага переноситься на вивчення мелодії, використовуючи спів на склад або окрему голосну. При такому виконанні вокального твору (без тексту) необхідно використовувати все багатство можливостей музичної виразності, створювати музичний образ, не допускаючи співу незабарвлених думкою і почуттям нот. Спів без тексту на склади (та-та-ті) живить інтонацію, розширює діапазон мовлення й звільняє його від скутості. Цей прийом сприяє утворенню вірного зв'язку музики з виразним словом.

Тимчасовим, але корисним методом при розучуванні твору є диригування, особливо у тих випадках, коли вокальний твір має складну ритмічну та динамічну організацію. Диригування допомагає співаку засвоїти ритм твору. При цьому тимчасово виключений текст залишається свіжим, не забовтаним; після засвоєння мелодії й ритму він може бути поєднаним з ними, і тоді думки та почуття, які закладені у творі, отримують яскраве образне втілення.

У процесі вивчення музичного твору та його неодноразового повторення необхідно кожний раз програвати інструментальний вступ повністю, незалежно від його подовженості й не скорочуючи його. У подальшому мелодія прелюдії буде викликати умовні рефлекси, які утворилися під час розучування й роботи над твором, і одночасно сприяти звільненню співака від гальмуючих впливів, "скутості" під час виступу.

Є й інший шлях для зменшення гальмуючого впливу та створення кращого самопочуття на сцені. Велика, глибока робота над сюжетом-фабулою дасть той "запас" емоцій, який під час виступу не лише допоможе у відтворенні художнього образу, але й дозволить відволіктися від впливу залу.

Якщо виконавець, використовуючи матеріал попередньої роботи, зможе на сцені "увійти в образ", то його нервова система буде по-іншому реагувати на підмостки сцени, на людський шум, на яскраве освітлення тощо. У цьому випадку сценічні обставини не будуть заважати виконавцю, не викличуть гальмування відпрацьованих навичок; навпаки, вони будуть сприяти творчому натхненню. Але для цього співак повинен до кінця засвоїти художній образ, пережити і зуміти

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ РОБОТИ СПІВАКА НАД ХУДОЖНІМ ОБРАЗОМ ЗГІДНО ІДЕЙ К. СТАНІСЛАВСЬКОГО

зосередити на ньому всю свою увагу. К. Станіславський вчив концентрувати свою увагу, “звужувати коло уваги”. Таке “звужування кола уваги” на предметі творчості дозволить виключити з активної уваги залу з глядачами. Закріпивши вірне представлення про втілюваний образ, співак передасть інтонації, які не будуть “порожніми”, такими, що “нічого не говорять”, “холодними”. Завдяки попередній роботі виконання отримає відповідне емоційне забарвлення. А слухач, поневолі входячи в зміст твору, буде разом зі співаком охоплений його переживаннями.

Отже, приступаючи до розучування вокального твору, необхідно пам'ятати, що розкрити й правдиво передати його ідейно-емоційний зміст можливо лише повністю зрозумівши й проникнувши в нього, а не механічно виконуючи вказівки композитора, тобто треба знайти своє внутрішнє виправдання закладеному в ньому емоційному стану, щоб у подальшому виконанні досягти максимальної щирості. Правда, в музиці, можлива, більш, ніж в інших видах мистецтва, щирість виконання ускладнюється стилем автора й епохи. Але не треба забувати, що стиль лише тоді набуває художньої переконливості, коли він теж органічно засвоєний виконавцем, коли він ним внутрішньо виправданий і вжитий, став для нього природним ставленням до дійсності, яка розкривається у вокальному творі.

Кожний вокальний твір є оповіданням про події особистого життя того, від імені кого ведеться розповідь, або про події, які він спостерігав і, які його схвилювали. Ці події діючої особи, які передували твору і обумовили його, складають його “минуле”. З виявлення цього “минулого” (а в деяких випадках його побудови) й засвоєння необхідно починати роботу над твором. Перш за все ці факти минулого необхідно розташувати у хронологічній послідовності, а потім доповнити їх відсутніми, але необхідними задля “логіки поведінки” і завершеності, епізодами. Все минуле вокального твору має перетворитися у хронологічно послідовний ланцюг зорових уявлень – кінострічку образів внутрішнього бачення.

Виконавець має ставити собі питання так: “усе відбувалося зі мною, але як, чому і в якій послідовності це сталося?”. У випадку утруднення необхідно звернутися до літературного й ілюстративного матеріалу.

Встановлення або побудова і засвоєння “минулого” нерозривно пов'язано із запропонованими обставинами вокального твору. Працюючи над ним, виконавець має завжди ясно уявляти, де він знаходиться і що він робить як

діюча особа даного твору, адже це у більшості випадків визначає характер музики у вокальній партії і акомпанементі.

Одночасно із запропонованими обставинами визначається й так званий “адресат” (до кого виконавець звертається як герой твору).

До пошуку **задачі** вокального твору можна переходити лише після побудови його минулого, виявлення адресату, з'ясування запропонованих обставин та визначення свого ставлення до них як героя.

Тільки знайшовши задачу твору, виконавець дійсно оволодіває матеріалом і підкорює його собі. Цим самим він закріплює органічний зв'язок вокального твору з самим собою і остаточно засвоює його. Знайдення задачі дає співаку ключ до виконання, поєднує всі його компоненти у органічну єдність й веде до цілісного бачення всього твору, тобто освідомлення кожної частини як складової єдиного цілого. Задача робить виконання щирим й переконливим. Вона є вольовим каркасом музичного твору.

Залишається складний й важливий момент – знаходження “понадзадачі” вокального твору. Виконавець має з'ясувати, чим для нього особисто важливі запропоновані у творі обставини, його минуле й теперішні події. Таким чином співак переосмислює зміст твору з позиції сучасної людини і безпосередньо пов'язує його з самим собою, зі своєю творчою індивідуальністю.

У процесі формування вокально-сценічних навичок у співака-початківця виробляються певні вокально-технічні, вокально-художні стереотипи, що відповідають художньому мисленню та вокально-виконавській спрямованості в цілому. Фундаментом у процесі усвідомлення і практичного засвоєння співаком вокально-сценічного матеріалу є аналітична робота. Особистий педагогічний та виконавський досвід, а також аналіз методичної і мемуарної літератури дає підставу стверджувати, що вокально-слухові уявлення мають велике значення, для будь-якого виду вокально-сценічної діяльності, оскільки вони пов'язані з вокально-руховими уявленнями. Варто підкреслити, що вокально-слухові уявлення, які виникають в процесі вокально-сценічної діяльності, активно впливають на якість цієї діяльності, удосконалюючи її через опанування прийомів голосотворення.

Структура художнього образу залежить від багатьох чинників. Її основою є система етапів пізнання співаком вокального твору.

Перший етап – ознайомлення з твором, сприйняття нового вокального матеріалу. Починається процес планомірного співування,

**ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ РОБОТИ СПІВАКА
НАД ХУДОЖНІМ ОБРАЗОМ ЗГІДНО ІДЕЙ К. СТАНІСЛАВСЬКОГО**

формування необхідних вокально-технічних та художньо-виконавських навичок. В цей час вирішуються проблеми, пов'язані з вокально-технічним аналізом: діапазон, теситура, дикція, дихання, резонатори. Далі йде заглиблення в авторський образ завдяки сполученню вокально-технічних і драматичних виражальних засобів, які формують вокально-сценічні навички.

Другий етап – виконання на сцені перед глядачем, який стає учасником вокально-сценічної дії. Реакція глядачів, відгуки критиків, стимулюють вокально-сценічну роботу *співака-початківця*.

Третій етап – удосконалення вокально-технічних та вокально-художніх навичок з урахуванням реакції глядачів, тобто художній образ народившись вимагає подальшої роботи і вдосконалення.

Отже, головним завданням виконавця є відчутти в звуковій картині, що міститься у музиці, дію і перетворити цю звукову картину у драматичну, тобто у зорову. У зв'язку з цим постає не менш важливе питання щодо виховання музичного мислення виконавця, яке потребує дослідження та подальшої наукової розробки. Необхідно прокласти нові шляхи, переосмислити існуючі погляди на цю проблему і доповнити тим позитивним, що набуто сучасною вокальною педагогікою.

В процесі розвитку творчої особистості виникають нові методи вокальної підготовки, зорієнтовані на вокально-сценічну діяльність співака. Тому виникає необхідність створення системи підготовки вокаліста згідно тенденцій сучасного театрального мистецтва, а саме, впровадження в процес вокальної підготовки принципів особистісно орієнтованої педагогіки. Унаслідок цього визначається особистісно-акторська функція в структурі особистісно-орієнтованого підходу, яка концентрує в собі всі особистісні процеси *співака* (його асоціації, життєвий і духовний досвід), під час яких включається інтелект та уява, розкриваються найтонші внутрішні взаємозв'язки, відбуваються несподівані зіставлення й алюзії.

В процесі створення вокально-сценічного

образу, необхідно постійно вдосконалюватися як в особистісному, так і в професійному плані. Основою безперервної роботи над вокальним твором, тривалість якого буває різною є відпрацьована система рефлексії.

Найважливішим моментом для викладача вокалу є здатність показати майбутнім співакам механізм дії і можливості рефлексії, розкрити її загальнолюдський і водночас особистісний характер, навчити відповідним технологіям. Знання і вивчення цих процесів дає можливість розробити програму комплексно-індивідуального розвитку студента-співака як сутність особистісно орієнтованого підходу. Важливими є характеристика голосу і зовнішні дані; виявлення дефектів звуку; недоліки голосу і шляхи їх подолання; репертуарний список творів; аналіз технічної частини вокальної підготовки на початку і наприкінці навчання; аналіз сценічних виступів.

Викладаючи низку міркувань, ми не претендуємо на всебічне висвітлення складного питання щодо роботи майбутнього співака над втіленням художнього образу вокального твору і закликаємо до подальшого його обговорення.

1. *Новицкая Л.П. Уроки вдохновения. Система Станиславского в действии/ Л.П. Новицкая – М.: Всерос. театр. о-во, 1984. – 383 с.*

2. *Силантьева И.И. Алгоритмы преобразования. Психология вокально-сценического перевоплощения/ И.И. Силантьева – М.: Кириллица, 2005. – 30 с.*

3. *Старовойтова О.С. Система Станіславського в роботі над виконавським трактуванням творів естрадних жанрів.//Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка № 22 (209), Ч. IV, 2010. – С. 116 – 119.*

4. *Станиславский К.С. Работа актера над собой. Ч. 1: Искусство, – М., 1951.*

5. *Станиславский – реформатор оперного искусства: Материалы и документы/Сост. Г. Кристи, О. Соболевская. Ред. Ю. Калашиников. – М.: Музыка, 1985. – 384 с.*

6. *Товстоногов Г.А. Беседы с коллегами: Попытка осмысления режиссерского опыта/ Г.А. Товстоногов. М.: – СТД РСФСР, 1988. – 528 с.*

Стаття надійшла до редакції 07.03.2013

“Єдино справжня розквіш – розквіш людського спілкування”.

*Антуан де Сент-Екзюпері
французький письменник і авіатор, граф*

**ФОРТЕПІАННА ТВОРЧІСТЬ ДЛЯ МОЛОДІ ВОЛОДИМИРА ГУБИ
В СИСТЕМІ МУЗИЧНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ**

УДК 786.2(477)(092)

Наталія Кульчицька, *магістрант музично-педагогічного факультету
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка,
викладач фортепіано Дрогобицької ДМШ №1*

Олександра Німилович, *доцент кафедри музикознавства та фортепіано
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*

**ФОРТЕПІАННА ТВОРЧІСТЬ ДЛЯ МОЛОДІ ВОЛОДИМИРА ГУБИ
В СИСТЕМІ МУЗИЧНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ**

*Стаття розкриває особливості фортепіанного педагогічного доробку відомого українського
композитора Володимира Губи та його творчого використання в процесі музичного виховання молоді.*

Ключові слова: *Володимир Губа, фортепіанна музика, цикл, мініатюра, образність, педагогічний репертуар.
Літ. 9.*

Наталья Кульчицкая, *магістрант музикально-педагогічного факультета
Дрогобычского государственного педагогического университета имени Ивана Франко,
преподаватель фортепиано Дрогобычской ДМШ №1*

Александра Нимилович, *доцент кафедры музыковедения и фортепиано
Дрогобычского государственного педагогического университета имени Ивана Франко*

**ФОРТЕПІАННОЕ ТВОРЧЕСТВО ДЛЯ МОЛОДЕЖИ ВЛАДИМИРА ГУБЫ
В СИСТЕМЕ МУЗЫКАЛЬНО-ПЕДАГОГИЧЕСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ**

*Статья раскрывает особенности фортепианного педагогического достояния известного украинского
композитора Владимира Губы и его творческого использования в процессе музыкального воспитания молодежи.*

Ключевые слова: *Владимир Губа, фортепианная музыка, цикл, миниатюра, образность, педагогический репертуар.*

Natalia Kulchytska, *Postgraduate of Musical and Pedagogical Faculty
Drohobych State Pedagogical University by I. Franko
Piano Teacher of Drohobych Children's Music School № 1*
Oleksandra Nymylovych, *Docent of Musicology and Piano Department
Drohobych State Pedagogical University by I. Franko*

**PIANO'S CREATIVITY OF VOLODYMYR HUBA
FOR OUR YOUTH IN A SYSTEM OF MUSICAL PEDAGOGICAL EDUCATION**

*This article shows the peculiarities of piano's pedagogical creations of the famous Ukrainian composer
Volodymyr Huba and his creative usage in a process of our youth's education.*

Keywords: *Volodymyr Huba, piano music, cycle, miniature, picturesqueness, pedagogical repertoire.*

Актуальність проблеми. На сучасному етапі розвитку національної школи гостро виникла проблема виховання особистості в Україні, що житиме і діятиме в ХХІ ст. Важливим джерелом збагачення освіти загалом і музичного виховання зокрема, постають дослідження про творчу спадщину українських педагогів, композиторів, які в різні історичні періоди нагромадили вагомий досвід навчання і виховання молоді та в силу певних обставин були малознаними, а також впровадження до навчального процесу творів сучасних українських композиторів.

У 1960 – 80-х роках в Україні утворився і зростає рух опору, який існував упродовж двадцяти років майже виключно завдяки зусиллям нової генерації української національної інтелігенції, й увійшов до історії під назвою

“шістдесятництво”. Чимало десятиліть творчі досягнення представників когорти “шістдесятників” в українському музичному мистецтві залишалися поза увагою музикознавчої, педагогічної і культурологічної думки. Це творчість митців – Ігоря Блажкова, Валентина Сильвестрова, Леоніда Грабовського, Володимира Губи, Віталія Годзяцького. Митці, намагаючись усілякими способами заявити про різнобарвність української музики, а не творити на замовлення партії, проклали шлях до музичних кіл Європи. Всі, хто вирізнявся іншим світоглядом – ставали ворогами існуючого ладу. Ідейно небезпечними ставали окремі твори, а талановиті митці зазнавали і фізичних, і моральних утисків. Серед них, власне і композитор Володимир Губа.

Багатогранність його особистості і творчості, зокрема фортепіанної спонукає до розгляду

музичної діяльності у різних сферах – це композиторська творчість, музика для молоді, музика до кінофільмів, педагогічна діяльність. Слід наголосити, що музика для дітей В. Губи малознана і недосліджена, а необхідність її вивчення і використання засад творчості композитора в сучасних умовах національної школи, важливі й актуальні на сучасному етапі розвитку українського освітнього процесу.

Мета дослідження полягає в окресленні особливостей фортепіанного педагогічного доробку відомого українського композитора Володимира Губи у поєднанні із загальноукраїнськими тенденціями задля творчого використання в процесі національного музичного виховання підростаючого покоління.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Творчість Володимира Губи та його композиторський доробок розкриті доволі фрагментарно у нечисленних статтях: С. Павлишин [5], Л. Шпаковської [8]; І. Сікорської [6], В. Коскіна [2], Є. Харченко [7], О. Маркова, Н. Довгаленко [3]. Твори педагогічного спрямування переважно не розглядалися дослідниками. Отож, постає необхідність вивчення фортепіанного дидактичного доробку митця.

Виклад основного матеріалу. Один з яскравих представників сучасного українського музичного мистецтва Володимир Губа народився 22 грудня 1938 року в Києві у педагогічній родині. Музичні здібності, проявлені у дитинстві, замилювання красою і силою світу музики спонукали до професійної освіти і успішного завершення у 1957 році Київського музичного училища ім. Р. Глієра по класу фортепіано Л. Шур [8, 569].

Згодом В. Губа продовжив навчання у Київській державній консерваторії ім. П. Чайковського (сьогодні Національна Музична Академія України) у класах видатних майстрів композиції професорів Б. Лятошинського, Л. Ревуцького та А. Штогаренка (1979) [6, 545].

За час навчання молодий митець зазнавав різноманітних утисків за твердість поглядів, непоступливість. В. Губу виключали з консерваторії за різноманітні “ізми”, втім підтримка професора Бориса Лятошинського (який особливо цінував талант свого учня) поновлюватись в стінах консерваторії, та несподівані замовлення від різних режисерів на написання музики до кінофільмів допомагали вистояти і довершити навчання вже в класі професора – А. Штогаренка.

Після закінчення консерваторії В. Губа вступив до Спілки композиторів України. Втім і тут

відбулися прикрі події, які залишили свій слід у житті та творчості митця. Як згадує композитор “За свій кошт я поїхав в складі радянської делегації в Німецьку Демократичну Республіку. В Дрездені я одразу купив все, що мене цікавило: платівки і книжки (поезію і стародавній живопис). Керівниця нашої групи припустила одну помилку: вона не попередила, щоб ми зберегли гроші для купівлі вінків для покладання загиблим воїнам. І потім, коли ми потрапили в Трептов-парк, у мене фактично ні пфеннінга не залишилось. Згодом деякі розумники написали на мене листа в ЦК партії України, що я нібито зневажив пам’ять полеглих радянських воїнів і не дав грошей на вінки. І тут таке закрутилось! Мене виключили із Спілки композиторів (здається, в 1982 році)” [2]. Згодом завдяки голові союзної спілки Тихону Хреннікову В. Губа був поновлений в лавах Спілки композиторів України, та його музика в Україні не виконувалась і не друкувалась приблизно ще вісім років.

Композитор володіє доволі великим доробком у кінематографі. В період перед занепадом союзу В. Губі довелося написати музику до картини “Таке інше життя, Або втеча з того світу”. Прем’єра відбулась в Будинку Спілки кінематографістів. Цю музику митець писав у важкий період свого життя (дружина потрапила до лікарні з невиліковною хворобою). Ця картина для композитора особливо дорогою особистими спогадами і переживаннями, а також опосередковано пов’язана з видатним актором Миколою Яковченком, з яким В. Губа був добре знайомий з попередньої картини “Дід лівого крайнього” (режисер Леонід Осика).

Співпрацював В. Губа і з відомим кінорежисером – лауреатом Шевченківської премії Роланом Сергієнком (фільм “Освідчення в любові” (1968) – це одна з кращих кінокартин документального українського кінематографу про жінок України, яка демонструвалась і закордоном, зокрема в Італії. В. Губа створив також музику до кінокартини Р. Сергієнка про Миколу Вінграновського, нашого унікального поета, з яким також був добре знайомий. Написав музику до повнометражного художнього фільму “Берег надії” за сценарієм Вінграновського. Потім ще були “Толубі сестри людей”, згодом кантата “Києву” на слова поета.

В. Губа чимало працює з молодим поколінням талановитих музикантів, навчаючи їх в музичних школах. Певний час композитор був музичним редактором Держтелерадіо УРСР, музичним редактором на Київській студії хронікально-документальних фільмів [8, 569].

Упродовж творчого життя успішно працює у

ФОРТЕПІАННА ТВОРЧІСТЬ ДЛЯ МОЛОДІ ВОЛОДИМИРА ГУБИ В СИСТЕМІ МУЗИЧНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ

різних жанрах інструментальної, камерної, хорової, органної, балетної, симфонічної та експериментальної музики. Один з перших відновив інтерес до органної музики в Україні. Пише музику до радіовистав та театральних постановок як в Україні, та і за її межами. У фортепіанному доробку композитора: “Київська сюїта” та “Представлення”, “Думи”, “Консонанси”, “Віч-на-віч... Притча № 1”, “Зі спогадів”, “Присвячення Нестору-літописцю”, “Українські варіації”, сонати, сонатини, ноктюрн “Омріяний ранок”, “Ричеркар” та ін. В. Губа належить до тих нечисленних українських композиторів, хто творив музику для органу. Слід наголосити, що композитор використав орган в художній кінокартині “Камінний хрест”, витончено і майстерно поєднавши його звучання з цимбалами.

Володимир Губа є членом багатьох спілок: Національної спілки кінематографістів України (1970), Національної спілки композиторів України (1977), член міжнародного музичного товариства “Форстер” (1992), товариства “Україна-Білорусь”, Реріхівського товариства (1992). Також він є членом правління організації “Меморіал” (1994), Національної Спілки театральних діячів (2005).

За плідну творчість і незламність позиції був удостоєний звання Заслужений діяч мистецтв України (1995), Народний артист України (1999), став лауреатом численних премій: ім. Василя Стуса (1997), ім. М. Лисенка (1997), ім. Лео Вітошинського (2003), ім. Ф. Тютчева (Росія, 2005), ім. О. Довженка (2010), ім. Б. Лятошинського (2011) [6, 546].

У фортепіанній світовій спадщині знаходимо чимало циклів, написаних для дітей, з багатим образним світом, яскравою програмністю, які в різні епохи служили педагогічним репертуаром для початкуючих виконавців. Це – твори Рамо, Куперена, Баха, Гайдна, Моцарта, Шумана, Шуберта, Бартока, Чайковського та багато інших. У доробку українських композиторів варто наголосити на дитячих альбомах: В. Барвінського – “Наше сонечко грає на фортеп’яні”, “Українські народні пісні зі словесним текстом”, “Колядки і щедрівки”, “Шість мініатюр на українські народні теми”; Д. Січинського “152 українські народні пісні для фортепіано зі словесним текстом”; Н. Нижанківського “Твори для молоді”; С. Людкевича “Фортепіанні п’єси для молоді”; З. Лиська “Дитячі твори”; В. Косенка “Дитячий альбом”; Б. Кудрика “Твори для дітей”, В. Косенка “24 дитячі п’єси”. Серед сучасних українських композиторів цикли п’єс для дітей створили Б. Фільц, Г. Сасько, І. Щербаків, М. Скорик, В. Квасневський, В. Теличко, В. Манек, Б. Шиптур, М. Ластовецький та ін. Це яскраві зразки музики для дітей у різних жанрах, значна

частина з яких увійшла до постійного репертуару юних музикантів. Вивчення і слухання окремих творів цих циклів, яскравих, емоційних, стимулюють дітей зосереджувати увагу, розвивати уяву, збуджувати цікавість до музики, адже в молодшому шкільному віці діти сприймають її безпосередньо, конкретно і емоційно.

Музичними зразками, які прекрасно підходять для здійснення цієї мети, є дитячі фортепіанні п’єси Володимира Губи. Загалом для молоді композитор створив хореографічну картину “Ким бути?”, цикл п’єс “Балетні сцени”, до якої увійшло 10 різнохарактерних творів, і п’ять з них опубліковані у збірці “В колі образів, тонів і мрій”. Збірник фортепіанних творів для юних музикантів Володимира Губи вже своєю об’ємною поетичною назвою “В колі образів, тонів і мрій” одразу вводить у світ тих казкових героїв і образів, знайомих з раннього дитинства, тонів настрою і барв навколишнього світу, який пізнає дитина, а також бажань і сподівань маленького виконавця. Композиції, які увійшли до альбому були написані впродовж багатьох років (від 1965 року), та побачили світ тільки у 2010 році у Вінницькому видавництві “Нова книга” [1]. Твори призначені для виконання вихованцями музичних шкіл та закладів естетичного виховання. До збірника увійшло 35 різнохарактерних п’єс та твір великої форми “Варіації на просту тему”.

До кантиленних композицій належать п’єси “На самоті”, “Наспів”, “Спати пора”, “Про минуле”, “Страусеня”, “У страшних хащах”, “Казка”, “Прогулянка”, “Ведмежатко в осінньому лісі”, “Дід Мороз”, “У сивій давнині”, “Важка втрага”, “Співчугтя”. Кантиленні твори загалом мають велике значення у вихованні музичної культури учня, адже “оволодіння звуком є найпершим і найважливішим завданням серед інших фортепіанних завдань, які повинен вирішувати піаніст, адже звук є сама матерія музики...” [4, 56].

Робота над звуком пов’язана з відчуттям гнучкої мелодичної лінії, фразування, яке потребує від виконавця пластичності руки, чутливості дотику пальців. Серед наспівних творів, які спонукають до розвитку і кращого опанування штриха legato, наспівності звучання першою подана п’єса “На самоті”. “Наспів” (Andantino cantabile) – надзвичайно мелодійна мініатюра в тональності a-moll (натуральний і гармонічний), яка сприймається як колискова, адже виконується у динамічній сфері mp, а означення dolce підсилює магію народних заколисаних пісень і спрямована на щасливу долю дитини, її здоровий розвиток та прекрасний талант. Наступна п’єса “Спати

пора” (*Sostenuto, dolcissimo*) теж неначе вводить у світ сну і колискових, хоча і з використанням інших засобів виразовості, а саме проведенні впродовж усього твору остинатного руху в партії лівої руки, побудованого на секундових співзвуччях. Мелодична лінія правої руки, в основі якої лежать септакордові співзвуччя, альтерації у другому епізоді композиції додають терпкості звучання.

Композиції “Про минуле” і “У сивій давнині” це ті кантиленні твори, де талановито підкреслена глибина ліро-епічних пісень-дум. П’єса “**Про минуле**” (*Andante*) заворожує красою широкої протяжної мелодії. У цьому творі молодий виконавець удосконалює відчуття виразного проведення мелодії у подвійних звуках через глибоке пальцеве legato та густу педалізацію, яка повністю підкорена гармонічній основі двочастинної мініатюри. “**У сивій давнині**” – розгорнена композиція, побудована на національно-колеристичних фарбах, притаманних думному епосу. Головна тема п’єси (перші 2 такти) спочатку викладена одноголосно в унісон у партіях обох рук. Динаміка *mf* і позначення *misterioso* відразу навівають архаїчні відчуття, а подальший виклад матеріалу чистими квінтами і октавами утверджують їх. Постійне ускладнення фактури, підсилення динаміки до *ff* (*tragico*) приводить до найвищої кульмінаційної точки твору, яка асоціюється з трагічними моментами в історії українського народу. Весь подальший розвиток сприймається як варіаційний, тема проводиться то в партіях обох рук, то в октавному викладі у лівій руці, то в різних голосах поліфонічної фактури, творячи дивне плетиво, альтерації та гармонічні зсуви вносять у канву твору настрої сучасності.

Кантиленні твори “Страусеня”, “У страшних хащах”, “Казка”, “Ведмежатко в осінньому лісі”, “Прогулянка”, “Дід Мороз”, об’єднані образами, які зустрічаються у тих казках, оповіданнях, мультфільмах, які знайомі дітям змалечку.

“**Страусеня**” – колоритна мініатюра, яка зображає дитячко найбільшого у світі птаха. Справжня картинка розгортається у цій п’єсі, побудованій за принципом контрасту. П’єса виховує образне мислення, ритмічні навички та відчуття глибокого пальцевого legato. “**У страшних хащах**” (*Andante misterioso*) характеризується звучанням у нижньому регістрі фортепіано, що вже додає містичності і таємничості, а розмірений тріольний поступ вісімок у партії лівої руки і тема в правій, викладена довгими тривалостями і дуольним рухом підсилюють ці відчуття.

“**Казка**” (*Larghetto spianato*). Композиція

розгортається неначе казка, яку читає дитині бабуся чи дідусь. Згодом автор використовує перехресну гру рук. Означення композитора *spianato* підкреслює вирівняний, невибагливий, без надмірного хвилювання характер твору.

Композиція “**Прогулянка**” (*Andantino*) – колористична п’єса, яка зображає картину осінньої природи. Написаний твір в тональності *Des-dur* і сприймається як імпресіоністична пейзажна замальовка. Затримані квінти у басах і гармонічне заповнення у партії лівої руки творять фон для наспівної мелодії. Часті агогічні зміни, глибока педалізація допомагають у створенні образу. “**Ведмежатко в осінньому лісі**” (*Andantino*) продовжує казково-образну тематику творів фортепіанного збірника В. Губи і написана у 1979 році. П’єса, тричастинна за формою, одразу вводить виконавця і слухача в пейзажну картину застиглого осіннього лісу, чому сприяє наспівна мелодія, поступовий рух, довгі педалі, які творять звуково-гармонічну вуаль. Друга частина (*Piu mosso*) – це стихія маленького ведмежати, який, незважаючи на пізню пору року, намагається бешкетувати – передано через фігурації шістнадцятками, форшлаги, тріольний рух, швидший темп, гармонічні знахідки, кульмінаційний злет. Все ж цей розвиток повертається до початкової (реприза) теми і темпу, заставляючи заспокоїтись ведмежа і вкладатись до зимової сплячки (*ppp*).

“**Дід Мороз**” (*Allegretto*) – новорічно-святкова п’єса (*A-B-A*) характеризується позитивним настроєм, ніжною радісною мелодією, поєднанням гри подвійними нотами (терції, сексти) на legato у партіях обох рук, акордовою фактурою та на кульмінації – звучанням гострих і коротких інтервалів. Написаний твір у 1970 році. В “Альбомі для юнацтва” Р. Шумана [9, 25] також зустрічаємо твір з аналогічною назвою і характером.

“**Важка втрата**” за характером та образним змістом перегукується із композицією “Перша втрата” із “Альбому для юнацтва” Р. Шумана [9, 12], адже і в дитячому віці людина пізнає відчуття втрати (улюбленої іграшки, близької людини і т. і.). Композиція В. Губи написана в тональності *cis-moll* і темпі *Adagio Chorale*, що вже спонукає до певних сумовитих відчуттів. Хоральна фактура, поліфонічні вкраплення, повільний темп, гармонічні зсуви і альтерації сприяють переданню характеру твору. “**Співчуття**” – композиція написана у 1979 році і продовжує образний світ попередньої та лінію сумовитих тонів циклу загалом. Твір складається з п’яти різнохарактерних епізодів (*Andante, Andantino, Piu mosso, Meno mosso, A tempo*), які неначе

передають розмову двох молодих людей. Композитор при насиченні піаністичного викладу секундовими зворотами вживає довгі педалі, що спонукає до шліфування вміння молодого виконавця слухати вигини мелодії, вміння затримувати певні звукові побудови та інтонувати жалібні звороти.

“Клишоногий здоровань” (Grave pesante) виділяється у циклі масивним звучанням. Цьому сприяють: низький регістр, голосна динаміка, розмірений ритмічний малюнок, і навіть “глибока” мінорна тональність – *es-moll*. Це – неначе різне сприйняття одного і того ж образу клишоногого ведмедика. У творі **“Страшний вовк”** (Moderato mistico) змальовується образ лісового хижака, якого уявляє собі дитина за численними відомими казками і мультфільмами. Для створення фантастичного образу композитор використовує різні тональні зрушення.

У музично-виконавському навчанні сучасний і цілеспрямований розвиток технічних можливостей стає однією з найважливіших ланок розвитку художніх і піаністичних здібностей учнів. Чудово розуміючи постійну і систематичну потребу такої роботи, композитор В. Губа, творячи педагогічний репертуар, звертає увагу на віртуозні композиції, призначені для різних вікових категорій учнів. Серед віртуозних творів – п’єси **“На добраніч (Сонна кішечка)”**, **“Catch-As-Catch-Can”**, **“Розбишака й песик Жучка”**, **“Горобчик”**, **“Маленький кавалер”**, **“Свято у нас!”**, **“Крапельки”**, **“Петрушка”**, **“Сніговик-дражнилко”**, **“В похід!”** До віртуозних п’єс етюдного плану можна залічити твори **“На велосипеді”** і **“Баба Яга”**.

П’єса **“На добраніч”** (**“Сонна кішечка”**) виконує у збірнику роль своєрідного вступу. Вона є лаконічною щодо побудови – це двічі повторений двотакт. У творі панують два контрастні принципи розвитку тематичного матеріалу, двох звукових пластів і штрихів – *legato* (права рука) і *staccato* (ліва рука), динаміка *pp* додає вишуканості звучання. Загалом мініатюра сприймається наче акварельна замальовка.

“Catch-As-Catch-Can” – жвава енергійна п’єса, яка нагадує безперервний рух завдяки пануванню шістнадцятих тривалостей. Це сприяє створенню образної сфери твору – “спіймай, якщо зможеш”. У фактурі зустрічаються висхідні фігураційні побудови в межах секстакордів, згодом терцієві стрибки, що підтверджують безконечність руху.

“Розбишака й песик Жучка” (Allegro). У творі засобами фактури створюються два образи. У перших шести тактах відривисті перегуки між правою та лівою руками створюють образ

хлопчика-розбишаки. У наступних тактах чотиризвучні форшлагги до акцентованих тризвуків прекрасно імітують гавкіт песика. Весь твір побудований на чергуванні двох образних сфер. Музика надзвичайно зображальна і значну роль відіграє контраст динамічних відтінків. П’єса **“Горобчик”** (Allegretto moderato) цікава тим, що виклад тематичного матеріалу поданий у високому регістрі на одному нотному стані. Виразовими засобами п’єси є ритмічний малюнок та інтервали, які лежать в основі мелодії та акордів. Особливим є і метро-ритм, велика кількість пауз, поєднання переважно стакатного звучання з короткими легатними мотивами, тріольні вкраплення, всі ці засоби допомагають імітації цвірінкання, пурхання, клювання і пустоців горобчика.

“Маленький кавалер” (Allegretto marciale). У творі змальовується образ маленького хлопчика, який намагається поводити себе ввічливо і галантно, як доросла людина. Цьому сприяють мажорні тональності (*Fis-dur*, *B-dur*), помірний темп (Allegretto), характер маршу, а також синкопа на початку кожної фрази. **“Свято у нас!”** (Allegretto) – яскрава замальовка дитячого свята, коли усі веселяться, жартують, пританцьовують із доволі простою, проте чудовою заклинчно-фанфарною темою.

“Крапельки” (Allegretto). Для створення фантастично-мультиплікаційного образу композитор обрав високий регістр, штрих *staccato* і вигадливий ритмічний малюнок, адже крапельки теплою літнього дощу витанцьовують у різному темпі. У творі повністю панує штрих *staccato*, який виконується в межах хвилеподібної динаміки *pp*-*mf*. Це вимагає філігранного, чіткого і грайливого виконання.

“Петрушка” (Allegretto sostenuto). Твір написаний у 1979 році. П’єса тонко розкриває багатогранний образ лялькового героя Петрушки, його енергійні рухи, звуки дзвоників на ковпаку. Перший розділ побудований на двох контрастних темах. Перша тема являє собою одноктавний мотив і його три варіаційні проведення. Тема накладається на остинатну низхідну м 2. Вона змальовує вихід Петрушки перед публікою, його кривляння. Друга тема – це скерцозна жартівлива сторона образу. Легкі стакатні терції у висхідному русі зображають стрімкі рухи персонажу, а різкий акорд на *sf* – брязкіт дзвоників. Надалі ці дві теми проводяться почергово, набуваючи деяких видозмін. Твір **“Сніговик-дражнилко”** (Allegro) написаний у 1980 році і належить до композицій, які зображають казково-мультиплікаційних героїв. Твір доволі розгорнений і вимагає вміння відтворювати різні настрої, ладові

забарвлення, не втрачаючи форми твору та його цілісності.

У творі **“В похід!”** поєднуються два контрастні образи, які взаємно доповнюють один одного. Так перша частина носить маршовий характер. Це проявляється у чотиридольному розмірі, пунктирному ритмі. Другий образ носить ліричний характер. Це змалювання умовного пейзажу, на фоні якого відбувається крокування маленьких мандрівників. З’являється наспівна ніжна тема на тлі витриманих тризвуків у партії лівої руки, що спонукає прозоре звучання цього епізоду. Все ж у творі переважає маршово-похідний образ і реприза, власне й побудована на її варіюванні. Тут припадають і два кульмінаційні сплески на *ff*. Терпкого звучання додають кластерні акорди, в яких поєднуються секунди та терції і якими автор підкреслює похідний характер твору.

“На велосипеді” (*Presto vigoroso*). Твір нагадує етюд (чи п’єсу з характером “вічного руху”), який попри художній зміст – прогулянку на велосипеді з великою швидкістю їзди – покликаний до розвитку технічного піаністичного апарату дитини. Так через весь твір проходить безупинний рух шістнадцятими по розкладених секстакордах, з використанням гри ломаними інтервалами у партіях обох рук поперемінно. Усі ці засоби забезпечують пальцеву незалежність, гнучкість кистевих рухів, легкість і рухливість пальців.

“Баба Яга” (*Allegro*). У творі змалювано фантастично-казковий колоритний образ Баби Яги, його непередбачуваність, на що вказує і початкове авторське позначення характеру “*fantastico*”. Цей твір несе в собі гру ритмоформул та сонористики. Ритмічні фігури змінюються у кожному такті чи двотакті. У штрихах поєднуються *staccato* і *legato*, акценти. Особливої уваги заслуговує вступ акордів або мелодичної лінії на слабу долю. Упродовж твору відбувається зміна темпу (*Allegro*, *Andantino*, *Piu mosso*, а *Tempo*), фактури, регістрів, педальної і безпедальної гри. П’єса віртуозного характеру і нагадує художній етюд із використанням дрібної пальцевої гамоподібної техніки, подвійних нот, хроматичних елементів.

Танцювальні композиції В. Губи для дітей несуть в собі одночасно і особливо позитивну ауру образів, і технічну складність, знайомлять молодь із різними жанрами танцювальної музики (полька, козачок, вальс, тарантела, китайські народні танці).

“Перші кроки. Дитяча полька”. У творі В. Губи, написаному в 1965 році, учень вже у молодшому шкільному віці має змогу познайомитись з цим танцювальним жанром. П’єса написана у дводольному розмірі. Тут яскраво відмежовані ролі партій обох рук: права

завжди веде танцювальні мелодію, ліва рука – відіграє роль акомпанементу з глибоким басом і заповнюючою терцією на *staccato*. Яскрава танцювальна замальовка вводить виконавця у світ народної музики.

“Дитяча полька” – твір скомпонуваний В. Губою у 1965 році. Він зберігає жанрові ознаки польки: дводольний розмір, характерний супровід. У мелодії переважає рівномірний рух восьмими тривалостями. У супроводі – остинатний ритмічний малюнок. П’єса розгорненіша від попередньої польки, вимагає доброго відчуття динамічних перепадів, володіння легким виконанням штриха *staccato*.

“Вишуканий вальс” (*Andantino*, *F-dur*). Вже сама назва твору вводить у сферу вишуканого бального танцю. У прозорій канві твору В. Губи, елегантною темою з традиційним вальсовим супроводом, вишуканості додають несподівані гармонічні відхилення, притишене лагідне звучання фортепіано. **“Нижній вальс”** (*Andantino*). Це прозора і витончена п’єса вальсового характеру. Вона покликана розвивати в учня наспівність і ніжне інтонування теми у правій руці та вміння координувати їх з легатно-стакатним супроводом у лівій. Твір сприймається як ніжний бальний танець маленьких кавалера і дами, а цієї повітряності і легкості додають прозора фактура, звучання середнього і верхнього регістрів фортепіано і постійне тональне блукання.

“Швидкі коники. Дитячий танок”. Твір написаний у варіаційній формі. Невеликий вступ вводить в основний настрій твору (козачок) і відтворює їзду на іграшкових кониках. Цей настрій панує і у темі. У ритмічному малюнку панує остинатний рух вісімками (у супроводі). В мелодії одноманітність руху пожевлюється пунктиром та синкопою. Легкість, грайливість створюється також завдяки регістру (ліва рука в середньому регістрі) та штрихам (панування *staccato*).

“Дитячий танок” – п’єса, написана у 1965 році. Цей жартівливий танок звучить у дводольному розмірі у тональності *A-dur* з вкрапленням паралельної мінорної тональності (*fis-moll*) у першій частині твору, а у репризі з’являється гармонічний *A-dur*. Середина твору характерна зміною руху шістнадцятками на восьми тривалості, що неначе зупиняє безконечний рух танцю. Твір вимагає артикуляційної чіткості обох рук, координації рухів, пружності метроритму. Робота над п’єсою збагачує слуховий досвід учня, вона корисна для розвитку навиків рухливої пальцевої гри та подвійних нот.

“Китайські танцюристи” (*Allegretto*). Композиція насичена чудовими театральнотанцювальними образами. Початкові два такти з

використанням квінтового-кластерних форшлагів у далеких регістрах фортепіано вводять у святковий настрій циркового мистецтва. Тема твору надзвичайно зображальна, тут постає картина мініатюрних китайських циркових танцівниць і танцівників. Такого звучання автор досягає пентатонічним забарвленням мелодики, властивим китайській народній музиці, переважно стакатним штрихом з незначним використанням легатних висхідних мотивів, швидким темпом. Застосування у високому регістрі арпеджованих акордів творить картину висотних повітряних стрибків цих китайських майстрів танцю. Композиція вимагає чіткості, рівності і біглості у виконанні пасаажів, метричній пульсації.

“Тарантела” (Presto giocoso) – радісна, запальна, танцювальна і розгорнена п’єса у циклі В. Губи. Загалом тарантела – це один із найвідоміших італійських народних танців у швидкому і бадьорому темпі, багатий на усталені фігури і підскоки. Тарантела В. Губи тонко відтворює усі ознаки італійського народного танцю. Тут ми зустрічаємо розмір 3/8, гітарний (розкладеними тризвуками) супровід чудової танцювальної теми твору, швидкий темп. Мелодія сприймається, власне, як запальний спів. Використання поліритмічних побудов: ломані інтервалами (дуолі) у партії правої руки і тріольний рух у лівій – сприймається неначе відтворення танцювальних рухів з підскоками, поклонами і підбіганнями. Тарантела при вивченні додасть учням добрих рис у технічному і метро-ритмічному розвитку, познайомить із жанром тарантели та італійською музичною культурою.

Завершують збірник **“Варіації на просту тему”** (Allegretto) – яскравий приклад твору, в якому молодий виконавець повинен навчитись виявляти елементи змінності музичної тканини (теми) у поєднанні з їх повторністю (тема, 17 варіацій і кода, E-dur). Тема варіацій В. Губи лаконічна, ритмічно проста, в ній домінує висхідний інтервал в. 3. У цьому творі великої форми тема дублюється в терцію, зазнає невеликих мелодичних і гармонічних змін на тлі різного супроводу в партії лівої руки. Сьома варіація написана у мінорній тональності (a-moll). У 8-10, 12-14 варіаціях тема проводиться у лівій руці, а в 16 варіації вона набуває енергійного, рішучого звучання завдяки тріольному руху та пунктирному ритму. Сімнадцята варіація стає кульмінаційною, в ній зустрічаються синкопи, тріольна пульсація, особливої експресії надають хроматизми, співставлення однойменних мажору та мінору. Завершує цикл невеличка кода, в якій в басу, як відгомін звучить початкова фраза теми.

Висновки. У творчості Володимира Губи

поєднуються усталеність традицій і сміливе використання сучасних новацій. Поряд із ясністю мелодизму й чіткістю ритмоорганізації музичного матеріалу (застосування класичних засад), композитор сміливо користується новітніми виразовими засобами. Чимало творів написано з педагогічним ухилом для виховання талановитого молодого покоління музикантів, шанувальників фортепіанного мистецтва. Поряд з цим для значної кількості композицій В. Губи притаманна концертність, насиченість викладу. Композиції для молоді вирізняються окремими піаністичними труднощами, написані з використанням різноманітних технічних прийомів як традиційних, так і сучасних видів композиторської мови (кластери, гліссандо, загостреність метро-ритмічних конструкцій та гармонічні нюанси). Слід зауважити, що молоді піаністи-виконавці, навіть наймолодші, для яких написані деякі з композицій, повинні володіти певними навиками фортепіанної гри (різні штрихи, подвійні ноти, гамоподібні фігурації, динамічні контрасти, образне мислення, різні види педалізації). Вони багаті казково-мультиплікаційними, театральнотанцювальними образами з вкрапленням фольклорних елементів. Варто наголосити, що в цілому фактура його творів зручна, піаністична, що дуже важливо, особливо в педагогічних мініатюрах, а яскрава образність спонукають до використання їх у початковому процесі національної школи.

1. Губа В. В колі образів, тонів і мрій. Для фортепіано / Володимир Губа. – Вінниця.: НОВА КНИГА, 2010. – 88 с.

2. Коскін В. Володимир Губа: “Янгол мій, чи бачиш ти мене?” [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://www.vox.com.ua/data/publ/2007/01/16/volodymyr-guba-yanгол-mii-chy-bachysh-ty-mene.html>

3. Маркова О., Довгаленко Н. Завжди шестидесятник / О. Маркова, Н. Довгаленко // Музика. – 1995. – № 1. – С. 6–7.

4. Нейгауз Г. Об искусстве фортепианной игры / Генрих Нейгауз – М.: Музыка, 1959. – С. 56.

5. Павлишин С. Творче становлення Володимира Губи (1960 – 1980-ті роки) / Стефанія Павлишин // Записки наукового товариства ім. Шевченка. Том ССXLVII: Праці Музикознавчої комісії / Ред. О. Купчинський. – Львів, 2004. – С. 121–137.

6. Сікорська І. Губа Володимир Петрович / Ірина Сікорська // Українська музична енциклопедія. – Т. 1. – К., 2006. – С. 545–546.

7. Харченко Є. Фортепіанні мініатюри Володимира Губи: погляд крізь постмодерне сьогодні. [Електронний ресурс] // Режим доступу: www.nbuv.gov.ua/..soc.../kharchenko.pdf.

8. Шпаковська Л. Губа Володимир Петрович // ЕСУ. – Т. 6. – К., 2007. – С. 569.

9. Шуман Р. Альбом для юнацтва. – К., 1981. – 36 с.

Стаття надійшла до редакції 05.03.2013

УДК 37.036:398.8 – 057.8

Петро Турянський, доцент кафедри народних музичних інструментів та вокалу
Дзвенислава Василик, старший викладач кафедри методики музичного виховання і диригування
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

МУЗИЧНИЙ ОБРЯДОВИЙ ФОЛЬКЛОР УКРАЇНЦІВ У ХУДОЖНЬО-ЕСТЕТИЧНОМУ ВИХОВАННІ МОЛОДІ

У статті розглянуто цілісний процес художньо-естетичного виховання і навчання молоді на матеріалі музичного обрядового фольклору українців. Встановлено, що музичний обрядовий фольклор як елемент духовної культури суспільства відображає у собі думки і почуття народу, його прагнення та моральні ідеали, культурні здобутки та прогресивні традиції.

Ключові слова: художньо-естетичне виховання, національна культура, обрядовий фольклор, інтегративний підхід.

Лит. 6.

Петр Турянский, доцент кафедры народных музыкальных инструментов и вокала
Дзвенислава Василик, старший преподаватель
кафедры методики музыкального воспитания и дирижирования
Дрогобычского государственного педагогического университета
имени Ивана Франко

МУЗЫКАЛЬНЫЙ ОБРЯДОВЫЙ ФОЛЬКЛОР УКРАИНЦОВ В ХУДОЖЕСТВЕННО-ЭСТЕТИЧЕСКОМ ВОСПИТАНИИ МОЛОДЕЖИ

В статье рассмотрен целостный процесс художественно-эстетического воспитания и обучения молодежи на материале музыкального обрядового фольклора украинцев. Установлено, что музыкальный обрядовый фольклор как элемент духовной культуры общества отражает в себе мысли и чувства народа, его стремления и нравственные идеалы, культурные достижения и прогрессивные традиции.

Ключевые слова: художественно-эстетическое воспитание, национальная культура, обрядовый фольклор, интегративный подход.

Petro Turyansky, Docent of Folk Musical Instruments and Vocal
Dzenyslava Vasylyk, Senior Lecturer of Methods of Musical Education and Conducting
Drohobych State Pedagogical University by I. Franko

UKRAINIANS' MUSICAL CEREMONIAL FOLKLORE AT ARTISTIC AND AESTHETIC EDUCATION OF YOUTH

The article deals with the integral process of artistic and aesthetic education of young people on the material of music ceremonial folklore of Ukrainians. It has been grounded that music ceremonial folklore as the element of the spiritual culture reflects the ideals and feelings of people, their aspiration and moral ideals, cultural achievements and progressive traditions.

Keywords: artistic and aesthetic education, national culture, ceremonial folklore, integrative approach.

Постановка проблеми. Для сучасної України важливим є збереження власної етнонаціональної ідентичності, що можливе шляхом збереження традиції, пізнання особливостей народної обрядовості, всебічного виховання особистості, зокрема засобами музичного обрядового фольклору. Почуття національної ідентичності закладено у специфіці обрядовості, у якій поєднано вербальний, музичний та хореографічний пласти фольклору. Проблеми фольклору (усної народної творчості, хореографічної, музичної тощо) у сьогоденні стають усе більш актуальними, зокрема у процесі всебічного і гармонійного виховання молоді.

Жодна гуманітарна наука – етнографія, історія, лінгвістика, літературознавство, педагогіка не можуть обходитися без фольклорних матеріалів.

Музичний обрядовий фольклор українців у процесі виховання молоді є складовою змісту навчання і виховання молоді на всіх рівнях освіти, а також ефективним засобом естетичного виховання. Естетична освіта, яка реалізує Національну доктрину розвитку освіти в Україні та Концепцію національного виховання, є процесом педагогічної взаємодії, який спрямований на формування естетичних знань, умінь, навичок і досвіду художньо-естетичної діяльності, розвиток естетичної свідомості

особистості, емоційно-ціннісного ставлення до мистецтва, людини і світу. Художньо-естетичне виховання як складова естетичної освіти – це не тільки процес набуття художніх знань і вмінь, а насамперед універсальний засіб особистісного розвитку на основі виявлення індивідуальних здібностей, естетичних потреб та інтересів. У процесі художньо-естетичного виховання гармонізуються і розвиваються всі духовно-творчі здібності людини, формуються духовно-моральні цінності [2, 264–265].

Стан розробленості проблеми. Музичний обрядовий фольклор українців досліджували у минулому і сьогодні ряд дослідників. Перші праці, присвячені вивченню українського музичного фольклору, належать Д. Яворницькому, В. Верховинцю, М. Лисенку, Ф. Колессі, П. Сокальському. У 1922 році К. Квітка відкрив Кабінет музичної етнографії при Академії наук Української РСР у Києві. У 1930-х роках він, однак, був репресований за політичними мотивами, а з 1936 був змушений продовжувати працювати у Москві. Його новаторські теоретичні розробки по методології дослідження календарних пісень і народної інструментальної традиції стали основоположними для української науки. У другій половині XX століття співробітники Інституту мистецтвознавства, фольклору та етнографії ім. М. Рильського АН УРСР видали два навчальні посібники під назвою “Українська народна поетична творчість” (1958 та 1965), а у 1982 році опубліковано підручник М. Грицяя, В. Бойка, Л. Дунаєвської “Українська народно-поетична творчість”. У 1990-х – 2000-х роках ряд основоположних праць було підготовлено А. Іваницьким [3].

Дослідження музичного обрядового фольклору українців проводилися у двох напрямках: 1) як об’єкт наукового вивчення; 2) як засіб виховання, зокрема художньо-естетичного. Специфіку пісенної, інструментальної традиції у музичному обрядовому фольклорі українців вивчали М. Лисенко, А. Чекановська, С. Гриця та ін. Зв’язок музичного обрядового фольклору у зв’язку з предметним світом народної культури, середовищем і способом її побутування, системою вірувань, духовних уявлень українців досліджували Ф. Колесса, А. Чекановська, В. Гошовський, К. Квітка, Є. Ліньова, М. Янчук та ін. Особливості вторинної переробки та реконструкції автентичного фольклорного матеріалу вивчали Н. Керімова, Г. Ткаченко, М. Хай та ін. Місце, роль і значення музичного обрядового фольклору українців у цілісному процесі художньо-естетичного виховання і навчання молоді були предметом дослідження О. Рудницької, В. Гаджиєва,

Т. Глядкової, С. Когана, І. Матюші, О. Олексюк, М. Печенюк, С. Стефанюк, Т. Стриго, В. Ткача. Серед досліджень, що засвідчують увагу педагогів до проблеми використання народного мистецтва рідного краю у вихованні підростаючого покоління, можна віднести праці М. Костриці, Л. Масол, В. Обозного, Т. Озерової, В. Смирнова. Однак проблема застосування музично-обрядового фольклору українців у цілісному процесі художньо-естетичного виховання і навчання молоді ще недостатньо досліджена, що й обумовило вибір теми даної статті.

Об’єктом дослідження є процес художньо-естетичного виховання і навчання молоді. **Предметом** – використання музичного обрядового фольклору українців у процесі художньо-естетичного виховання і навчання молоді.

Метою статті є обґрунтування ефективності художньо-естетичного виховання і навчання молоді засобами музичного обрядового фольклору українців.

Виклад матеріалу. Цілісний процес виховання передбачає художньо-естетичну освіченість і вихованість особистості. Виховуючи у молоді естетичні погляди і смаки, які ґрунтуються на народній естетиці та на кращих надбаннях цивілізації, національне виховання передбачає вироблення умінь власноруч примножувати культурно-мистецьке надбання народу, відчувати і відтворювати прекрасне у повсякденному житті [1, 54].

Нові підходи до розбудови національної освіти, що має перебувати в епіцентрі відродження національної культури, вимагають кардинальних якісних змін у системі художньо-естетичного виховання молоді, маючи на меті виховання національної самосвідомості усіма можливими способами [6, 55].

Виконання соціальних задач, формування всебічно розвиненої особистості, задоволення її естетичних потреб в умовах відродження національної культури, народних традицій, звичаїв, обрядів забезпечується на основі таких принципів:

- первинність національної культури під час вивчення світових надбань пізнання перлин світового мистецтва крізь призму національних першоджерел; залучення дітей до вивчення історії рідного краю, його легенд і повір’їв, пісенної творчості та художніх промислів, побуту; акумуляція художнього досвіду поколінь даного регіону, етнічної групи, народу в цілому;

- рідномовність у художньо-виховному процесі. Використання фольклору як джерела творчості поєднує в собі рідномовний компонент, що

МУЗИЧНИЙ ОБРЯДОВИЙ ФОЛЬКЛОР УКРАЇНЦІВ У ХУДОЖНЬО-ЕСТЕТИЧНОМУ ВИХОВАННІ МОЛОДІ

безпосередньо впливає на формування національної самосвідомості, поваги до мови і культури свого народу, його художнього багатства, а також усвідомлення культурних запитів інших народів. З огляду на поліетнічність України збереження рідної мови, національної культури в іншомовному середовищі має важливе значення; -рівноправність інонаціонального і національного компонентів у визначенні змісту, форм і методів художньо-естетичного виховання у національній школі. Використання етнопсихологічних особливостей художнього мислення і моральних етнічних ідеалів народу [1, 56].

Духовно-моральні цінності зосереджені в обрядовості народу, мудрість з якої почерпають покоління і в яку вони вносять свій вклад. Обрядовість належить до традиційної форми передачі культури, яка акумулює загальноприйняті і розповсюджені ідеї, принципи, зразки поведінки, мислення і відчуття, які входять до структури духовної культури.

Обряд, згідно із словником народознавчо-етнографічних термінів, є узвичаєним, обов'язковим символічним дійством, яке приурочене до відзначення найбільш важливих подій у житті людського колективу, родини чи навіть окремої людини. Відповідно, обрядовість є сукупністю обрядів, тобто усталених символічних дійств, якими супроводжується громадське чи сімейно-побутове життя [5, 601 – 603].

Обряд є одним із найважливіших засобів поглиблення і посилення духовних якостей народу, необхідних для реалізації розвинених старшими поколіннями суспільних відносин. Ідейний зміст і світоглядна спрямованість обрядовості як сукупності обрядів (календарних, родильних, поховально-поминальних, весільних тощо) розкривається лише в органічній єдності із системою соціо-культурних відносин. Сакральну форму обрядів завжди розглядаємо в єдності з їх художнім виразом, оскільки останній, якщо він відповідає думкам і почуттям людей, посилює психологічний вплив обрядів на особистість, сприяє її вихованню.

Головна особливість будь-якого обрядового дійства – його символічний характер. Таким чином, сенс обряду полягає не в ньому самому, а в тому, що він означає, символізує. Обряди є наочно-чуттєвим вираженням традицій і звичаїв народу, однією із функцій яких є всебічний розвиток особистості.

Форма обрядів розглядається в єдності з їх художнім виразом, оскільки останній, якщо він відповідає думкам і почуттям людей, посилює психологічний вплив обрядів на особистість, сприяє її вихованню. Засобами художнього виразу

обряду є артефакти (матеріальні атрибути), гармонія кольорів і звуків, які витворюють в обрядодійстві складну систему знаків і символів – життя, смерті, народження, достатку, порядку тощо.

Органічний зв'язок народних звичаїв та календарних обрядів з трудовим господарським роком забезпечив їх довговічність і збереження у період введення християнства, у якому вони не зникли, а своєрідно переплітаючись з християнською обрядовістю, дійшли до наших днів. Так, стародавній звичай зустрічати весну, водити веснянки та гаїлки (гаївки) календарно співпадає з Великодніми християнськими святами, русальні свята – з християнською Трійцею, Купало – з днем Івана Хрестителя, коляди – з Різдом, шедрий вечір – з іорданськими святками тощо. Складовими музичного обрядового фольклору є колядки і шедрівки, веснянки та гаївки (гаїлки), русальні пісні, петрівчані (петрівочні) пісні, купальські та жнивні пісні. Ці та інші жанри обрядового музичного фольклору широко використовувалися у творчості видатних українських композиторів М. Лисенка, М. Леонтовича, К. Стеценка, О. Нижанківського, О. Кошиця, С. Людкевича, П. Ніжинського, Л. Ревуцького, М. Вериківського, П. Козичького та ін. [4, 130 – 136].

Мета художньо-естетичного виховання полягає у формуванні ціннісного ставлення до мистецтва, людини і світу у процесі сприймання та інтерпретації творів мистецтва і художньо-естетичної діяльності, розвитку художньої свідомості, здатності до самореалізації, потреби у духовному самовдосконаленні [2, 265].

Реалізація мети художньо-естетичного виховання засобами музичного обрядового фольклору поєднує різні методи, серед яких найефективнішим є інтегративний метод.

Використання інтегративного підходу веде до інтеграції змісту, форм і методів освіти, тобто доцільного об'єднання його елементів у цілісність, результатом чого є цілісність знань різних рівнів – цілісність знань про дійсність, про природу тощо. Інтегративний підхід реалізується під час вивчення інтегрованих курсів чи окремих предметів з освітньої галузі, коли цілісність знань формується завдяки інтеграції їх на основі спільних для усіх предметів понять, методів і форм навчання, контролю і корекції навчальних досягнень учнів, що спрямовують навчально-виховний процес на об'єднання знань [2, 356].

Використання інтегративного підходу у процесі художньо-естетичного виховання молоді засобами музичного обрядового фольклору передбачає поєднання:

- урочної (аудиторної) та позаурочної

МУЗИЧНИЙ ОБРЯДОВИЙ ФОЛЬКЛОР УКРАЇНЦІВ У ХУДОЖНЬО-ЕСТЕТИЧНОМУ ВИХОВАННІ МОЛОДІ

(позааудиторної) роботи, зокрема у формі збору фольклорного матеріалу (краєзнавчо-етнографічна практика);

- навчально-виховного матеріалу з предметів (курсів): українознавства, літератури, фольклору, музики (музикознавства, етномузикознавства), а також філософії, психології, історії України, культурології, релігієзнавства чи основ християнської етики. Об'єднуючими поняттями для названих предметів щодо вивчення музичного обрядового фольклору українців є: "світогляд", "ментальність", "язичництво", "двовір'я", "обряд", "звичай", "жанрово-стильова система фольклору", "специфіка музичного мислення народу", "взаємодія музичних, вербальних, хореографічних компонентів фольклорних текстів";

- словесних, наочних та практичних методів з використанням технічних засобів фіксації та відтворення фольклорних вірців. Методичне забезпечення використання музичного обрядового фольклору у процесі художньо-естетичного виховання і навчання молоді базується на сукупності ряду традиційних та інноваційних методів. Це, перш за все, метод фіксації (аудіо, відео, графію та іншими засобами) музичного обрядового фольклору у польових дослідженнях, на основі яких може бути здійснено цілісний, компонентний або порівняльний аналіз музичного тексту у єдності з вербальним, хореографічним супроводом. Однак найголовніше у цьому процесі визначити основну ідею обряду

(порядку, гармонії, відродження, родючості тощо), прослідкувати засоби її відображення у музичному супроводі.

Висновки. В умовах суспільства, відродження національної культури, національної школи зростає роль і значення художньо-естетичного виховання як способу формування духовного світу, морально-естетичних ідеалів молоді. Музичний обрядовий фольклор українців (колядки, щедрівки, веснянки, весільні ладканки, голосіння тощо), як елемент духовної культури суспільства, відображає у собі думки і почуття народу, його прагнення та моральні ідеали, культурні здобутки і прогресивні традиції. Найефективнішим методом художньо-естетичного виховання засобами музичного обрядового фольклору є інтегративний, який поєднує різні рівні змісту освіти, її форми і методи.

1. Врублевська М.О., Григориш В.В. *Настільна книга заступника директора*. – Х.: Вид. група "Основа": "Триада+", 2008. – 320 с.

2. *Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України; головний ред. В.Г. Кремень*. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.

3. *Етномузикологія // Електронний ресурс: режим доступу: <http://uk.wikipedia.org/wiki>*

4. Рудницька О.П. *Українське мистецтво у полікультурному просторі: Навчальний посібник*. – К.: "ЕксОб", 2000. – 208 с.

5. *Українське народознавство: Навч. посібник / за ред. С.П. Павлюка, Г.Й. Горинь, Р.Ф. Кирчіва*. – Львів: Фенікс, 1994. – 608 с.

6. Хай М. *Музично-інструментальна культура українців (фольклорна традиція)*. Київ – Дрогобич: Коло, 2007. – 537 с.

Стаття надійшла до редакції 12.04.2013

"Люди часто поводяться необґрунтовано та егоїстично. Пробачте їм, в будь-якому випадку.

Якщо ви добрі, люди можуть звинуватити вас у прихованих мотивах. Будьте ласкаві, в будь-якому випадку.

Якщо ви чесні, люди можуть обдурити вас. Будьте чесні, в будь-якому випадку. Якщо ви знайшли щастя, люди можуть позаздрити. Будьте щасливі, в будь-якому випадку.

Добро, що ви вчинили сьогодні може бути забуте завтра. Робіть добро, в будь-якому випадку.

Дайте світу найкраще, що ви маєте, і цього все-одно може бути недостатньо. Поступайте найкращим чином, в будь-якому випадку.

Бо бачите, в кінці кінців, це між вами і Богом. Це ніколи не було між вами і іншими людьми, в будь-якому випадку".

Блаженна мати Тереза (Агнеса Гонжа Боякшу)

католицька черниця, засновниця добротинних місій, лауреат Нобелівської премії миру

УДК 811.161.2'373.611'367.622

Оксана Скварок, старший викладач кафедри філологічних дисциплін
і методики їх викладання у початковій школі
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

ІМЕННИКИ-ЛОКАТИВИ ЯК ТВІРНА БАЗА У СИСТЕМІ УКРАЇНСЬКОГО СЛОВОТВОРУ

Новий і перспективний напрямок словотворчих студій – основоцентричний – вимагає творчого аналізу семантичних функцій твірної основи. У статті розкривається поняття дериваційної інтенції твірного слова як однієї з основних його ознак.

Ключові слова: твірне слово, похідне слово, відношення мотивації, словотвірне значення, словотвірна семантика.

Лит. 6.

Оксана Скварок, старший преподаватель кафедры филологических дисциплин
и методики их преподавания в начальной школе
Дрогобычского государственного педагогического университета имени Ивана Франко

СУЩЕСТВИТЕЛЬНЫЕ-ЛОКАТИВЫ КАК ОБРАЗУЮЩАЯ БАЗА В СИСТЕМЕ УКРАИНСКОГО СЛОВООБРАЗОВАНИЯ

Новое и перспективное направление словообразовательных студий – основоцентричный – требует творческого анализа семантических функций образующей основы. В статье раскрывается понятие деривационной интенции образующего слова как одной из основных ее признаков.

Ключевые слова: образующее слово, производное слово, отношение мотивации, словообразовательное значение, словообразовательная семантика.

Oksana Skvarok, Senior Lecturer of Philological Discipline
and Teaching Methods at Primary School
Drohobych State Pedagogical University by I. Franko

NOUNS-LOCATIVE AS GENERATING BASE AT THE SYSTEM OF UKRAINIAN DERIVATION

A new and perspective direction of word building investigations – basic central – demands the creative analyses of semantical functions of creative basis. The meaning of derivational intention of a creative word as one of its main features is studied in the article.

Keywords: creative word, derivative word, relation between motivated words, word-building meaning, word-building semantics.

Актуальність проблеми. В українському мовознавстві локативні іменники як твірні ще не були об'єктом спеціальних дериватологічних студій. Розпорошені відомості про деривати, мотивовані іменниками локативної семантики, знаходимо в описі словотвірних типів у Словотворі сучасної української літературної мови [4]. Послідовний, систематичний аналіз системи дериватів на базі локативних іменників з позицій основоцентричного словотвору в українській мові не здійснювався.

Знання закономірностей семантичних трансформацій твірної (номінативної) бази в актах словотворення, при яких одні мовні форми послідовно перетворюються в інші, дозволяє виявити динамічний характер мови і її лексичної системи зокрема. Лексична семантика твірного слова є одним з основних системних факторів, що детермінують його словотворчу поведінку.

Аналіз основних досліджень. Відомий постулат Г.О. Винокура про те, що “значення похідних завжди визначається через посилання на значення відповідної первинної основи” [1, 421] зазнає постійної інтерпретації у дослідженнях семантики словотвору. Так, Є.Л. Гінзбург тонко і точно підмічає, що Г.О. Винокур мав тут на увазі не те, що значення похідного виявляється у порівнянні значень твірного і похідного, їх співставлення, встановлення семантичної різниці між ними, а те, що значення новоутвореного слова є значенням деякої функції від семантики твірного. Таке функціонально зорієнтоване трактування семантики похідного слова висуває основним семантичним об'єктом не саме значення похідного, або не стільки значення похідного а власне функцію від семантики твірного [2, 17].

Метою статті є розкрити особливості

словотворчих процесів на базі українських іменників-локативів, оскільки локативний іменник як твірна база є цікавим об'єктом дослідження словотвірної системи будь-якої мови, незалежно, до якого структурного типу вона відноситься. В усіх відомих схемах класифікації лексики виявляється певна інваріантна ядерна частина, спільна для різних мов, до якої входять і слова локативної поняттєвої групи.

Виклад основного матеріалу. Семантичний простір твірного слова об'єктивується формальною і семантичною структурою його похідних. Залежно від смислового завдання акту деривації у семантичному просторі твірного слова виділяється певна семантична ознака (сема), що є релевантною для здійснення цього акту і яка викликає необхідні семантичні асоціації, що власне сприяють формуванню нового знака на базі іншого, вже відомого з попереднього досвіду. У семантичній структурі слів однієї лексико-семантичної групи (ЛСГ) виявляються спільні семантичні елементи. Об'єднані на основі певної семантичної ознаки, слова тої чи іншої ЛСГ здебільшого “об'єднуються також і на основі спільних словотворчих можливостей” [6, 14].

У мові семантичну категорію “Іосі” формують передовсім однослівні найменування – непохідні і похідні локативні іменники.

Локативну концептуальну сферу у мові покриває лексичний континуум локативних іменників, що становлять особливу з погляду специфіки їх семантики лексичну мікросистему. Своєрідність семантики цього кола лексики виявляється у семантичній неоднорідності локативів. Особливості семантики локативних іменників, їх семантична неоднорідність і, як наслідок, субкатегоризація локативного значення – питання мало досліджені.

Семантична неоднорідність локативів зумовлена об'єктивними факторами реальної дійсності – специфікою позначуваних предметів-денотатів. Власне різна денотативна віднесеність лексичних одиниць покладена нами в основу семантичної типології локативних іменників. У статті обмежимося виділенням лише основних груп українських локативів. Їх утворюють: 1) назви, пов'язані з простором, орієнтацією в ньому, параметрикою, в т. ч. географічною (*верх, низ, бік, кінець, край, схід, захід*); 2) назви природних географічних об'єктів, розміщених на твердій поверхні землі (*долина, луг, ліс, гай, поле, вільшаник, берег, печера, скеля*); 3) назви водних географічних об'єктів (гідрооб'єктів) (*ріка, озеро, лиман, брід*); 4) назви антропогенних географічних об'єктів (*вал, дорога, стежка, місто, село*); 5) назви площ,

ділянок землі, спеціально відведених під щонебудь, на яких щось відбувалося (-ється), розміщувалося (-ється) (*город, пасовище, пожарище, коноплице*); 6) назви штучних локальних об'єктів – артефактів (*дім, хата, хлів, комора, двір, школа, завод*).

Основну частину локативів становлять іменники з конкретною предметною віднесеністю. До них зараховуються як назви природних реалій (*гора, озеро, яр* і под.), так і назви артефактів (*дім, двір, кімната, школа* і под.). Більшість непохідних локативних іменників належать до праслов'янського фонду лексики і синхронно є майже немотивовані.

Розглянемо на конкретних прикладах функціональну актуалізацію семантики непохідних локативних іменників – назв географічних об'єктів як твірних у системі семантичних словотвірних відношень.

Предметне значення локативних іменників – назв географічних об'єктів і артефактів є суто денотативне за своєю природою, визначається референцією імені, основною рисою значення є дискретність денотата. Семантична організація локативних іменників, як і інших назв з конкретною предметною віднесеністю, в найбільшій мірі пристосована до функції ідентифікації предмета в єдності всіх його зв'язків і відношень.

Оскільки усі локальні об'єкти, на відміну від більшості предметів матеріального світу, є об'єктами статичними (мають природні або штучно встановлені межі, постійне місце розташування і т.д.), їм властиві сталі характерні для них денотативні ознаки – “конфігурація”, “протяжність”, “положення у просторі по горизонталі і вертикалі”, “заселеність живими істотами” і под. Більшість з перелічених ознак властива передусім географічним предметам. Принагідно зазначимо, що, оскільки семантичною базою іменників є позначення предметів і тих понять, що містять в собі загальну категоріальну ознаку предметності, визначення “географічний предмет” є коректним. Досить нечітке природне членування географічного континууму (місцевості) за своєю конфігурацією (гора, долина, рівнина, горб і т.д.) дістало в процесі його осмислення людиною більшої конкретизації. Виділені і осмислені особливості географічних предметів знайшли у мові відображення у численних словотвірних зв'язках твірних іменників – назв географічних предметів з їх похідними, які простежуються у структурі словотвірних парадигм (СП) цих іменників.

Типову СП локативних іменників, що має чотиризонну структуру, утворюють похідні

чотирьох лексико-граматичних класів слів – іменники (субстантивна зона), прикметники (ад’єктивна зона), дієслова (вербальна зона) і прислівники (адвербіальна зона).

Обмежені обсягом статті простежимо, як об’єктивується семантика іменника-локатива як твірної бази хоча б в одній, найчисельнішій, із зон – субстантивній.

У субстантивній зоні типової СП локативних іменників характер похідних, утворених від назв географічних об’єктів, визначається, зокрема, розміром самого об’єкта. Так, чітка окресленість невеликих порівняно об’єктів дає можливість візуально виокремити цей об’єкт з навколишнього середовища, реально сприйняти його видимі межі, прилеглу до нього територію, а отже, встановити локальні відношення між частинами географічного континууму. До таких “невеликих” географічних предметів відносяться, напр., *балка, гора, озеро, яр*. У похідних СП іменників на позначення цих реалій в межах загального словотвірного значення (СЗ) “носій предметної ознаки” об’єктивуються словотвірні відношення “географічний об’єкт” – “місце, місцевість, що прилягає до нього” і утворюються похідні з конкретним лексико-словотвірним значенням (ЛСЗ) “конкретизація локального значення”: *гора – передгір’я, підгірок, підгір’я, загір’я, міжгір’я, озеро – приозер’я, заозер’я, яр – прияр’я, балка – прибалок, море – примор’я, берег – прибережжя, узбережжя*. Іменникові похідні з цим ЛСЗ відзначені у субстантивній зоні більшості СП аналізованих локативних іменників. На основі актуалізації сигніфікативного рівня семантики встановлюються також словотвірні відношення подібності, спів розмірності і творяться похідні із СЗ “модифікація просторового значення”, напр.: *горб – пригорб, гора – пригора, пригір, нагорок, балка – вибалок, яр – виярок, горб – нагорб, діл – паділ*. Відповідні форманти (суфікси, префікси) репрезентують у них сему “невеликий розмір об’єкта”, яка об’єктивується лише у похідних від назв географічних об’єктів – заглиблень в земній поверхні.

Залежно від типу географічного об’єкта у семантичній структурі різних за значенням географічних локативів на основі актуалізації таких компонентів значення, як “придатне/непридатне для проживання, перебування, розведення”, “місце діяльності”, встановлюються наступні словотвірні семантичні зв’язки, які реалізуються дериватами субстантивної зони із загальним СЗ “носій предметної ознаки” у різних конкретних ЛСЗ: “географічний об’єкт, місцевість” – “житель цього місця, місцевості”, напр., *гора – гірник, горець, горянин, острів – острів’янин, море – помор, степ – степовик,*

степняк (ЛСЗ “особа за місцем проживання”); “географічний об’єкт, місцевість” – “людина, яка використовує (цей) об’єкт як місце праці”, напр., *ліс – лісник, море – моряк, гора – гірник* (ЛСЗ “особа за місцем діяльності”); “географічний об’єкт, місцевість” – “природний простір, де водяться (певні) тварини”, напр., *берег – берегівка, прибережник, море – морянка, поморник* (ЛСЗ “тварини, які водяться в місці, названому твірним словом”); “географічний об’єкт, місцевість” – “рослинність (цієї) мі-сцевості”, напр., *берег – бережина, бережняк, бір – боровиця, боровина, боровик, степ – степняк* (ЛСЗ “рослини, які ростуть у місці, названому твірним словом”). Щодо назв рослин, які мають у своїй основі географічний номен, усі вони є загальнонародними або вузькодіалектними утвореннями (на відміну від загальноприйнятої ботанічної номенклатури). Локативна ознака у них має дуже загальний характер і може бути приписана переважно будь-якій рослині, що росте в тому чи іншому місці, напр., *степняк* “рослина, що росте в степу”, *лісниця* “ягода, що росте у лісі”. Хоча, скажімо, гриб *боровик* “білий гриб” уже має більш локалізоване значення “білий гриб, що росте у бору”.

Висновки. Дослідження реалізації словотворчого потенціалу твірного слова з позиції особливостей його семантичної структури дозволяє простежити, як “власне малюнок логічних зв’язків різних предметів і їх взаємодіюшень в реальній дійсності відображується у значенні слів і детермінує утворення різних асоціацій, можливих шляхів і мотивів вторинних найменувань” [5, 136]. Словотвірний аналіз похідного слова у тісному зв’язку з семантикою твірного “дає відповіді на питання про характер і особливості вибору ознак у семантичному просторі твірного слова, релевантних для здійснення номінації” [3, 7].

1. Винокур Г.О. Заметки по русскому словообразованию. “Избранные работы по русскому языку”. – М.: Учпедгиз, 1959. – 492 с.

2. Гинзбург Е.Л. Словообразование и синтаксис. – М.: Наука, 1979. – 264 с.

3. Грецук В.В. Український відприкметниковий словотвір. – Івано-Франківськ: “Плай”, 1995. – 208 с.

4. Словотвір сучасної української літературної мови. – К., 1979. – 406 с.

5. Уфимцева А.А. Роль лексики в познанні человеком действительности и в формировании языковой картины мира// Роль человеческого фактора в языке: Язык и картина мира. – М.: Наука, 1988. – 216 с.

6. Шмелёв Д.Н. Проблемы семантического анализа лексики. – М.: Наука, 1973. – 280 с.

Стаття надійшла до редакції 04.04.2013

УДК 784(09)(092)(477)

Мирослав Фрайт, викладач кафедри народних музичних інструментів та вокалу
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

ВОКАЛЬНО-МЕТОДИЧНІ ПРИНЦИПИ ЯК ОСНОВА ПРАКТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ П.В. ГОЛУБЄВА – ОДНОГО ІЗ ЗАСНОВНИКІВ УКРАЇНСЬКОЇ ВОКАЛЬНОЇ ШКОЛИ

В статті висвітлюється багатогранна діяльність П.В. Голубєва як одного із засновників української вокальної школи, робиться спроба аналізу його педагогічного досвіду, узагальнення вокально-методичних принципів та методів виховання співака.

Ключові слова: вокальні здібності, співацький апарат, вокальний текст, педагог-вихователь, індивідуальний підхід у вокальному навчанні.

Лит. 9.

Мирослав Фрайт, преподаватель кафедры народных музыкальных инструментов и вокала
Дрогобычского государственного педагогического университета имени Ивана Франко

ВОКАЛЬНО-МЕТОДИЧЕСКИЕ ПРИНЦИПЫ КАК ОСНОВА ПРАКТИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ П.В. ГОЛУБЕВА – ОДНОГО ИЗ ОСНОВАТЕЛЕЙ УКРАИНСКОЙ ВОКАЛЬНОЙ ШКОЛЫ

В статье освещается многогранная деятельность П.В. Голубева как одного из основателей украинской вокальной школы, делается попытка анализа его педагогического опыта, обобщение вокально-методических принципов и методов воспитания певца.

Ключевые слова: вокальные способности, певческий аппарат, вокальный текст, педагог-воспитатель, индивидуальный подход в вокальном обучении.

Myroslav Frait, Lecturer of Folk Musical Instruments and Vocal Department
Drohobych State Pedagogical University by I. Franko

VOCAL METHODOLOGICAL PRINCIPLES AS THE BASIS OF PRACTICE P.V. GOLUBEVA – ONE OF THE FOUNDERS OF THE UKRAINIAN VOCAL SCHOOL

The article highlights the multifaceted activities P.V. Holubyeva as one of the founders of the Ukrainian vocal school, attempt to analyze his teaching experience, generalization vocal teaching principles and methods of education singer.

Keywords: vocal abilities apparatus of the singers, vocal text, teacher-teacher, individual approach to vocal learning.

Постановка проблеми. На сучасному етапі в процесі розбудови національної держави й відродженні духовної культури українського народу постає гостра потреба у вихованні розвиненої, духовно багатішої особистості. У цьому процесі значна роль належить видатним особистостям. Саме від професійної підготовки студентів-вокалістів залежить формування художнього світогляду, вдосконалення їхньої мистецької майстерності, смаків та запитів, розвиток внутрішнього світу за допомогою набуття конкретних знань та вмінь, необхідних для повноцінного сприйняття та відтворення художніх образів, здатності до творчої самореалізації через мистецтво вокалу.

Аналіз досліджень і публікацій. Постать П.В. Голубєва – педагога-вокаліста, професора Харківської консерваторії як одного з провідних діячів українського вокального мистецтва періоду 30 – 60-х років ХХ століття, з плином часу

відійшла у забуття і не набула належної оцінки нашими сучасними науковими розвідками. На жаль, крім ґрунтовної науково-методичної публікації І. Маркотенка та спогадів і листів Б.Ф. Гмирі до свого вчителя у сучасній педагогіці ми не знаходимо. Доповіді Павла Васильовича на республіканських та всесоюзних конференціях вирізнялися аргументованістю, ґрунтовністю у висвітлюванні проблемних питань вокальної методики. Разом із представниками київської вокальної школи І.С. Паторжинським, М.Є. Донець-Тессер, Д.Г. Євтушенко, М.І. Литвиненко-Вольгемут і професором Одеської консерваторії О.М. Благовидовою П.В. Голубєв гідно представляв досягнення української вокальної школи, яскравим прикладом якої були виступи своїх вихованців на концертах та конкурсах усіх рівнів.

Мета статті. Розкрити особливості вокально-педагогічних методів та прийомів в процесі

підготовки студента-вокаліста у класі професора П.В. Голубєва.

Виклад основного матеріалу. Павло Васильович Голубєв – один із тих, кому завдячує багато співаків розквітом свого таланту. З великою любов'ю і вдячністю писав про свого вчителя народний артист СРСР Борис Гмиря: “Нам, його учням, особливо приємно ... сказати, що ми пишаємося своїм педагогом (...). Послідовно виховуючи в нас почуття міри, стилю, не кажучи вже про техніку вокалу, П.В. оповивав нас атмосферою великих завдань ...” [3, 5; 1, 4].

Голубєв був не тільки визначним майстром вокалу, але чутливим і розумним психологом, який вірно визначав стан і настрої учня, відповідно організовував свій урок, до кожного мав індивідуальний підхід. Він високо цінував тембр голосу співака – як одну з основних індивідуальних якостей вокаліста – і в процесі занять дбайливо оберігав його.

Як про майстерного педагога й ніжної душі людину писала про свого улюбленого вчителя одна з останніх його учениць, народна артистка СРСР Нонна Андріївна Суржина: “Павло Васильович прекрасно показував новий твір. Запально розповідав, як він уявляє собі його виконання, проте нічого не нав'язував, а лише дуже вміло й тонко спрямовував творчу думку учня. Він ніколи й нікому не забороняв відвідувати свої уроки, нікому не відмовляв у консультації ...” [3, 5; 8].

На протязі тривалої і невтомної педагогічної діяльності П.В. Голубєв постійно перебував у пошуках загальнодоступних найефективніших методів виховання вокаліста нового типу. Близько трьох десятиліть Павло Васильович був незмінним завідувачим кафедрою сольного співу Харківської державної консерваторії, користувався великою повагою й авторитетом серед своїх колег, керував науковою роботою вокального факультету, надавав науково-методичну й практичну допомогу педагогам-вокалістам України. Він активно пропагував свою методику виховання співаків, неодноразово робив доповіді на всесоюзних нарадах і конференціях, виступав у пресі і видавав книги. Його кращі учні демонстрували свою вокальну майстерність у багатьох країнах світу на міжнародних конкурсах та численних закордонних гастролях.

У 1901 році П.В. Голубєв поступив на вокальний відділ Харківського музичного училища у клас професора Фредеріко Бугамеллі, який протягом двадцятирічної праці у Харкові виховав чимало відомих вокалістів, серед яких – народний артист СРСР М. Рейзен, професор Кишинівської консерваторії Л. Месняков.

Ф. Бугамеллі відіграв важливу роль у формуванні вокально-педагогічних поглядів і виконавської майстерності П. Голубєва. До навчання молодий Голубєв ставився серйозно, міцно і легко засвоював матеріал, як на розумовому, так і емоційному рівні. Саме ця властивість його обдарування викликала прихильне ставлення до нього Бугамеллі, який, очевидно, вбачав у Голубєві майбутнього послідовника своєї вокальної школи. У 1906 році П. Голубєв відмінно закінчив музичне училище, повністю виправдавши надії вихователя.

На той час Павло Васильович мав запрошення від приватних оперних антиреприз. Але він відмовився від усіх пропозицій і, як виявилось пізніше, назавжди. Поряд з концертною діяльністю, П. Голубєв два роки стажувався у свого викладача як асистент.

З 1908 року починається самостійна вокально-педагогічна діяльність Голубєва. У 1920 р. в зв'язку з від'їздом Ф. Бугамеллі до Італії більшість його учнів за рекомендацією маестро продовжувала навчатися у П. Голубєва. Серед кращих учнів Голубєва того часу треба відзначити солістку Великого театру, заслужену артистку РРФСР Є. Межераук, соліста оперного театру Зиміна у Москві І. Арбеніна, провідного актора Київського театру опери і балету заслуженого артиста УРСР І. Шведова, соліста Свердловської опери Д. Раєва, українського композитора і камерного співака К. Богуславського, камерних співаків Л. Ракову (Ленінград), Л. Трофимовську і В. Сікору (Харків) [6, 8].

“Мимоволі захопившись своєю педагогічною роботою і маючи від неї вже певне задоволення, я все більше віддаляв від себе перспективу працювати в театрі (опері)... Епізодична концертна діяльність моя ще тривала” [5, 24]. Незабаром Павло Васильович остаточно залишає естраду і всю свою увагу й хист віддає педагогічній роботі.

У 1926 році Голубєва запросили до Харківського музично-драматичного інституту. Там працювали відомі педагоги: М.Г. Михайлов, згодом заслужений діяч мистецтв України, який перший в Україні ще в 1930 році видав книгу – “Нариси з вокальної методології”; З.П. Малютіна – педагог славетного І.С. Паторжинського; М.Л. Чемезов, М.О. Вітте, Л.М. Балановська – в минулому провідна солістка Великого театру. П. Голубєв проявив себе як ерудована людина, заслуживши пошану й авторитет у своїх колег. Його одностайно обрали головою вокальної циклової комісії. У 1930 р. він став завідувачим кафедрою сольного співу. А працювати в той

період було нелегко. Ламалися старі і формувалися нові методи роботи, проводились безперервні реорганізації та не завжди вдалі експерименти.

В утвореній 1936 року Харківській державній консерваторії П.В. Голубєв – виконуючи обов'язки професора. Він призначений завідуючим кафедрою сольного співу, а також деканом вокального факультету. Одним з важливіших завдань, яке постало перед факультетом і його деканом – це якісне поліпшення складу студентів, підвищення вимогливості до вступників та зміцнення зв'язків з художньою самодіяльністю, – основним джерелом поповнення вокального факультету.

Вирішення цього завдання дало ефективні і досить швидкі наслідки. Клас П. Голубєва поповнився новими і талановитими вакансіями. Постійно удосконалюється весь процес виховання солістів, створилися умови для організації оперної студії при консерваторії.

Голубєв з великим зацікавленням стежив за роботою студії та її керівника. “С.Д. Масловська мала великі знання й висловлювала так багато глибоких думок, що ми, педагоги вокалу з щирою цікавістю спостерігали, як вона працює з нашими учнями” [6, 20].

Уже через рік вокальний факультет консерваторії здобув заслужене визнання. У червні 1937 року в Москві відбулася Всесоюзна нарада. Павло Васильович виступив з інформацією та відкритим заняттям зі своїми студентами Б. Гмирею та О. Соловійовою. Голубєв виклав у загальних рисах головні методичні засади, якими він керувався в роботі з учнями. Високоавторитетне товариство знавців вокального мистецтва вразили вокальні виступи студентів, в яких спостерігалась тісна відповідність до методичних положень професора.

Особливо знаменним для Голубєва став 1939 рік. Його улюблений учень Борис Гмиря, якого досі знали лише у Харкові, став лауреатом Всесоюзного конкурсу вокалістів. Блискуча перемога молодого співака стала справжнім тріумфом його вокальної школи.

Того ж року Павла Васильовича затвердили в званні професора за його вклад у розвиток вокального мистецтва. Доповідь Голубєва на Всесоюзній нараді з питань вокальної освіти в січні-лютому 1940 року висвітила найголовніші моменти роботи з вокалістами над правильним голосоутворенням, усуненням дефектів голосу й негативних навичок, над розвитком техніки й виконавської майстерності. Вдало виступили його

учні Л. Ярошенко, Д. Козинець, Ф. Курочкін, виконання яких отримало високу оцінку. На той час виконаний факультет Харківської консерваторії вийшов на одне з провідних місць у країні. Виконавці П. Голубєва на повний голос заявили про себе [6, 10], [7, 396].

Після визволення Харкова в 1943 році консерваторія відновила роботу. Голубєв з жовтня 1943 року – заступник директора по учбовій та науковій роботі – поринає в налагодження навчального процесу консерваторії. Відчувався гострий дефіцит чоловічих голосів у зв'язку з війною. Але поступово ситуація поліпшилася – склад студентів-вокалістів поповнювався з числа демобілізованих воїнів-фронтовиків. Після війни повністю налагодилася нормальна робота факультету та оперної студії консерваторії.

В 1951 році Павло Васильович опублікував велику статтю у журналі “Советская музыка” (№8) “Про майбутніх педагогів і оперних виконавців”, де викладає свої думки про виховання вокально-педагогічної зміни та організацію сценічної практики майбутніх оперних співаків.

За видатні заслуги в розвитку вокального мистецтва і в зв'язку з 70-річчям від дня народження Президія ВР УРСР присвоїла П.В. Голубєву почесне звання Заслуженого діяча мистецтв. В січні-лютому 1954 року в Ленінграді відбулася Всесоюзна нарада з питань вокальної освіти, де Павло Васильович виступив з доповіддю, в якій сформулював свою концепцію про основну мету роботи педагога-вокаліста з учнем: виховання висококваліфікованого співака, художника, який творить для народу, в ім'я величезних ідей побудови і розвитку сучасного суспільства.

Доказом дієвості методичних положень професора стали виступи В. Валайтиса, Л. Морозова, Л. Будякової, П. Кисленка та П. Міщенка. В період з 1945 по 1960 роки найкращими учнями П.В. Голубєва стали: дипломант республіканського конкурсу І. Білогорська (1945), солістка Харківської опери О. Лундишева (1948), солістка Чернігівської філармонії С. Чабанян (1948), педагог Т. Литинська (1948), кандидат мистецтвознавства, доцент О. Петрова (1951), заслужений артист БРСР Д. Зубрич (1952), солістка Воронежської опери Л. Кондратенко (1953), солісти Київської філармонії Л. Будякова (1954), В. Міщенко (1955), соліст Хабаровського музичного театру П. Кисленко (1955), соліст Київської опери В. Пазич (1955), заслужений артист РРФСР Л. Морозов, в.о. доцента Харківського інституту мистецтв О. Костюк (1956), народний артист РРФСР В. Валайтис (1957), заслужений артист РРФСР,

соліст Дніпропетровської опери М. Коваленко (1959), заслужений артист УРСР, соліст Одеської опери Є. Іванов (1959), народний артист СРСР, соліст Харківської опери М. Манойло (1960) [6, 12].

П.В. Голубєв працює над книгою “Поради молодим педагогам-вокалістам”, яку адресує молодим педагогам, що потребують порад досвідченого майстра в перші роки самостійної роботи. Автор акцентує увагу на багатьох проблемах, які мають велике значення у вихованні вокальної зміни, що на жаль, майже не знаходить місця у вокально-педагогічній науці. Він висуває думку про відчуття співаком прогресуючої опори. Цікаво трактується і процес проведення занять з учнем-вокалістом та ставиться ряд питань, на котрі в книзі даються конкретні відповіді. Великий інтерес викликає розділ про роль концертмейстера. Його роль і місце в процесі виховання співака далеко не всі педагоги правильно визначають і не завжди знаходять спільну мову зі своїм найближчим помічником у класі. Певне місце в книзі відведено проблемі взаємовідносин між педагогом і учнем [5, 88 – 89].

Голубєв у статті “Про виховання оперного співака”, яку опублікувала газета “Радянська культура” 22 травня 1958 року, робить кваліфікований аналіз стану підготовки студентів оперної спеціалізації в консерваторіях, спеціальної практики в оперних студіях і перших років роботи молодих фахівців у театрах, аналізуючи низку недоліків у цій справі [4].

У вільний від службових та громадських обов’язків час починає працювати над новою книгою “Борис Романович Гмиря”. Праці педагогів про своїх учнів – явище рідкісне. Але в даному разі немає людини, яка б так глибоко вивчила вокаліста, ясно бачила всі його можливості та найдрібніші вади, одним словом, всебічно знала його в такій мірі, як викладач з фаху. У цьому розумінні книга Голубєва про Гмирю явище унікальне. Автор не обмежується описом життя й діяльності артиста. Він робить узагальнення, висловлює чимало слушних думок, які мають практичну цінність для викладачів [6, 13].

В основу професійних поглядів Голубєва лягли традиції вокальної школи Фредеріко Бугамеллі. Звичайно, в процесі набуття теоретичних знань та практичного досвіду, під впливом нових наукових розвідок частина цих методичних засад закріпилася, інші практично переглядалися або зазнавали істотних змін. У підготовці кваліфікованих спеціалістів Павло Васильович зазначав три основні чинники: **природні дані вступника, його наполегливість і працездатність та майстерність педагога.**

“Всіх, хто приходить до мене на прослуховування, я розділяю на три категорії, а саме: тих, кому необхідно вчитись співу, тих, кому можна вчитись, і тих, кому не слід учитись” [5, 3]. Він керувався критеріями наявності **професійно придатного голосу.** Голос співака – це той музичний інструмент, від якості якого залежить перспектива розвитку майбутнього виконавця, вся його артистична доля. Але голос має такі властивості, які є найголовнішими: тембр, силу (звучність) чи діапазон ?

Павло Васильович віддавав перевагу не силі і діапазону голосу, а якості тембру. Він наголошував, що сила голосу може вражати, навіть приголомшувати, широкий діапазон, блискучі “верхи” можуть дивувати і захоплювати, але чарувати людину, пестити слух і давати справжню естетичну насолоду здатний тільки красивий тембр. Це лише основні характеристики і властивості голосу. Крім цього неабияке значення мають природна рухливість і еластичність, гнучкість звука. Ці властивості голосу педагог не залишав поза увагою.

“Разом з професійними вокальними даними необхідно мати музичний слух, що забезпечує бездоганну інтонацію, музичну пам’ять, відчуття ритму й загальну музикальність” [5, 3]. Без цих мінімальних умов не можна виховати співака навіть при найціннішому голосовому матеріалі. Сценічно-творчим даним співака, наявності акторського темпераменту, задаткам виконавської виразності та емоційності, а також відповідної зовнішності, що відіграє неабияку роль у роботі артиста, викладач надавав великого значення.

“Нам не виконавці, які епізодично добре співають і навіть мають непогано поставлені голоси, а нові вокальні кадри, які вступають в життя з широким ідейним світоглядом і певними навичками самостійної роботи над будь-яким матеріалом” [5, 7]. Художня майстерність вимагає ще й високого розвитку інтелекту вокаліста. Шляхом бесід, товариських порад П.В. Голубєв будив думку своїх учнів і боровся за підвищення їх загального й культурного рівня. Він послідовно проводив цю лінію у практичній вокально-педагогічній роботі. Така позиція П.В. Голубєва виключає зведення складного процесу вокального навчання до вузького поняття “постановка голосу”. Ми навмисно уникаємо виразу “постановка голосу”, – писав професор, вживаючи натомість слова “виховання співака”. Це більш широке визначення, звичайно, містить у собі і так звану “постановку голосу” [5, 6].

Серед педагогів-вокалістів дискутувалося

питання пріоритету в навчанні співу двох основних форм розвитку – технічного і художньо-виконавського. З цього приводу Голубєв писав: “Не може бути двох думок з приводу найретельнішої технічної роботи над голосом, який для професійної діяльності повинен мати цілий комплекс властивостей. Проте тільки музично розвинений смак забезпечує співакові можливість ... показати художньо закінчену фразу і яскраве виразне, свідоме донесення художнього образу” [5, 7].

“Процес і методи заготовки інструменту” полягають у паралельному розвитку в учня естетичного смаку до свого звуку, в поступовому розширенні можливостей його голосу в галузі правдивого емоціонального звучання без втрати необхідних професійних властивостей його і, головне, в розвитку його інтелекту та його музичної і загальної культури” [6, 18].

У співака “музичним інструментом” є голосовий апарат вокаліста. За принципом анатомічної будови майже у всіх однаковий, не буде помилкою сказати, що кожен вокаліз – це неповторний організм, який потребує особливого підходу у кожному окремому випадку. Це образно кажучи, найскладніший замок з безліччю “секретів”, який можна відкривати тільки одним, спеціально для нього зробленим ключем. Індивідуальний підхід у вокальному навчанні не заперечує ніхто. Але одна справа теоретично це визнавати, зовсім інша – фактично запроваджувати його у повсякденній практиці. Основою педагогічного мистецтва П.В. Голубєва було саме застосування послідовно індивідуального підходу на практиці. “Учень-вокаліст у процесі роботи має бути для педагога предметом постійного спостереження і вивчення його можливостей на всіх етапах його розвитку ...” [5, 35].

Вокально-педагогічний процес у класі Голубєва мав струнку і чітку систему, яка забезпечувала послідовність навчання. Він ділив виховання співака на етапи, кожний з яких мав свої характерні риси й основні завдання. На думку Павла Васильовича комплексний процес виховання вокаліста, в якому гармонійно розвиваються його технічні й виконавські можливості, містить у собі закономірну послідовність основних завдань. На цій підставі навчання учня складається з **чотирьох етапів**. У кожного з них є окреме основне завдання.

Домінуюча **мета першого етапу** – всебічне, якнайглибше і якнайскоріше вивчення можливостей, вад і перспектив співака. Поряд з цим повинна йти обережна початкова робота над усуненням неправильних співацьких навичок.

Головне **завдання другого етапу** – робота над правильним голосоутворенням. На цьому етапі ніби відбувається настройка голосового апарата. Побічно йде далі й глибше вивчення учня, збільшення вимог виконавського порядку й подальша робота над елементами вокальної техніки.

На **третьому етапі** особлива увага надається розвитку вокальної техніки на базі частково поставленого голосу. Робота над рухливістю звука, динамікою, філірвою, мелізматиною і т.д. поглиблюються також усі форми попередніх етапів.

На останньому, **четвертому етапі** закріплені навички правильного голосоутворення та набуття вокальної техніки відкривають широкий простір для виконавства.

Поглиблюється головна увага на виразність співу, психологічне забарвлення звука, міміку, вокально-сценічний образ. Не припиняється вивчення учня, прогнозування його самостійної діяльності і робота над усіма попередніми елементами формування вокаліста. Межі етапів не можуть бути чітко визначені. Тут велике значення відіграють індивідуальні особливості учня [6, 20 – 21].

Павло Васильович вважав перший період навчання **найважчим і найвідповідальнішим**. В цей період йде вивчення природних даних учня і можливості їх розвитку, закладаються основи правильної вокальної школи, виховується музично-естетичний смак. Голубєв наголошував, що учню найбільше потрібний досвідчений, терплячий і наполегливий педагог. В подальші роки співак, який здобув уже міцний фундамент сольного співу, в разі необхідності може досягти вершин художньої майстерності під керівництвом кваліфікованого концертмейстера або диригента.

Найвідповідальнішим і найскладнішим питанням першого етапу навчання є **визначення типу голосу**. Більшість помилок педагогів-вокалістів припадає саме на цю ділянку роботи. Існуюча класифікація голосів створена в процесі розвитку сольного й хорового співу і в значній мірі умовна: далеко не всі голоси точно укладаються в її рамки. Тип голосу визначається чотирма основними характеристиками: компактністю (масивністю) звука, діапазоном, теситурними можливостями (здатністю триматись на певній середній висоті) та регістровими межами. Коли всі чотири показники властиві одному голосу, труднощів для встановлення його типу немає. Але часто вони не збігаються. Це і є причиною небезпечних, а часом і непоправних помилок педагогів-вокалістів. Неправильний діагноз –

загроза втрати голосу. Тому справа визначення типу голосу учня – дуже відповідальна і найменша легковажність тут межує із злочином. Голубєв виявляв в цьому випадку надзвичайну обережність і ніколи не поспішав з передчасними висновками.

Крім суб'єктивних, чисто слухових критеріїв належності голосу до певного типу, в останній час з'явилися нові, об'єктивні наукові методи вокальної діагностики. Це хронаксічний метод, розроблений французьким вченим Р. Юссоном, метод російських дослідників Є. Рудакова та Д. Юрченка, В. Морозова, Л. Дмитрієва [7, 356], [7, 367], [9, 158].

На жаль, вони вирішують справу лише частково. Не відкидаючи жодного з них, Павло Васильович все ж вважав, що основним критерієм у визначенні типів голосів **залишається досвід і натреноване вухо педагога**. А гарантією від помилок – його велика обережність, тривале вивчення учня і продуманість висновків. На думку П.В. Голубєва кожний урок із студентом повинен мати свої відмінні риси і залишити певний слід у його свідомості, стати цікавим і продуктивним. Педагог повинен глибоко продумати форми і методи проведення заняття, враховуючи настрій, душевний стан учня, психологічну готовність до занять, впливати на загальний і мистецький розвиток, розширяти коло інтересів свого вихованця.

Результативність занять з вокалу залежить від почуття міри педагога в подачі нових знань та засвоєнні навичок. Не менш важливою умовою продуктивності уроку є міра активності педагога, енергійності його керівництва навчальним процесом, кількості й доцільності зауважень, ступеня вимогливості.

В процесі початкового (першого періоду навчання) Голубєв вимагав співу повним, але не форсованим звуком. “З перших хвилин уроку учень повинен відчувати свій справжній, не напружений, але й не стримуваний повний голос”. Він вважав, що зловживання *piano*, а тим більше неопертим “наспівуванням” загрожує співакові поступовою втратою вокально-сценічної голосової функції. Розспівка із двох-трьох вправ як елемент перевірки стану голосового апарату учня продовжувалася низкою робочих вправ. Їх кількість та послідовність і підбір цілком залежали від етапу навчання, індивідуальних особливостей студента, подальших завдань і його “вокальної форми”. В середньому вправи тривали 10 – 15 хвилин. Необхідні паузи для відпочинку голосового апарату учня сприяли переключенню студента з одного виду роботи на інший.

Вокаліз – наступна частина уроку (7 – 10 хвилин). Решта часу відводиться для роботи над репертуаром. Спочатку пророблявся той вокальний твір, що був у стадії технічного опанування. Далі, в залежності від потреби, йшло ознайомлення з новим музичним матеріалом. Завершувався урок роботою над твором, який співували, художньо шліфували.

Наведений порядок уроку не був обов'язковим. Він міг змінюватися в залежності від обставин, індивідуальності та психофізіологічного стану учня. Також тривалість окремих етапів заняття була дуже умовною. Але ніколи не підлягали зміні два непорушних правила. **Перше** – не починати заняття з того, що важко дається студентові. **Друге** – закінчувати урок найприємнішою для учня роботою, співуванням та художнім удосконаленням технічно вивченого вокального твору і припиняти урок обов'язково тоді, коли в нього є бажання й повна можливість ще й ще співати. Ці правила, зведені в систему, поступово виховують у співака ініціативне ставлення до роботи, оберігають його від розгубленості під час неминучих у кожного вокаліста труднощів й тимчасових невдач.

Велику увагу надавав Голубєв **самостійній роботі студента над голосом**. Звичка щодня співати вправи має бути такою є органічною у співака, як звичка культурної людини щоранку умиватися. Вокаліст, на думку Голубєва, обов'язково повинен суворо дотримуватися мінімального і розумного **режиму та гігієни голосу**.

Кожному своєму учневі він встановлював індивідуальні норми навантаження (заняття фізкультурою). Ці спортивні вправи сприяють розвитку косино-абдомінального дихання та зміцнення м'язів черевного пресу. Павло Васильович вимагав розумного загартування організму, не радив кутати горло, носити теплі шарфи і шуби. Разом із тим застерігав від іншої крайності – **переохолодження організму**, пиття холодної води, розмов на холодному повітрі одразу після співу.

Харчування відіграє важливу роль у питанні режиму вокаліста. Він радив у дні виступів уникати жирних та гострих страв. Рекомендував приймати їжу не менш як за дві години до співу. Також треба звернути увагу на ще одну пораду професора. Оскільки під час розмови голосовий апарат втомлюється більше ніж під час співу – перед виступом краще помовчати.

Голубєв роз'яснював, що і нікотин, і алкоголь перш за все впливають на серцево-судинну діяльність, що призводить до розладу співацького

дихання. Викладач рекомендував утримуватися від співу з хворим голосовим апаратом. Це може стати наслідком серйозних та тривалих захворювань голосового апарату.

Цікавим було ставлення Павла Васильовича до вивчення студентами вокально-теоретичної літератури. В перший рік навчання він радив утриматися від такого читання і обмежитись лише необхідними усними роз'ясненнями педагога. Він вважав, що теоретичне положення набуває найбільшої переконливості та ясності тоді, коли воно пов'язане з практикою. Оскільки багато теоретичних питань ще не отримали науково обґрунтованого висвітлення. Навчання вокалу – особливий процес, де велике значення мають особистість педагога, його творчі принципи та методичні прийоми, його досвід, естетичний смак, що їх він в тій чи іншій формі прищеплює своїм учням. Лише в тому випадку, коли студент практично засвоїв основи вокальної школи, читання та опрацювання спеціальної літератури не тільки бажані, а навіть необхідні. Виховання співака значно полегшується і прискорюється розумно організованим слуханням записів і концертів видатних майстрів. А коли це робиться за участю і коментарями педагога, – говорив Голубев, зосереджуючи увагу своїх учнів на великому значенні вокального і мистецького оточення.

Паралельно із розвитком у своїх студентів професійних властивостей він багато уваги приділяв вихованню у них морально-естетичних рис. Викладач, на його думку, повинен бути для учня найпереконливішим зразком, еталоном високих морально-етичних, естетичних і фахових якостей [6, 27–28].

Висновок. Педагогічна діяльність П.В. Голубєва в навчанні педагога-вокаліста базувалася на старанній підготовці його як виконавця. Друга умова – якомога раніше виявити в учня

педагогічні дані та всебічно їх розвивати. Великої ваги набуває вокально-теоретичне навчання, розширення його фахової ерудиції. Під цим Голубев розумів цілий комплекс необхідних дисциплін – загальну педагогіку, психологію, знання анатомії і фізіології голосового апарату, вокальної акустики, історію вокальної методології, методику виховання співака-соліста. Особливе значення має вивчення майбутнім педагогом вокальної літератури, а також практична обізнаність студентів із різними співацькими організаціями та індивідуальними прийомами, що застосовуються до них.

1. Гмиря Б. Слово про дорогого вчителя / Б. Гмиря // Радянська культура. – 1963. – 9 травня.

2. Голубев П. Борис Романович Гмиря / П. Голубев. – М.: Музгиз, 1959. – М

3. Голубев П. Воспоминания и записки педагога-вокалиста. 1959 – Архів М.В. Фрайта.

4. Голубев П. Про виховання оперного співака / П. Голубев // Радянська культура. – 1958. – 22 травня.

5. Голубев П. Советы молодым педагогам-вокалистам / П. Голубев. – М.: Государственное музыкальное издательство, 1956.

6. Маркотенко І. Павло Васильович Голубев – педагог-вокаліст / І. Маркотенко. – К.: Музична Україна, 1980.

7. Назаренко І. Искусство пения / І. Назаренко. – М.: Музыка, 1968. – С. 320 – 329.

8. Суржина Н. Узагальнення досвіду заслуженого діяча мистецтв України професора П.В. Голубєва / Н. Суржина // Музикознавча думка Дніпропетровщини. Дніпропетровськ, 2006. – № 2.

9. Юссон Р. Певческий голос / Р. Юссон. – М.: Музыка, 1974. – С. 137 – 139.

Стаття надійшла до редакції 14.03.2013

“Гідність людини в тому, що він не повинен ні перед ким підлезувати і плазувати. А смирення полягає в тому, щоб не боротися з людьми за тлінні речі цього світу. Не потрібно змінювати світ, зрадь тільки малу частинку цього світу – самого себе, і весь світ зміниться слідом за тобою. Якщо ти зустрінеш людину, який хоче миритися – здивуйся, бо це дуже рідкісна подія”.

УДК 681.821.1:786.8

Олена Резнік, викладач Комунальної Установи “Кремінська районна дитяча музична школа”,
здобувач Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

ДОСЛІДЖЕННЯ ЗОН ТЕМПЕРАЦІЇ НАСТРОЙКИ У КОНТЕКСТІ АНАЛІЗУ ІСТОРИЧНОЇ ЕВОЛЮЦІЇ РОЗВИТКУ МУЗИЧНИХ ЗВУКОРЯДІВ

За результатами розвідки стаття висвітлює еволюцію розвитку музичних будов сучасної європейської музики. Визначаються основні вимоги щодо стандарту ля¹ – 440 Гц. Надаються характеристики зони температії прийнятної для баяна.

Ключові слова: звукоряд, зона температії, баян, інтервал.

Лит. 4.

Елена Резник, преподаватель Коммунального Учреждения “Кременская районная детская
музыкальная школа”,
соискатель Прикарпатского национального университета имени Василия Стефаника

ИССЛЕДОВАНИЕ ЗОН ТЕМПЕРАЦИИ НАСТРОЙКИ В КОНТЕКСТЕ АНАЛИЗА ИСТОРИЧЕСКОЙ ЭВОЛЮЦИИ РАЗВИТИЯ МУЗЫКАЛЬНЫХ ЗВУКОРЯДОВ

По результатам исследования статья освещает эволюцию развития музыкальных строев современной европейской музыки. Определяются основные требования по вопросу стандарта ля¹ – 440 Гц. Даются характеристики зоны темперации приемлемой для баяна.

Ключевые слова: звукоряд, зона темперации, баян, интервал.

Olena Reznik, Lecturer of Municipal Institution Kremenetz Regional Children's Musical School
Applicant of Pre-Carpathian National University by V. Stefanyk

RESEARCH AREAS TEMPERAMENT TUNING IN THE CONTEXT OF THE ANALYSIS OF THE HISTORICAL EVOLUTION OF MUSICAL SCALES

According to the results of the research the article informs the evolution of the development of musical ranges of modern European music. The article determines the main demands as to the standard la – 440 hertz. The characteristic of the zone of temperament suitable both to the bayan is given in this article.

Keywords: musical range, the zone of temperament, the bayan, interval.

Постановка проблеми. Баян має рівномірно-темперовану будову, отже він в умовах промислового виробництва і періоду експлуатації потребує такої технологічної операції як настройка. На Україні, в період функціонування вітчизняних промислових музичних підприємств (1930-ті – 1990-ті рр..) вирішенням цієї проблеми займалися майстри-кустарі та фахівці Житомирської, Кремінської і Горлівської музичних фабрик. У часи сьогодення, коли розвиток музичного вітчизняного виконавства баяністів досяг своєї вершини, проблема збереження якості звучання даного інструментарію постає головним завданням самих виконавців. Актуальність цієї проблеми полягає в тому, що раніше цією проблемою займалися фахівці промислового музичного вітчизняного виробництва та поодинокі майстри-кустарі. В даний історичний період розвитку вітчизняного музичного виконавства, ця проблема майже не вирішується, оскільки на Україні зараз відсутня ланка промислового музичного виробництва.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематику питання настройки баяна вивчали лише деякі дослідники. Так, наприклад І.Г. Фадєєв та І.А. Кузнецов вивчали питання особливостей настройки баяна в аспекті визначення і усунення несправностей, а також ремонту всіх вузлів і деталей даного інструментарію [4, 203 – 218]. В.Г. Порвенков висловив основні теоретичні і практичні відомості щодо настройки музичних інструментів – клавішних, язичкових, смичкових, щипкових і духових, а також висвітлив основи музичної акустики [3, 53 – 61; 127 – 131].

Метою даної публікації буде вивчення: історичних видів звукорядів, чистої і рівномірно-темперованої будови, історичної еволюції стандарту ля¹=440 Гц, основних різновидів зон температії настройки інструментарію з рівномірно-темперованою будовою.

Вклад основного матеріалу. Настроювання – це встановлення висотної узгодженості між тонами музичного інструмента. Мета настройки – отримати чи то чисто настроєні інтервали

(чиста будова), чи то інтервали з визначеною розбудовою (наприклад, рівномірно-темперована будова). В чистій будові настроюються такі інструменти, як скрипка, арфа, деякі види гармоній; в рівномірно-темперованій будові – клавішні, язичкові інструменти [3, 53].

І.Г. Фадєєв зазначає, що під час вибору звуків для музичного виконання основну роль відіграла відносна благозвучність інтервалів октави і квінти. Використовуючи ці інтервали, можна утворити різні звукоряди.

Досліджуючи історію розвитку музичних будов сучасної європейської музики В.Г. Порвенков пише: “Давні звукоряди у греків були побудовані на основі квінтових і октавних ходів; для отримання інтервалів октави і квінти достатньо було змінити довжину струни у визначеній пропорції (октава – $\frac{1}{2}$ довжини струни, кварта “ $\frac{3}{4}$ ” і квінта “ $\frac{2}{3}$ ”). Основних інтервалів тут два – квінта і октава. Кварта “фа” теоретично може бути отримана, якщо взяти квінту від основного тону вниз, а отриманий звук перенести на октаву вверх [3, 53 – 54].

І.Г. Фадєєв зауважує, що звукоряд гами Орфея: до”фа”соль”до” використовувався в давньому музичному інструменті – лірі з чотирма струнами, які збуджувались палицею [4, 203]. Крім гами Орфея І.Г. Фадєєв наводить ще два різновиди найпростіших звукорядів “це п’ятиступінна китайсько-шотландська гама і семиступінна піфагорійська гама. Китайсько-шотландська гама має п’ять звуків, утворених від основного звука “до” вверх і вниз квінтами по два рази: сі-бемоль ← фа ← до¹ → соль¹ → ре². Отримані звуки зводяться потім в одну октаву: до¹-ре¹-фа¹-соль¹-сі-бемоль¹-до².”

В.Г. Порвенков стверджує, що в цьому звукоряді представлені інтервали: прима, секунда, кварта, квінта, мала септима, октава. Наступні ходи по квінтах дають можливість отримати велику терцію і велику сексту. Ця будова була відома філософам школи Піфагора (VI – V ст. до н. е.) і була цілком побудована по квінтовим ходам [3, 53 – 54].

Піфагорійська гама утворена п’ятьма ходами від звука “до” по квінтах вверх і одним квінтовим ходом вниз: фа ← до¹ → соль¹ → ре² → ля² → мі³ → сі³. Транспонуючи всі отримані звуки в першу октаву, отримаємо піфагорійську гаму: до¹-ре¹-мі¹-фа¹-соль¹-ля¹-сі¹-до² [4, 203].

В.Г. Порвенков зауважує, що у піфагорійській будові є недоліки. Після надходження частот всіх дванадцяти тонів будова не замикається і різниця частота тону “ля¹” має два значення: початкова 440 Гц та кінцева 446 Гц. Різниця в 6 Гц складає

дещо менше $\frac{1}{8}$ тону. Цю величину розходження називають піфагорійською комою. Недоліком піфагорійської будови є і благозвучність терції, яка має занадто велику кількість биттів і не придатна для поліфонічної музики. Тому в XVI ст. в Італії була запропонована чиста будова, основу якої склали поряд з чистими октавами, квінтами і квартами, також і чисті великі терції. Їх особливість – соковите звучання в гармонічних інтервалах. Великої терції чекали майже півтори тисячі років, перш ніж музиканти і теоретично і практично визнали її консонуючим інтервалом [3, 55].

Проте І.Г. Фадєєв зауважує, що ні піфагорійська, ні чиста будова не отримали широкого розповсюдження, так як вони не мають енгармонічних рівних звуків (наприклад, “сі-дієз” не дорівнює “до”), у зв’язку з чим настройка музичних інструментів з фіксованим звукорядом виявилась вельми складною операцією і практично неприйнятною [4, 204].

Пояснюючи причини неприйнятності чистої і піфагорійської будов В.Г. Порвенков пише: “Чиста будова, як і Піфагора, не замкнута, так як не має енгармонічних рівних звуків. Це робить неможливим модуляції з однієї тональності в іншу і ускладнює створення музичних інструментів з фіксованою частотою звуків” [3, 55].

Пошуки замкнутої будови, яка давала б можливість модуляції, привели до появи рівномірно-темперованої будови. Зародження рівномірно-темперованої будови можна простежити в глибокій давнині. Ще грецький філософ Аристоксен, учень Аристотеля, запропонував в IV столітті до н. е. замінити будову Піфагора розподілом чистої кварта на п’ять рівних напівтонів, як і в сучасній рівномірно-темперованій будові. Принцип розподілу октави на дванадцять рівномірних напівтонів було надано в розрахунках фізика М. Мерсенна в XVI ст., проте його пропозиція ще не сприймалась музикантами того часу. Потребувалось більш ста років, поки Андреас Веркмайстер і його учень Йоган Нейдгардт теоретично обґрунтували і практично ввели, близько 1691 року, 12-ступінну рівномірну температуру, в якій основний інтервал – октава – поділяється на 12 однакових інтервалів, напівтонів. Родоначальники рівномірної температури ввели настройку квінт із зменшенням їх ширини у порівнянні з чистим інтервалом на $\frac{1}{12}$ піфагорійської коми. Поняття температура означає вирівнювання інтервальних співвідношень між ступенями звукової системи [3, 55].

І.Г. Фадєєв зазначає, що настройку баяна починають із звуків мелодії, розташованих в середній частині звукоряду від “ля” малої октави

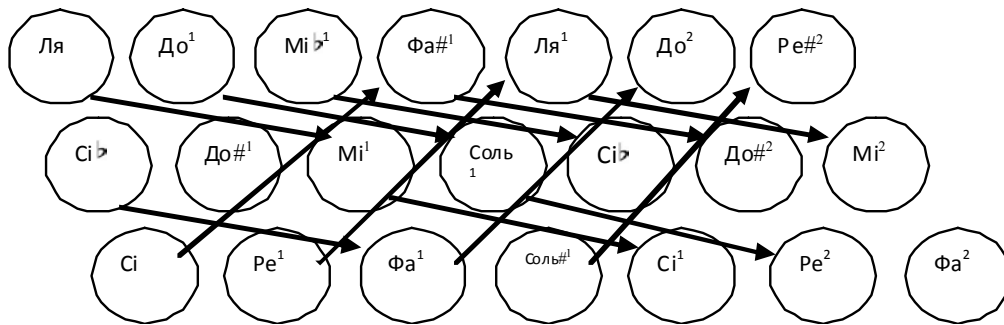
**ДОСЛІДЖЕННЯ ЗОН ТЕМПЕРАЦІЇ НАСТРОЙКИ
У КОНТЕКСТІ АНАЛІЗУ ІСТОРИЧНОЇ ЕВОЛЮЦІЇ РОЗВИТКУ МУЗИЧНИХ ЗВУКОРЯДІВ**

до “мі²”, яка називається зоною темперації. За його твердженням саме в цьому звуковому діапазоні квінтові співзвуччя і їх биття найкращим чином прослуховуються під час настройки [4, 206].

Настройка зони темперації по квінтовому колу здійснюється у такій послідовності: ля–мі¹, сі–бемоль–фа¹, сі–фа–дієз¹, до¹–соль¹, до–дієз¹–соль–дієз¹, ре¹–ля¹, мі–бемоль¹–сі–бемоль¹, мі¹–сі¹, фа¹–до², фа–дієз¹–до–дієз², соль¹–ре², соль–дієз¹–ре–дієз², ля¹–мі² [4, 205].

тону “ля¹”. Протягом історії сучасної музики стандарт висоти змінювався досить суттєво. На початку XIX століття, частота коливань “ля¹” дорівнювалась 422 Гц, а на початку XX століття вона доходила до 461,6 Гц (в американських оркестрах). Особливо цікаво простежується стандарт висоти, який використовував Лондонський філармонічний оркестр: в 1826 році ля¹=422 Гц, а в 1845 році – 455 Гц. На штутгартській конференції в 1834 році частота

Настройка зони темперації по квінтовому колу:

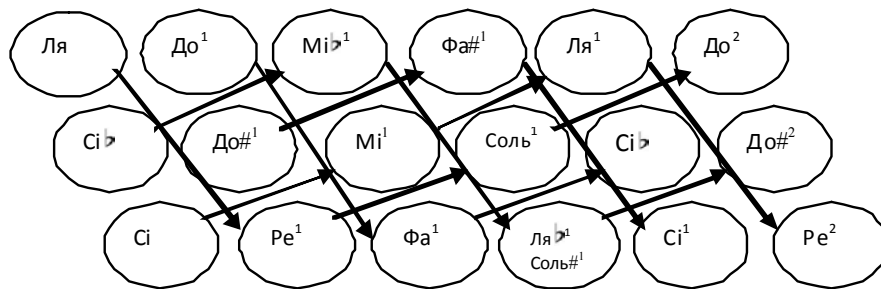

Дослідник зазначає, що темперацію звуків, які входять в ту ж саму дільницю звукоряду, можна отримати і при настройці по квартовому колу.

Настройка зони темперації по квартовому колу здійснюється у такій послідовності: ля–ре¹, сі–бемоль–мі–бемоль¹, сі–мі¹, до¹–фа¹, до–дієз¹–фа–дієз¹, ре¹–соль¹, мі–бемоль¹–ля–бемоль¹, мі¹–ля¹, фа¹–сі–бемоль¹, фа–дієз¹–сі¹, соль¹–до², соль–дієз¹–до–дієз², ля¹–ре² [4, 207].

тону “ля¹” була прийнята в 440 Гц. У Франції стандарт “ля¹” дорівнював 435 Гц. В 1891 році Міжнародний комітет рекомендував прийняти в Європі і Америці “Інтернаціональний стандарт висоти” – ля¹=435 Гц. Крім того, було запропоновано прийняти як компроміс висоту ля¹=438 Гц, як середній між штутгартським 440 і французьким 435 Гц. В різних країнах світу існують ці два стандарти, незважаючи на те, що

Настройка зони темперації по квартовому колу:

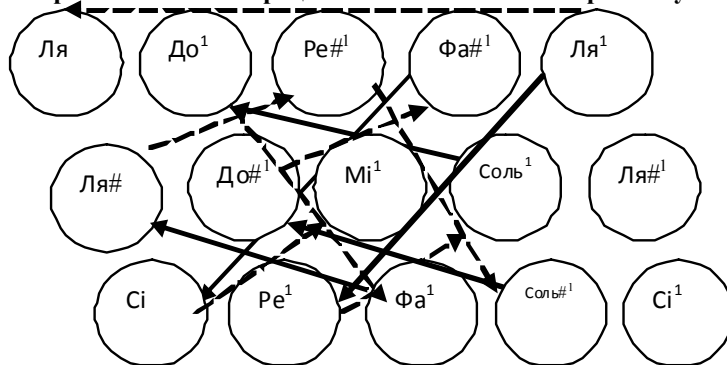
І.Г. Фадеев вказує, за умови дотримання середнього числа биттів при звучанні всіх квінтових і квартових інтервалів під час настройки, досягається достатньо точна темперація. Коло з 12 квінтових або квартових ходів зладжено зімкнеться і настройка буде достатньо точною [4, 206].

Нормальна висота настройки будь-якого інструменту – це частота ля¹=440 Гц. Вона визначена стандартом. У зв'язку з цим цікаво буде простежити змінення стандарту частоти

у більшості країн вже встановлено стандарт ля¹=440 Гц [3, 19].

М.Й. Імханицький досліджуючи історію появи першого регістру на гармоніці, надає такі відомості стосовно поєднання в одному інструменті двох стандартів частоти ля¹. Стосовно цього він пише: “Вирішальним стає 1838 рік, коли у Відні на ручній гармоніці виникає перший регістр, який отримав назву в Австрії і Німеччині “Tremolo”, а дещо пізніше в Росії – найменування “розлив”. Якщо другий голос

Настройка зони температур ля^м-ля¹ по квінто-кварттовому колу:

настроювався дещо вище першого (наприклад, перший звук ля¹=440 Гц, другий ля¹=442 Гц), то він отримував назву “Obertremolo” – “верхнє тремоло”. Якщо ж другий голос настроювався дещо нижче (наприклад, перший звук ля¹=440 Гц, другий ля¹=438 Гц), то він називався “Untertremolo” – “нижнє тремоло”. В 1875 році майстри Відня запропонували інструменти, де на кожен звук, який добувався на розтиск і стиск міха, приходиться три одновисотних, проте настроєних з подібними звуковими биттями голосів. Така настрійка отримала назву “Dreifacher Orgelstimmung” – “потрійний органний розлив”. В ньому два з трьох одночасно одновисотних голосів, які звучать дають як “Obertremolo”, так і “Untertremolo”, а тембр отримує особливу пронизливість і різкість” [2, 60].

Яскравим прикладом настроювання в розлив є гармонія “Весна 25x25” Житомирської музичної фабрики, яка має за внутрішнім боком грифа регістр, натискання якого дозволяло звучання як в унісон, так і в розлив. Настрійка цієї гармонії була як з верхнім, так і нижнім тремоло, це залежало від уподобань настроювача або замовника [1].

І.Г. Фадєєв наводить три дільниці зони температурії: дільниця, яка охоплює звуки від ноти “ля” малої октави до “ля” першої октави; дільниця від ноти “мі¹” до “мі²”; дільниця від ноти “ля” малої октави до “мі²” (метод Гарбуза-Ріса).

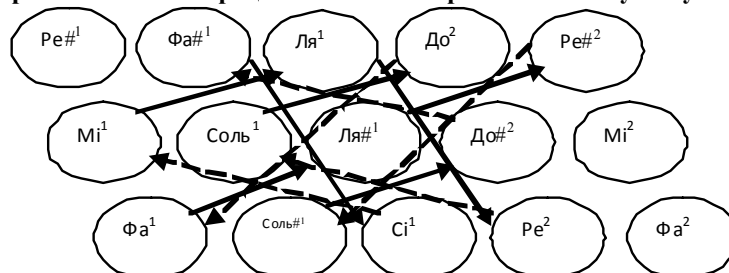
Перша дільниця зони температурії ля^м-ля¹. Початковим звуком є ля¹, який настроюється по камертону 440 гц. Від “ля” першої октави настроюють “ля” малої октави (октава вниз). Далі процес настрійки здійснюється у такій послідовності: ля¹-ре¹-соль¹-до¹-фа¹-ля-дієз^м-ре-дієз¹-соль-дієз¹-до-дієз¹-фа-дієз¹-сі^м-мі¹ [4, 208 – 210].

Друга дільниця зони температурії мі¹-мі². Ця настрійка здійснюється у такій послідовності: ля¹-ре²-соль¹-до²-фа¹-ля-дієз¹-ре-дієз²-соль-дієз²-до-дієз²-фа-дієз¹-сі¹-мі¹-ля¹. Останній інтервал є заключним, який з’єднує останній звук “мі¹” з настроєним першим звуком “ля¹” [4, 210 – 211].

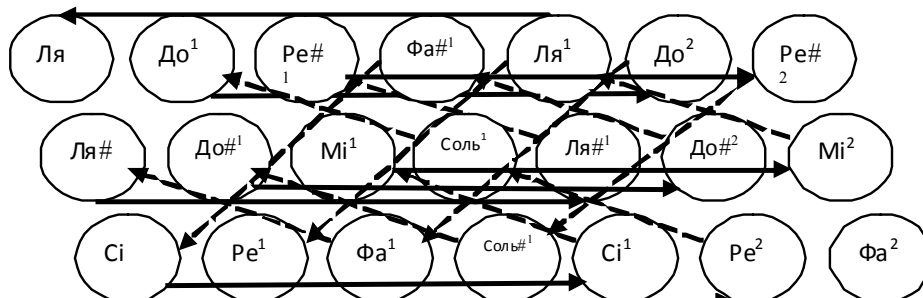
Третя дільниця зони температурії по октаво-квінтового колу (методом Гарбузова-Ріса). Від “ля” першої октави настроюють “ля” малої октави (октава вниз). Далі процес настрійки здійснюється у такій послідовності: ля¹-ре¹-ре²-соль¹-до¹-до²-фа¹-ля-дієз^м-ля-дієз¹-ре-дієз¹-ре-дієз²-соль-дієз¹-до-дієз¹-до-дієз²-фа-дієз¹-сі^м-сі¹-мі¹-мі²-ля¹ [4, 210 – 211].

І.Г. Фадєєв відзначає, що по звукам, які входять у вказані дільниці, можливо здійснювати температурію всіх музичних інструментів з фіксованою рівномірно-темперованою будовою. Проте він наголошує про пріоритет настрійки баяна другою зоною, а першу і третю зони він рекомендує використовувати для настрійки

Настройка зони температурії мі¹-мі² по кварто-квінтовому колу:

Настройка зони темперації по октаво-квінтовому колу (методом Гарбузова-Ріса):

фортепіано [4, 208]. Якщо звучання всіх інтервалів зони темперації правильне і заключні інтервали звучать темперовано, то настрійку можна продовжити по октавах (вліво і вправо по діапазону інструмента) [4, 210 – 211]. І.Г. Фадєєв зазначає, що крім трьох методів настрійки звуків зони темперації існують й інші. Проте він зауважує, що найбільш прийнятними є вище перелічені методи.

Виходячи з дослідження й аналізу історичних видів звукорядів, чистої і рівномірно-темперованої будови, історичної еволюції стандарту ля¹=440 Гц, основних різновидів зон темперації настрійки інструментарію з рівномірно-темперованою будовою зробимо декілька узагальнень: основною музичною будовою сучасної європейської музики є рівномірно-темперована з принципом розподілу октави на дванадцять рівномірних напівтонів; частота тону ля¹ – 440 Гц пройшла свій

історичний еволюційний шлях і була затверджена в 1834 році на штутгартській конференції; найбільш поширеними зонами темперації є три дільниці: ляⁿ–ля¹, мі¹–мі², ляⁿ–мі²; прийнятною зоною темперації для настрійки баяна є дільниця мі¹–мі² по кварто-квінтовому колу.

1. *Із усних спогадів директора ТОВ “Старт” (Житомирської музичної фабрики) Зубченко Л.О. – Записала Резнік О.С. – 2012. – 2 с. / Архів автора.*

2. *Імханицький М.И. История баянного и аккордеонного искусства / М.И. Имханицкий учебн. пособие. – М.: РАМ им. Гнесиных, 2006. – 520 с.*

3. *Порвенков В. Акустика и настрійка музыкальных инструментов / В. Порвенков // Методическое пособие по настрійке. – М.: Музыка, 1990. – 192 с.*

4. *Фадеев И.Г., Кузнецов И.А. Ремонт гармоник, баянов и аккордеонов / И.Г. Фадеев, И.А. Кузнецов изд.. – М.: Легкая индустрия, 1971. – 2-е доп. и испр. – 246 с.*

Стаття надійшла до редакції 28.02.2013

7 натхненних цитат від Рея Бредбері

1. “Не думайте. Мислення – це ворог творчості. Це самосвідомість, і все, що є самосвідомим – досить паршиве. Ви не можете спробувати робити щось, ви просто повинні робити це”.

2. “Я знаю, що ви чули це тисячу разів. Але це правда – важка праця окуповується. Якщо ви хочете бути класним, ви повинні практикуватись, практикуватись, практикуватись. Якщо ви не любите щось, то не робіть цього”.

3. “Люди повинні навчати себе самі – ви можете отримати повну освіту без грошей. У свої 10 років я прочитав всі книги в бібліотеці, і написав тисячі історій”.

4. “Ви повинні стрибати зі скель кожен раз, і кожен раз будувати собі крила на шляху донизу”.

5. “Любов і є відповіддю на всі питання. Це єдина причина, щоб зробити що-небудь. Якщо ви не пишете оповідання, які ви любите, ви ніколи не зробите цього. Якщо ви не пишете розповіді, які люблять інші люди, ви ніколи не створите цього”.

6. “Наповніть свій погляд захопленням та живіть так, ніби на 10 секунд повинні померти. Побачте світ. Це фантастичніше, ніж будь-які мрії, зроблені на заводах”.

7. “Я думаю, що життя занадто серйозне, аби сприймати його всерйоз”.

УДК [371.124:78]:159.955.4(045)

Мирослава Олексюк, викладач фортепіано
Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії

ОСОБЛИВОСТІ АНАЛІТИЧНОГО МИСЛЕННЯ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ МУЗИКИ

У статті розглядається сутність розвитку аналітичного мислення майбутніх учителів музики.

Ключові слова: аналітичне мислення, педагогічна освіта, учитель музики.

Літ. 7.

Мирослава Олексюк, преподаватель фортепиано
Хмельницкой гуманитарно-педагогической академии

ОСОБЕННОСТИ АНАЛИТИЧЕСКОГО МЫШЛЕНИЯ БУДУЩЕГО УЧИТЕЛЯ МУЗЫКИ

В статье рассматривается сущность развития аналитического мышления будущих учителей музыки.

Ключевые слова: аналитическое мышление, педагогическое образование, учитель музыки.

Myroslava Oleksyuk, Lecturer of Piano
Khmelnytskyi Humanitarian and Pedagogical Academy

FEATURES OF ANALYTICAL THINKING OF FUTURE MUSIC TEACHER

This article is studying the nature of analytical thinking of future music teachers.

Keywords: analytical thinking, pedagogical education, music teacher.

Постановка проблеми та аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасна педагогічна освіта характеризується глибокими змінами, зумовленими новими концептуальними підходами до реформування загальної середньої освіти, зростанням вимог до рівня фахової підготовки вчителя. Завдання, поставлені перед сучасною школою, вимагають відповідних змін і в професійній підготовці вчителів, зокрема, учителів музики. Їх освітній потенціал має бути фундаментальним, збагачуватися шляхом засвоєння музично-теоретичних знань і виконавських умінь.

У процесі становлення особистості майбутнього вчителя музики вагомим місцем посідає формування його музичного мислення, яке, будучи важливим складником музичних здібностей, визначає успішність художнього пізнання, суттєво позначається на якості музично-творчої діяльності. Рівень сформованості музичного мислення характеризує ступінь підготовленості вчителя до музично-освітньої роботи в школі, виступає передумовою її ефективності [5, 23].

Упровадження нових освітніх технологій вимагає відповідної підготовки вчителів, професійне становлення яких відбувається в органічному взаємозв'язку з особистісним розвитком. Видатні діячі освіти (В. Сухомлинський,

К. Ушинський, С. Шацький) відзначали, що важливим для педагога є поєднання знань, педагогічних здібностей, умінь, професіоналізму і високої культури особистості. Суттєвий внесок у дослідження проблеми формування професійних умінь та навичок в учнів і студентів зробили вчені: А. Алексеев, С. Архангельський, Ю. Бабанський, В. Беспалько, Л. Виготський, П. Гальперін, Т. Ільїна, Є. Кабанова-Меллер, О. Леонт'єв, М. Махмутов, Н. Менчинська, К. Платонов, С. Рубінштейн, М. Скаткін, Н. Талізіна та ін.

Філософські положення щодо ролі мистецтва у формуванні особистості, сутності аналітичного мислення опрацьовували Ю. Борєв, М. Каган, В. Кудін, Л. Левчук, О. Лосєв та ін.; психологічні дослідження природи мислення здійснювали Л. Виготський, П. Гальперін, С. Рубінштейн, Г. Костюк; наукову розробку проблем фахової підготовки майбутнього вчителя музики, здобутки сучасної теорії та методики музичної освіти висвітлювали А. Козир, О. Олексюк, В. Орлов, О. Отич, Г. Падалка, О. Ростовський, О. Рудницька, В. Шульгіна, О. Щолокова та ін.

У науці психологічний термін "аналітичне мислення" тісно пов'язаний з основними категоріями педагогіки, як-от: виховання, освіта, навчання, учитель, учень. Цьому зв'язку сприяють базові чинники сучасної освіти, які об'єднують поняття аналізу, аналітичного підходу:

принципи фундаменталізації освіти, інтеграції освітніх процесів, диференціації та індивідуалізації навчання. Вони передбачають формування в учнів умінь виділяти головне, встановлювати спільне, відмінне, співвідношення, зв'язки. Їх використання в навчальній діяльності характеризує її як аналітичну, функціонування якої завжди обумовлено відповідним типом мислення.

Якісне засвоєння змісту освіти передбачає встановлення міжпредметних зв'язків, використання наукової термінології, систематизацію інформації, що також передбачає опору на аналітичне мислення. У філософії та психології пізнання розглядають різні співвідношення видів інформації, її оцінки та аналізу. В. Андреев виділяє три види інформації: необхідну для пізнання світу, людини і самого себе. Аналітичне мислення розвивається від початкового, елементарного аналізу предметів і явищ до їх більш глибокого осмислення, при цьому аналіз на початку здійснюється на практичному рівні (збираються факти матеріалу, що вивчається), потім узагальнення першого порядку (співвідношення фактів між собою та виявлення у них спільної основи), з'ясування зв'язків між фактами, явищами і процесами мислення. Аналітичне мислення – це не тільки аналіз, це синтез (зіставлення) інформації, підняття її на більш високий теоретичний рівень. Аналіз завжди постає у взаємозв'язку з абстрагуванням, узагальненням та іншими процесами мислення.

Формування аналітичного мислення передбачає розвиток цілісної інформаційної культури особистості, сутність якої полягає в можливості, здібності та умінні аналізувати інформацію, оперувати нею з метою оптимального використання для ефективного рішення життєвих завдань за допомогою системи інформаційних засобів та мисленнєвих операцій (Р. Абдеев, В. Ащевков, Н. Гора, Е. Ісакова, О. Лебедев, В. Миронов та ін.).

Аналітичне мислення, яке стосується педагогічної професії, має такі суттєві характеристики: воно передбачає об'єктивну соціальну оцінку педагогічної реальності, наукову оцінку інформації про педагогічну стратегію і тактику оптимального рішення педагогічного завдання, результативне оцінювання шляхів, засобів та методів його реалізації в дидактичній системі на основі переваги аналізу та синтезу.

Важливу роль у професійній підготовці майбутніх учителів музики відіграють предмети музично-естетичного циклу. Серед них сольфеджіо як навчально-музична дисципліна за рівнем складності знаходиться на одному щаблі з такими предметами загальноосвітнього циклу,

як математика і фізика. Специфіка сольфеджіо полягає у розвитку природних сенсорних (слухових) елементів. Розвиток цих елементів цілеспрямований, послідовний, але не однорідний, оскільки кожен студент розвивається з індивідуальною “швидкістю”. Слухове сприйняття, відтворення музики голосом, уміння слухати, чути і розуміти музичну мову належать до найскладніших індивідуальних психохудожніх процесів. Розуміти музику неможливо без знання “законів” створення музики, без “музичних формул” і структур. У сольфеджіо активна діяльність мислення здійснюється при розгляді функціональних зв'язків і акордів у ладі. Як природничі дисципліни, так і сольфеджіо значною мірою активізує й емоційні процеси, і процеси раціонального мислення. Особливу увагу необхідно приділити розвитку аналітичного мислення, адже власне предмет передбачає потребу у ньому на уроках сольфеджіо та його активне використання [5].

Предмет спеціального фортепіано служить однією з важливих ланок формування виконавця, озброює учнів умінням орієнтуватися в історико-стильових тенденціях та закономірностях музики, передбачає проникнення у зміст музичних творів шляхом його всебічного аналітичного осмислення та емоційно-образного сприйняття. За допомогою концентрування навчального процесу навколо двоєдиної мети досягнення художньо-образного змісту музичного твору та забезпечення різноманітних умов його виразного відтворення на інструменті вирішуються різні завдання із формування виконавця-початківця. Зокрема, це формування художнього мислення учня на основі розвинутих творчих здібностей; виховання музичного слуху та здатності до аналітичного осмислення музичного матеріалу; практичне засвоєння теоретичних знань через виконавську діяльність і виховання виконавських навичок на основі художнього осмислення музичних уявлень.

Плануючи процес навчання гри на фортепіано, педагог повинен використовувати не тільки власні методи в цій сфері, а також досвід сучасної педагогічної науки та психології, розроблені методи виховання та навчання. Не всі з них можуть бути застосовані у рівній пропорції. Одним із найефективніших є метод розвивального навчання, націлений на повну активізацію мислення студента. Робота на його основі здійснюється шляхом порівняльного аналізу подібних і протилежних явищ, створення проблемних ситуацій, перетворення процесу учнівського пізнання в ланцюжок дивовижних відкриттів [1, 42].

Охоплення музичного твору цілісно й водночас диференційовано дозволяє довільно оперувати внутрішньо-слуховими уявленнями, а накопичення творчих імпульсів у процесі спостереження музичних явищ стає цінним досвідом для створення власних образів, які студент прагне виявити в реальному звучанні інструмента, використовуючи при цьому певні прийоми і водночас активно їх засвоюючи. “Сама музика більше говорить серцю та розуму музиканта, ніж додаткові вказівки”, – стверджує С. Фейнберг [7, 48].

Розвиваючи музичне мислення, викладач повинен активно залучати студентів до різних видів музичної діяльності, поглиблювати теоретичні знання протягом усього періоду навчання, намагаючись “не тільки довести до учня так званій “зміст” твору, не тільки зацікавити його поетичним образом, але й надати йому докладний аналіз форми, структури загалом та в деталях, гармонії, мелодії, поліфонії, фортепіанної фактури”, “прищепити йому ту самостійність мислення, методів роботи, самопізнання та вміння досягати мети, які називаються зрілістю, порогом, за яким починається майстерність” [3, 147–148].

Основою розвитку аналітичного мислення є процес оволодіння розумово-практичними способами дій – бачити, відчувати, мислити, аналізувати, передавати художніми засобами (Л.С. Виготський, О.М. Леонт'єв). У різних видах мистецтва аналітичність має свої особливості, оскільки спочатку твір мистецтва існує у свідомості автора (виконавця, слухача, глядача) як своєрідна модель, що аналізується, а вже потім як матеріальне втілення у творі мистецтва чи інтерпретації. Високий рівень знань та сформованість аналітичного мислення у поєднанні з розвинутими якостями особистості (креативністю, комунікативністю, ініціативністю тощо) дають змогу майбутнім учителям музики здійснювати інтеграцію знань і уявлень як власних, так і уявлень учнів на духовно-світоглядному, естетико-мистецтвознавчому, психолого-педагогічному рівнях; наблизитися до адекватного прочитання авторського задуму у творах мистецтва, самостійно здійснювати художньо-педагогічну інтерпретацію творів мистецтва і вводити до своєї практичної діяльності різні сучасні технології навчання [6].

Ознайомлення з різними методами аналізу

мистецьких творів, застосування їх на практиці дає необхідну основу для майбутньої діяльності вчителя музики – педагогічної, науково-дослідної, виконавської, враховуючи розмаїття видів мистецтва, історичні основи створення і функціонування мистецьких творів різних стилів і жанрів, їх аксіологічну цінність. Таким чином, сформоване аналітичне мислення дає змогу сприйняти, проаналізувати, розглянути особливості форми і змісту твору мистецтва, індивідуально-творчу манеру, стиль і почерк автора, його світогляд із позиції наукового осмислення культури загалом, конкретної епохи, художньо-стильовий напрям у мистецтві.

Недостатність спілкування з прекрасним як у житті, так і в мистецтві призводить до нерозуміння справжнього високого мистецтва. Певною мірою цей досвід набувається і під час сприйняття, аналізу, інтеграції, і під час практичної художньої діяльності. Розвиток художньо-практичного та аналітико-теоретичного мислення у професійній підготовці майбутніх учителів музики дозволяє досягти єдності навчання, виховання і розвитку.

1. Алексеев А.Д. *Методика обучения игре на фортепиано* / А.Д. Алексеев. – М.: Музыка, 1978. – 283 с.

2. Матисс А. *Сборник статей о творчестве* [под ред. А. Владимировского] / А. Матисс. – М.: Иностранная литература, 1958. – 124 с.

3. Нейгауз Г.Г. *Об искусстве фортепианной игры. Записки педагога* / Г.Г. Нейгауз. – М.: Музыка, 1988. – 240 с.

4. Неменский Б.М. *Мудрость красоты: о проблеме эстетического воспитания: книга для учителя* / Б.М. Неменский. – М.: Просвещение, 1987. – 253 с.

5. Орлов В.Ф. *Професійне становлення майбутніх учителів мистецьких дисциплін: теорія і технологія* / В.Ф. Орлов. – К.: Наукова думка, 2003. – 263 с.

6. Плотницька О.В. *Художньо-аналітичні уміння як важливий компонент формування художньої компетентності майбутнього вчителя музики* / О.В. Злотницька // *Вісник Житомирського педагогічного університету*. – 2003. – № 13. – С. 32 – 34.

7. Фейнберг С. *Пианизм как искусство* / С. Фейнберг. – М.: Музыка, 1969. – С. 5.

Стаття надійшла до редакції 07.03.2013

УДК 7.071.2

Христина Голубінка, викладач кафедри методики музичного виховання та диригування
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

ВИРАЗНІСТЬ ДИРИГЕНТСЬКОГО ЖЕСТУ ЯК СКЛАДОВА НЕВЕРБАЛЬНОГО СПІЛКУВАННЯ

У даній статті висвітлюється питання виразності диригентського жесту як особливої мови невербального спілкування.

Ключові слова: диригування, диригентська техніка, хейрономія, міміка, жест.

Літ. 10.

Кристина Голубінка, преподаватель кафедры методики музыкального воспитания и дирижирования
Дрогобычского государственного педагогического университета имени Ивана Франко

ВЫРАЖЕННОСТЬ ДИРИЖЕРСКОГО ЖЕСТА КАК СОСТАВЛЯЮЩАЯ НЕВЕРБАЛЬНОГО ОБЩЕНИЯ

В данной статье освещается вопрос выразительности дирижерского жеста как особого языка невербального общения.

Ключевые слова: дирижирование, техника дирижирования, хейрономия, мимика, жест.

Khrestyna Holubinka, Lecturer of Methods of Musical Education and Conducting
Drohobych State Pedagogical University by I. Franko

EXPRESSIVE CONDUCTING GESTURES AS A COMPONENT OF NONVERBAL COMMUNICATION

This article highlights the issue of expressiveness conducting gesture as a particular language nonverbal communication.

Keywords: conducting, conducting technology, heyronomy, facial expression, gesture.

Постановка проблеми та огляд останніх досліджень і публікацій. На сучасному етапі розвитку вітчизняної та зарубіжної музичної культури особливої уваги набуває питання підготовки досвідчених керівників професійних та аматорських хорових колективів, їхньої професійної орієнтації. Адже поле діяльності диригентів у XXI ст. значно розширилося як за можливостями виступів, так і репертуарною політикою. Праці відомих майстрів диригування, як Р. Кофмана (“Виховання диригента: психологічні особливості”), О. Полякова (“Язык дирижирования”), М. Колесси (“Основи техніки диригування”), П. Чеснокова (“Хор и управление им”), І. Разумного (“Посібник з диригування”), безсумнівно, розкривають основні аспекти цього виду музично-виконавської діяльності. Питання щодо диригентського жесту та його впливу на колектив залишаються не до кінця розкритими, тому і потребують появи та визначають актуальність даної статті.

Мета статті – окреслити значущість диригентського жесту як важливої складової диригентського процесу.

Виклад основного матеріалу. Історія керування колективним виконавством сягає глибини віків. Ще з давніх часів використовувалися жесту в побуті чи праці було допоміжним засобом у спілкуванні людей, в отриманні інформації й обміні нею. Жест набував особливого значення під час проведення ритуальних обрядів та свят, які відзначалися колективною участю у певному дійстві. Рухи тих, хто керували цими дійствами, були першими спробами управління колективним виконавством. Із розвитком людства цей спосіб збагачувався і урізноманітнювався. В Давній Індії, Єгипті, Греції диригент, керуючи ансамблем виконавців, гучно співав відповідний наспів, допомагаючи собі при цьому легкими вдараннями в долоні та нескладними рухами рук. Додатково він міг постукувати ногою, для чого підшву взуття підбивали спеціальною залізною пластиною.

З часом процес управління за допомогою рухів рук вдосконалювався, внаслідок чого виникла “хейрономія” (грецьке *cheironomia*, від *cheir* – рука і *nomos* – закон) – спосіб управління хором, за яким диригент (доместик) рухами пальців обох рук та самими руками вказував співакам мелодичну

лінію, ритм, динаміку, агогіку. Додатковими засобами управління служили міміка і рухи голови диригента. Н. Померанцева стверджує: “Виникнення хейрономії пов’язане зі спеціальною системою жестикуляції, яка передає за допомогою рук і пальців ритмічний і мелодичний рисунок музичної тканини”. Далі науковець наголошує: “... у Давньому царстві трапляється зображення диригента, котрий керує ансамблем арф, судячи з жесту рук зображеного на рельєфі гробниці Іду, йому були властиві пластичність і незалежність рук: ліва піднята до вуха “жест, характерний для вслуховування в інтонацію, права подає знаки інструменталістам” [7, 222].

Жести (від. лат. *gesta* – діяння) – виражальні рухи голови, тіла, рук є важливим засобом підсилення художньої виразності, образності хорового виконання. Жестикуляція диригента відрізняється від виражальних рухів людини, характерних для повсякденної поведінки, насамперед комунікативною виправданістю.

У ситуації сумісного (з вербальними засобами) вживання жестикуляції дублювання підсилює ефект достовірності інформації, підвищує ступінь запам’ятовування. З цією метою необхідно використовувати жести, які виражають те саме значення, що його сповіщає мовлення, підсилюючи, конкретизуючи, втім не суперечуючи йому. Адже психологами експериментально доведено, що в більшості випадків зорове сприймання виявляється сильнішим, ніж непереконаливі жести під час вербального спілкування.

Диригент завжди перебуває в центрі уваги студента чи хорового колективу, тому навіть жести-“симптоми” доводиться контролювати. Його настрій одразу ж передається, і робота на заняттях часто залежить від першої хвилини невербального контакту (форми привітання, інтонуювання першої фрази тощо). Контролюючи жести-“симптоми”, диригент намагається приховати фізичне нездужання, втому чи просто зіпсований настрій, які можуть вплинути на результативність роботи на занятті. В індивідуальній роботі диригент повинен вміти контролювати, перш за все, свої жести як спосіб “самовираження”, а також розкодовувати жести-“симптоми” студентів, щоб своєчасно помітити перші ознаки втрати уваги, переключити її, знайти засоби викликати інтерес, зняти психічну напругу, зробити паузу для відпочинку, якщо студенти перевтомилися.

Подібно до того, як композитор здебільшого використовує притаманні йому інтонаційні, ритмічні, ладові й гармонійні звороти у власній

творчості, так і диригент, запозичуючи матеріал із загальної мови жестів, створює свій “довідник жестів”, який йому знадобиться, щоб “передати те, що відбувається в його душі” [4, 71]. Такий творчий відбір є найсуттєвішим свідченням художньої індивідуальності диригента.

Диригентська техніка включає в себе не лише мануальну техніку й виражальні можливості обличчя (міміку), очі, поставу і загалом усю поведінку диригента. Уміння відтворити реальне звучання твору за допомогою жесту і є тим умінням, яке приведе диригента до справжнього професійного успіху.

За допомогою мануальної техніки диригент відображає і певний емоційний стан. “Передаючи колективу виконавців те звучання, яке виникає в уяві диригента в усіх деталях, останній немовби “перекладає” свій внутрішній слух, свою уявну модель на жест і міміку: слухова модель перетворюється на видиму. Із цієї точки зору диригування можна визначити як своєрідний переклад музики на мову жестів і міміки, перетворення звукового образу на візуальний з метою управління колективним виконанням”, – акцентує К.Ольхов [5, 29].

Інформація диригента, передана за допомогою жесту і міміки, скерована, в першу чергу, до виконавців. Під час концертної реалізації вона стає присутнім елементом сприйняття слухачів, виокремлює момент єдності зорового відчуття зі слуховим, обумовлює відповідність того чи іншого диригентського жесту до характеру звучання.

Відомо, що є дві системи жестів, які диригент використовує в спілкуванні. Перша являє собою комплекс професійних рухових автоматизмів, в основі яких лежать уже історично закладені загальноприйняті прийоми і навички – процес тактування. Друга система жестів базується на особливому комплексі виражальних рухів і дій, які виникають у процесі спілкування та комунікації. Відображаючи всі тонкощі людських емоцій і настроїв, виражальні рухи допомагають зрозуміти та вникнути в правильний зміст інформації.

Виразність диригентського жесту полягає у чіткому співвідношенні між його змістом і пластичним висловлюванням. Диригенту потрібно розвивати виразність рук, корпусу та обличчя, поєднуючи вправи зі смисловою наповненістю руху, жесту.

Мова жестів і виразних рухів є загальнозрозумілою й загальнозначущою. Ще Ч. Дарвін установив, що “однакові душевні стани виражаються у всьому світі з надзвичайною одноманітністю” [2, 102]. Проте, не знайдеться й двох людей, яким удалося б виразити хоча б одне

й те саме емоційне відчуття абсолютно однаковими рухами. Незважаючи на те, що такий рух має в різних людей однакові типові риси, його індивідуальний “почерк” і відтінки будуть відрізнятися.

Варто зазначити, що багатство й тонкість “півтонів” людської міміки та жестів дозволяють використовувати їх задля посилення виразності мови, а іноді діють значно ефективніше за неї.

Жест – зовнішня моторика, він є відображенням сподіваного для диригента художнього результату. “Міміки і жестикуляції не вчать так, як правильної вимови слів. Це скоріше підсвідомий процес, який виражає суб’єктивність психіки кожної людини”, – підкреслює відомий американський психолог Т. Шибутані. Жест, на його переконання, означає всякий рух, “який фігурує показником внутрішнього переживання людини” [9, 132].

Отже, диригентський жест має специфічну властивість випереджувати звучання і одночасно фіксувати його. Випереджуючі жести направлені на здійснення певної диригентської дії, наприклад: показ вступу, зняття, акцентів, агогіки, динаміки, ритму тощо. Фіксуючі жести мають своєю метою утвердити виконавцю дію, зміцнити її в музичній експресії (напр., темпі, динаміці та ін.).

“У диригентів і теоретиків, – як часто говорив М. Колесса, підхід до аналізу музичного твору зовсім різний. Це залежить в основному від відмінності завдань, які стоять перед ними. Якщо теоретики, при аналізі твору ідуть від цілого до часткового, від загального до деталей і їх кінцевою метою залишається тільки аналіз, то ми, диригенти, як і всі виконавці, повинні в першу чергу йти від деталей до цілого, аналізуючи – синтезувати! Саме це є нашою метою! Теоретик свою роботу закінчує розібравши і залишивши в розібраному вигляді твір, диригент повинен розібрати і обов’язково зібрати його, не пропустивши при цьому жодної, навіть маленької деталі” [8, 38].

Отже, саме ці “маленькі деталі” стають пізніше для диригента “будівельним матеріалом” при побудові “архітектурного” ансамблю, ім’я якому – художній образ твору. І чим скрупульознішою буде робота диригента над партитурою, чим більше заготовить він “будівельного матеріалу”, тим багатшою, красивішою і принаднішою виявиться зведена ним “будова” – музичний твір.

Працюючи над виразністю мануальної техніки і зокрема ауфтактів, диригент повинен слідкувати за доцільністю й виправданістю положення рук і корпусу, мімікою обличчя та іншими зовнішніми компонентами. Рухи мають бути природними і

раціональними, естетичними, – адже диригентське мистецтво близьке до акторського, і часто публіка сприймає звучання музики саме через пластику диригента. Постійно потрібно дбати, щоби майбутні диригенти оцінювали звучання хору чи оркестру відповідно до власної слухової уяви; тоді емоційність (темпераментність, натхненність) спонукає процес виконання, а раціоналізм (урівноваженість) контролює його.

Замах завжди переує вступові хору, це підготовка і мить перед конкретним, образно-технологічним осмисленим диригентом звучанням. Зрозуміло, що у замахові має бути охоплено все, але оте “все”, у своїй образній і технологічній повноті постає перед кожним в міру його музичного диригентського розвитку.

Розвиток диригентської техніки залежить від:

- постановки диригентського апарату (вихідна постава, положення рук, ніг, голови);
- роботи над певними циклами жестів, тобто схемами тактування (дво-, три- і чотиридольної схеми);
- прийомів показу вступу до основної та підрядної ритмічних вартостей;
- володіння основними трьома типами диригентського жесту, або штрихами, а саме: штрих legato, штрих non legato і штрих staccato;
- проблеми “точки” в диригентському жесті та показу характеру подачі звука;
- прийомів тактування в повільних та швидких темпах;
- тактування перемінних розмірів;
- відображення в жесті фермат, синком та пунктирного ритму;
- тактування довгих ритмічних вартостей і довгих пауз;
- прийомів зміни темпу, динаміки;
- прийомів показу зняття звучання в середині та в кінці музичного твору.

“Тільки той диригент, – наголошує А. Пазовський, – хто до моменту безпосереднього колективного відтворення музики вмє вільно слухати і чути її своїм внутрішнім слухом, хто вмє цілісно мислити партитурою, інтонуючи про себе всі закладені в ній багатства виразових засобів: красу мелосу і безперервність внутрішнього руху темпо-ритму, природу художніх акцентів і штрихів, експресивно-динамічні приливи і відливи, колористичні якості звуку кожного із голосів і всього оркестрового чи вокально-оркестрового ансамблю в цілому – словом, всю багатогранність взаємодіючих елементів, що складають живу і трепетну тканину музики” [6, 81].

Таким чином, диригентська техніка – це знання прийомів мануальної техніки, відпрацьованої на

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ОРГАНІЗАЦІЇ ПРАЦІ МАРКЕТОЛОГА В СФЕРІ ТУРИСТИЧНИХ ПОСЛУГ

практиці у процесі керування виконавським колективом. Диригент, повинен вміло володіти невербальною мовою жестів, виконувати музичний твір так, як його душа і серце відчуває партитуру в момент виконання. Тому таке глибоке, безпосереднє виконання і має найбільший успіх серед виконавців та слухачів.

Висновки. Отже, майстерність диригентів-професіоналів – це результат багаторічної наполегливої праці, пошуків, перевірки та утвердження в практиці найдосконаліших методів навчання, в яких індивідуальні знахідки природно уживаються із загальними принципами.

1. Бермес І. Диригентське мистецтво: поліфункційні виміри / І. Бермес. – Львів: Червона калина, 2008. – 82 с.

2. Дарвін Ч. Сочинения / Ч. Дарвін. – М.: Наука, 1953. – Т. 5. – С. 326–317.

3. Колесса М. Основи техніки дирижування / М. Колесса. – К.: Музична Україна, 1973. – 198 с.

4. Мюни Ш. Я – дирижер / Ш. Мюни. – М.: Музыка, 1965. – 83 с.

5. Ольхов К. Вопросы теории дирижерской техники и обучения хоровых дирижеров / К. Ольхов. – Л.: Музыка, 1979. – 200 с.

6. Пазовский А. Записки дирижера / А. Пазовский. – М.: Музыка, 1965. – 562 с.

7. Померанцева Н. Эстетические основы искусства Древнего Египта / Н. Померанцева. – М.: Искусство, 1985. – 253 с.

8. Чупашко І. Іван Небожинський. Світло дороги буття: монографія / І. Чупашко – Львів: ТеРус, 2010. – 192 с.

9. Шибутани Т. Социальная психология / Т. Шибутани. – М., 1963. – 282 с.

10. Юзюк І. Мистецтво і майстерність диригента / І. Юзюк // Музыка. – 1974. – №4. – С. 5.

Стаття надійшла до редакції 18.03.2013

УДК 65.015.12:338.48

Ірина Перішко, здобувач

Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ОРГАНІЗАЦІЇ ПРАЦІ МАРКЕТОЛОГА В СФЕРІ ТУРИСТИЧНИХ ПОСЛУГ

У статті висвітлено аспекти теоретичних, методичних і практичних засад підготовки маркетологів в туристичній індустрії, виявити потреби туристів, створити привабливі для них туристичні послуги.

Ключові слова: маркетологи, туристична індустрія, туристичний ринок, маркетингові дослідження.

Табл. 1. Рис. 2. Літ. 21.

Ірина Перішко, соискатель

Дрогобычского государственного педагогического университета имени Ивана Франко

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ОРГАНИЗАЦИИ ТРУДА МАРКЕТОЛОГА В СФЕРЕ ТУРИСТИЧЕСКИХ УСЛУГ

В статье освещены аспекты теоретических, методических и практических основ подготовки маркетологов в туристической индустрии, выявят потребности туристов, создать привлекательные для них туристические услуги.

Ключевые слова: маркетологи, туристическая индустрия, туристический рынок, маркетинговые исследования.

Iryna Perishko, Applicant

Drohobych State Pedagogical University by I. Franko

THEORETICAL FOUNDATIONS OF ORGANIZATION OF MARKETER'S WORK IN THE FIELD OF TOURISM SERVICES

У статті висвітлено аспекти теоретичних, методичних і практичних засад підготовки маркетологів в туристичній індустрії, виявити потреби туристів, створити привабливі для них туристичні послуги.

Ключові слова: маркетологи, туристична індустрія, туристичний ринок, маркетингові дослідження.

Актуальність проблеми. Маркетолог в туристичній індустрії має широке коло функціональних обов'язків для сфери туристичних послуг, так як туристична діяльність складається з матеріально-технічної бази,

забезпечує зайнятість значної кількості людей і взаємодіє практично з усіма галузями національної економіки. У ширшому розумінні туристичну індустрію можна визначити як міжгалузевий самостійний комплекс, який складається з:

- пасажирського транспорту (залізничний, повітряний, водний, автомобільний);

- різноманітних спеціалізованих туристичних підприємств, організацій та підприємств різних галузей, що не мають чітко вираженого туристичного характеру (транспортного машинобудування, паливної промисловості, капітального шляхобудування, місцевої промисловості з вироблення сувенірів, харчової промисловості, галузей сільського господарства);

- широкої сфери послуг, якими користуються туристи (інформаційні мережі, зв'язок, радіо, телебачення, перукарні, хімічисти, фотоательє тощо).

У своєму функціонуванні туристична індустрія опирається на матеріально-технічну базу. До неї відносяться туристичні фірми (туроператори та турагенства), готелі, мотелі, кемпінги, туристичні бази, підприємства харчування і торгівлі, автотранспортні підприємства, пункти прокату туристського обладнання та інвентарю, бюро реалізації туристичних путівок, контрольно-порятункові служби, туристичні клуби, станції тощо.

Актуальним питанням нині є розробка теоретико-методичних засад туризму. **Туризм** – це одна з найперспективніших галузей світової економіки, важливий напрям спілкування людей різних національностей і країн, пізнання культури історично-рекреаційної діяльності, що є новим для України науковим напрямом і комплексом навчальних дисциплін про маркетинг та його використання в туристичній діяльності, зазначає Л.О. Малик [14].

Аналіз основних публікацій. Слід зазначити, що випущено значну кількість навчально-методичної та довідкової літератури в напрямку маркетингу та туризму, яка відноситься до навчального процесу навчання в системі безперервної освіти, відомих вітчизняних авторів-маркетологів: І.В. Арженовский [1], А.С. Афонін [2], Г.О. Андрусенко [3], А.В. Войчак [4], М.В. Вачевський [5], [6], Н.І. Ведмідь [7], С.С. Гаркавенко [8], М.М. Єрмошенко [9], Н.М. Примаченко [16], та ін. в галузі туризму автори: Г.М. Зайчук [10], В.Ф. Кифяк [11], О.О. Любіцева [12], М.П. Мальська [13], Л.О. Малик [14], В.В. Онищенко [15], Т. Сокол [19], Л.М. Устименко [20], В.К. Федорченко [21], Н.В. Чорненька [22], І.М. Школа [23] та інші. Однак відзначені роботи не поєднують у собі професійну підготовку майбутніх маркетологів для сфери туристичних послуг, не розкривають дидактику навчального процесу майбутніх маркетологів туристичної діяльності.

Мета статті – вироблення нової методики навчання та формування професійних компетентностей майбутніх маркетологів до туристичної діяльності.

Виклад основного матеріалу. У цілому туристична індустрія опирається на базу рекреаційно-природних ресурсів. Вона повинна бути привабливою для відпочиваючих, а природні території – відповідних розмірів для запобігання перенасичення туристами і захищена від таких ризиків, як забруднення, отруєння рослинами, наявності небезпечних тварин. Розвиток туризму повинен проходити в місцевостях, вільних від стихійних лих (землетруси, зсуви, засухи, повені). Вся туристична діяльність повинна ґрунтуватися на основних принципах маркетингу, які зводяться до наступних методів.

- **Націленість на досягнення кінцевого результату** туристично-рекреаційної діяльності маркетологів: ефективна реалізація передбаченої кількості туристичних путівок як для внутрішнього проведення туристичних маршрутів і відпочинкових заходів так і зовнішніх-міжнародних путівок (залучення міжнародних туристів відвідати нашу країну).

- **Спрямованість туристичного підприємства не на тимчасовий результат**, а на проведення маркетингової політики, яка передбачає тривалу діяльність з формування, просування та реалізації туристичного продукту, яка здійснюється на основі ліцензії юридичною або індивідуальним підприємцем туристичної діяльності наступних видів туризму:

- *туризм внутрішній* – подорожі в межах України громадян, які постійно проживають в Україні;

- *туризм виїзний* – подорожі громадян, які постійно проживають в Україні, в іншу країну;

- *туризм в'їзний* – подорожі в межах України громадян, які не проживають в Україні постійно;

- *туризм соціальний* – подорожі, що фінансуються із коштів, які виділяються державою на соціальні потреби;

- *туризм самодіяльний* – подорожі з використанням активних засобів пересування, які організуються туристами самостійно.

- **Вироблення стратегії і тактики** щодо пристосування до вимог потенційних покупців щодо просування туристичного продукту, туристичних путівок, туристичного ваучера і зворотної дії на них, що відбувається одночасно:

- *просування туристичного продукту* – комплекс засобів, спрямованих на реалізацію туристичного продукту (реклама, участь у спеціальних виставках, ярмарках, організація

туристичних інформаційних центрів продажу туристичного продукту, видавництво каталогів, буклетів тощо);

- *туристична путівка* – документ, який підтверджує факт передачі туристичного продукту;

- *туристичний ваучер* – документ, який встановлює право туриста на послуги, що входять в склад туру, і підтверджує факт їх отримання.

- **Збір інформації про майбутню туристичну діяльність**, що надходить на ринок, про покупців, клієнтів, конкурентів, внутрішнє і зовнішнє середовище. Кожний крок маркетингової туристичної діяльності у ринковій економіці тісно пов'язаний із дослідженням ринку, аналізом, визначенням напрямів діяльності, розробленням стратегічного і операційного маркетингу, як показано в табл.1.

Маркетинг туристичної інфраструктури – важливий і в довгостроковому плані найбільш стабілізуючий елемент позиціонування регіону на зарубіжних туристичних ринках. Система транспортних шляхів та підприємств, індустрія розміщення й харчування туристів, сфера розваг, мережа туроператорів і турагентств є водночас каркасом та фундаментом розвитку міжнародного туризму в регіоні. Не менше значення має і загальна інфраструктура регіону – енерго- та водопостачання, система зв'язку, роздрібна торгівля, безпека на вулицях тощо.

У сучасній літературі під маркетингом регіону прийнято розуміти філософію, передову ідею, що потребує орієнтації регіональної влади та органів управління на потреби цільових груп споживачів товарів і послуг території, зазначає І.В. Арженовський [1, 3].

Таблиця 1.

Види стратегічного та операційного маркетингу в туристичній діяльності

Стратегічний маркетинг туризму – це постійний аналіз погреб, сегментація та розроблення концепції конкуренто-спроможних туристичних продуктів, вибір ефективних турів та стратегії розвитку туристичної діяльності.

Операційний туристичний маркетинг – це активний процес, спрямований на наявний ринок, який передбачає застосування таких тактичних засобів, як товар, ціна збут, просування, реклама, сервіс в туристичній філософії бізнесу ринкових відносин.

Маркетинг – це філософія бізнесу, яка робить можливим:

- задоволення потреб споживачів за допомогою досліджень, прогнозувань та відбору належного місця туристичної діяльності (проведення турів, розміщення туристів, забезпечення харчування, розваг, відпочинку та лікування в рекреаційній туристичній діяльності) для споживачів на ринку;

- досягнення маркетингою поставленої мети, туристичного бізнесу та отримання ними прибутків.

Стосовно туризму маркетинг – це стиль мислення в ситуаціях, де потрібно балансувати між потребами туристів з одного боку та можливостями організаторів з іншого боку.

Маркетинг – це система торгово-виробничої діяльності, спрямована на задоволення індивідуальних потреб кожного споживача на основі виявлення і вивчення споживчого попиту і з метою максимального прибутку [6].

Туристичний бізнес має свою специфіку, яка відрізняє їх не лише від торгівлі товарами, але й послугами. До того ж, в туризмі поєднується торгівля товарів та послуг (за оцінками дослідників 75% становлять послуги, а 25% – товари). Тому в цій сфері маркетинг також має свою специфіку [13].

У випадку орієнтації на іноземних споживачів та їх групи можна говорити про міжнародний маркетинг регіонів.

Особливого значення маркетинг регіонів набуває на теренах із наявними можливостями реалізації туристичних функцій, окреслених як туристичні регіони, що стають місцем спеціальних туристичних поїздок. Конкуренція між такими регіонами передбачає залучення якнайбільшої кількості туристів, інвестицій, пошук дотацій та фінансування, а також інших форм підтримки з бюджету, пошук допоміжних коштів і засобів у фондах міжнародних організацій.

Як показала практика маркетингової діяльності провідних туристичних фірм світу, доцільно слідувати стандартній послідовності семи маркетингових заходів, котрі отримали назву “Сім Р туристичного продукту” зазначають Н.І. Ведмідь, С.В. Мельниченко [7, 110], а саме:

- продукт (product); - планування (planning); - місце (place); - люди (people); - ціни (prices); - просування (promotion); - процес (process).

Тобто це буде продукт, розроблений у відповідності із вивченням попиту на основі стратегічного планування діяльності фірми, запропонований у потрібному місці, адресно спрямований конкретним сегментам споживачів, по привабливих цінах, грамотно представлений і

Рис. 1. Сім Р туристичного продукту

реалізований з якісним обслуговуванням, який можна виразити на рисунку 1.

Щоб турист з-поміж усіх представлених на туристичному ринку обрав саме цей, а не інший регіон, туристичну послугу має бути запропоновано привабливий і конкурентний туристичний продукт. Міцна конкурентна позиція серед інших регіонів полегшує доступ до різного роду зовнішніх переваг, дає змогу залучити більше інвесторів, а також інтенсифікувати діяльність місцевої влади, спрямовану на поліпшення умов функціонування туристичних підприємств регіону, більшого значення набуває екологічна функція туризму, зазначає О.О. Любіцева [12, 89]. У цілому йдеться про туристичний маркетинг регіонів, а у випадку орієнтації на закордонних туристів – про міжнародний туристичний маркетинг регіонів.

Таким чином, маркетинг є важливою складовою діяльності будь-якої фірми. Особливо гостро питання маркетингової діяльності стоять для фірм туристичної галузі, оскільки ринок туристичних послуг є надзвичайно мінливим і динамічним. Проведення маркетингових досліджень, розробка якісних продуктів, їх професійне просування на ринку сприяють досягненню цілей діяльності підприємства. А досягнення цілей – умова успіху фірми у світі ринкових відносин [5].

Маркетинг визначних пам'яток (туристичних атракцій) набагато доповнює маркетинг іміджу і включає вивчення та врахування при виході на ринок усіх рекреаційних ресурсів регіону, включаючи лікувально-оздоровчі, пізнавальні, спортивні, розважальні, релігійно-паломницькі

тощо, з усіма їх важливими якісними та кількісними характеристиками. Організаційна структура діяльності туристичного підприємства маркетингу може приймати різні варіанти, а саме:

- функціональна організація служби маркетингу;
- організація по продуктовому принципу;
- організація по регіональному принципу.

Основні напрямки маркетингової діяльності підприємства визначаються загальними принципами і методами маркетингу. Підприємство ставить перед собою мету, що конкретизується переважно у цифровій формі для можливості точного контролю результатів (наприклад, до такого-то

часу вийти з конкретними товарами на означені ринки, опанувати певну їх частку, забезпечити отримання позапланового прибутку). Відсутність чіткого напрямку маркетингової мети утруднює планування всієї системи маркетингових дій і визначення необхідних асигнувань [9].

На ринок пропонується тільки той товар, який буде безумовно конкурентноздатним. Тому підприємство розглядає свій товар “з погляду покупця”, іншими словами, активно пристосовує товар до існуючих і, що важливо, перспективних вимог кінцевих споживачів, організує випуск таких виробів, що якнайбільше будуть відповідати їм. У рамках цієї політики відбувається формування такого асортименту товару, який дозволяє використовувати можливості підприємства (рис. 2).

Маркетингова мета туристичної діяльності, у свою чергу, є результатом аналізу інформації про сучасний стан (кон'юнктуру) ринків туристичних послуг, прогнозування їх розвитку, у тому числі зміни потреб споживачів. Тому висунення маркетингової мети ґрунтується на систематичному комплексному вивченні тенденцій змін стану зовнішніх товарних ринків, вимог споживачів, перспектив щодо їх параметрів [17].

Оскільки на ринку підприємство туристичної діяльності має справу з конкурентами, то виникає необхідність систематично вивчати їх діяльність, знайомитися, що вони пропонують, аналізувати стратегію і тактику їхньої дії на покупців (цінова політика, реклама, інші методи конкуренції) зрештою активної протидії тискові конкурентів підприємство використовує у повному обсязі заходи ФОПСТИЗу, використовує усіх заходів для успішного функціонування товаропросувної і збутової мережі.

Рис. 2. Послідовність функцій маркетингової діяльності підприємства

Слід пам'ятати, що маркетинг вимагає значних фінансових витрат, людських та інших ресурсів від безпосередніх виробничих обов'язків. Усі ці напрямки вирішальним чином впливають на управління підприємством туристичної галузі.

Сьогоднішні умови розвитку економіки є тією умовою, що вимагає від маркетологів туристичної діяльності відповідальніше підходити до надання послуг, основну увагу звертати на потреби споживача і ринок на всіх напрямках діяльності. Вдосконалення сфери туристичних послуг не може гарантувати успіху на ринку якщо не враховувати чинники ринкового середовища [18].

Тому керівництво туристичної сфери регулярно контролює маркетингову діяльність за критерієм "витрати – результати", швидко і рішуче виправляє помилки персоналу і недостатньо обґрунтовані стратегії рішення. Кожен з напрямків маркетингової діяльності важливий сам по собі, але тільки в сукупності і взаємозв'язку вони забезпечують необхідні умови для успішної роботи туристичної індустрії.

На туристичному ринку споживачеві пропонується товар у формі конкретного туру, який охоплює попередньо розроблений комплекс туристичних товарів і послуг, необхідних при подорожі за певним маршрутом. Формування маркетологами туризму цілісно-цільової спрямованості туристичного продукту в складі туру є основною функцією туроператорів, що готують цей продукт для реалізації споживачеві туристичних послуг, зазначає Н.В. Чорненко [22].

Туристична діяльність маркетолога здійснюється комплексом підприємницьких структур, який називається туристичною

індустрією. Сучасна індустрія туризму охоплює всю сукупність суб'єктів господарювання, які виконують маркетологи туристичні послуги, а саме:

- виробники туристичних послуг (туристичні бази, бази відпочинку та спорту, лікувально-оздоровчі установи, об'єкти турвідвідувань тощо);
- туристичні оператори (підприємства, які формують і продають туристичний продукт переважно оптом посередникам);
- туристичні агенти – продавці туристичного продукту або окремих послуг безпосередньо туристам (споживачам);
- спеціалізовані суб'єкти підприємництва, що надають послуги з розміщення туристів (готелі, пансіонати, мотелі, санаторії тощо);
- підприємства харчування (ресторани, кафе, бари, їдальні, буфети й ін.);
- підприємства транспорту (авіаційного, автомобільного, залізничного, річкового, морського, гужового);
- торговельні підприємства, що спеціалізуються на реалізації товарів для туристів;
- підприємства та установи сфери дозвілля й культурні заклади;
- об'єкти туристичних відвідувань;
- з виробництва та реалізації туристичного продукту для внутрішнього й міжнародного туризму.

Висновки. Для успішного ведення справ у туристичному бізнесі необхідно не тільки вміти надавати якісні послуги, але і знати, кому вони необхідні, для яких цілей. Для цього проводяться маркетингові дослідження. Цілком очевидно, що

маркетингові дослідження є вкрай необхідними. Вони обов'язково вимагають комплексного і детального підходу. За умови ретельної розробки і дотримання усіх необхідних правил засоби та сили, витрачені на проведення маркетингового дослідження, сповна окупуються і багато в чому визначають успішну роботу фірми.

1. Арженовский И.В. *Маркетинг регионов [Электронный ресурс]* / И.В. Арженовский. – Режим доступа <http://www.marketing.spb.ru/read/article/a56.htm>
2. Афонін А.С. *Маркетинг: конспект лекцій.*// А. Афонін – К.: МАУП, 1994. – 88 с.
3. Андрусенко Г.О. *Основи маркетингу.*// Г. Андрусенко – К.: НМК ВО, 1992. – 143 с.
4. Войчак А.В. *Маркетинговий менеджмент.* / А. Войчак – К.: КНЕУ, 1998. – 268 с.
5. Вачевський М.В. *Маркетинг формування професійної компетенції. Підручник.*// М. Вачевський. – К.: Професіонал, 2005. – 512 с
6. Вачевський М.В. *Теоретико-методичні засади формування у майбутніх маркетологів професійної компетенції. Монографія.*// М. Вачевський. – К.: Професіонал, 2005. – 364 с.
7. Ведмідь Н.І., Мельниченко С.В. *Вдосконалення управління маркетинговими комунікаціями туристичних підприємств.*// Н. Ведмідь, С. Мельниченко. Вісник ДІТБ. – 2001. – № 5. – С. 340.
8. Гаркавенко С.С. *Маркетинг. Підручник.* // С. Гаркавенко. К.: Лібра, 1998. – 384 с.
9. Єрмошенко М.М., *Маркетинговий менеджмент. Посібник.* // М. Єрмошенко. – К.: НАУ, 2006. – 656 с.
8. Зайчук Г.М. *Управління маркетинговою діяльністю в туристичній галузі. Монографія.* // Г. Зайчук. – Дрогобич, ДДПУ. 2010. – 154 с.
10. Кицяк В.Ф. *Організація туризму. Навчальний посібник.*// В. Кицяк. – Чернівці. Книги – XXI, 2011. – 344 с.
11. Любіцева *Методика розробки турів.*

Навчальний посібник.// О. Любіцева. – К.: *Альтерпрес*, 2003. – 104 с.

12. Мальська М.П. *Основи туристичного бізнесу.*// М. Мальська. – К.: ЦУЛ, 2004. – 272 с.
13. Малик Л.О. *Економіка та організація формування маркетингової туристичної індустрії в Україні. Монографія.*/ Л. Малик. – Дрогобич, “Коло”, 2011. – 394 с.
14. Онищенко В.В. *Справочник туриста.*// В. Онищенко. – Харків, Фолио, 2007. – 352 с.
15. Примаченко Н.М. *Формування маркетингової культури у майбутніх вчителів технологій у процесі навчання основ підприємництва. Монографія.*// Н. Примаченко. – Дрогобич ДДПУ, 2011. – 218 с.
16. Перішко І.В. *Роль менеджера, його завдання та ефективність в туристичній діяльності ринкової економіки.*// І. Перішко. / Молодь і ринок. – 2013. – №2(97). – С. 138 – 142.
17. Перішко І.В. *Оцінка ефективності діяльності менеджера в туристичній сфері та характеристика підприємницької діяльності менеджера.*// І. Перішко. / Молодь і ринок. – 2013. – №4(99).
18. Сокол Т.Г. *Основи туристознавства. Посібник.* // Т. Сокол. – К.: Лейн. 1999. – 77 с.
19. Устименко Л.М., Афанасьєв І.Ю. *Історія туризму. Навчальний посібник.* // Л. Устименко, І. Афанасьєв. – К.: Альтер-Преса, 2005. – 320 с.
20. Федорченко В.К. *Теоретичні та методичні засади підготовки фахівців для сфери туризму. Монографія.* // В. Федорченко. – К.: Слово, 2004. – 471 с.
20. Чорненька Н.В. *Організація туристичної індустрії. Навчальний посібник.* // Н. Чорненька. – К.: Атака, 2006. – 264 с.
21. Школа І.М. *Менеджмент туристичної індустрії. Навчальний посібник.* // І. Школа, Т. Ореховська, І. Козменко, І. Лошнюк, Р. Кравчук. – Чернівці ЧТЕІ КНТЕУ, 2003. – 662 с.

Стаття надійшла до редакції 28.05.2013

“Тільки Любов неможливо роздати до кінця – чим більше віддаєш, тим більше залишається. Тому як у справжній дружбі немає розчарувань, так в справжньої Любові немає образ”.

Чернець Симеон Афонський (ієромонах Симон)

УДК 78:159.955 – 053.6

Тетяна Шандалюк, студентка IV музично-педагогічного факультету
Рівненського державного гуманітарного університету

ШЛЯХИ АКТИВІЗАЦІЇ МИСЛЕННЯ ПІДЛІТКІВ У ПРОЦЕСІ СЛУХАННЯ МУЗИКИ

У статті розкрито шляхи активізації мислення підлітків у процесі слухання музики, розкрито теоретичні положення мислення та процес слухання музики.

Ключові слова: мислення, слухання музики, підлітки, шляхи активізації мислення.

Рис. 2. Табл. 1. Літ. 5.

Татьяна Шандалюк, студентка IV музыкально-педагогического факультета
Ровенского государственного гуманитарного университета

ПУТИ АКТИВИЗАЦИИ МЫШЛЕНИЯ ПОДРОСТКОВ В ПРОЦЕССЕ СЛУШАНИЯ МУЗЫКИ

В статье раскрыты пути активизации мышления подростков в процессе слушания музыки, раскрыты теоретические положения мышления и процесс слушания музыки.

Ключевые слова: мышление, слушание музыки, подростки, пути активизации мышления.

Tetyana Shandalyuk, student of IV Musical and Pedagogical Faculty
Rivno State Humanitarian University

WAYS OF INTENSIFICATION OF THINKING TEENS DURING LISTENING TO THE MUSIC

The ways of stirring teenager's thinking up in the process of listening to music are explored in the article. The theoretical positions of thought and the process of listening to music also are described there.

Keywords: thinking, listening to music, teenagers, ways of stirring thinking up.

Актуальність теми. Основна проблема, що відображає сьогоdnішній стан виховання, навчання і освіти, – проблема розвитку мислення. Вивчення особистості як суб'єкта виховної і навчальної діяльності здійснюється на основі теоретичних, методологічних, психологічних і педагогічних підходів.

Інтерес до феномена “мислення” пояснюється тим, що саме мислення допомагає людині орієнтуватися в інформативному суспільстві, розпізнавати навколишню дійсність із відчуттів і сприймання, а лише згодом осмислювати. Мислення дає можливість розібратися у тому, що не вдається завдяки сприйманню, оскільки допомагає розширенню меж пізнання за допомогою виходу за межі чуттєвого сприймання. Завдяки мисленню можна виявити зв'язки між предметами, відмежувати їх від випадкових збігів. Мислення пов'язане з поняттями і виконує функції узагальнення та планування.

Аналіз останніх джерел і публікацій. Теоретичні питання, що пов'язані з формуванням та активізацією мислення у процесі слухання музики опрацьовані у музично-педагогічній літературі багатьма вченими, зокрема Ю.А. Афанасьєвим, А.Г. Арановським, Є.В. Назайкинським, В.В. Медушевським, Л.К. Белобородовою, Н.О. Ветлугіною, О.Я. Ростовським, Б.М. Тепловим та іншими.

Сьогодні проблему мислення у процесі слухання музики представили і сучасні науковці, зокрема: О.Ф. Шуляпков, Н.В. Волков, В.Д. Іванов, В.Н. Холопова та ін. [1, 10]. Розробки у різних галузях науки і практики підтверджують багатогранність та різноплановість проблеми розвитку мислення.

Узагальнення, систематизація основних теоретичних положень активізації мислення на уроках музики в загальноосвітній школі обумовили вибір теми статті.

Мета статті – виявити та науково обґрунтувати педагогічні шляхи активізації мислення підлітків у процесі слухання музики на уроках музики.

Відповідно до мети визначено такі **завдання статті:**

- уточнити сутність поняття “мислення”, розкрити його зміст та основні характеристики;
- виявити шляхи активізації мислення підлітків у процесі слухання музики.

Виклад основного матеріалу. Виявлення та подальший розвиток музичних здібностей особистості, слухання музики, а також її сприйняття – одне із завдань музичного виховання. Науково-методична література неодноразово підкреслює, що одним із завдань вчителя на уроках музики в загальноосвітній школі є залучення школяра до слухання музики та її

глибокого сприйняття. У процесі слухання музики формується мислення особистості.

Мислення – це інтелектуальна й практична діяльність, оскільки поєднує в собі пізнання і творче перетворення образів і уявлень, зафіксованих у пам’яті. Це завжди активна зміна діяльності внаслідок розумової праці [1, 23].

Нас цікавлять шляхи активізації мислення підлітків у процесі слухання музики.

Здатність гіпотетико-дедуктивно міркування – специфічна якість теоретичного мислення підлітків. В його основі – побудова гіпотез та їхня перевірка. Нове в розвитку мислення підлітка – його відношення до інтелектуальних завдань, оскільки саме вони вимагають їх попереднього уявного вирішення. Підліток, аналізуючи завдання, робить різноманітні припущення та перевіряє ці гіпотези. Здатність оперувати гіпотезами в процесі вирішення інтелектуальних завдань – одна з найважливіших властивостей підлітка в аналізі дійсності [4, 45].

У процесі слухання музики мислення підлітків з’ясовує яка музика, почуття і хвилювання охоплюють особистість, завдяки яким засобам це досягається. Увага підлітків спрямована на організацію і динаміку слухання музичного твору. Повторне слухання розкриває виразні засоби, що яскраво характеризують музичний образ.

Цілеспрямований розвиток підлітка, продуктивність його музично-творчої діяльності забезпечуються сферою художнього мислення, а зокрема музичного. Основою або джерелом такого мислення є чуттєві пізнання.

Мислення класифікується за такими характеристиками (рис. 1).

У процесі слухання музики використовуються усі форми мислення.

Основними вимогами, яких слід дотримуватися в процесі слухання музики (табл. 1).

Слухання музики проводиться за загальноприйнятою методикою (рис. 2).

Розглянемо поетапно, що відбувається у процесі слухання музики.

Суттєвим фактором виступає виразне, емоційне та образне вступне слово вчителя. Бесіда між вчителем музики та підлітками повинна бути змістовна та цікава, оскільки направлена на сприймання музичного твору. Особлива перевага за лаконічністю вчителя, адже затяжна розмова знижує напруженість уваги у процесі слухання музики. Розповіді не повинні нав’язувати дітям стереотипів сприймання музичного твору, оскільки це гальмує активність підлітків, заважає самостійності у спостереженні за музичним процесом [5, 32].

Зазвичай, музичний твір прослуховують декілька разів і не на одному уроці. Це сприяє сприйняттю теми музичного твору у нових звукових барвах. Таке прослуховування супроводжується цікавою та пізнавальною інформацією, а школярі мимовільно запам’ятовують характерні тому чи іншому герою музичні образи.

Після прослуховування музичного твору, зазвичай, відбувається його обговорення. Це і є наступний етап у процесі слухання музики.

Рис. 1. Класифікація мислення

Таблиця 1.

Основні вимоги в процесі слухання

№	ОСНОВНІ ВИМОГИ, ЯКИХ ДОТРИМУЮТЬСЯ ПРИ ОРГАНІЗАЦІЇ МУЗИЧНИХ ЗАНЯТЬ :
1	підбір творів для слухання має відповідати віковим особливостям особистості;
2	слухання музики не повинно бути розважальним моментом на уроці, а повинно переслідувати освітньо-розвивальну мету;
3	використання двох-трьох творів, так як перенасиченість не сприятиме активізації діяльності підлітків;
4	підготовка до слухання музики таким чином, щоб налаштувати підлітків, до роботи над твором, відповідей на запитання;
5	слідкування за реакцією підлітків, їх відповідями і при потребі вміння швидко замінити запитання;
6	під час уроку намагатися залучити до роботи усіх школярів;
7	стимулювання діяльності підлітків: хвалити за гарні відповіді, і підтримувати при невдачах;
8	самостійний аналіз результативності виконаної роботи в кінці уроку.

МЕТОДИКА СЛУХАННЯ МУЗИКИ

Рис. 2. Методика слухання музики

Суттєвою необхідністю на даному етапі є дотримання міри у поданні яскравих фактів, прикладів. Саме обговорення у процесі слухання музичного твору передбачає його художньо-педагогічний аналіз, оскільки аналізується твір мистецтва та враховуються вікові особливості особистості. Такий аналіз передбачає: визначення жанру, характеру музики, її настрій, аналіз музичної мови та засобів музичної виразності твору, зокрема створення його художніх образів та характерних ознак твору.

Кожен музичний твір має назву і характерне звучання. Засоби музичної виразності, використані композитором у творі, бажано проілюструвати у нотному записі, просольфеджувати мелодію та виконати ритмічний малюнок. Особлива увага приділяється літературному тексту пісні, який яскраво виражено музичними засобами, та музичному інструментарію, що звучить у творах, які пропонуються для слухання [5, 37].

Доступність музики для підлітків визначається насамперед її змістом, близькістю її тематики інтересам особистості, а також обсягом музичного твору. Це сприяє формуванню мислення предметними образами, що так не характерно для музики. Сприймання такого твору відбувається симбіозним поєднанням яскравої музичної основи художнього образу та художнього слова.

Наступний етапом є розучування музичного твору. Полегшенню розучування сприяють переживання позитивних емоцій, що їх викликав сам твір. Таким чином відбувається емоційність сприймання, яке має свої особливості. Найхарактернішою ознакою такого емоційного процесу є безпосереднє та активне реагування на музику, усвідомлення власного емоційного стану, що викликаний прослуханим музичним твором. Школярі обговорюють власні внутрішні переживання, тому їхня емоційність супроводжується прагненням зрозуміти у чому зміст музики і що вона виражає. Суттєвим коригуючим чинником тут виступає спостережливість, адже завдяки їй можна почути відтінки виконання та окремі деталі музичної мови. Однак, слід враховувати, що існує розмежування емоційного сприймання від інтелектуального. Умо-вно його можна відобразити наступним чином: емоційне начало переливається у думку, думка, не потребуючи понятійної визначеності, так само невловимо переходить у почуття.

Таким чином формується інтерес до музики та розвивається музичний смак. Це все приводить нас до наступного етапу у процесі слухання музики – сприйняття музичного твору. Простежимо, яким чином сприйняття музики пов'язане з розумовими процесами. Нас

цікавлять шляхи активізації мислення у процесі слухання музики.

Сам процес музичного сприймання передбачає:
- створення установки на сприймання;
- розуміння і переживання музики;
- інтерпретацію і оцінку музики [3, 177].

Кінцевий результат направлений на розуміння музичного твору.

На процес сприйняття музики впливають наступні фактори. Зокрема:

- особливості приміщення;
- поведінка вчителя музики та підлітка;
- рівень музичної культури підлітків;
- використання нетрадиційних підходів до організації музичного сприйняття тощо [3, 178].

Музичне сприймання, як основа усіх інших видів музичної діяльності, забезпечує загальний музичний розвиток підлітків. Слухання музики урізноманітнює урок співу, сприяє змістовності уроку. Кожний сприйнятий і проаналізований музичний твір – це один крок у музичному розвитку підлітків, який наближає їх до оволодіння музичною культурою. Ось таким чином відбувається вплив на розвиток музичного мислення підлітків, оскільки почуте та осмислене – основні складові у процесі формування мислення особистості, а естетична оцінка музичного твору вимагає активної, розумової діяльності.

Отже, музична практика підлітка виявляється через сприйняття музики, її виконання та музично-освітню діяльність, що направлені на формування здатності глибоко сприймати, слухати і переживати емоційно-естетичний зміст музики. Через призму музичного твору підліток здатен осмислити зв'язок музики із життям, усвідомити образність і виразність музичного твору.

Висновки. Підсумовуючи вищесказане, можна варто виокремити наступні важливі моменти:

В основі мисленнєвого розвитку підлітка – практична діяльність та чуттєві пізнання. Мислення відбувається опосередковано, відображає та узагальнює дійсність в процесі аналізу і синтезу явища.

Підлітковий вік характеризується суттєвими зрушеннями у розвитку розумової діяльності школяра, зокрема у процесі навчання сприяє систематичному вивченню основ наук. Підліток здатен мислити самостійно, а також узагальнювати, робити висновки та порівнювати.

Мислення забезпечує продуктивність музично-творчої діяльності підлітка. Музична підготовка відіграє важливу роль у процесі формування музичного мислення підлітка, оскільки сприяє аналізу музичних творів. Активізація мислення підлітків відбувається у процесі слухання музики.

1. Арановский М. Музыка и мышление // Музыка как форма интеллектуальной деятельности. – М.: Прогресс, 2007. – С. 10 – 43.

2. Мозгальова Н.Г. До питання про специфіку мислення студента-виконавця // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету. Серія: Педагогіка і психологія. – № 3 Вип. 3 – 2000. – С. 152 – 155.

3. Мозгальова Н.Г. Творча самостійність – провідна умова формування музичного мислення вчителя // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету. Серія: Педагогіка і психологія. – Вип. 5. – 2001. – С. 177 – 180.

4. Назайкинский Е. О предметности музыкальной мысли // Музыка как форма интеллектуальной деятельности. – М.: Прогресс, 2007. – С. 44 – 69.

5. Ростовський О.Я. Взаємозв'язок різних видів мистецтва на уроках музики: Методичні рекомендації. – К.: Освіта, 1991. – 48 с.

Стаття надійшла до редакції 13.04.2013

“У житті кожної людини є два найважливіших дні: перший – коли вона народилася, а другий – коли зрозуміла, навіщо”.

Вільям Барклей

“Не міняйте у своїх переконаннях і не змінюється під обставинами – бережи своє серце в безперервній молитві і нехай самі обставини змінюються і підлаштовуються під тебе”.

УДК 37.011.3 – 051:37.062

Світлана Ісаєва, здобувач кафедри педагогіки
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

РЕКОМЕНДАЦІЇ ТОМАСА ГОРДОНА ЩОДО ГАРМОНІЗАЦІЇ ДІЯЛЬНОСТІ ВЧИТЕЛЯ У ШКОЛІ

У статті пропонуються ідеї щодо покращення становища вчителя у школі з метою гармонізації його діяльності, уникнення конфліктів з учнями, колегами і керівництвом та вдоволення інтересів усіх сторін.

Ключові слова: Томас Гордон, вчитель, учні, колеги, керівництво, гармонізація діяльності.

Лит. 8.

Светлана Исаева, соискатель кафедры педагогики
Киевского национального университета имени Тараса Шевченко

РЕКОМЕНДАЦИИ ТОМАСА ГОРДОНА ОТНОСИТЕЛЬНО ГАРМОНИЗАЦИИ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ УЧИТЕЛЯ В ШКОЛЕ

В статье предлагаются идеи относительно улучшения положения учителя в школе с целью гармонизации его деятельности, избежания конфликтов с учениками, коллегами и руководством и удовлетворения интересов всех сторон.

Ключевые слова: Томас Гордон, учитель, ученики, коллеги, руководство, гармонизация деятельности.

Svitlana Isaieva, a post-graduate of Pedagogics department
of Taras Shevchenko National University of Kyiv

THOMAS GORDON'S RECOMMENDATIONS CONCERNING HARMONIZATION OF TEACHER'S ACTIVITY AT SCHOOL

Ideas about improvement of a teacher's status at school in order to harmonize his activity, avoid conflicts with pupils, colleagues and leadership, and satisfy interests of all members are offered in the article.

Keywords: Thomas Gordon, teacher, pupils, colleagues, leadership, harmonization of activity.

Постановка проблеми. Упродовж усієї історії розвитку людства суспільство визначало завдання виховання підростаючого покоління, які зумовлювалися особливостями суспільно-економічного розвитку. Проблема виховання молодшої людини, підготовка її до життєдіяльності в інформаційно-технологічному, науковому суспільстві набуває нині першочергової значущості [4]. Не менш важливим завданням залишається також задоволення потреби учнів у знаннях, які допомагають і надають можливість адаптуватися у сучасному світі, адже професійна діяльність вчителя є неперервним процесом розв'язання навчальних і виховних завдань, спрямованих на розвиток особистості учня. Актуальність даної статті зумовлена необхідністю створення спеціальних умов покращення становища вчителя у школі з метою гармонізації його діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз педагогічної, психологічної та філософської літератури свідчить про те, що проблему гармонізації діяльності вчителя у школі, його співпраці з учнями у процесі навчальної діяльності

досліджували такі вчені: М.М. Бахтін, В.С. Біблер, М. Бубер, Т.А. Ільїна, І.П. Підласий, В.О. Сухомлинський, О.В. Сухомлинська, М. Лещенко, Н.Є. Мойсеюк, С.Л. Франк та інші [2, 3, 5, 6, 7]. Дослідженню процесу набуття вчителем спеціальних навичок спілкування з учнями, своїми колегами та керівництвом відвели багато часу також зарубіжні педагоги і науковці Д. Джонсон та Р. Джонсон, К. Зейхер, П. Кумбз, Г. Левітас, Р. Оксфорд, Дж. Равен, М. Стобарт та інші [8].

Однак поза увагою вчених залишилася педагогічна спадщина Томаса Гордона (1918 – 2002), видатного американського вченого, педагога, психолога, творця власної методики, засновника фонду “Гордон Тренінг Інтернешнл”, який багато свого часу присвятив пошукам ефективних методів спілкування вчителів з учнями, колегами та керівництвом, так як був переконаний, що саме від цього залежить гармонійна діяльність вчителя у школі [1].

Мета нашої статті полягає в дослідженні рекомендацій Томаса Гордона щодо шляхів покращення діяльності вчителя у школі.

Виклад основного матеріалу. Розпочнемо з того, що порівнюючи можливості батьків і

вчителів відносно способів виховання дітей, Томас Гордон зазначає, що батьки можуть обирати власний стиль виховання й самостійно вирішувати, який приклад надавати своїм дітям, а свобода вибору вчителів істотно обмежена, так як вони є найманими працівниками і повинні ставитись до учнів та викладати свій предмет згідно з нормами, правилами та службовими обов'язками [1, 308].

Вчителі, як і учні, прямо або опосередковано підкоряються владі та авторитету свого керівництва. Вчителі не завжди приймають участь в прийнятті рішень, які саме їм доводиться виконувати. Хоча адміністратори часто не прислухаються до думки вчителів, тим не менше від самих вчителів чекають, що їхня діяльність задовольнить інтереси учнів. Томас Гордон, згідно власної теорії ефективних людських взаємовідношень, стверджує, що вчителі не можуть працювати в інтересах учнів, якщо середовище у школі не відповідає їх власним інтересам. Тому педагог пропонує вчителям шляхи, за допомогою яких можна перетворити школу у ефективне місце для викладання, а самих вчителів – у ефективніших працівників.

На думку Томаса Гордона, перш за все, вчителі повинні досконало знати “природу закладу”, який називається “школою”. Наприклад, існують школи, які створюють проблеми вчителям, тому слід ознайомитися з особливостями таких шкіл:

- вчитель є підлеглою особою;
- вчитель не приймає участі в прийнятті рішень;
- школа є млявою і супротивиться змінам;
- в школі вводяться єдині цінності;
- в школі постійно відбуваються пошуки винуватця;
- у школі применшується роль вчителя [1, 309 – 311].

Томас Гордон вважає вчителя особою підлеглою у зв'язку з тим, що майже всі школи організовані за принципом ієрархії, де вчителі є підлеглими по відношенню до директора чи завучів, а директори і завучі, в свою чергу, є підлеглими по відношенню до районного шкільного керівництва.

Не звертаючи уваги на заяви, що школа є демократичним інститутом, який створено в інтересах демократичного суспільства, більшість шкіл залишаються недостатньо демократичними і найкраще про це знають самі вчителі. З точки зору Томаса Гордона, хоча у більшості шкіл від вчителів вимагають різних пропозицій, проте дуже рідко їм надається можливість приймати участь у розробці, впровадженні та затвердженні нових

рішень. Прийняті одноосібним чином лише шкільною адміністрацією, правила й положення школи часто не відповідають очікуванням вчителів і не відповідають їхнім інтересам.

Томас Гордон відмічає, що школи часто мляво супротивляться змінам. Навіть знаючи, що відбувається останнім часом у школах, багато педагогів не прагнуть до довгоочікуваних реформ.

Щодо введення єдиних цінностей, Томас Гордон підкреслює, що більшість шкіл визначають поведінку вчителів й школярів жорстким кодексом єдиних вимог, які вказують, як саме слід одягатися, розмовляти та якої моралі дотримуватись.

Школи, як констатує Томас Гордон відомі пошуками винуватця, так як в них кожен намагається звернути провину на іншого. Школярі звинувачують вчителів, вчителі звинувачують завучів, завучі – директорів, директори – районне керівництво, яке, в свою чергу, схвильоване низькою кваліфікацією директорів, котрі невдоволені вчителями, які, зі свого боку, звинувачують учнів. Батьки також віддають перевагу перекладанню провини на інших, звинувачуючи увсьому вчителів та адміністрацію. Одночасно самих же батьків звинувачують у тому, що вони занапали дітей задовго до того, як відправили до школи, де їх доводиться виправляти. Утворюється замкнене коло.

Томас Гордон тривалий час досліджував роль вчителя у школі. Він відмічає, що оскільки жодна людина в шкільній організації не має таких можливостей для впливу на учнів, як вчитель, так як знаходиться у центрі навчального процесу, тому саме з вчителя і починається шкільна ієрархія. Але, на думку Томаса Гордона, чим більше вчителів перейматимуться важливістю власної ролі у навчальному процесі, чим більше вони цінуватимуть власну професію і відстоюватимуть її цілісність, тим з більшим почуттям гордості вони працюватимуть у школі, що безпосередньо вплине на загальну оцінку ролі вчителя у школі.

Томас Гордон нагадує, що вчителі взаємодіють з великою кількістю людей, кожен з яких може повестися таким чином, що це погано відіб'ється на відносинах вчителя з учнями та завадить педагогічному процесу. Мова йде про шкільне керівництво, секретарів, шкільних психологів, медсестер, інспекторів у справах неповнолітніх, інших вчителів, членів шкільної ради, членів батьківського комітету, батьків, прибиральниць тощо. Педагог впевнений, що якщо вчитель навчиться вибудовувати відносини з людьми у відповідності до ідей, що пропагуються Курсами ефективної підготовки вчителів, вони

зможуть уникати великої кількості конфліктів та досягати вдовolenня власних інтересів.

У зв'язку з цим Томас Гордон зупиняється на розгляданні наступних питань:

- чи можна вчителю входити у конфронтацію зі своїм директором;
- як підвищити ефективність вчительських зборів;
- як вчителю стати ефективним співучасником вчительських зборів;
- як вчителю стати ефективним консультантом [1, 315 – 325].

Томас Гордон знає, що деякі вчителі бояться відстоювати свої інтереси. Однією з вагомих причин, через яку це відбувається, є страх перед реакцією керівників, оскільки від директорів і районного керівництва залежить продовження або припинення трудового договору із вчителем, підвищення або зниження зарплатні, надання рекомендації чи відмова у її наданні тощо. Безсумнівно, ризик потрапляння у немилість до директора, відстоюючи власні інтереси, є надто великим, вчителі часто поступаються своєму керівництву, але, як наслідок, у них виникає образа й відчуття приниження, а в деяких випадках – бажання звільнитись.

Незважаючи на це, Томас Гордон намагається переконати вчителів у тому, що в них є законне право і, навіть, обов'язок відстоювати власні інтереси. Адже, якщо вчителі ігноруватимуть власні інтереси, вони будуть не взмозі повністю віддаватися навчальному процесу. Тому, з метою відстоювання власних прав, іноді вчителі просто зобов'язані входити у конфронтацію із своїм директором.

Однак, на переконання Томаса Гордона, навіть у такій ситуації ризик зіпсувати відносини з керівництвом можна значно зменшити, якщо дотримуватися наступних шість кроків під час відстоювання власних інтересів: 1. Скласти правильне я-повідомлення, щоб воно точно характеризувало ситуацію, і відпрацювати потрібний тон; 2. Користуватися активним слуханням. Так як директори такі ж люди, в них обов'язково виникнуть відповідні почуття на те, що їм кажуть. У разі потреби в отриманні допомоги від директора, необхідно спочатку дати йому можливість впоратись із конфронтацією, котра нав'язується; 3. Якщо перше я-повідомлення не дає результатів, може знадобитися інше більш рішуче доведення. Не слід боятися проявляти своє розчарування з приводу того, що доводиться повертатися до проблеми; 4. Якщо навіть після цього проблема залишається невирішеною, слід попросити

директора організувати зустріч з його керівництвом за вашою участю (присутністю); 5. Якщо директор відмовляє у проханні, можна сказати йому, що відвідаєте його керівників без нього. Однак, надаєте перевагу зробити це разом з ним, оскільки в такому випадку у директора є можливість викласти власну позицію особисто; 6. Якщо все ж таки доведеться зустрітись з керівництвом директора наодинці, спочатку розкажіть про те, як ви намагалися обмежитись першими п'ятьма етапами. Після того повідомте про власні проблеми і про те, що на вас чекає у разі, якщо вони не будуть розв'язані. Прохайте керівництво допомогти вам [1, 315 – 316].

Томас Гордон розуміє, що деяких вчителів лякає одна лише думка про дії поза спиною директора, так як вони бояться його реакції. Відомо, що директори, які насамперед покладаються на власну владу, подібну поведінку вчителя розглядають як ворожу. Дійсно, нічого доброго від директора очікувати не слід, якщо вчитель не спробує вирішити проблему під час особистої бесіди з директором, або якщо вчитель не скористається першими п'ятьма етапами перед тим, як йти до керівництва директора. І, навпаки, з точки зору Томаса Гордона, якщо вчитель послідовно проходить п'ять етапів, то у нього більше шансів знайти спільну мову з директором. Однак, якщо жодні спроби не допомагають, тоді, запевняє Томас Гордон, краще йти на пряме зіткнення, ніж лишатися покірною жертвою, котра не здібна виконувати власні робочі обов'язки.

Що стосується директорів, Томас Гордон зазначає, що ті директори, які відвідували курси за програмою “Курсу ефективного лідера”, зізнавалися, що не прагнуть “жертвувати” вчителями: вони лише хочуть, щоб вчителі відверто висловлювалися та інформували щоразу, коли щось не до ладу. Оскільки успіхи директора переплітаються з успіхами вчителів, директори вважають, що повинні робити все від них залежне, аби допомагати вчителям підвищувати результати роботи і не хочуть, щоб у школі перебували вчителі, котрі з об'єктивних чи суб'єктивних причин погано працюють.

Томас Гордон звертає увагу і на досить низьку ефективність вчительських зборів. Педагог підкреслює, що майже в усіх школах вчителі відносяться з відразою до засідань вчителів, так як не відчувають великої користі від них.

З точки зору Томаса Гордона, для того, щоб вчительські збори працювали продуктивно, вчителям слід діяти ефективно, вміти спільно працювати, уважно слухати один одного, правильно висловлюватись.

Томас Гордон пропонує спеціальні методи та прийоми, які можна застосовувати під час засідання вчителів. Педагог розподіляє їх на три категорії: 1) котрі застосовують перед засіданням; 2) котрі застосовують на засіданні; 3) котрі застосовують після засідання. У сукупності Томас Гордон називає їх Правилами вчителя, який приймає участь у засіданнях вчителів.

Згідно цих Правил, перед засіданням слід:

1. Прочитати протокол попереднього засідання перед тим, як іти на нове засідання; 2. Приходити на засідання, маючи чітке уявлення про проблеми та питання, котрі є намір ввести до порядку денного; 3. Приходити на кожне засідання вчасно; 4. Приносити із собою весь необхідний матеріал; 5. Завчасно планувати час для засідання, щоб ніщо не заважало (телефонні виклики, повідомлення, відвідувачі тощо) [1, 319 – 320].

Під час засідання бажано:

1. Запропонувати власні пункти порядку денного, обгрутовуючи їх необхідність якомога коротше, не вдаючися до подробиць; 2. Якщо з'являється певна думка чи відчуття, не стримуватися, а відкрито заявляти про неї; 3. Притримуватися порядку денного і допомагати іншим не відходити від теми; 4. Прохати роз'яснень, якщо виявляється незрозумілим чийсь виступ чи пункт порядку денного; 5. Бути активним. Не чекати, поки когось зацікавить ваша думка. Коли є що казати, не мовчати; 6. Наполягати на процедурах, котрі дають можливість діяти ефективніше:

- розпочинати вчасно;
- мати порядок денний;
- не ухилятися від теми;
- дотримуватися дисципліни;
- вислуховувати всіх учасників;
- вести протокол;
- усі важливі питання, проблеми, міркування чи пункти порядку денного записувати на класній дошці;
- обов'язково приймати рішення;
- завершувати вчасно.

7. Захищати право на висловлювання всіх учасників засідання. Заохочувати виступи мовчунів; 8. Уважно слухати інших учасників. Використовувати метод активного слухання з метою кращого їх розуміння; 9. Намагатися міркувати творчо; 10. Уникати стилю спілкування, який може заважати іншим, тобто гумору, сарказму, жартів, відволікань на сторонні теми, тощо; 11. Занотовувати всі домовленості; 12. Постійно запитувати себе, що можна зробити, щоб засідання працювало ефективніше [1, 320 – 321].

Після засідання необхідно:

1. Виконувати доручення та взяті зобов'язання; 2. Ознайомити усіх, кого це стосується, із прийнятими рішеннями; 3. Не розголошувати хід засідання у разі, якщо така розповідь може висвітити когось із учасників засідання у незручному світлі; 4. Утримуватися від висловлювань проти рішення, за яке самі ж голосували. Якщо ж власна думка змінилася, ознайомити з нею учасників засідання під час наступної зустрічі; 5. Утримуватися від висловлювань про роботу засідання поза його межами: власні думки слід або висловлювати на засіданнях, або не висловлювати взагалі [1, 321].

Томас Гордон впевнений, що окрім ефективного учасника засідань вчителів, кожний вчитель може стати у школі ефективним консультантом. Педагог переконаний, що оскільки вчителі просто зобов'язані ділитись новими ідеями, демонструвати набуті навички, переймати один в одного передовий досвід, кожен з них може стати консультантом своїх же колег. Томас Гордон розглядає чотири принципи, котрим має відповідати ефективний консультант: 1. Не намагатися змінити співрозмовника доти, поки не з'явиться кредит довіри; 2. Приходити із завчасно підготовленою інформацією, фактами і цифрами; 3. Ділитися власним досвідом стисло, містко і лише одного разу, щоб не здаватися набридливим; 4. Не брати на себе відповідальність за рівень сприйнятливості співрозмовника [1, 322].

Розглянемо ще одне питання, якого торкався у своєму дослідженні Томас Гордон. Педагог підкреслював, що школи відносяться до тих небагатьох закладів, де отримувач послуг практично не має голоса під час оцінювання їх якості. Споживачі освіти не мають навіть можливості обирати послуги, за винятком, звичайно, тих випадків, коли батьки учня можуть дозволити собі приватну школу. На жаль, не дивлячись на те, що жодна людина у школі не знаходиться настільки близько до учня з усіма його потребами, розчаруваннями й скаргами, як вчитель, надто мало вчителів намагаються відстояти інтереси своїх учнів перед очима директора чи педради. Навпаки, більшість вчителів визначають власну роль у дотриманні шкільних правил і положень та у захисті позиції адміністрації. Завдання вчителів, таким чином, зводиться лише до того, щоб домогтися слухняності, не заохочувати скарги чи критику і захищати директора від усіляких хвилювань. Саме через це, на думку Томаса Гордона, школи потребують спеціальних адвокатів, котрі захищатимуть інтереси споживача. Педагог переконаний, що справжніми адвокатами для

учнів можуть бути їхні вчителі. Набувши відповідних навичок, саме вчителі можуть справляти найбільший вплив на шкільне середовище й шкільну практику, яка по відношенню до школярів часом виглядає досить нелюдяною, позбавляє їх громадянських прав, підриває гідність, пригнічує творчу активність та вбиває природню цікавість. Томас Гордон запевняє, що вчителі можуть таку ситуацію змінити.

Висновок. Проаналізувавши рекомендації Томаса Гордона щодо гармонізації діяльності вчителя у школі, ми дійшли висновку, що цей визначний педагог переконливо довів їх ефективність; продемонстрував ситуації, в яких ці рекомендації можна з упевненістю використовувати; обґрунтував доцільність формування відкритих і щирих взаємовідношень між вчителем та його учнями, колегами і керівництвом.

Отже, вивчення досвіду Томаса Гордона заслуговує на особливу увагу, так як може значно збагатити сучасну українську педагогічну теорію й практику. Водночас дана стаття не претендує на вичерпне дослідження цієї проблеми, а тому подальшого вивчення потребують і інші, запропоновані Томасом Гордоном, способи та методи ефективної гармонізації діяльності вчителя у школі.

1. Gordon Th. T.E.T. *Teacher effectiveness training.* / Th.Gordon. – New York: Three Rivers Press. – 2003. – 365 p. – ISBN 0-609-80932-6

2. Ильина Т.А. *Педагогика. Курс лекций: учеб.пособ. для ст-в пед. ин-тов.* / Т.А. Ильина. – М.: Просвещение. – 1984. – 496 с.

3. Леценко М. *Як допомогти дітям знайти себе: оповіді для батьків.* / М. Леценко. – К.: СМП “Аверс”. – 2007. – 116 с. – ISBN 978-966-7844-61-5

4. Марцева Л. *Куратор групи: обов’язок чи покликання* / Л. Марцева. – Освіта. Технікуми, коледжі. – 2009. – № 2 (23). – С. 51 – 53.

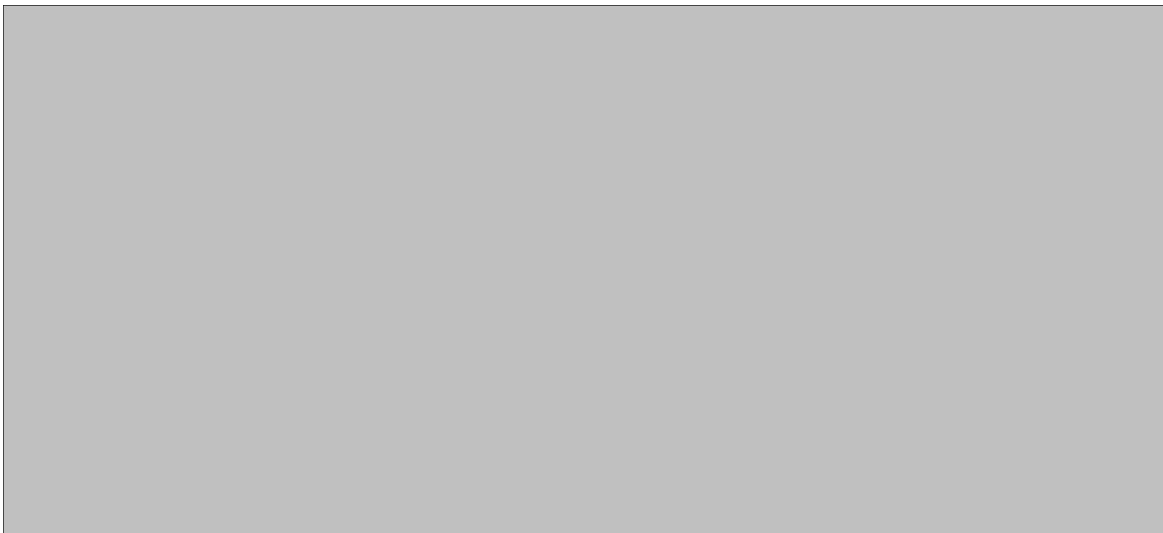
5. Подласый И.П. *Педагогика. Новый курс: учеб. для ст-в пед.вузов: в 2 кн.* / И.П. Подласый. – М.: Гуманитар. изд. центр “ВЛАДОС”, 1999. – Кн. 1: *Общие основы. Процесс обучения.* – 576 с. – ISBN 5-691-00174-4, 5-691-00175-2(1)

6. Сухомлинська О.В. *Духовно-моральне виховання дітей та молоді в координатах педагогічної науки і практики* / О.В. Сухомлинська. // *Шлях освіти.* – 2006. – № 1. – С. 2 – 7.

7. Франк С.Л. *Предмет знания. Душа человека.* / С.Л. Франк. – Мн.: Харверст, М.: АСТ. – 2000. – 992 с. – ISBN 985-433-908-4

8. Johnson D. *Creative Controversy: Intellectual Challenge in the Classroom.* / D. Johnson, R. Johnson. – Edina, Minn.: Interaction Book Co., 1992. – ISBN 0939603187, 9780939603183.

Стаття надійшла до редакції 05.03.2013

УДК 373.61:1

**Роман Левкович, аспірант Дрогобицького державного педагогічного університету
імені Івана Франка**

**ФІЛОСОФСЬКЕ ОБҐРУНТУВАННЯ МАРКЕТИНГУ
В УМОВАХ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ПІДПРИЄМНИЦТВА**

Стаття присвячена проблемі філософського обґрунтування маркетингу, приділяється увага впливу філософії освіти на маркетинг.

Ключові слова: філософія освіти, філософія маркетингу, соціально орієнтований маркетинг, освітній маркетинг.

Літ. 10.

**Роман Левкович, аспірант Дрогобычского государственного педагогического университета
имени Ивана Франко**

**ФИЛОСОФСКОЕ ОБОСНОВАНИЕ МАРКЕТИНГА В УСЛОВИЯХ ПОДГОТОВКИ
БУДУЩИХ СПЕЦИАЛИСТОВ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА**

Статья посвящена проблеме философского обоснования маркетинга, уделяется внимание влиянию философии образования на маркетинг.

Ключевые слова: философия образования, философия маркетинга, социально ориентированный маркетинг, образовательный маркетинг.

**Roman Levkovych, Postgraduate
Drohobych State Pedagogical University by I. Franko**

**THE PHILOSOPHICAL JUSTIFICATION OF MARKETING
IN TERMS OF FUTURE BUSINESS PROFESSIONALS**

The article investigates the problem of the philosophical justification of Marketing, influence the Educational Philosophy to Marketing.

Keywords: Educational Philosophy, Marketing Philosophy, socially oriented marketing, educational marketing.

Постановка проблеми. Хронологічне виникнення, етимологія та розвиток маркетингу, його сутність, форми і методи досліджені багатьма зарубіжними і вітчизняними науковцями. Усіхні викладки теорії і практики маркетингу стверджують, що це не просто прикладна наука, а справжня філософія товаровиробництва і товарообміну, яка прагне у системі загальних понять (маркетингових категорій) всебічно пізнати свій предмет – закони руху товарів, функціонування ринку, споживчі переваги та потреби суспільства і спрямувати ці знання на досягнення найкращої взаємодії між виробником і споживачем для взаємної вигоди.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Специфічні характеристики проблемного поля “філософії маркетингу” виходять за межі предмета “філософії маркетингу та бізнесу”. Проблемам філософії маркетингу присвячено не так багато робіт Б.В. Братаніч, Б.С. Гершунський, С. Клепко, Х. Хачатуряна. Дослідження методологічних функцій філософії освіти здійснено в роботах Б. Гершунського, В. Розіна, Ю. Терещенка та інших авторів.

Мета статті. Проаналізувати необхідність філософського обґрунтування маркетингу.

Викладення основного матеріалу. Виходячи з визначення терміна “філософія” як форми суспільної свідомості, що відбиває дійсність у системі загальних понять і поглядів на світ, тобто є світоглядом, маркетинг – це форма суспільної свідомості, котра відображає товаровиробництво і товарообмін у системі узагальнених понять і поглядів.

Маркетинг як частина соціальної філософії, що діє в нових умовах життя й дійсності, майже ніде не розглядається. За влучним виразом Д. Шевченка, маркетинг поки як сирота серед інших наук і дисциплін: блукає у просторі прикладної економіки й навколо стін соціології, психології, антропології, культурології, куди його не пропускають академічні авторитети [10].

Особливість філософії маркетингу складають усі аспекти філософського осмислення явищ споживання, обміну, динаміки управління і бізнесу [2].

Філософія маркетингу має безпосереднє

відношення до визначення цілепокладання підприємницької діяльності, соціокультурних детермінант виробництва загалом та орієнтирів управління виробництвом в умовах ринку.

Предметну специфіку маркетингу як галузі соціально-філософського знання формує те, що в центрі його є людина як суб'єкт задоволення власних потреб, а не об'єкт управлінської чи виробничої діяльності [1]. З огляду на те, що система державного управління відноситься до складних імовірнісних систем із людиною в центрі, тобто є складною соціально-економічною системою [5], саме державне управління розглядається як предметне поле маркетингу.

Принципові орієнтири, які формує філософія маркетингу як основа практичної діяльності, відповідають сутності і духу державного управління як свідомої, цілеспрямованої, упорядкованої дії людей на соціальні процеси з урахуванням властивих даній соціальній системі об'єктивних закономірностей і тенденцій для досягнення найоптимальнішого функціонування і розвитку цієї системи та визначених цілей [4].

Філософські проблеми освітнього маркетингу осмислюються переважно як теоретичний інструментарій вдосконалення тих чи інших аспектів освітньої діяльності.

Освітній маркетинг це обґрунтована теоретичними дослідженнями дисципліна, яку низка фахівців називають "філософські основи маркетингу". Тут чітко ставиться завдання теоретичного осмислення філософської предметності маркетингу, теоретичного узагальнення соціальних та когнітивних основ його філософії загалом. Однак реалізується це завдання здебільшого на основі аналізу загальних тенденцій суспільного розвитку та генезису маркетингу.

Складовою філософської концепції соціально орієнтованого маркетингу в освіті є визначення її характеристик як складової наукового знання.

Змістовно вона пов'язана з процесом когнітивної інституціоналізації таких галузей знань як філософія маркетингу та філософія освіти, що досить бурхливо розвиваються на рубежі XX – XXI ст. Теоретико-методологічний зміст вказаних галузей наукового знання вирішальною мірою визначає характер концепції освітнього маркетингу. Вона формується на основі синтезу адаптованих з філософії освіти та філософії маркетингу теоретико-методологічних положень та понять стосовно виокремленого предмету дослідження – освітнього маркетингу.

Філософія освіти створює методологічний фундамент для аналізу освітнього маркетингу в широкому міждисциплінарному та метапарадигмальному

контексті, а також відіграє роль загальної наукової парадигми. Загалом інтерпретація філософії освітнього маркетингу в межах сучасної філософсько-освітньої парадигми допомагає кристалізуватися основній тенденції його розвитку в умовах становлення "суспільства освіти".

Найбільш адекватним теоретико-методологічним фундаментом філософського обґрунтування освітнього маркетингу є ті напрямки вітчизняної філософської думки, які розвивають та адаптують у відповідності з особливостями українського суспільства, ті напрямки філософії освіти, які зосереджують увагу на цілісному духовно-практичному характері цієї дисципліни та її міждисциплінарно-метапарадигмальній природі.

Принципово важливою рисою сучасної філософії освіти в її постмодерній інтерпретації є своєрідна "злитість" філософських світоглядно-методологічних основ та різноманітних освітніх новацій. Дослідники сучасної освіти відзначають це як її плюралізацію і в цілому характеризують як безсумнівний позитивний феномен [6].

"Філософія освіти належить до розряду тих знань, що й філософія політики, права, техніки тощо. А спільне в цих "філософій" – їхня визначеність щодо тієї чи іншої конкретної сфери діяльності в єдиній онтології духовної та духовно-практичної культури" [9, 11]. Для освітнього маркетингу найбільш важливим є те, що така інтерпретація філософії освіти передбачає її визначення через методологію практичної освітньої діяльності, тобто предметність освітнього маркетингу. "Філософія освіти – це галузь гуманітарного знання, яка займається прогнозуванням розвитку освіти, створенням її стратегії, проектуванням світоглядних орієнтирів навчання й виховання, внаслідок чого освіта перетворюється на основний культуротворчий інститут держави... філософія освіти є методологією функціонування й розвитку освіти, системою загальних знань, що "зав'язані" всім своїм змістом на онтології" [9, 13].

Якщо онтологічно-практична характеристика філософії освіти розкриває можливість її застосування для аналізу соціальної природи і функцій освітнього маркетингу, то когнітивна характеристика як складової філософії освіти розкривається у концепції міждисциплінарної та метапарадигмальної сутності філософсько-освітнього знання [8, 37].

Філософія освітнього маркетингу, що формується як синтез двох міждисциплінарних наукових дисциплін – філософії освіти та філософії і теорії маркетингу – в якості сукупності міждисциплінарного знання філософського

характеру, також входить до складу філософії освіти.

Філософія освіти обґрунтовує доцільність включення проблематики освітнього маркетингу у філософсько-освітню предметність, відтак визначаючи і загальний контекст (об'єктність) предмета освітнього маркетингу.

Проблемне поле філософії та теорії освітнього маркетингу як складової проблемного поля філософії освіти ґрунтується на процедурі міждисциплінарного синтезу при вирішенні глобальних проблем сучасної освіти [3, 95 – 104].

Філософія втомилася робити людство кращим за допомогою революцій, управління і менеджменту, останнє її ноу-хау – освіта... Щоб уряд став “урядом, що навчається”, суспільство – “суспільством знання” чи “суспільством, що навчається”, вони обоє повинні мати відповідну філософію освіти. Філософія освіти – це публічне застосування філософії на рівні суспільства [7, 12].

Висновок. Філософський підхід до осмислення ролі маркетингу дозволяє прийти до висновку, що в ідеалі маркетинг є теорією і практикою, орієнтованою на оптимізацію взаємозв'язків і взаємодії комплексу людських можливостей із середовищем її проживання. Від ступеня розвиненості філософських засад освітнього маркетингу залежить науковий та світоглядний рівень політики, стратегії й тактики освітнього маркетингу як інтегративного механізму розвитку освітніх систем постіндустріального суспільства.

1. Братаніч Б.В. Філософія маркетингу як когнітивний феномен // Гуманітарний вісник

Запоріж. держ. інж. акад.: зб. наук. пр. / гол. ред. В.Г. Воронкова. – Запоріжжя: Вид-во ЗДІА, 2007. – Вип. 29. – С. 64 – 71.

2. Братаніч Б.В. Соціально орієнтований освітній маркетинг в структурі філософсько-освітнього знання // Наука. Релігія. Суспільство. – Донецьк, 2005. – №1. – С. 161 – 167.

3. Гершунский Б.С. Философия образования для XXI века (в поисках практико-ориентированных образовательных концепций). – М.: Совершенство, 1998. – 608 с.

4. Державне управління і менеджмент навч. посіб. у табл. і схемах / Г.С. Одінцева, Г.І. Мостовий, О.Ю. Амосов та ін.; за заг. ред. Г.С. Одінцової. – Х.: ХарПІ УАДУ, 2002. – 492 с.

5. Дегтяр А.О. Державно-управлінські рішення: інформаційно аналітичне та організаційне забезпечення: моногр. – Х.: Вид-во ХарПІ НАДУ “Магістр”, 2004. – 224 с.

6. Джурицкий А.Н. Зарубежная школа: современное состояние и тенденции развития. – М.: Педагогика, 1993. – 238 с.

7. Клепко С. Що вміють робити філософи // Управління освітою. – 2002. – №7. – С. 12, 13.

8. Розин В.М., Булдаков С.К. Философия образования: Учебное пособие. – Кострома: Изд-во КГУ, 1999. – 284 с.

9. Терещенко Ю.І. Філософія освіти та пошуки моральноетичного виховання // Шлях освіти. – 2002. – №3. – С. 11 – 15.

10. Шевченко Д.А. Рецензия. – Режим доступа: www.cfin.ru/press/practical/2003-03/02.shtml

Стаття надійшла до редакції 27.02.2013

“Захочеш – і будеш.
В людині, зтям,
Лежить невідгадана сила”.

Олег Ольжич
(Олег Кандиба)
український поет, археолог і політичний діяч

“Випадок – це псевдонім Бога”.

Анатоль Франс
французький прозаїк, літературний критик

УДК 004:316

Марія Гурій, кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри моделювання та
інформаційно-комунікативних технологій в економіці

Наталія Біян, викладач кафедри моделювання та
інформаційно-комунікативних технологій в економіці
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

ІНФОРМАТИЗАЦІЯ СУСПІЛЬСТВА В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

У статті розглянуто сутність процесу інформатизації сучасного суспільства в умовах глобалізації. Дано визначення поняттям “інформатизація” та “інформаційне суспільство”. Проаналізовано риси і ознаки інформаційного суспільства та інформаційної культури.

Ключові слова: інформатизація, інформаційне суспільство, інформаційна культура, інформаційні технології, глобалізація.

Лит. 10.

Мария Гурий, кандидат педагогических наук,
доцент кафедры моделирования и
информационно-коммуникативных технологий в экономике

Наталья Биан, преподаватель кафедры моделирования и
информационно-коммуникативных технологий в экономике
Дрогобычского государственного педагогического университета имени Ивана Франко

ІНФОРМАТИЗАЦІЯ ОБЩЕСТВА В УСЛОВИЯХ ГЛОБАЛИЗАЦИИ

В статье рассматривается сущность процесса информатизации современного общества в условиях глобализации. Дано определение понятиям “информатизация” и “информационное общество”. Проанализированы черты и признаки информационного общества, а также информационной культуры.

Ключевые слова: информатизация, информационное общество, информационная культура, информационные технологии, глобализация.

Maria Huriy, Ph.D. (Pedagogic), assistant professor of design and
Information and communication technologies in the economy

Natalia Biyan, lecturer in modeling and
Information and communication technologies in the economy
Drohobych State Pedagogical University by I. Franko

INFORMATIZATION OF THE SOCIETY IN THE CONDITIONS OF GLOBALIZATION

The article deals with the nature of the process of informatization of modern society in the conditions of globalization. Determinations to the concepts “informatization” and “informative society” are given. Characteristics and features of the informative society and informative culture are analyzed.

Keywords: informatization, informative society, informative culture, information technologies, globalization.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими та практичними завданнями. Сьогодні, в умовах тотальної глобалізації, світ переживає нову могутню революцію, здатну принципово змінити життя людей – їх роботу, дозволя, способи об'єднання у співтовариства і навіть ставлення до самих себе. На відміну від попередніх технологічних революцій, заснованих на матерії та енергії, ця фундаментальна зміна зачіпає наше розуміння часу, простору, відстані і знання. В основі інформаційної революції лежить вибуховий розвиток інформаційних технологій, різноманітність

і можливість вживання яких лімітовані лише винахідливістю самої людини. Сьогодні стала очевидною перевага інформаційної складової діяльності людей над всіма іншими її формами і компонентами.

У сучасному світі знання й інформація породжують нові знання, їхні обсяги і вплив на продуктивний розвиток суспільства. Цей виклик жадає від людства нових способів і засобів поширення і використання глобальних знань з метою подальшого прогресу, що і є головною властивістю суспільства знань та інформації. Пошук нової парадигми улаштування світу, що вимагає глобалізації знань і наукових досягнень, і

став передумовою виникнення нової фази розвитку людства, пов'язаної з появою інформаційного суспільства та його найбільш розвиненої форми – суспільства знань. В епоху інформаційного суспільства людство одержує могутній інструмент для об'єднання зусиль з метою одержання нових знань, спрямованих на вирішення своїх глобальних проблем, економічного зростання і підвищення життєвого рівня населення.

Становлення і розвиток інформаційного суспільства є характерною рисою ХХІ століття. Саме в інформаційному суспільстві активно розвиваються інформаційні і комунікаційні технології, створюються умови для ефективного використання знань у вирішенні найважливіших завдань управління суспільством і демократизації суспільного життя.

Аналіз досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Різні аспекти інформаційного суспільства, зокрема, роль і місце людини у процесах глобалізації та інформаційних взаємодіях, специфіка розвитку інформаційного суспільства в окремих високорозвинених країнах, і країнах, що розвиваються, проаналізовані у працях Т.А. Берези [1], М.С. Демкової [4], Дж. Лалл [7], К. Мей [8], А.А. Чернова [10].

Мета статті – розкрити сутність інформатизації суспільства в умовах глобалізації.

Виклад основного матеріалу дослідження. Еволюція сучасного суспільства, що супроводжується корінними соціальними перетвореннями у світі і у нашій країні, рухається у напрямі того типу соціуму, який достатньо точно характеризується поняттям “інформаційне суспільство”. Йдеться про становлення глобальної інформаційної індустрії, підвищення ролі знань та інформації в економічному і соціокультурному розвитку, появу нових форм демократії, структурні зрушення у зайнятості та в інших сферах життєдіяльності суспільства. У наші дні формуються абсолютно нові відносини в економічному, соціальному і духовному житті людей, які описуються поняттям “інформаційне суспільство”.

Спочатку дослідники інформаційного суспільства звертали увагу переважно на вдосконалення засобів поширення і забезпечення доступу до інформації, а в обговоренні домінували технологічні, інфраструктурні й економічні аспекти. Це було природним чином зумовлено вибуховим розвитком і конвергенцією інформаційних та комунікаційних технологій, що призвели до істотних змін на світовому ринку [5, 13]. Так, в 60 – 70-х роках ХХ ст. у західній

літературі вважалось, що основою формування інформаційного суспільства є розвиток обчислювальної та інформаційної техніки. Називалася і низка інших ознак: глобальний характер інформації, вільне від державних кордонів поширення інформаційних потоків; значне зростання можливості збору, обробки, зберігання, передачі інформації, доступу до неї; збільшення дії інформації на розвиток різних сфер людської діяльності; перехід до нових форм зайнятості та ін.

Соціогуманітарні аспекти становлення нового інформаційного суспільства стали активно досліджуватися у результаті усвідомлення того, що черговий якісний стрибок у розвитку технологій породив нову глобальну соціальну революцію, що не поступалася революціям минулого за своїми масштабами і впливом на людське співтовариство. Сьогодні на перший план висувуються вже не проблеми подальшої технізації суспільства, як це вважалось ще кілька років тому, а проблеми його інтелектуалізації, створення і впровадження нових соціальних технологій, заснованих на ефективному використанні головного стратегічного ресурсу суспільства – знань.

У понятті “інформатизація суспільства” акцент необхідно робити не стільки на технічних засобах, скільки на сутності і цілях соціально-технічного прогресу. Інформатизація на базі впровадження комп'ютерних і телекомунікаційних технологій є реакцією суспільства на потребу в істотному збільшенні продуктивності праці в інформаційному секторі суспільного виробництва, де зосереджено більше половини працездатного населення.

Інформатизація – це процес широкомасштабного використання ІКТ у всіх сферах соціально-економічного, політичного і культурного життя суспільства з метою підвищення ефективності використання інформації і знань для управління, задоволення інформаційних потреб громадян, організацій і держави та створення передумов переходу країни до інформаційного суспільства [6, 52].

У більшості розвинених країн розуміють, що відставання у сфері інформаційних і комунікаційних технологій може стати згубним для їхнього розвитку у цілому. Товариство з високим рівнем розвитку і використання інформаційних технологій, розвиненими інфраструктурами, що забезпечують виробництво інформаційних ресурсів і можливість доступу до інформації, називають інформаційним (ІС). Сама назва “інформаційне суспільство” вперше з'явилося в Японії в середині 60-х років ХХ століття [2, 288].

Характерними позитивними рисами і ознаками інформаційного суспільства є:

- формування єдиного інформаційно-комунікаційного простору країни, як частини світового;

- становлення та домінування у різних сферах суспільства перспективних інформаційних технологій, засобів обчислювальної техніки і телекомунікацій;

- створення і розвиток ринку інформації і знань як факторів виробництва на додаток до ринків природних ресурсів, праці і капіталу, перехід інформаційних ресурсів суспільства у реальні ресурси соціально-економічного розвитку, фактичне задоволення потреб суспільства в інформаційних продуктах і послугах;

- зростання ролі інформаційно-комунікаційної інфраструктури у системі суспільного виробництва;

- підвищення рівня освіти, науково-технічного і культурного розвитку за рахунок розширення можливостей систем інформаційного обміну на міжнародному, національному і регіональному рівнях;

- створення ефективної системи забезпечення прав громадян і соціальних інститутів на вільне одержання, поширення та використання інформації як найважливішої умови демократичного розвитку [6, 65].

До негативних рис інформаційного суспільства можна віднести такі:

- існує проблема забезпечення якості та достовірності інформації;

- частині людей важко адаптуватися до середовища інформаційного суспільства;

- засоби масової інформації мають свій вплив на суспільство [3, 90].

Ближче всіх на шляху до інформаційного суспільства стоять країни з розвинутою інформаційною індустрією, до числа яких слід віднести США, Японію, Англію, Німеччину, країни Західної Європи. У цих країнах вже давно одним із напрямів державної політики є напрям, пов'язаний з інвестиціями та підтримкою інновацій в інформаційну індустрію, розвиток комп'ютерних систем та телекомунікацій.

У період переходу до інформаційного суспільства необхідно підготувати людину до швидкого сприйняття й обробки великих обсягів інформації, оволодіння нею сучасними засобами, методами і технологією роботи. Крім того, нові умови праці породжують залежність інформованості однієї людини від інформації, одержаної іншими людьми. Тому вже недостатньо вміти самостійно освоювати і накопичувати інформацію, а необхідно навчитися такої технології роботи з інформацією, коли готуються та

приймаються рішення на основі колективного знання. Це говорить про те, що людина повинна мати певний рівень культури з поводження з інформацією. Для відображення цього факту був введений термін "інформаційна культура" [2, 289].

Інформаційна культура пов'язана із соціальною природою людини. Вона є продуктом різноманітних творчих здібностей людини і виявляється у таких аспектах:

- у конкретних навичках із використання технічних пристроїв (від телефону до персонального комп'ютера та комп'ютерних мереж);

- у здатності використовувати у своїй діяльності комп'ютерну інформаційну технологію, базовою складовою якої є численні програмні продукти;

- в умінні "витягати" інформацію з різних джерел: як з періодичної преси, так і з електронних комунікацій, представляти її у зрозумілому вигляді та вміти ефективно використовувати;

- у володінні основами аналітичної переробки інформації;

- в умінні працювати з різною інформацією;

- у знанні особливостей інформаційних потоків у своїй сфері діяльності.

Інформаційна культура вбирає у себе знання з тих наук, які сприяють її розвитку і пристосуванню до конкретного виду діяльності (кібернетика, інформатика, теорія інформації, математика, теорія проектування баз даних і низка інших дисциплін). Невід'ємною частиною інформаційної культури є знання нової інформаційної технології та вміння її застосовувати як для автоматизації рутинних операцій, так і в неординарних ситуаціях, що вимагають нетрадиційного творчого підходу [2, 292].

Відомо, що інформаційні технології є безпосереднім двигуном процесу глобалізації, найважливішою рисою якої виступає формування єдиного в масштабах усього світу фінансово-інформаційного простору, в якому усе більшою мірою здійснюється комерційна діяльність людства.

Важливою складовою процесів глобалізації став розвиток новітніх інформаційних технологій, які призвели до глобальних трансформацій у сфері комунікації. Електронна революція з її багатьма технічними новинками дуже швидко змінює світ. Одночасно із значними перевагами ці процеси спричиняють і значні ризики. Через те дотримання пріоритетів демократичного розвитку світового співтовариства, збереження і розширення прав людини, зокрема визнання життєво важливим нового права людини – права

на комунікацію, повинні стати важливою передумовою вироблення публічної політики і створення відповідних законів інформаційної ери.

Глобалізація є об'єктивним незворотним процесом, який не спинити, однак цей процес, все ж треба регулювати. Ця проблема стосується й України – ввійти в європейський і світовий ринки, у світовий інформаційний простір з мінімальними втратами. У глобальній економічній системі не залишилось можливостей для стихійних ринкових відносин між державами. Глобалізація світового ринку не тільки не суперечить дедалі інтенсивнішим регіональним інтеграційним процесам, але, навпаки, є каталізатором їх розвитку. Учені різних країн розробили більше десяти моделей глобальної економіки, які пропонують варіанти вирішення світових проблем.

Правовими основами інформаційного суспільства є закони і нормативні акти, що регламентують права людини на доступ до інформаційних ресурсів, технологій, телекомунікацій, захист інтелектуальної власності, недоторканність особистого життя, свободу слова, інформаційну безпеку. Інформаційна безпека суспільства та особистості набуває нового статусу, із суто технологічної проблеми перетворюючись у соціальну, від вирішення якої залежить стійке функціонування сучасних товариств.

Глобальне інформаційне суспільство формується локально, у різних країнах цей процес йде з різною інтенсивністю і особливостями. Інформаційні товариства мають три головних характеристики. По-перше, інформація використовується як економічний ресурс. Організації використовують інформацію у все більших масштабах з метою підвищити ефективність, стимулювати інновації, укріпити конкурентоспроможність. По-друге, інформація стає предметом масового споживання у населення. По-третє, відбувається інтенсивне формування інформаційного сектору економіки, який зростає більш швидкими темпами, ніж інші галузі. Причому рух до інформаційного суспільства – загальна тенденція для розвинених держав і країн, що розвиваються [7, 34].

Висновки. Становлення інформаційного суспільства є атрибутом прогресу, оскільки роль знання, як вирішального чинника динаміки суспільства, стає все більш очевидною. За умов стабільного розвитку інформаційних технологій,

засобів і систем зв'язку, сфери виробництва та послуг, інформатизація відбуватиметься успішно з опорою на швидкий розвиток високих технологій у машинобудуванні і засобів зв'язку. При успішному розвитку інформатизації відбуватиметься відкриття існуючих та створення нових баз даних і знань, необмежений доступ до всіх засобів зв'язку, і особливо до персональних комп'ютерів; комп'ютеризація системи перекваліфікації кадрів та освіти, автоматизація промисловості і т.д.

1. Береза Т.А. *Поняття інформаційного суспільства, принципи його побудови та складові компоненти* / Т.А. Береза // *Інформаційне суспільство. Шлях України*. – К.: "Відродження" та ПРООН, 2004. – С. 264–273. – (Бібліотека інформаційного суспільства).

2. Грипич С.Н. *Інформатизація сучасного суспільства: стан, проблеми, перспективи* / С.Н. Грипич // *Збірник наукових праць Рівненського державного гуманітарного університету. Філософія. Педагогіка. Суспільство*. – Рівне: РДГУ, 2012. – Вип. 2. – 286 – 297.

3. Гуцал К.А. *Концепція розвитку інформаційного суспільства* / К.А. Гуцал // *Держава та регіони. Серія: Гуманітарні науки*. – 2010. – №4. – С. 89–91.

4. Демкова М. Фігель М. *Інформація, як основа інформаційного суспільства: поняття та правове регулювання* / М. Демкова, М. Фігель // *Інформаційне суспільство. Шлях України*. – К.: "Відродження" та ПРООН, 2004. – С. 150 – 163. – (Бібліотека інформаційного суспільства).

5. Дзьобань О.П. *Засоби масової комунікації в контексті інформаційної безпеки: діяльнісні й функціональні аспекти* / О.П. Дзьобань // *Наукові записки Харківського університету Повітряних Сил. Соціальна філософія, психологія*. – Х.: ХУПС, 2005. – Вип. 2 (23). – С. 37 – 43.

6. Кудрявцева С.П. *Міжнародна інформація [навчальний посібник]* / С.П. Кудрявцева, В.В. Колос. – К.: Видавничий Дім "Слово", 2005. – 400 с.

7. Лалл Дж. *Мас-медіа, комунікації і культура: глобальний підхід* / Дж. Лалл; за ред. О. Гриценко. – К.: "К.І.С.", 2002. – 264 с.

8. Мей К. *Інформаційне суспільство. Скептичний погляд* / К. Мей; [пер. з англ.]. – К.: "К.І.С.", 2004. – 220 с.

9. Мойсеєнко А.О. *Готовність населення України до діяльності в інформаційному суспільстві* / А.О. Мойсеєнко // *Інформаційне суспільство. Шлях України*. – К.: "Відродження" та ПРООН, 2004. – С. 231 – 239.

10. Чернов А.А. *Становление глобального информационного общества: проблемы и перспективы: [монография]* / А.А. Чернов. – М.: "Дашков и К°", 2003. – 232 с.

Стаття надійшла до редакції 06.04.2013

*“Багато величного є на землі,
але немає нічого більш
величнішого ніж дитина”.*

*1 червня 2013 року
Міжнародний день дітей
(International Children's Day)*

*Софокл
грецький драматург*

*У перший літній день в Україні, як і у всьому світі, відзначають свято
маленьких громадян, свято добра та одвічної надії – День захисту дітей.*

*Адже саме в дітях ми бачимо здійснення своїх мрій і сподівань.
Прагнемо, щоб вони росли здоровими та радісними, прославляли свої
родини і рідний край.*

*“Подаруй дитині вишиванку –
Наш народний вічний оберіг.
Хай вона, як сонце на світанку,
Виведе дитину за поріг
У широкий світ, у світлу днину,
На прямі і праведні путі.
Хай сорочка кожну божу днину
Буде оберегом у житті”.*

У даній публікації використано матеріали Наталія Матвеева, Андрій Голобородько. Святі і свята України. – К., 1995; <http://www.inpearls.ru/>; <http://www.inpearls.ru/>; Олекса Воропай. “Звичаї нашого народу”.

ВИМОГИ ДО ЗМІСТУ ТА ОФОРМЛЕННЯ СТАТЕЙ У ЩОМІСЯЧНИЙ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ЖУРНАЛ “МОЛОДЬ І РИНОК”

1. Приймаються одноосібні статті (співавтори). Текст обсягом 8 – 10 друкованих сторінок із двома-трьома ілюстраціями (рисунок, фотографія). У статтях повинно бути чітко і стисло, без зайвих математичних формул, викладено те нове та оригінальне, що досягнуто авторами в їх практичній діяльності. Потрібно уникати повторів, зайвих подробиць та загальновідомих положень, на які можна посилатися, вказуючи відповідний номер у списку літератури, що додається.

2. Рукопис статті надсилається у одному примірнику (обов'язково перший), надрукованих через півтора інтервали на одній сторінці стандартного паперу, з пронумерованими сторінками.

ДО РУКОПISУ ДОДАЮТЬСЯ:

- УДК;
  - ключові слова (українською, російською та англійською мовами);
  - анотація статті на окремій сторінці у одному примірнику українською, російською та англійською мовами;
  - рисунки, фотографії з підписаними підписами;
  - список літератури, оформлений у відповідності з діючим ДСТ-ом (за абеткою; у тексті в дужках позначається позиція та сторінка [3, 47]);
  - відомості про автора (авторська картка: прізвище, ім'я та по-батькові, посада, місце праці, вчений ступінь, наукове звання, адреса (службова, домашня), телефони).
3. До статей додається рекомендація кафедри (відділу) установи, де автор працює, і рецензія доктора чи кандидата наук; для статей докторів та кандидатів наук рецензій не потрібно.
4. Таблиці повинні мати назви та порядковий номер. Одночасне використання таблиць та графіків для пояснення одних і тих же положень не рекомендується.
5. Статті підписуються всіма авторами із зазначенням домашньої адреси, номерів домашнього та службового телефонів автора, який буде листуватися з редакцією з приводу цієї статті.

Редколегія відхиляє статті з порушенням цих вимог:

Відповідно до вимог ВАК України (Постанова №7-06. 1 від 15 січня 2003 р.) необхідно дотримуватися таких елементів написання статей: постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями, аналіз основних досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується дана стаття; формування цілей статті (постановка завдання); виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів; висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку.

Сфера розповсюдження та категорія читачів:

- загальнодержавна, зарубіжна;
- викладачі університетів, ВНЗ всіх рівнів акредитації, студенти, аспіранти, науковці, спеціалісти, які підвищують свої професійні компетенції в галузі освіти та педагогічних наук.

Програмні цілі (основні принципи) або тематична спрямованість:

Ознайомлення із питаннями наукових досліджень педагогіки, ринкової економіки, інфраструктури ринку, історії, філософії, психології, формування професійних компетенцій у студентів ВНЗ, організації навчального процесу, використання інформаційних технологій у навчанні, виховання учнівської молоді та студентства у високих християнських цінностях і моральних та культурних засадах, української та романо-германської філології тощо.

Головний редактор Мирон Вачевський
Комп'ютерний набір та верстка Іван Василиків
Технічний редактор Михайло Примаченко член Національної спілки журналістів України
Художнє оформлення Христина Стасик член Національної спілки журналістів України